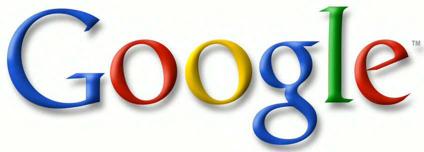
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

Digitized by Google

THE LIBRARY

Wilson Library

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE
NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1924.

III. RÆKKE.

14. BIND.

UNIVERSITY OF
MINNESOTA
LIBRARY

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

Digitized by Google

UNIVERSITY OF
MINNESOTA
LIBRARY

Digitized by Google

948 A
Aa7

INDHOLD AF AARGANGEN

1924.

I Texten findes indsat følgende Afbildninger:

S. 2—3, 5, 7, 15, 17, 20, 41, 43, 45, 47, 49, 53, 55, 57—67, 73, 75, 77, 80—83, 85, 89, 99, 101—103, 106—107, 109—111, 113—115, 120—121, 123, 125, 127—134: Den ældste Stenalders Bopladser ved Holmegaard og Sværdborg og Oldsager fra samme.

JUN 4 '28
Minn. Historical Society Gift
APR 2 '27
375280

Digitized by Google

Digitized by Google

NYE FUND FRA DEN ÆLDSTE STENALDER,
HOLMEGAARD- OG SVÆRDBORGFUNDENE.

AF

H. C. BROHOLM.

MED BIDRAG AF

KNUD JESSEN OG HERLUF WINGE.

En Mils Vej NNØ. for Næstved ligger det smukke gamle Herresæde Holmegaard, til hvilket bl. a. hører en ca. 550 ha stor Tørvemose, som bærer Gaardens Navn.

Denne Holmegaards Mose er en Del af et meget stort Mosedrag, der strækker sig fra Tybjerglille i N. indtil Fensmark i S. og i Retning Ø. til V. fra Hæsede Skov til Viborg Gaard (Fig. 1). I Oldtiden var denne Strækning, gennem hvilken Susaaen i store Bugtninger snor sig i Retning omtr. fra NV. til SØ., en betydelig omend ret lavvandet Indsø; men denne er nu aldeles tilgroet af mægtige Tørvelag, hvis Overflade ligger ca. 30 m over Havet og er saa fast, at man paa de Steder, hvor dybere Tørveskæring ikke har fundet Sted, selv om Vinteren kan færdes paa den. Ja, store Partier er endog bevoksede med ret frodig Skov af El, Pil, Birk og Hassel, saaledes som det ses paa Fotografierne Fig. 2 og 4, der dog kun giver en svag Forestilling om Stedets Naturskønhed.

I Aaret 1825 anlagde Grevinde Johanne Danneskiold-Samsøe ved Mosens Sydrand et Glasværk, hvis Drift blev

Digitized by Google

baseret paa, at Mosens fortrinlige Tørv skulde bruges ved Fabrikationen, hvilket er Tilfældet den Dag i Dag. Omkring Aarhundredskiftet var saa store Mængder af de øvre Tørvelag bortskaarne, at man maatte begynde at tage de dybere

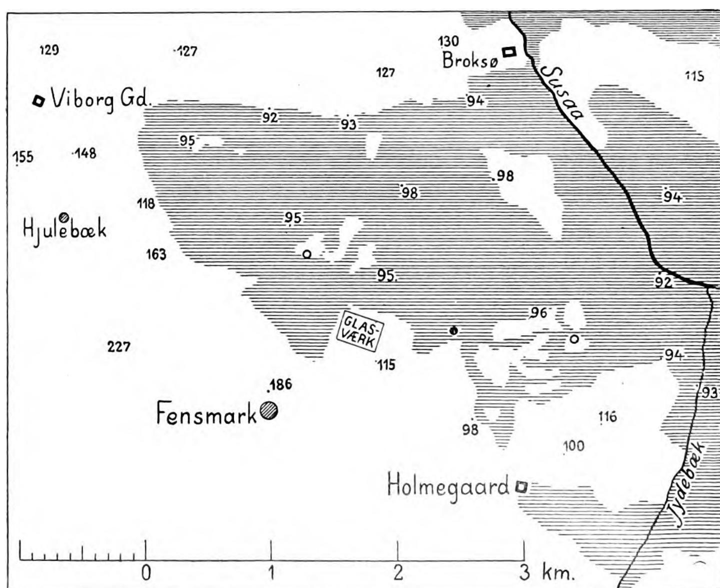

Fig. 1. Kort over den vestlige Del af Holmegaards Mose efter Generalstabens Atlasblad. Tallene betegner Højden over Havet i Fod, ● den i 1903 undersøgte Boplads, ○ de to i 1922 fundne Bopladser.

liggende Lag i Brug, hvilket gav Anledning til, at man i 1903 tæt Ø. for Glasværket stødte paa en ejendommelig Stensætning fra Oldtiden, der blev undersøgt for Nationalmuseet af Inspektør C. Neergaard; ved denne Udgravning blev det tillige konstateret, at der her havde været en Boplads fra Stenalderen. Umiddelbart paa det lerede Sand, hvoraf Mosens Undergrund bestaar, fandtes under den 1,75—2,25 m mægtige Tørvemasse et Kulturlag, hvori fremdroges nogle faa Oldsager, som sikkert hidrører fra den ældste Sten-

Digitized by Google

alder[1]. Dette Fund lod Arkæologerne ane, at Holmegaards Mose skjulte Bopladser, der, efterhaanden som man trængte dybere ned mod Mosens Bund, vilde komme for Dagen og give vigtige Bidrag til vort Fædrelands Historie i Oldtiden. En Snes Aar efter at den nævnte Boplads var opdaget, fremdroges samtidig paa 2 forskellige Steder i Mosen Fund, der

Fig. 2. Udsigt over den vestlige Boplads i Retning mod Viborg Gaard.

paa den smukkeste Maade viste, at Arkæologernes Anelser var rigtige.

I Juni Maaned 1922 indløb der omtr. samtidig fra Driftsbestyrer Karl Schlüter, Holmegaards Glasværk, og fra Lektor J. C. Ferdinand, Herlufsholm, Meddelelse til Nationalmuseet om, at der paa Lodden Matr. Nr. 1 A af Holmegaard, Olstrup S., Hammer H., nogle faa Hundrede Meter NV. for Glasværket ved Tørvegravning var fundet en Mængde Oldsager af Flint og Ben samt utildannede Dyreben og Hjortehorn aflejrede paa Mosens Bund paa en saadan Maade, at man maatte formode, at der her fandtes en større Boplads fra den

[1] Mus. Nr. A 21071—81. K. Friis Johansen: En Boplads fra den ældste Stenalder i Sværdborg Mose. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1919, 144 f. Citeres i det flg.: Aarb. 1919.

Digitized by Google

ældste Stenalder. En af Inspektør C. Neergaard foretagen Besigtigelse af Findestedet bekræftede Meddelelsens Rigtighed, og Nationalmuseet lod da, idet Ejeren af Mosen Hs. Excellence Greve A. C. Danneskiold-Samsøe, Brattingsborg, beredvilligt gav Tilladelse dertil, en Undersøgelse af Bopladsen samt en Opsamling af Oldsagerne foretage.

Som bekendt blev den ældste Stenalder, hvorved forstaas den Periode, der ligger forud for den ældre Stenalder, Køkkenmøddingernes Tid, først rigtig kendt og forstaaet gennem det vigtige Fund, der i Aaret 1900 fremdroges paa en Boplads i Maglemose ved Mullerup et Par Mil NV. for Slagelse, og som blev gjort for Nationalmuseet af Georg F. L. Sarauw[1]. Baade Oldsagerne og Kulturlagets Aflejringsforhold viste afgjort, at man her havde et Fund, der var ældre end Køkkenmøddingerne. Faa Aar efter blev der i samme Mose kun nogle Hundrede Meter nordligere fundet endnu en Boplads, der ganske stemmer med den første[2], og 1917 opdagedes en ny, stor Boplads fra samme Tid i Sværdborg Mose, 9 km Nord for Vordingborg; den blev undersøgt for Nationalmuseet af K. Friis Johansen[3]. Ved disse rige Fund var et nyt Afsnit af vort Lands ældste Historie klart belyst, nu kom Fundet i Holmegaard til og forøgede yderligere vor Kundskab om hin Kulturperiode. Særlige Forhold bevirkede, at Undersøgelsen

---

[1] Georg F. L. Sarauw: En Stenalders Boplads i Maglemose ved Mullerup. Aarb. 1903, 148 ff., i det flg. citeret: Aarb. 1903. Samme Forf.: Maglemose, ein steinzeitlicher Wohnplatz im Moor bei Mullerup auf Seeland. Prähistorische Zeitschrift 1911, 52 ff. og 1914, 1 ff. Citeres: Präh. Z. 1911 og 1914.

[2] Undersøgt i 1903 af Nationalmuseet ved C. Neergaard. 1915 er der paa samme Plads foretaget Udgravninger for Kalundborg Museum ved Lauge Koch og Therkel Mathiassen; herom foreligger Beretning i 2 Skrifter: Lauge Koch: Nye Bidrag til Mullerupkulturens geologiske Alder. Medd. fra Dansk geologisk Forening, Bd. 5 Nr. 6 (1916), og Therkel Mathiassen: Mullerupkulturen. Naturens Verden, April 1917, 148 ff.

[3] Aarb. 1919, 106 ff. Samme Forf.: Une station du plus ancien âge de la pierre dans la tourbière de Sværdborg. Mémoires de la société royale des Antiquaires du Nord. 1914—1919, 241 ff. Om senere Undersøgelser paa denne Boplads se nærv. Arbejde S. 85 ff.

Digitized by Google

af Bopladsen maatte foregaa i nær Tilknytning til Tørvegravningen og derfor fandt Sted med visse Mellemrum, samt at flere af Museets Mænd efterhaanden kom til at tage Del i

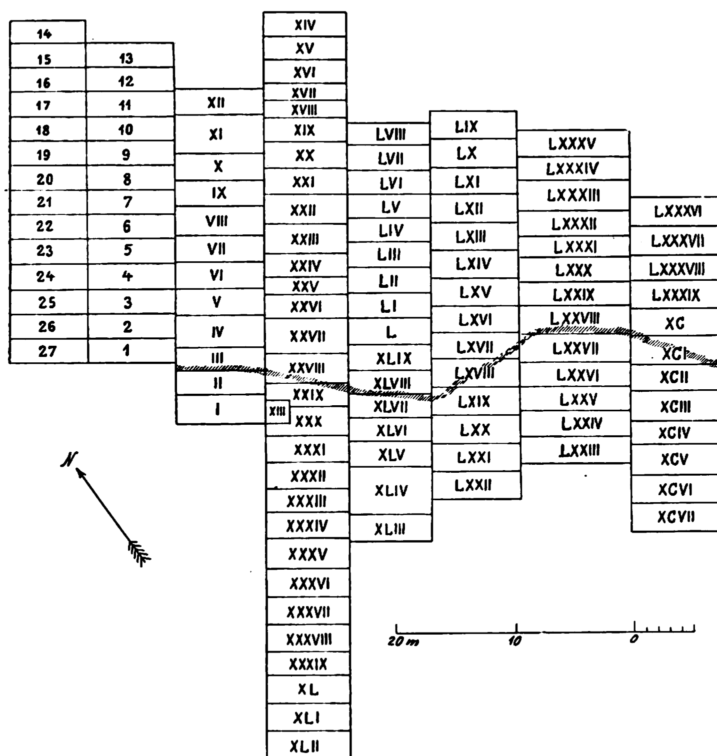

Fig. 3. Plan over Udgravningsfeltet paa den vestre Boplads. Den skraverede Linie betegner Grænsen mellem »Flintlag« og »Benlag«. I—XCVII, de af Museet undersøgte Felter. 1—27, Felter, hvor Opsamling af Oldsager har fundet Sted.

Arbejdet. Et meget betydeligt Areal blev paa dette Sted undersøgt; Planen Fig. 3 viser Arealets Størrelse og de enkelte Felters Beliggenhed. I 1922 strakte Undersøgelsen sig over 13 Dage i Juni og Juli Maaned og ledede, efter at Inspektør H. Kjær havde forestaaet Opsamlingen af Oldsagerne den

Digitized by Google

første Dag, af Underinspektør Dr. phil. Gudmund Hatt, som undersøgte Felterne I—XLII, og senere af Kustode Jul. Raklev, der undersøgte Felterne XLIII—LVIII. Derefter standsede Tørveskæringen og som Følge deraf Museets Udgravning. Den genoptoges i April 1923, i hvilket Aar der arbejdedes ialt i 17 Dage. Undersøgt blev da Felterne LIX—LXXII af Forf. til nærværende Afhandling og Stud. mag. Knud Klem, Felterne LXXIII—LXXXV af Underinspektør Dr. phil. Johs. Brøndsted og Klem samt Felterne LXXXVI—XCVII og 1—27 af sidstnævnte; i hele Udgravningen deltog desuden Museumsbud S. Køhlert. Arbejdet standsedes først, da det var klart, at Bopladslaget maatte betragtes som fuldstændig bortgravet, saa der ikke mere var Udsigt til Udbytte af Oldsager og Dyreben. Medens Undersøgelsen af Bopladsen ved Glasværket fandt Sted, blev det oplyst, at der ca. $2^1/_2$ km Ø. for denne paa samme Moselod havde været endnu en Boplads, som dog desværre viste sig at være næsten fuldstændig ødelagt. Samtidig med Nationalmuseets Gravning i 1922 lod Danmarks geologiske Undersøgelse paa Museets Foranledning foretage en Undersøgelse af Mosens geologiske Forhold paa og omkring de 2 Bopladser ved Afdelingsgeolog Dr. phil. Knud Jessen, som S. 14 ff. redegør for de derved vundne Resultater.

Den arkæologiske Undersøgelse. Bopladslagene. Den vestlige Boplads.

Der havde tidligere været skaaret Tørv paa det Sted, hvor Bopladsen fandtes, og derved var den oprindelige Overflade bleven sænket omtr. 1 m; men først i 1921 havde man begyndt at bruge Mosens dybere liggende Tørvelag, der paa Maskine fabrikeredes til Æltetørv. Man havde derved flere Gange passeret Bopladsens nordvestre Del og bortgravet ret betydelige Partier af den, inden man blev klar over, hvorledes det forholdt sig med de mange Dyreben og Flintsten, der fandtes i Tørven.

Heller ikke efter at det var forstaaet, var det muligt at

Digitized by Google

standse Tørvegravningen, saa at en systematisk Undersøgelse kunde finde Sted; men Undersøgelsen af Kulturlaget maatte foregaa i nær Tilknytning til Tørvearbejdet og saa hurtigt som muligt, idet Vandet fra de omliggende Tørvegrave sivede ind og vanskeliggjorde Udgravningen (Fig. 4). Paa Grund af disse Forhold kunde man ikke, som man ellers plejer ved

Fig. 4. Udsigt over den vestlige Boplads mod Broksø efter endt Udgravning.

Udgravning af Bopladser, undersøge Laget for hver enkelt Kvadratmeter og holde de dèr fundne Sager sammen; men man maatte undersøge Tørvegravernes Felter et for et, efterhaanden som de oldsagførende Lag blottedes, og Sagerne fra hvert af disse Felter indpakkedes for sig og mærkedes med Feltets Nummer samt Tilføjelsen SØ. eller NV., eftersom Sagerne stammede fra den sydøstlige eller nordvestlige Del af Feltet. Disse Felter, hvis Størrelse varierede lidt, idet Længden svingede mellem 7 og 9 m, Bredden mellem 2 og 2,50 m, fremkom ved, at Tørvearbejderne i Hold paa 6—7 Mand afgravede Bænke af den nævnte Størrelse. Den saaledes løsnede Tørvemasse hejsedes op med en Elevator, der blev skubbet langs Tørvegravens Rand. Bopladsen blev saaledes passeret med visse Mellemrum, og hver Gang bortskares en 7—9 m bred Stribe. Kulturlaget, som strakte sig fra NØ. til

Digitized by Google

SV., laa nu under et 1,20—2,05 m tykt Lag Tørvejord og omfattede to forskelligartede Dele, der dog gik jævnt over i hinanden og utvivlsomt stammede fra samme Tid. I den sydvestlige Del bestod Kulturlaget, hvis Tykkelse var 1—11 cm, af Flint, der var meget iltet og ganske hvid. Flinten var i dette Parti tilstede i store Mængder; men andre Oldsager var her meget sjældne. I den nordøstlige Del var Laget derimod betydelig tykkere, indtil 30—40 cm. Heri fandtes kun lidt Flint, der i Modsætning til »Flintlagets« ikke var iltet, samt en Masse Knogler, Redskaber af Ben og Hjortehorn og desuden Trækul, Træpinde og Nøddeskaller, alt aflejret sammenblandet uden Hensyn til Stof eller Vægtfylde. Kun laa de større Redskaber, Dyreben og Hjortehorn som oftest i en omtr. vandret Stilling og var ofte noget nedtrykkede i den underliggende Gytje. Dette gælder særlig de fundne Benodde, der gerne laa ret dybt, nedsunket i Dyndet. Gudm. Hatt har i sin Beretning meget slaaende kaldt disse to Partier »Flintlaget« og »Benlaget«. »Flintlaget« laa forholdsvis højt, hvilede paa et indtil 70 cm tykt Lag af Tørvejord og sænkede sig langsomt mod NØ., idet det gennem en Grænsezone gik over i »Benlaget«, der laa i de nederste 20—30 cm af Tørvejorden umiddelbart ovenpaa, undertiden lidt nedtrykket i en Sneglegytje, der atter hvilede paa det faste Istidssand. Forholdene var ganske ensartede i de af Museets Mænd undersøgte seks Feltrækker. Et Indtryk af denne Regelmæssighed vil følgende Profiler give, der viser Højdeforskellen mellem Kulturlagets enkelte Dele i Forhold til det først anvendte Fixpunkt, som var en i Mosens Overflade nedrammet Pæl. Nulpunktet ligger 4 m under denne. Profil A viser et Snit gennem Feltrækken I–X, Profil B et Snit gennem de tilsvarende Felter i XXXII–XXI 7 m østligere. Maalene er tagne i hvert enkelt Felts sydøstre Hjørne.

Grænsezonen, gennem hvilken »Flintlaget« og »Benlaget« gik over i hinanden, strakte sig gennem Felterne III, XXVIII–XXIX, XLVII–XLVIII, LXVII–LXIX, LXXVII–LXXVIII,

Digitized by Google

XC–XCI. Sydvest for denne Grænsezone laa »Flintlaget«, der var righoldigt i Felterne I, II, XIII, XXIX-XXXIII, XLIV-XLVII, LXVIII-LXX, LXXVI-LXXVII og XCI-XCIII. Sydvest for disse Felter fandtes i samme Niveau større eller mindre Pletter af Flintaffald og -redskaber, men ingen sammenhængende Lag, der strakte sig over hele Feltet. Paa Grund af at »Flintlaget« hvilede paa et ca. 70 cm tykt Lag Tørvejord, kunde det ikke skaanes; men det meste af Laget bortgravedes tillige med den underliggende Tørv. Museets Arbejde maatte da gaa ud paa at opsamle saa meget som muligt af Oldsagerne, medens Flintaffaldet efterlodes. Den Oversigt over Lagets Tæthed, som en Optælling af Flintaffaldet pr. m² giver, kan saaledes ikke præsteres ved dette Fund. Man

A			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Overflade af Græstorv			4,40	4,31	4,13	4,00	3,99	3,98	3,99	3,99	3,96	3,88
— - Kulturlag			3,06	3,09	2,77	2,50	2,48	2,44	2,85	2,21	2,12	2,07
— - Gytje			2,40	2,35	2,87	2,38	2,28	2,19	—	—	2,00	2,01
— - Sandbund			2,25	2,27	2,29	2,27	2,25	2,18	2,07	2,01	1,92	1,83
B	**XXXII**	**XXXI**	**XXX**	**XXIX**	**XXVIII**	**XXVII**	**XXVI**	**XXV**	**XXIV**	**XXIII**	**XXII**	**XXI**
Overflade af Græstorv	4,18	4,28	4,28	4,25	4,13	4,03	3,97	3,97	3,98	3,94	3,90	3,93
— - Kulturlag	3,19	3,10	3,08	2,83	2,48	2,50	2,53	2,45	2,40	—	—	—
— - Gytje	2,43	2,31	—	—	2,36	2,34	2,24	2,16	2,10	2,05	1,98	1,93
— - Sandbund	2,30	2,30	2,34	2,29	2,30	2,24	2,19	2,12	2,07	2,01	1,91	1,84

Digitized by Google

kan kun sige, at det de fleste Steder drejede sig om ret betydelige Mængder af Flint, som Holmegaardfolket har ophugget paa Pladsen, samt at Flinttilhugningen, ligesom det var Tilfældet paa Sværdborgbopladsen (S. 91), har været koncentreret paa bestemte Steder, hvad der klart fremgik af den forskellige Grad af Tæthed, hvori Flinten forefandtes. I Felt XIII[1], der var 4 m^2 og som undersøgtes systematisk, fandtes i det 2—11 cm tykke »Flintlag« 275 Flækker, 13 Mikrolither, 8 hele eller fragmenterede Blokke, 1 Kærneøkse, 1 Bor, 3 Skrabere, 1 Knude samt 3300 Stk. Flintaffald og 100 Stk. forbrændt Flint. Af andre Sager fandtes lidt Trækul men ingen Ben. Under »Flintlaget« laa 60—70 cm Tørv uden Kulturrester, og i Nordvestsiden af Feltet under Tørven nogle faa cm Gytje, der heller ikke indeholdt Kulturrester.

Nordøst for Grænsezonen laa »Benlaget«, som var righoldigt i Felterne III, *IV–VII*, VIII, *XXIII–XXVII*, XXVIII, XLVIII, *XLIX–LIII*, LIV, *LXV–LXVII*, LXXIX–LXXX og LXXXIX–XC, særlig i de med Kursiv fremhævede Felter, men aftog i Righoldighed mod NØ., hvor der kun fandtes faa Knogler og Oldsager. Laget var rigest i Felterne I—XLII og aftog mod SØ. saavel i Tykkelse som i Righoldighed paa Oldsager og Dyreben. Saaledes fandtes af de 4584 utildannede Dyreben, der optoges ved Undersøgelsen af »Benlaget«, 3666 Stk. i de 58 i 1922 undersøgte Felter, medens de 39 Felter, der udgravedes i 1923, kun ydede 783 Stk. Dyreben, og Resten 135 Stk. fandtes i de mellem Felterne 1—27 staaende Brinke[2]. I første Feltrække var Antallet af Dyreben i det undersøgte »Benlag« 8—9 pr. m^2, i anden Række 7, i tredie 6—7. Derefter falder Antallet meget hurtigt; den

[1] Affaldet derfra ses som en lille Forhøjning midt i Billedet Fig. 2.

[2] Samtidig med at den sidste Feltrække, LXXXVI—XCVII, undersøgtes, lod Museet foretage et Eftersyn af det tidligere afgravede Areal. Det viste sig, at Tørvearbejderne indenfor Felterne overalt havde gravet til Bunds og fjærnet Kulturlagets nederste Rester; kun i de mellem Felterne staaende Brinke fandtes endnu nogle faa Oldsager af Flint samt et overmaade vigtigt Stykke, den S. 84 beskrevne Aare.

Digitized by Google

fjerde Række giver kun 3 Ben pr. m^2, femte 1—2, og i den sjette og sidste Række fandtes kun 1 Ben for hver 4 m^2.

Da en Del af Bopladsen var bortgravet, lader dens Bredde sig ikke med Nøjagtighed bestemme. Dog kan man med Sikkerhed sige, at den mindst har været 60 m. Længden i NØ.-SV. var 65 m. Ialt omfatter det af Museet undersøgte Areal, hvorfra Tørven bortgravedes, mens en af dets Mænd var til Stede, 1638 m^2, og desuden undersøgtes af det tidligere bortgravede Areal (Felterne 1—27) 406 m^2, saa at det samlede Areal, hvorfra Oldsager er optaget, ialt beløber sig til 2044 m^2.

I Grænsezonen mellem »Flintlaget« og »Benlaget« bemærkede Hatt, at Flintsagerne var vandslidte, hvoraf han sluttede, at der paa dette Sted maatte have været en Søbred, og Undersøgelsen af Tørven, der foretoges af Knud Jessen i det paagældende Parti af Bopladsen, viste, at Tørven her var en »Driftgytje« dannet ved organiske Stoffers Sammenskylning ved Søbredden.

Da nu »Flintlaget« i Grænsezonen hæver sig mod SV., medens »Benlaget« falder i Retning mod NØ., maa man nødvendigvis heraf slutte, at »Flintlaget« er aflejret paa Land over Søbredden, medens »Benlaget« er aflejret paa den gamle Søbund. Hermed stemmer nu det Forhold, at Flinten i »Flintlaget« er meget iltet og følgelig maa have været udsat for Indvirkning af Vejrliget gennem en lang Tid, Flinten i »Benlaget« ikke. I samme Retning peger ogsaa den Omstændighed, at der i »Flintlaget« bortset fra Grænsezonen næsten ikke fandtes organiske Rester bevarede. Kun i Felt XXX optoges 2 Knogler og i den nordvestre Del af Felt LXIX, hvor Grænsen mellem de to Lag var noget utydelig, 2 Hjortetakker med Snitmærker og en Del Dyreben, samt i Felt LXXVII en afskaaren Hjortetak. Heller ikke af Trækul fandtes der i »Flintlaget« andet end ubetydelige Rester. Og ej heller i den under »Flintlaget« aflejrede Tørv fandtes organiske Stoffer, der med Sikkerhed kan opfattes som Kulturlevninger, naar undtages at Hatt i den nordvestre Del af Felt XXXI fremdrog

Digitized by Google

en Klump af den gule Aakandes Frø liggende i Sumptørven 10 cm under »Flintlaget«. Efter Knud Jessens Udtalelse S. 19 kan man maaske opfatte disse Frø som et af Mennesker indsamlet men glemt Forraad.

At baade Flinten og de organiske Stoffer har holdt sig saa fortrinligt i »Benlaget«, skyldes den Beskyttelse, som Gytjen og Humusstofferne yder mod Luftens ødelæggende Indflydelse. Hovedmassen af de i »Benlaget« fundne Kulturrester maa sikkert opfattes som Affald, der fra Lejrpladsen er kastet ud i Søen. Dette gælder i hvert Fald alle de itubrudte og ubrugelige Oldsager samt de utildannede Dyreben. Til Affaldet maa ogsaa henregnes de store Mængder af Hasselnøddeskaller, der observeredes paa flere Steder tildels liggende i sammenhængende, indtil 30 cm tykke Dynger. Saaledes fandtes der i Felterne VI—VII en Dynge, der strakte sig ind i Felt V, VIII, XXIII, XXIV, XXV og XXVI og havde en Diameter paa over 5 m og en Tykkelse paa ca. 30 cm. En lignende Bunke saas i Felt LXI—LXII; den strakte sig ind i Nabofelterne, af hvilke Felt LXXXI var overmaade rigt paa Nøddeskaller. Men iøvrigt optoges saadanne i stor Mængde i hele Kulturlaget, saa at Hasselnødder utvivlsomt maa have udgjort et meget vigtigt Supplement til den dyriske Næring. Som udkastet Affald kan maaske ogsaa den store Masse Trækul betragtes, der fandtes i »Benlaget«[1]. Dog kan den muligvis ogsaa stamme fra Baal, der har været optændt NØ. for Grænsezonen paa den gamle Søbund. Der fandtes nemlig i Felt V en lille Ellestub, hvis Rødder naaede ned i Gytjen, og hvis øvre Del var forkullet. Gudm. Hatt opfattede denne som Bevis paa, at der her havde været optændt Baal, idet Vandstanden i Søen om Sommeren kunde formodes at have været saa lav, at Bredden har ligget tør et Stykke NØ. for Grænsezonen, en Anskuelse som ogsaa støttedes ved den geologiske Undersøgelse[2]. Som en Baalplads opfatter jeg i hvert Fald

---

[1] Aarb. 1903, 192. [2] Se Afh. S. 18.

Digitized by Google

et Parti i den sydøstre Ende af Felt LXVI, hvor der fandtes en forbrændt Hjortetak, en Knogle, og en Del Trækul, liggende tæt sammen. Der saas intet Spor af Stenlægning om Baalpladsen; men Ilden har været tændt paa et over Kulturlaget liggende 2 cm tykt Sandlag, der syntes aflejret ved højere Vandstand om Vinteren. Sandet viste tydelige Spor af at have været udsat for Ild; men bestemt Grænse for Baalpladsen kunde ikke paavises, og hele Plettens Diam. var kun 15—20 cm[1]. Af Knud Jessens Vedbestemmelse S. 21 f. fremgaar det, at Hovedmængden af det ved Undersøgelsen fundne Trækul var af Fyr, som ikke har groet paa selve den Holm, hvor Lejrpladsen laa. Det maa fra de omgivende Fyrreskove være bragt ud til Bopladsen, der har ligget paa Nordsiden af en lille Holm i Søen[2]. Holmen har, da Bebyggelsen fandt Sted, været overgroet med Tørv og altsaa været ret sumpet. Paa de tre Sider har den været bevokset med Tagrør, El og Pil, særlig mod S.; kun ved Nordsiden har der været aabent Vand, og her har Menneskene da slaaet sig ned, vel fordi der var en bekvem Adgang til Søen. I hvert Fald vidner den store Mængde af Affald og Oldsager om, at Stedet maa have tiltalt dem, og at det maa have været benyttet gennem en længere Aarrække. Rester af Hytter eller af Pælebygninger sporedes ikke; vel fremdroges der en Del tilspidsede Pinde og Pæle, om hvilke der senere skal tales S. 80; ingen af disse kan dog opfattes som Rester af Boligen men maa have tjent andre Formaal. I Felt LXVI fandtes en omtr. armtyk Træpæl rammet ned igennem Gytjen lige til den faste Bund, og i Felt LXIX sad en anden, lignende Pæl med svag Hældning mod S.

---

[1] Om lignende Fund paa den ene Boplads i Maglemose og i Sværdborg Mose, se: Lauge Koch: Anf. Skr. S. 16 og Aarb. 1919, 120. Begge disse Steder fandtes ildsværtede Sten. Om de ret hyppige Fund af Baalrester og stensatte Baalpladser i Køkkenmøddingerne: A. P. Madsen o. fl.: Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 27 ff. Citeres i det flg.: Affaldsdynger.

[2] Se Knud Jessens udførlige Behandling S. 17.

Digitized by Google

slaaet ned gennem »Flintlaget« og Tørvelaget lige til Gytjen. Man fejler næppe ved at antage disse for Fortøjningspæle til Fartøjer, der har lagt til ved Lejrpladsen.

Den østlige Boplads.

Her havde der gennem flere Aar været Tørveskær, og efter Arbejdernes Udsagn var meget store Mængder saavel af Flint som af Dyreben kommen for Dagen. Bopladsen var nu næsten bortgravet, og en indgaaende Undersøgelse kunde derfor ikke iværksættes. Dog konstateredes, at Aflejringsforholdene i alt svarede til dem, der fandtes paa den vestlige Boplads. Saaledes var man ogsaa her i Stand til at skelne mellem et forholdsvis højt liggende »Flintlag«, der kun var nogle faa cm tykt, aflejret over et 60—70 cm mægtigt Tørvelag, og et dybere liggende, noget tykkere »Benlag« N. og Ø. for »Flintlaget« i den nedre Del af Tørven, hvilende paa et Gytjelag. »Benlaget« var ogsaa her fyldt med Træpinde og Nøddeskaller, og i Grænsezonen mellem »Flintlag« og »Benlag« optoges nogle Pæle staaende i skraa Stilling ned gennem Tørvelaget. Af Oldsager fandtes flere gode Exemplarer, der viser, at de 2 Bopladser er samtidige.

De geologiske Forhold ved de to Bopladser i Holmegaards Mose.

Efter Anmodning fra Nationalmuseets første Afdeling foretog jeg for Danmarks geologiske Undersøgelse nogle Opmaalinger af Tørvelagene omkring de to fra vor ældste Stenalder stammende Bopladser, der blottedes ved Tørvegravningen i Holmegaards Mose. Jeg var tilstede der nogle Dage i Juli Maaned 1922, samtidig med at Dr. G. Hatt ledede de arkæologiske Undersøgelser; derimod havde jeg ikke Lejlighed til at besøge Mosen under Nationalmuseets fortsatte Udgravninger det følgende Aar.

Det fremgaar af Kortskitsen S. 2, at Bopladserne laa nær Sydranden af den vestlige Del af den store Holmegaards

Digitized by Google

Mose; den vestlige Boplads laa ca. 600 m fra Mosens Sydrand, den østlige Boplads omtr. 400 m fra Sydranden. Paa Grund af de særlige Forhold, hvorunder Udgravningen af Bopladserne foregik, og hvorom H. C. Broholm giver nærmere Oplysning, var det ej heller for Geologen muligt at gennemføre en fyldestgørende Undersøgelse. Bedst kendte er Forholdene ved den vestlige Boplads; den østlige var næsten helt bortgravet, da jeg besøgte Mosen.

Den vestlige Boplads.

I Fig. 5 er der givet en Fremstilling af et 230 m langt Snit gennem Tørve- og Gytjelagene ved den vestlige Boplads. Nordøst for Punkt 8 kunde Lagene iagttages direkte i den store Tørvegravs Væg, iøvrigt er Profilet opmaalt ved Hjælp af Boringer. De nederste, krydsskraverede Lag er Gytjelag, afsatte i aabent Vand.

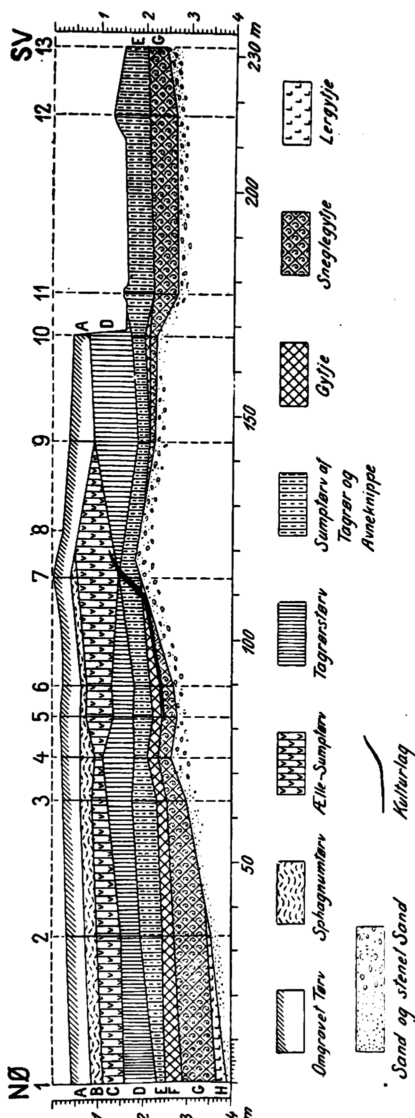

Fig. 5. Snit gennem Tørve- og Bopladslagene ved den vestlige Boplads i Felt XIV—XLII.

Sneglegytjen, Lag G, var det mægtigste af disse Lag, over det hvilede et Lag brun Gytje F, af en lignende Beskaffenhed, som det Lag Sarauw betegnede »Vandtørv« i Mullerup Maglemose[1]. Omkring Punkt 7 var et lille Omraade, hvor Gytjelagene manglede. Her hvilede det egentlige Tørvelag paa den faste Istidsbund, der gennemgaaende bestod af stenet Sand, her og der moræneleragtig. De to nederste Lag Tørv (E og D) bestod af Sumptørv, Lag E hovedsagelig dannet af Tagrør *(Phragmites communis)* og Avneknippe *(Cladium mariscus)*, Lag D hovedsagelig af Tagrør. Profilet viser, at Mosens Bund hæver sig ind mod det Omraade, hvor Tørven hviler direkte paa Istidslagene; her var i sin Tid et Udgangspunkt for Tilgroningen af Holmegaards-Ursøen, og Stedet fremtraadte da som en lille, med Rørsumpvegetation bevokset Tørveø ude i den aabne Sø, thi det fremgaar af Undersøgelserne — saa vidt som de kunde strækkes — at Bunden sænker sig til alle Sider fra dette Sted. Fig. 6 viser, hvorledes Forholdet er. Tallene 3—18 markerer de Steder, hvor Mosens Dybde er maalt, medens de øvrige Tal angiver Bundkurvernes Højde over Havet. Paa Nordvestsiden af Profillinien var en Undersøgelse af Bunden imidlertid ikke mulig, da Terrænet her henlaa som vandfyldte Tørvegrave. Dog viser visse Iagttagelser, som skyldes Dr. Hatt, at Bunden sænkede sig ogsaa til denne Side. Mod Nord, Nordøst og Nordvest vendte Tørveøen ud mod den aabne, omend for Størstedelen lavvandede Sø. Ogsaa indad mod Land har der været aabent Vand, da Kulturlaget aflejredes, omend i betydelig mindre Udstrækning.

Profilet Fig. 5 viser, at Størstedelen af Kulturlaget fandtes indlejret i de i aabent Vand afsatte Gytjelag, medens kun en mindre Del af det strakte sig op i den paa Holmen dannede Sumptørv. Det har kun været en ganske lille Holm, formodentlig kun nogle hundrede Kvadratmeter stor. Saa langt,

[1] G. Sarauw, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1903, S. 162.

Digitized by Google

som Gytjelagene strækker sig ind mod Holmens Midte, maa det aabne Vand have naaet gennem den største Del af Aaret. I Forbindelse hermed maa jeg pege paa et Forhold, som H. C. Broholm iøvrigt nærmere har omtalt, nemlig at Bensagerne i Fundet tillige med Flintsager kun forekom i den lavestliggende, yderste Del af Kulturlaget, medens der kun fandtes Flintsager i den højestliggende Del af Kulturlaget. Grænsezonen mellem »Flintlaget« og »Benlaget« skar Profilplanet ca. 3 m NØ. for Punkt 7, og fra denne Zone og nogle faa Meter udad mod »Vandtørvlaget« fandtes en typisk Strandaflejring, kaldet Driftgytje paa Grund af den store Mængde sammenskyllede Planterester, hvoraf den væsentligbestod. Driftgytjen naaede op til omkring Kote 28,60 m. Aarsagen til denne ejendommelige Fordeling af Bensagerne i Fundet staar sikkert i Forbindelse med, at de er bleven bevarede der, hvor de lejredes i og nærmest ved Søen, medens Luften har kunnet faa Tid til at ødelægge de Knogler og Bensager, der henlaa i den højere Del af Kulturlaget, hvor de ogsaa maatte finde daarlige Bevaringsvilkaar, efterhaanden som de blev dækkede af den sure Tørv.

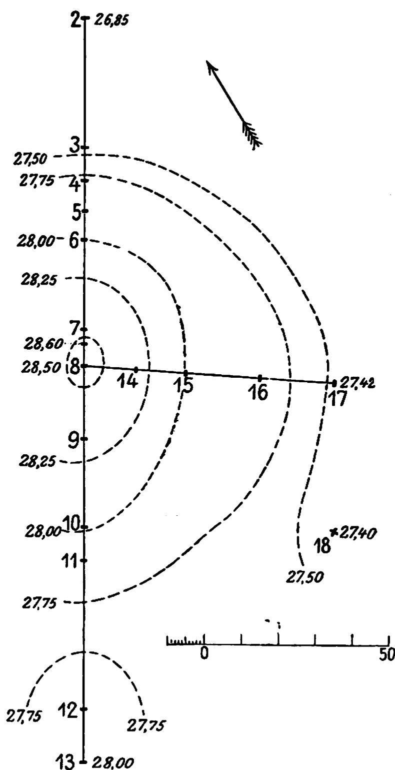

Fig. 6. Holmegaards Mose omkring den vestlige Boplads

Der er da forskellige Forhold, der peger hen paa, at Strandlinien i hvert Fald gennem en længere Tid af Aaret

Digitized by Google

har ligget i Nærheden af den nævnte Grænsezone, hvor der i Kulturlaget var ophobet en Driftgytjeaflejring, og hvor Kulturlaget ret pludselig steg stærkt opad. Men Vandstanden er aldrig konstant i Søerne; dette giver sig særlig tydelig til Kende, hvor Bredden er ganske flad, saaledes som Tilfældet var i Holmegaards-Ursøen. En Sænkning af Vandspejlet paa nogle faa dcm i den tørreste Del af Aaret — og det kan med Sikkerhed antages at have været Sommeren, — har kunnet gøre Søbunden betrædelig et Stykke udenfor den nævnte Grænsezone for kortere Tid, og derved forklares maaske Talrigheden af Oldsager i denne lavestliggende Del af Kulturlaget, hvor Arkæologerne da ogsaa har iagttaget Baalrester. Paa den anden Side stiger Vandspejlet betydeligt om Vinteren i nordeuropæiske Søer, og at dette ogsaa har været Tilfældet i Holmegaards-Ursøen i den ældste Stenalders Tid, beviser Tørvelagene. Baade over og under den højestliggende Del af Kulturlaget findes Sumptørv, dannet af Tagrør og Avneknippe, og hvor disse Planter vokser og er tørvedannende i Nutiden, staar Bunden under Vand i det mindste en Del af Aaret, nemlig om Vinteren; dette maa ogsaa have været Tilfældet i Fortiden. Ligesom ved Bopladsen i Sværdborg Mose[1] nøder de geologiske Forhold os ogsaa her til at antage, at Lejrpladsen kun har været beboelig i Sommerhalvaaret, thi der er intet Spor fundet af Pælebygninger eller Tømmerflaader.

Flere af de i Kulturlaget fundne Knogler, bestemte af Herluf Winge, viser hen til Sommeren, ingen til Vinteren. (Smlg. Side 31).

Men Fundet giver dog Sikkerhed for, at Bopladsen blev benyttet endnu i Høstmaanederne, nemlig gennem Forekomsten i det af store Mængder flækkede, i flere Tilfælde delvis forkullede Skaller af Hasselnødder, der især forekom i den Del af Laget, der var indlejret i Driftgytjen paa Grænsen

---

[1] Knud Jessen, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1919, S. 126.

Digitized by Google

mellem »Benlaget« og »Flintlaget«. Fra anden Side vides det, at de omgivende Bakkers Skove var meget rige paa Hassel i hin Tid, og fra disse har man ført Nødderne ud paa Bopladsen. Nødderne er flækkede paa en ret ensartet Maade, idet de fleste er spaltede paa langs; ofte bærer de Spor af at være aabnede fra den butte Ende eller fra Siden; i ingen Tilfælde fra den spidse Ende.

Dr. Hatt gjorde det ejendommelige Fund af en stor Mængde (ca. 250 cm^3) Frø af Gul Aakande *(Nuphar luteum)*, der laa i en samlet Klump i Sumptørven (10 cm) under »Flintlaget«. Denne Samling maa være bleven bragt hen til dette Sted med Forsæt, enten af Dyr eller Mennesker, thi det vil være meget usandsynligt at antage, at saa mange Frø af en enkelt Planteart ved Højvande er bleven skyllede sammen i en Klump i saa stor Mængde. Netop fordi der — bortset fra ganske enkelte Frø af den hvide Aakande *(Nymphæa alba)* — kun forekom Frø af en enkelt Planteart i den nævnte Klump, synes det mindre sandsynligt, at Dyr, og her maa navnlig tænkes paa Vandrotten, skulde have samlet dette Forraad; med mere Grund kunde det antages, at der her forelaa et nedgravet, men senere glemt Forraad samlet af en af Bopladsens Beboere. Den gule Aakandes store Frø er fyldte med Frøhvide og meget næringsrige. I hvert Fald senere i Stenalderen var det ikke ukendt, at man søgte sig Næring ogsaa blandt Vandplanterne, idet Hornnødden *(Trapa natans)* maa formodes i stor Udstrækning at være bleven fortæret bl. a. af den ældre Stenalders Mennesker i Sydsverige og af Pælebygningsfolket i Schweiz[1].

Efterhaanden overvoksedes Kulturlaget af en Sumpvege-

[1] Litteratur i Uno Sundelin: Om Stenåldersfolket och sjönötens invandring till småländska höglandet. Ymer 1920, S. 175 f., og C. Malmström: Trapa natans i Sverige. Svensk Botanisk Tidskrift Bd. 14, 1920, S. 64. — Oswald Heer, Die Pflanzen der Pfahlbauten. 68. Neujahrsbl. Zürich naturf. Gesellsch. auf das Jahr 1866, S. 32. — E. Neuweiler, Die prähistorischen Pflanzenreste Mitteleuropas. Vierteljahrschrift d. naturf. Gesellsch. in Zürich. Bd. 50, S. 99.

Digitized by Google

tation, hvortil senere Rød-Æl *(Alnus glutinosa)* sluttede sig. Derpaa bredte en Højmosevegetation sig over de ældre Tørvelag; dette foregik i Egeperioden; men det er kun en Rest af Holmegaards Mosens Tørvelag, der endnu er bevaret, thi de øverste Lag er forlængst afgravede og anvendte som Brændsel under Glasværkets Ovne. Kun paa enkelte Omraader af Mosen er de yngste Lag, der indeholder Rester af Bøg, bevarede.

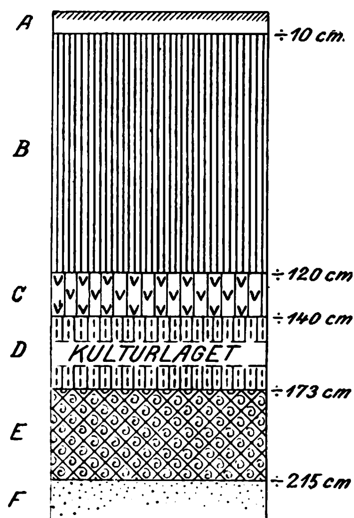

Fig. 7. Profil af Mosens Lag paa den østlige Boplads.

Den østlige Boplads.

Kulturlaget var paa den østlige Boplads næsten helt bortgravet, da jeg ankom til Holmegaards Mose. Der blev derfor kun opmaalt et enkelt Profil i en Tørvevæg, i hvilken Kulturlaget endnu kunde erkendes ved Hjælp af enkelte Flintspaaner og flækkede, forkullede Nøddeskaller, der indesluttedes i Tørven. Det opmaalte Profil er fremstillet i Fig. 7. Det viser megen Lighed med Profilet fra den vestlige Boplads. Ogsaa i denne Del af Mosen var de yngste Tørvelag forlængst fjernede. De bevarede Lag havde tilsammen en Mægtighed af 2,15 m. Nederst laa Sneglegytje hvilende paa Sand. Ursøen groede ogsaa her til med en Sumpvegetation, hvis nederste Lag (D) var blandet med indskyllede Frø af Vandplanter; i dette Lag fandtes Kulturlaget paa dette Sted. Over det driftgytjeagtige Lag Sumptørv (D) laa et Lag Ælle-Sumptørv med Smaastubbe af Rød-Æl, medens Resten af Profilvæggen bestod af Tagrør-Sumptørv. Tilstedeværelsen af Vandplantefrø i Lag D viser, at Kulturlaget i hvert Fald til Tider blev sat under Vand fra Søen, og det maa formodes,

Digitized by Google

at den egentlige Boplads har været knyttet til en Tørveø paa lignende Maade som den vestlige Boplads; men, som det allerede er fremsat, var Ødelæggelsen af denne Boplads saa vidt fremskreden, at det neppe var muligt at danne sig en sikker Opfattelse af, hvorledes Forholdene havde været.

Geologisk Tidsfæstelse af Kulturlagene.

Den geologiske Tidsfæstelse af de to Kulturlag er foretaget paa Grundlag af deres Indhold af Dyre- og Planterester. Af Herluf Winges zoologiske Bestemmelser af Benredskaberne samt Knoglerne i Fundene fremgaar bl. a., at Elsdyr og Urokse var almindelig i Omegnen af Holmegaards Mose i hin Tid. Disse to store Drøvtyggere tilhører her i Landet først og fremmest Postglacialtidens ældste Afsnit, de fleste tidsfæstede Fund af dem stammer fra Fyrretiden, og begge Arter var f. Eks. rigt repræsenterede i Kulturlagene fra den ældste Stenalder baade i Mullerup Mose og Sværdborg Mose; Elsdyret og i Hovedsagen ogsaa Uroksen uddøde — eller blev udryddede — i Danmark i Løbet af den ældre Stenalder, hvorfra der kun foreligger faa Rester af dem. Dernæst er der Bløddyrfaunaen i den øverste Del af Sneglegytjen ved den vestlige Boplads. Statsgeolog Dr. V. Nordmann har foretaget Artsbestemmelsen af de udslemmede Skaller af Snegle og Muslinger, og det fremgaar deraf, at der her foreligger en Fauna ganske svarende til den, der iøvrigt karakteriserer Fyrretidens Ferskvandsaflejringer i Danmark.

Den geologiske Tidsfæstelse paa Grundlag af Planteresterne hviler navnlig paa Bestemmelsen af Levningerne af Skovens Træer og Buske. Det vil i det foreliggende Tilfælde sige Trækul og uforbrændte Grene og Pinde samt de i Lagene opbevarede Støvkorn (Pollen) fra de omgivende Skove.

Fra Nationalmuseet modtog jeg til Undersøgelse en større Mængde Trækul og halvforbrændt Træ, der var opsamlet i Kulturlaget paa den vestlige Boplads fra ialt 43 Felter. Fyr blev paavist i 38 af disse 43 Felter, Æl i 15, Hassel i 14,

Digitized by Google

Ælm i 12, Pil i 6, Birk i 5 og Eg i 2. Disse Tal giver dog ikke den rette Opfattelse af Mængdeforholdet mellem de forskellige Træsorter, som blev benyttede til Brændsel, thi bortset fra Fyr var alle Træsorterne kun tilstede i et ringe Antal Kulstykker, saaledes Æl 30, Hassel 25, Ælm 16, Pil 12, Birk 7, Eg 2, medens der af Fyrren optaltes 424 Stk. Kul og halvforbrændt Træ. Det vil sige, at 72 pCt. af alle Stykker Kul og Træ var af Fyr. Fra den østlige Boplads foreligger kun lidt Kul, af hvilket ogsaa langt det meste var af Fyr. Ogsaa i Kulturlaget i Sværdborg Mose var Fyrrekul langt hyppigere end Kul af andre Vedsorter[1], men de absolute Tal kan dog desværre ikke gives. Baade i Sværdborg Mose og i Holmegaards Mose fandtes der nogle Stykker Kul af Ælm i Kulturlagene, og det sidstnævnte Sted forekom som nævnt tillige et Par Stykker Egekul; disse Fund afgiver altsaa Beviset for, at Eg og Ælm har levet i disse Mosers umiddelbare Nærhed, da Kulturlagene aflejredes, om end de sikkert har været meget sjældne[2].

Optællingen af Støvkorn i Mosernes Lag har efterhaanden vist sig at være et særdeles brugbart Middel til den relative Tidsbestemmelse af de paagældende Lag indenfor hele Nordeuropa. Man faar ved denne Fremgangsmaade et talmæssigt Udtryk for Skovenes Sammensætning i den til hver af de undersøgte Prøver svarende Tid, og de gennem den postglaciale Tid foregaaede Forandringer i vore Skove træder skarpere frem og med finere Nuancer ved denne Fremgangsmaade end ved Hjælp af den ældre Metode, der kun tog Hensyn til makroskopiske Rester. Det har nu vist sig, at Støvkorns-

[1] Knud Jessen, Aarb. f. nord. Oldk. 1919, S. 123.

[2] I Nationalmuseets Indsamlinger af Kul fra Kulturlaget i Sværdborg Mose fandtes bl. a. ogsaa en delvis forkullet, halvt urteagtig Stængel. Magister Fr. J. Mathiesen har godhedsfuldt foretaget den vanskelige Bestemmelse af dette Stykke og finder, at det er en fjorgammel Stængel af Burre (*Arctium* sp.). Magister Mathiesen formoder, sikkert med Rette, at der her foreligger en Rest af et paa Bopladsen benyttet Optændingsmateriale. De tørre svampede Burrestængler egner sig udmærket til en saadan Anvendelse.

Digitized by Google

Nr.	Lokalitet	Lag	Birk	Æl	Fyr	Ege-bland. Skov	Pil	Gran	Hassel	Ege-blsk: Fyr
1	Sværdborg Mose	Kulturlaget	31	14	44	11	1	..	22	0,26
2		Kulturlagets Underkant ..	56	1	39	3	1	..	9	0,10
3	Mullerup Mose	Kulturlagets Overkant ...	32	3	52	12	1	..	55	0,23
4		do. Underkant..	39	3	50	7	1	..	47	0,10
5		7 cm under Kulturlaget..	60	..	39	..	1	..	7	...
6	Holmegaards Mose, vestlige Boplads	5 cm over Kulturlaget....	24	28	29	19	Spor	..	43	0,70
7		Kulturlagets Overkant ...	16	30	37	15	1	1	25	0,44
8		do. Midte.......	15	21	48	16	..	..	41	0,34
9		do. Underkant ..	11	3	78	7	1	..	18	0,08
10		20 cm under Kulturlaget..	76	..	24	..	Spor	..	2	..
11	Holmegaards Mose, østlige Boplads	20 cm over Kulturlaget ...	16	36	20	28	..	..	27	1,50
12		Kulturlagets Overkant ...	4	45	34	17	..	..	10	0,50
13		do. Midte.......	7	26	52	15	..	..	31	0,31
14		15 cm under Kulturlaget..	51	..	47	1	1	..	70	0,02

Digitized by Google

analyserne fra de to Kulturlag i Holmegaards Mose, Kulturlaget i Sværdborg Mose og Kulturlaget i Mullerup Mose, alle stammende fra den ældste Stenalder, i alt væsentligt har givet samme Resultat. I foranstaaende Tabel gengives her nogle af de paa Grundlag af de foretagne Analyser beregnede »Støvkornsspektrer« fra Holmegaards Mose og til Sammenligning nogle Spektrer fra de to andre Kulturlag fra vor ældste Stenalder.

Tallene i den foranstaaende Tabel angiver den procentvise Hyppighed, hvormed de enkelte Arter eller Artgruppers Støvkorn fandtes repræsenterede i de undersøgte Prøver. Hasselens Hyppighedstal er dog af særlige Grunde, der ikke skal omtales her, beregnet for sig i Forhold til hele den optalte Støvkornsmængde[1]. I Spektrerne 5, 10 og 14, der er ældre end Mullerupkulturlagene, findes næsten kun Birk, Fyr og Hassel repræsenterede, men allerede i Spektrerne fra Kulturlagenes Underkant begynder Egeblandingsskovens Arter (Ælm, Lind og Eg) at gøre sig gældende. Med Hensyn til Bestemmelsen af Storskovens Sammensætning er det navnlig Forholdet mellem Antallet af Støvkorn af Fyr og af Egeblandingsskovens Arter, der er afgørende. Værdien af dette Forhold er for hvert enkelt Spektrum opført i Tabellens sidste Kolonne, og for alle fire Lokaliteters Vedkommende ses det, hvorledes de nyindvandrede Egeskovarter med Held optog Kampen mod Fyrren; Kampens Forløb illustreres af den stigende Værdi af Forholdet Egeblandingsskov : Fyr.

I Underkanten af Kulturlagene overstiger Værdien af dette Forhold ikke 0,1 (Spektr. 2, 4, 9), medens denne naar op indtil 0,5 i Overkanten af Kulturlagene (Spektr. 1, 3, 7, 12) for at stige yderligere i de overliggende Lag (Spektr. 6, 11); i de langt yngre Lag fra Litorinatiden naar dette Forholds Værdi op til over 5 paa Sjælland. Ællens Støvkorn er endnu ikke iagttaget i Lag, der er ældre end Mulleruplagene, men

[1] Knud Jessen, Danmarks geologiske Undersøgelse. II. Række, Nr. 34, 1920, S. 8 f.

Digitized by Google

navnlig i Holmegaards Mose naaede dette Træ ifølge Spektrernes Vidnesbyrd en anselig Udbredelse, medens Kulturlagene aflejredes. Hasselen er noget ujævnt repræsenteret, men ejendommelig er dens store procentvise Hyppighed i flere af disse tidlig postglaciale Spektrer.

Det er et meget vigtigt Resultat, at de fire Kulturlag fra vor ældste Stenalder har saa vidt ensartede Støvkornsspektrer, som den foranstaaende Tabel viser, thi vi kan nu med Rimelighed slutte, at de i andre østdanske Moser liggende ældre Lag, der giver Mullerupspektrer, d. v. s. Spektrer, i hvilke Forholdet Egeblandingsskov: Fyr har Værdier mellem 0,1 og 0,5, i det store og hele er samtidige med Kulturlagene fra Mulleruptiden. Der er med andre Ord herved opnaaet Mulighed for en Indordning i den arkæologiske Tidsskala af vore ældste postglaciale Ferskvandsaflejringer. Mulleruptidens Horisont kan drages gennem Tørvemosernes Profiler, selv hvor der ingen direkte Fund af Oldsager foreligger.

Støvkornsanalyserne, Trækulsbestemmelserne og Dyrefundene viser os, at de sjællandske Mulleruplag er dannede i Slutningen af Fyrreperioden paa Sjælland.

Ved Hjælp af de undersøiske Moser paa Øresunds Bund er vi endvidere i Stand til at se, at Mulleruplagene maa være dannede inden Gennembruddet af Øresund fandt Sted, altsaa medens Fastlandstiden endnu vedvarede; thi de øverste Lag i disse nu havdækkede Moser er dannede paa en Tid, da Fyrren allerede var bleven sjælden; det er Egeskovens Arter, der karakteriserer disse Moselag[1]. Der var altsaa Landforbindelse mellem Sjælland og Skaane endnu en rum Tid efter, at Mulleruplagene blev aflejrede, og da der ligeledes kan antages at have været Landforbindelse i den tidlig postglaciale Tid mellem Syddanmark og Pommerns Kyster[2], var

[1] Knud Jessen, D. G. U., II. Række, Nr. 34, S. 166 f.

[2] C. Gagel, Jahrbücher. Preussische geolog. Landesanstalt. Berlin. 1910, S. 219. Knud Jessen og Jens Lind, Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter. Naturv. og Matemat. Afd. 8. Række, VIII, S. 55 f.

Digitized by Google

de geografiske Betingelser for Udbredelsen af den baltiske Mullerupkultur fra Nordtyskland over Østdanmark til Skaane særdeles gode (smlg. Friis Johansen 1919)[1].

Med Hensyn til de klimatiske Forhold i Mulleruptiden maa der her peges paa enkelte Forhold. I de tre store Bopladsfund i Mullerup, Sværdborg og Holmegaards Moser fandtes der Rester af Sumpskildpadden (*Emys orbicularis* L.), der nu har sin Nordgrænse i det nordlige Tyskland[2]. Endvidere fandtes i Kulturlagene almindeligt Frøene af en Nord for Østersøen nu næsten uddød Vandplante, Najaden (*Najas marina* L.), der tidligere var almindelig i Danmark og Sydsverige[3], men som nu først i Mellemeuropa finder gunstige Livskaar. Og endelig skal nævnes, at den store Posthornsnegl (*Planorbis corneus* L.), der ogsaa er en sydlig Form med sin Nordgrænse gaaende gennem Jylland (Aarhus)[4], fandtes lige under Kulturlaget i Sværdborg Mose[5]. Alt dette tyder paa, at Sommertemperaturen i Mulleruptiden var mindst lige saa varm som en Normalsommer nu om Stunder, maaske snarere lidt varmere.

I mange danske og andre nordiske Moser og Kildekalkaflejringer findes der Vidnesbyrd om, at der har raadet et mere udtørrende Klima i et tidligt Afsnit af Postglacialtiden end i den nærmest efterfølgende Tid, og ved Støvkornsanalyser er det for flere af de danske Tilfælde godtgjort, at disse Udtørringslag er samtidige med de fra Mulleruptiden stammende Kulturlag. Paa den anden Side peger nye svenske Undersøgelser[6] hen paa, at der dog i hvert Fald om Vinteren faldt megen Regn, saaledes at der, som det er bleven

[1] Friis Johansen, Aarb. f. nord. Oldk. 1919, S. 226 f.

[2] C. Kurck, Lunds Universitets Årskr. N. F. Avd. 2, Bd. 13, Nr. 9. Lund 1917, S. 6. Tab. I.

[3] Knud Jessen, D. G. U., II. Række, Nr. 34, 1920, S. 34 f.

[4] A. C. Johansen, Om den fossile kvartære Molluskfauna i Danmark. Kbhvn. 1904. Dissertation. S. 23 og Tab. 1.

[5] Knud Jessen, l. c. S. 172, Note 2.

[6] L. von Post, Geolog. Fören. i Stockholms Förh. Bd. 42, 1920, S. 240.

Digitized by Google

udtalt, raadede et Slags nordligt Middelhavsklima i visse Dele af Nordeuropa i den første Del af den postglaciale Tid. Er denne Opfattelse rigtig, vil den yderligere støtte den foran fremsatte Formodning, at Bopladsen i Holmegaards Mose var oversvømmet om Vinteren.

Paa Grundlag af Gerard de Geers Geokronologi[1] for det Afsnit af Kvartærtiden, der karakteriseres ved Indlandsisens Tilbagerykning i Sverige, en Kronologi, der i hvert Fald i Princippet kan antages at give eksakte Bestemmelser, og hvis Tilknytning til den arkæologisk-historiske Tidsskala omtrentlig kan foretages, er det muligt at danne sig et Skøn over Mulleruptidens absolutte Alder. Thi den varmeelskende Flora, der indvandrede til Syddanmark kort før og medens Mullerupkulturlagene dannedes, findes ogsaa i visse i det sydlige Sverige liggende Tørvelag, der dækkes af Ancylussøens højest liggende Strandvolde, som tilhører det saakaldte boreale Afsnit af Portglacialtiden, til hvilket ogsaa Mullerupkulturen maa henføres. Ifølge de nyeste geokronologiske Undersøgelser i Sverige af Caldenius og Sandegren falder den boreale Tid omkring ved 6000 f. Chr., og en tilsvarende Alder maa da ogsaa antages for Mulleruptiden i Danmark[2].

Knud Jessen.

---

[1] Gerard de Geer, A Geochronology of the last 12000 years, Congrès géologique international. Compte rendu de la XI.e session, Stockholm 1910. Stockholm 1912, S. 241—253. — L. von Post, En exakt geologisk tidsräkning. Populär Naturvetenskaplig Revu, Stockholm 1911, S. 11—20. — R. Lidén, Isafsmältningen och den postglaciala landhöjningen i Ångermanland, Geologiska Fören. Förhandl. Bd. 33, Stockholm 1911, S. 271—280. — Gerard de Geer, Om naturhistoriska kartor öfver den baltiska dalen. Populär Naturvetenskaplig Revy, Stockholm 1914, S. 192. — Ahlmann, Caldenius och Sandegren, Ragundasjön. Sveriges Geolog. Unders. Ser. Ca. Nr. 12, 1924, S. 36 f. — V. Nordmann, De Geers kvartærgeologiske Tidsberegning. Naturens Verden, 6. Aarg. Kbhvn. 1923, S. 215—227, 241—258.

[2] Smlg. Knud Jessen l. c. 1920, S. 229 f., hvor Litteraturen citeres. — Henr. Munthe, H. E. Johansson och K. A. Grönwall, Beskrivning till Kartbladet Sövdeborg, Sveriges Geol. Undersökning. Ser. Aa, Nr. 182, 1920, S. 163. — Sune Lindqvist, Rig 1918, S. 76.

Digitized by Google

Fundet.

Efter denne Redegørelse for Bopladsens arkæologiske og geologiske Aflejringsforhold vender vi os til Undersøgelsen af det fremdragne Fund, der bestaar af Knogler, Trækul og Oldsager[1]. Sagerne fra de to Bopladser behandles i det følgende under eet, idet det dog bemærkes, naar en Redskabsform kun forekommer paa een af Bopladserne.

Knogler.

Knoglerne i Holmegaardfundet var ualmindelig godt bevarede, hvilket ogsaa var Tilfældet med Oldsagerne af Ben og Hjortetak. Af utildannede Dyreben fandtes 4584 Stk., der alle blev afgivet til Zoologisk Museum. Nu afdøde Viceinspektor Herluf Winge foretog Bestemmelsen af de 3666 Stk., der fandtes ved Gravningen i 1922; herved ydede han for sidste Gang den forhistoriske Forskning sin fortrinlige Hjælp. Foruden de utildannede Knogler fandtes et mindre Antal, som viser Spor af Forarbejdning og derfor opbevares i Nationalmuseet. De i 1922 fremdragne Stykker med Spor af Tildannelse er ligeledes bleven bestemt af Herluf Winge, der har meddelt Nationalmuseet følgende Oversigt over den i Holmegaardfundet repræsenterede Dyreverden:

Esox lucius, Gjedde. Stykker af 3 højre og 5 venstre Underkjæber og nogle faa andre Knogler.

Emys orbicularis, Sumpskildpadde. To Plader af et Rygskjold.

Anas boscas, Stokand. Øvre Ende af en Overarm. Af samme Art ere saa godt som sikkert 2 Skulderblade og 4 Ravnenæbsben, mere eller mindre mangelfulde.

Anas clypeata, Skeand. Et Ravnenæbsben, en Overarm uden nedre Ende.

Podicipes cristatus, Stor Lappedykker. Et Sæt Bækkenhvirvler, 2 højre Overarme, Midtstykker af 2 Albueben, et Laarben, 2 højre Skinneben.

Fulica atra, Blishøne. Et Sæt Bækkenhvirvler, et Ravnenæbsben, en Mellemfod.

---

[1] Fundet indgik i Nationalmuseet og er indført under Nr. A 31600.

Digitized by Google

Grus cinerea, Trane. Midtstykker af 2 højre Overarme, af voxne Fugle; Midtstykker af 2 Albueben, det ene ungt; Midtstykker af et Laarben og et Skinneben, begge unge.

Ciconia nigra, Sort Stork. Midtstykke af et Skinneben.

Phalacrocorax carbo, Skarv. Et Skulderblad, et Ravnenæbsben, Stykker af højre og venstre Overarm, et Albueben uden øvre og nedre Ende, alt vist sammenhørende, af en ung Fugl.

Haliaëtus albicilla, Havørn. Et mangelfuldt Ravnenæbsben; en Mellemhaand uden øvre Ende; 2 højre Laarben, ufuldstændige; 1 højre, 2 venstre Skinneben uden Endestykker; et Mellemfodsben uden øvre Ende. De fleste af Knoglerne ere af unge Fugle.

Desuden nogle faa ubestemmelige Knoglestykker af Fugle, mest af Ænder.

Erinaceus europæus, Pindsvin. En Underkjæbe-Gren.

Castor fiber, Bæver. Stykke af en Hovedskal med begge øvre Tandrader, 5 højre og 5 venstre Underkjæbe-Grene, flere andre Stykker af Hovedskaller, flere løse Fortænder; 2 Halehvirvler; 5 Skulderblade; 3 højre, 5 venstre Overarme; 3 Spoleben; 5 højre, 4 venstre Albueben; 7 Bækkenben; 4 højre, 4 venstre Laarben; 5 højre, 3 venstre Skinneben; 3 Lægben; 1 Rulleben; 1 Hælben; 3 Mellemfodsben.

Felis catus fera, Vildkat. 2 venstre Underkjæbe-Grene, et helt Laarben, et helt venstre Skinneben og Midtstykker af et højre og et venstre, et 4de Mellemfodsben.

Canis vulpes, Ræv. En ret fuldstændig Hovedskal, med begge Underkjæbe-Grene. Et ufuldstændigt Lægben vist af samme Art.

Canis familiaris, tam Hund. En Underkjæbe-Gren (m 3 mangler, Længden af m 1 $22^{1}/_{2}$ Millim.), en Ringhvirvel, et 2det Mellemhaandsben, et Bækkenben, et Hælben.

Martes sylvatica, Skovmaar. Stykke af en Underkjæbe-Gren; et Skulderblad; 2 højre Overarme, 1 venstre; 1 Albueben; 2 venstre Laarben; 3 højre Skinneben, et af dem helt, Midtstykke af et venstre.

Meles taxus, Grævling. Stykker af 3 Hovedskaller med øvre Tandrader; 4 højre og 3 venstre Underkjæbe-Grene, de fleste mangelfulde, vist alle uens.

Lutra vulgaris, Odder. En Overarm.

Cervus capreolus, Raadyr. Knogler i Mængde, deriblandt Stykker af 9 Hjernekasser af Hanner med Horn og 3 af Hunner; 11 højre, 6 venstre Underkjæbe-Grene, de fleste mangelfulde, kun 1, venstre, med Mælketænder, alle de andre af voxne Dyr; 16 højre, 13 venstre Skulderblade; 16 højre, 12 venstre Overarme, talte efter nedre Ender.

Cervus elaphus, Krondyr. Knogler i stor Mængde, Hoved-

Digitized by Google

indholdet af Afleiringen, blandt andet: Stykker af mindst 5 højre og 6 venstre Overkjæber med mere eller mindre af Tandraden; Dele af mindst 13 højre og 9 venstre Underkjæbe-Grene af voxne foruden 3 højre Underkjæber med Mælketænder; adskillige andre Brudstykker af Hovedskaller; adskillige Hvirvler; 17 højre, 14 venstre Skulderblade, nogle faa af dem af Unger eller unge Dyr; 12 højre, 15 venstre Overarme, talte efter nedre Ender; 19 højre, 12 venstre Spoleben, talte efter nedre Ender; 13 Scaphoideum, 8 Lunatum, 5 Cuneiforme, 7 Multangulum & Capitatum, 6 Hamatum; 17 højre, 8 venstre Bækkenben; 20 højre, 12 venstre Rulleben; 16 højre, 13 venstre Hælben; 12 højre, 7 venstre Naviculare-Cuboideum.

Alces machlis, Elsdyr. Mange Knogler, blandt andet: Stykker af Over- og Underkjæber, med mere eller mindre af Tandraderne, af mindst 4 Skeletter, to af dem i Tandskifte; adskillige andre Dele af Hovedskaller; nedre Ender af 3 højre og 1 venstre Spoleben; øvre Ender af 4 højre, 2 venstre Albueben; 2 højre, 2 venstre Bækkenben; 4 højre, 2 venstre Rulleben; 4 højre, 1 venstre Hælben; 4 højre, 3 venstre Naviculare-Cuboideum.

Bos taurus urus, Uroxe. Mange Knogler, blandt andet: flere Stykker af Hovedskaller, adskillige Hvirvler, nogle Ribben, et Par Led af Brystben; adskillige Lemmeknogler, deriblandt: 4 venstre Scaphoideum, 3 venstre Lunatum, 3 venstre Cuneiforme, 4 venstre Multangulum & Capitatum og 1 højre, 3 venstre Hamatum og 1 højre, 1 Piriforme, 2 højre Rulleben; 5 Hælben, vist alle uens; 4 højre Naviculare-Cuboideum og 1 venstre; paafaldende mange Taaled.

Sus scrofa ferus, Vildsvin. Knogler i stor Mængde, blandt andet: Stykker af mindst 11 højre Underkjæbe-Grene af voxne Hanner og 2 af Hunner, foruden flere venstre; 5 højre og 10 venstre Underkjæber med Mælketænder i forskjellig Alder, nogle ganske spæde; adskillige Stykker af Overkjæber; adskillige andre Dele af Hovedskaller; flere Hvirvler; 22 højre, 21 venstre Skulderblade, de fleste af voxne Dyr, nogle faa af Unger; 17 højre Overarme, talte efter nedre Ender, af dem 6 af Unger; 9 venstre Overarme, af dem 3 af Unger; 10 højre Albueben, af dem 2 af Unger; 14 venstre Albueben, af dem 4 af Unger; 16 højre, 19 venstre Bækkenben, alle af voxne; 10 højre, 9 venstre Rulleben; 16 højre, 7 venstre Hælben. (Længden af nedre bageste Kindtand 49, $46^2/_3$, 46, $43^1/_2$, $43^1/_3$, 43 Millim., alle højre).

Fundet stemmer i faunistisk Henseende med Maglemose- og Sværdborg-Fundene.

$^{10}/_{12}$ 1922.

Herluf Winge.

Digitized by Google

Holmegaardfundets Dyreverden stemmer saaledes ganske overens med den, der optræder i Maglemose og i Sværdborg, et Forhold, hvorpaa der som nævnt S. 21 maa lægges stor Vægt ved Bedømmelsen af Fundets Alder. Af de 32 Arter, der paavistes i Maglemose, genfindes de 18 i Holmegaardfundet[1]. Det bør bemærkes, at Odderen, som ikke fandtes i Maglemose, var repræsenteret af talrige Stykker i Sværdborgfundet[2], og at Pindsvinet, Skeanden og den sorte Stork, der kendtes fra yngre Afsnit af Stenalderen, ikke før er fundne paa den ældste Stenalders Bopladser[3]. Derimod er Blishønen overhovedet aldrig før bleven paavist herhjemme i Stenaldersfund, skønt man kunde vente, at den maatte have fundet gode Livsbetingelser baade i Maglemose og i Sværdborg. At den ikke fandtes dèr, skyldes maaske en Tilfældighed, ligesom det vel er tilfældigt, at Tjuren, som holder til i Fyrreskove, ikke er funden i Holmegaard og i Maglemose, hvorimod dens Knogler forekom i Sværdborg og i Vistefundet[4]. Det er allerede bleven omtalt S. 18, at Menneskene maa have levet paa Bopladsen om Sommeren og noget hen paa Efteraaret. Paa denne Bestemmelse af Tidspunktet for Bopladsens Benyttelse yder de fundne Knogler den bedste Bekræftelse. Herluf Winge har foran paavist, at der blandt Dyrebenene fandtes Rester af ganske unge Dyr, baade Pattedyr og Fugle. Særlig Betydning synes Resterne af Traneunger at have, saaledes som Winge har fremhævet i sin Redegørelse for Sværdborgfundet, idet Tranen »er en udpræget Trækfugl, Sommergæst, den Gang den endnu ynglede hos os«[5]. En nærmere Behandling af den i den ældste Stenalder og i Køkkenmøddingtiden forekommende Dyreverden turde her være overflødig; Forskellen fremtræder tydeligt, naar man sammen-

[1] Aarb. 1903, 194. [2] Aarb. 1919, 130.

[3] Affaldsdynger, 179. — A. W. Brøgger: Vistefundet, en ældre Stenalders Køkkenmødding fra Jæderen, 11. — Herluf Winge: Om jordfundne Fugle i Danmark. Vidensk. Meddel. fra den naturh. Foren. i Kbh. 1903, 105 f.

[4] Aarb. 1919, 128. — A.W. Brøgger: Vistefundet, 9. [5] Aarb. 1919, 133.

Digitized by Google

ligner Winges Lister over Dyrebenene i de 3 store Fund fra den ældste Stenalder med hans Liste over den i Køkkenmøddingerne repræsenterede Dyreverden[1]. Kun skal det særlig nævnes, at Elsdyrets og Uroxens Knogler i den ældste Stenalders Fund optræder overmaade hyppigt, hvorimod de saa godt som ikke forefindes i Køkkenmøddingerne, hvilket maa skyldes den Omstændighed, at de er uddøde eller blev udryddede hos os i Løbet af den ældre Stenalder, samt at ogsaa Bæveren synes at have maattet fortrække ret tidligt[2].

Af tamme Dyr har Mennesket i Holmegaard som i Maglemose og Sværdborg kun haft Hunden[3].

Med Hensyn til de i Fundet fremdragne Trækul og deres Betydning for Fundets Tidsfæstelse henvises til, hvad der alt tidligere er udtalt (S. 21).

Oldsager af Flint, Bjærgart[4], Ben, Hjortetak og Træ fandtes i store Mængder paa begge Bopladser[5]. Den følgende Gennemgang af de nye Fund skal tjene til at give en Forestilling om, hvad der fandtes, og til at indordne de fundne Sager paa den Plads i vor Stenalders Kultur, hvor de hører hjemme. Dette vil ske ved en stadig Sammenligning med de to fra tidligere Tid kendte Fund og Henvisning til de nævnte Forskeres Arbejder. De Resultater, som er vundne ved disse, bekræftes i alle Retninger af det nye Fund.

Redskaber af Flint.

Med ganske faa Undtagelser er alle de i Holmegaards Mose fundne Stenredskaber af Flint. Man har her som i Maglemose og Sværdborg anvendt de talrige Flintknolde, der udgør Hovedbestanddelen af vore Marksten, idet man blandt

[1] Affaldsdynger, 178 ff.

[2] V. Nordmann: Danmarks Pattedyr i Fortiden. Danmarks geol. Unders. III. R. Nr. 5, 1905, 93 og foran S. 21 f.

[3] Om Hundene i den ældste Stenalders Fund se Aug. Brinkmann: Canidenstudien, V—VI. Bergens Mus. Aarbok, Naturv. R. 1923—24, Nr. 7.

[4] Jeg anvender denne Benævnelse for alle Sten, som ikke er Flint.

[5] Foruden de utildannede Flække fandtes 1691 Oldsager af forsk. Art.

Digitized by Google

disse har udvalgt Flint af hvid, graa, blaa eller sort Farve, ofte ogsaa blaa- og hvidstribet Flint. Overhovedet er der aldrig paa nogen Boplads fra den ældste Stenalder — dette gælder ogsaa om de senere fremdragne Fund fra Sværdborg Mose, henholdsvis i Museet paa Lundbygaard og i Nationalmuseet — fundet noget Stykke af den i senere Afsnit af Stenalderen ellers saa hyppigt anvendte brunlige eller gullige Flintart; og samme Forhold har norske Forskere iagttaget for de saakaldte »Flintpladsers« Vedkommende[1]. Man er sikkert berettiget til heraf at slutte, at den ældste Stenalders Folk har valgt de nævnte Sorter, fordi de hos dem har funden særlig værdifulde Egenskaber, som vi nu ikke mere kan erkende.

Flintaffald fandtes, som det fremgaar af det ovenfor sagte, i meget store Mængder. Af dette medtoges nogle Prøver til Museet; men iøvrigt efterlodes Hovedmængden af Affaldet, da man paa Grund af Undersøgelsesmaaden alligevel kun kunde naa at opsamle en forsvindende Brøkdel, saa en Optælling af dette ikke kunde give noget fyldestgørende Billede af, paa hvilke Steder Flinttilhugningen var foregaaet eller af den umaadelige Mængde Flint, der var anvendt. Men at Tildannelsen saavel af Flint- som af Benredskaber var foregaaet paa selve Lejrpladsen, vidnede Affaldet og Benstumperne med Snitmærker tydeligt om. De fundne Flintredskaber tilhører de tidligere kendte Typer.

Flækker. I Lighed med Bopladsen i Sværdborg Mose indeholdt Holmegaardbopladserne en stor Mængde Flintflækker. Herved staar disse to Fund i Modsætning til Maglemosefundet, hvor Flintflækken hørte til de sjældne Redskaber[2]. Foruden de til særlige Redskabstyper anvendte, og for hvilke der vil blive gjort rede længere fremme, indeholder Fundet i alt 3936 Flækker uden sikre Spor af Tildannelse. Mange af disse var dog beskadigede og foreligger kun i større eller mindre Brudstykker; og desuden viser mange af dem

[1] Haakon Shetelig: Primitive Tider i Norge, 8. [2] Aarb. 1903, 204.

Digitized by Google

tydelige Spor af Brug; men selvfølgelig lader en skarp Grænse sig ikke angive for Beskadigelse fremkommen ved Redskabets Brug og tilfældig Overlast tilføjet f. Ex. ved Menneskers Færden paa Bopladsen o. s. v. Tilmed er mangfoldige af Flækkerne bleven meget skøre, stærkt iltede som de er bleven ved Luftens Indvirkning i Tidens Løb, og ofte er deres Overflade ganske sprød og pulveragtig. Henved Halvdelen af Flækkerne er af betydelig Størrelse. Det største Stykke er 13,5 cm l. og 2,6 cm br., og 10—12 cm lange Eksemplarer er yderst almindelige. Bredden varierer noget men ligger gennemgaaende mellem 1,5 og 2,5 cm; ofte findes dog 3,0—3,5 cm brede Stykker. Men ogsaa langt mindre og spinklere Flækker forekommer, hvis Længde er 2—7 cm, medens Bredden kun er 0,5—1,00 cm. Ganske som i Sværdborgfundet havde her de spinkle Flækker friske og uskadte Ægge, medens Hovedparten af de store Flækker bar stærke Spor af Brug, et Forhold der maa forklares ud fra den forskellige Anvendelse, der har været gjort af disse Stykker, om hvilken der S. 36 vil blive talt nærmere.

Flækkeskrabere. Kun 24 Eksemplarer af denne i Køkkenmøddingerne saa almindelige Skrabertype findes i Holmegaardfundet. Af disse er 21 dannede af kraftige, 1,5—2,8 cm brede Flækker. Paa de 11 er Slagbulen bevaret, paa de 10 mangler denne. Længden er 2,5—12,5 cm. 3 Stykker er dannede af brede, flækkelignende Skiver — paa de to ses Rester af Flintblokkens Skorpe — men bør paa Grund af Æggens Form snarest henregnes til Flækkeskraberne. Det bedste Eksemplar er 4,3 cm br. over Æggen og har en Længde af 8,8 cm. Iøvrigt svarer Æggens Form og Tildannelse ganske til, hvad man kender fra andre Fund. De 6 har lige eller kun svagt ind- eller udbuet Æg[1]. Paa de øvrige Stykker ligger Æggen mere eller mindre skraat i Forhold til Flækkens Længde[2]. Lægger man disse med Afspaltningsfladen

[1] Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager. Stenalderen, 12.
[2] Anf. Skr., 11.

Digitized by Google

nedad, viser det sig, at den venstre Side paa 12 Eksemplarer er længere end den højre, Skraberne er venstrevendte; de øvrige 6 Eksemplarer er højrevendte. Denne Forskel har muligvis sin Grund i den forskellige Maade, hvorpaa Redskaberne har været skæftede og ført i Haanden; men her om tør intet udtales, idet intet skæftet Eksemplar hidtil er fundet. Skrabere dannede af ganske smaa, fine Stykker fandtes ikke i Holmegaard.

I Forbindelse med Flækkeskraberne turde det være paa sin Plads at fremføre nogle Bemærkninger om de andre i Fundet foreliggende Skrabere.

Skiveskrabere og *Spaanskrabere.* Disse to Redskabstyper er som den foregaaende meget svagt repræsenteret i Holmegaardfundet. Mærkelig er saaledes den næsten totale Mangel paa Skiveskrabere. Af gode, typiske Eksemplarer foreligger kun 3, af hvilke de 2 er dannede af henholdsvis 7 og 8 cm brede, aflange Skiver, medens det tredje Stykke, der tilhører den runde Type, er dannet af en 5—5,5 cm bred Skive med Rest af Skorpe paa Oversiden. Af de smaa, klumpede Skrabere med stejl Æg, som udgjorde Hovedmængden af de i Sværdborg fundne Skiveskrabere, og hvis Lighed med Azylien- og Tardenoisien-Kulturens Skrabere er bleven fremhævet af Sarauw og Friis Johansen, fandtes overhovedet ikke et eneste Eksemplar i Holmegaardfundet[1]. 5 andre ganske ringe og lidet typiske Stykker kan maaske betragtes som Skiveskrabere; den ene er dannet af en Skive af en svær Blok med let tilhugget Kant[2]; men maaske burde de snarest henregnes til *Spaanskraberne.* Som saadanne kan 21 Stykker betragtes. Et Par af disse er dannede af flækkelignende Spaaner, paa hvilke

[1] Aarb. 1919, 159.

[2] Nogen Forbindelse mellem Blokke og Skrabere, som Erik Westerby: En Boplads fra den ældre Stenalder paa Bloksbjerg ved Christiansholm. Naturens Verden 1920, 453 antager, kan jeg ikke finde, undtagen at ubrugelige Rester af Blokke ligesom andre Spaaner ofte er anvendt som Skrabere; men dette er jo kun en rent ydre og tilfældig »Forbindelse«.

3*

Digitized by Google

der ved en lidet omhyggelig Tilhugning er dannet en Skrabeæg. Men til de fleste af disse Skrabere er anvendt ganske tilfældige Spaaner og afslaaede Stykker af forskellig Form og Størrelse med en saa skødesløst tildannet Æg, at man i adskillige Tilfælde kan tvivle om, hvorvidt der virkelig findes en i bestemt Hensigt foretagen Tildannelse, eller om det ikke snarere drejer sig om en ved Brugen tilfældigt fremkommen Tilstødning af Redskabets Kant. Blandt de foreliggende Stykker findes saaledes flere Blokke, der efter at være bleven ubrugelige til Fremskaffelsen af Flækker er bleven anvendt paa denne Maade. At betragte disse som en særlig Skraberform, »Kølskrabere« (Grattoirs Carénés) og at sammenstille dem med Aurègnacien-Kulturens Skrabere, saaledes som flere norske Forskere har søgt, synes mig lidet rimeligt[1].

Flækkeknive. To Stykker kan betegnes som Flækkeknive. Den ene, en 15 cm lang, 3,2 cm bred Flække, har en tydelig ved talrige fine Afslagninger dannet Ryg, der ender i en stumpvinklet Spids. Den skaarede Æg vidner tydeligt om Stykkets Anvendelse som Kniv. Ogsaa paa det andet, 9,2 cm lange og 3 cm brede Stykke er Ryggen tildannet ved fine Slag og afrundet ved den Slagbulen modsatte Ende.

Af *Flækkespaltere* fandtes intet Eksemplar. 96 Flækker, der tildels dog kun forefindes i smaa Brudstykker, er forsynede med en mere eller mindre tydelig, i Reglen dog ganske planløs Tilhugning eller Tilstødning af en eller flere Kanter.

Flækkespidser, Mikrolither. Ganske svarende til, hvad der var Tilfældet i Maglemose- og i Sværdborgfundene, optræder i Holmegaardfundet et ikke ubetydeligt Antal af de fine, af spinkle Flækker dannede Smaaredskaber, som under forskellige Navne har været meget diskuterede i de senere Aars arkæologiske Litteratur[2]. Ialt foreligger i Nationalmuseet

---

[1] A. Nummedal: Nogen primitive Stenaldersformer i Norge. Oldtiden IX, 155. Haakon Shetelig: Primitive Tider i Norge, 71. Anathon Bjørn: Nostvedbopladsernes flintredskaper. Bergens Muscums Aarbok 1922—23, 8.

[2] L. Coutil: Tardenoisien, Captien etc. Congrès intern. Genève 1912.

Digitized by Google

fra Holmegaards Mose 192 Eksemplarer, men desuden er sikkert et stort Antal bleven tilintetgjort, idet disse smaa Redskaber paa Grund af den ret medtagne Tilstand, hvori de forekom, i særlig høj Grad var udsatte for at blive oversete eller knuste under den hurtige Bortgravning af »Flintlaget«, hvori de hovedsagelig fandtes. Da Typerne i det hele ganske stemmer overens med de i Sværdborgfundet fremdragne baade i Henseende til Materialet, den spinkle Flintflække og i Tildannelsen, er det naturligt i det følgende at beskrive dem i Tilslutning til de af Friis Johansen opstillede Hovedformer.

Af trekantede Spidser, paa hvilke kun den korteste Side har modtaget Tildannelse, fandtes et ret stort Antal. Ialt synes 52 Stykker (heraf er de 26 hele) at maatte henregnes til denne Form. De er alle dannede af spinkle Flækker. 39 af disse er »højrevendte«, medens 13 Stykker er »venstrevendte«.

Foruden Trekantens korteste Side er ofte den mindste af Langsiderne bleven helt eller delvis tilhugget. Der foreligger af denne Type 54 højrevendte Eksemplarer, af hvilke de 32 er hele. Venstrevendte er kun 4 Stk., hvoraf det ene er noget beskadiget. Nær til disse slutter sig 11 Stk. — 6 af disse foreligger fuldstændige —, paa hvilke Tilhugningen af de to Sider gaar ud i et og danner en større eller mindre Krumning, uden at Formen nøje kan bestemmes som et Cirkelsegment.

Større eller mindre Tildannelse af alle Trekantens Sider

Compte rendu. Tome I, 301 ff. — Sarauw: Präh. Z. 1914, 7 ff. — Friis Johansen: Aarb. 1919, 138 f. — Haakon Shetelig: Primitive Tider i Norge, 71 ff. med den dèr anførte Litteratur. — Hugo Obermaier: Das Paläolithikum und Epipaläolithikum Spaniens. »Anthropos« XIV—XV, 1919—20, 143—79. — E. Rahir: L'habitat tardenoisien des grottes de Remouchamps, Chaleux et Montaigle. Bruxelles 1921, 14 ff. — J. Bernhard Colkin: Pygmy and others flint implements found at Peacehaven. Sussex Archeol. Collection. LXV, 224 ff. — F. Bükner: Steinzeitliche Funde aus Lithauen. Abh. der math. phys. Kl. der Bayer. Akad. der Wissensch. Suppl. 2—5 Abh. München 1923, 335 ff. — De 4 sidstnævnte Bøger er desværre først kommen mig i Hænde, efter at jeg havde sluttet mit Arbejde.

Digitized by Google

findes paa 23 højrevendte Stykker — heraf er 17 hele — samt paa 2 venstrevendte.

Paa 5 Stykker er Trekantens korteste og dens længste Side tilhuggede.

Tre Stykker, hvoraf det ene er lidt beskadiget, kan henregnes til de lancetformede Spidser.

Som man ser, er Hovedparten af Holmegaard-Mikrolitherne højrevendte ligesom de i Sværdborg fremdragne. Deres Længde er 2—4 cm. Foruden disse typiske Stykker, der ganske stemmer med de tidligere kendte Hovedformer, fandtes i Holmegaards Mose en Del, der er af en noget uregelmæssig Form og Tildannelse.

Tre er dannede af ret kraftige Flækkestumper, 1,5—2,5 cm lange, der har faaet en uregelmæssig Tilhugning, og de minder ikke lidt om de paa jydske Bopladser optrædende Former, der ellers ikke findes i de sjællandske Fund fra den ældste Stenalder. Paa 4 Stykker er begge Flækkens Sider tilhuggede, saa den danner en fin Spids, omtr. som en lille Borespids. Det længste Stykke maaler 4,2 cm. 11 Stk. har faaet en ubetydelig Tilhugning af den ene Side ved Slagbuleenden, medens 12 er tildannede modsat Slagbulen. Og endelig har 9 Stykker faaet en skødesløs Tilhugning af een eller flere Kanter. Snarest er disse uregelmæssige Exemplarer, blandt hvilke sikre Typer ikke kan udskilles, at betragte som Forarbejder.

Mikrolitherne hører paa Grund af deres ringe Størrelse selvsagt til de mindst bemærkede Oldsager. Siden Aar 1919 er der til Nationalmuseet foruden Holmegaardfundet og det i 1923 fremdragne Fund fra Sværdborg Mose kun indkommet faa Fund af Mikrolither. I Nyraad Mose 3 km Ø. for Vordingborg fandtes 2 trekantede Mikrolither sammen med en lille Flækkeblok af den ældste Stenalders Form og en fragmenteret Benod med Flintskærpe. Sammen med 35 utildannede Flintflækker fandtes ved Badeanstalten »Helgoland« paa Amager een af en 3,2 cm, l. 1 cm br. Flintflække dannet

Digitized by Google

Mikrolith[1] med skraat tilhuggede Ender. Fra Kragelund, Kragelund S., Hids H., hjembragtes 1923 4 Stykker, som var opsamlede paa forskellige Steder i Kanten af en Mose. Det ene 2,1 cm lange, 1,1 cm brede Stykke har trapezoid Form som det i Aarb. f. nord. Oldk. 1919, 149 Fig. 27 afbildede. Et andet, som er dannet af en 2 cm l., 1,8 cm br. Flækkestump, har for Enderne en skraa Tilhugning, medens de to sidste er dannede af spinkle Flækker, hvis ene Kant har faaet en fin Retouche.

Nær til de oven nævnte Enkeltfund saavel i Form som i Tilhugning slutter sig en Del paa Øen Anholt opsamlede Mikrolither. Sammen med Sager fra den yngre Stenalder fandtes 3 nær »Kistehøjene«[2], og fra »Rathulen«, hvor ældre Stenalderssager siges at forekomme uden Indblanding af yngre Sager, opbevares i Nationalmuseet 28 Stykker fundne sammen med en lille Kærneøkse og 2 typiske Flækkespaltere[3]. Alle Anholt-Mikrolitherne afviger betydeligt fra de i Sværdborg og Holmegaard fundne, dannede som de er af grove, overbrudte Flækker med skødesløs Tilhugning paa een eller flere Sider, der oven i Købet er bleven ret udslettet paa Grund af det stærke Slid af Sandflugten. Bestemte Typer vil indenfor dette lille Antal ikke kunne udskilles; kun skal med Hensyn til Kronologien fremhæves, at Anholt-Mikrolitherne viser en slaaende Overensstemmelse i Form og Tildannelse med de i jydske Fund forekommende, som sikkert maa opfattes som tilhørende et yngre Afsnit af Stenalderen end Sværdborg- og Holmegaardfundene[4]. Af Vigtighed for Bedømmelsen af Mikrolithernes Kronologi er iøvrigt et Fund, der opbevares i Cand. juris Erik Westerby's Samling. Paa den lille Bakke Bloksbjerg (ved Christiansholm, Skovshoved S., Sokkelunds H.), der i Stenalderen var en Ø i en lille Fjord, fandtes i Vinteren

[1] Mus. Nr. A 30311. [2] Mus. Nr. A 19186—88. [3] Mus. Nr. A 30317, 30971.

[4] Aarb. 1919, 146 ff. Ogsaa med de norske Fund paa de saakaldte Flintpladser viser de betydelig Lighed; men forøvrigt synes de norske at stamme fra forsk. Tid. Haakon Shetelig: Primitive Tider i Norge, 72 og 79

Digitized by Google

1918—19 ved Vejanlæg en Boplads fra Stenalderen, der af geologiske Grunde maa henføres til Tiden umiddelbart efter Stenalderssænkningens Maksimum. Bopladslaget undersøgtes af Erik Westerby, der paaviste, at de fremdragne Oldsager hovedsagelig er af Typer, der hører hjemme i Køkkenmøddingernes Tid[1]. Der fandtes imidlertid en Del Former: en Benod med Flintægge, nogle smaa Skiveskrabere, en Del spinkle Flækker og Blokke med Haandtag, samt endelig 6 Mikrolither, der ligner de paa de jydske Bopladser fundne, som leder Tanken hen paa den ældste Stenalders Redskabsformer, og Bloksbjergfundet giver da en betydningsfuld Bekræftelse paa den af Friis Johansen fremsatte Deling af det mikrolithiske Flintarbejde under to Perioder og paa Dateringen af den grovere Form til Køkkenmøddingernes Tid[2]. Om Anvendelsen af Mikrolitherne har der været udtalt mange forskellige Anskuelser. Sarauw[3] anser dem, idet han opstiller en typologisk Række fra Lancet og Trekant gennem Rhombe og Trapez til Flækkepilen, Flækkespalteren, for Pilespidser, der har været anbragt paa Enden af et tyndt Skaft, medens Friis Johansen[4] tænker sig dem skæftede i Lighed med Flintskærperne paa de bekendte Benodde med Flintægge, hvis Skærper dog altid bestaar af fine, utildannede Flækker. At de har været anvendt som Skærper til lignende Fangstredskaber er meget sandsynligt; men om disses Art og om Anbringelsen af Flintskærpet kan der foreløbig ikke siges noget bestemt, da man endnu ikke har været saa heldig at finde noget Stykke anbragt paa sit Skaft. Anvendelsen har i hvert Fald nok været forskellig for de forskellige Former, og det er meget muligt, hvad Friis Johansen ogsaa frem-

[1] Erik Westerby: En Boplads fra den ældre Stenalder paa Bloksbjerg ved Christiansholm. Naturens Verden 1920, 443 ff.

[2] Aarb. 1919, 150. Den Usikkerhed med Hensyn til Mikrolithernes Kronologi, som saa ofte er bleven beklaget f. Ex. af P. Reinecke: Zur Kenntnis der frühneolithischen Zeit in Deutschland. Mainz. Zeitsch. III (1908), 54 har de danske Fund saaledes fuldkommen hjulpet Forskningen over.

[3] Präh. Z. 1914, 8 ff. Fig. 27. [4] Aarb. 1919, 152 ff.

Digitized by Google

hæver, at de lancetformede Spidser har været anvendt som Odde paa Skafter, medens de andre har været anbragt langs Skaftet med de tilhuggede Sider ind i dette..

Blokke og *Knuder* fandtes paa Holmegaardbopladserne ligesom paa de to tidligere undersøgte Bopladser i meget betydeligt Antal[1]. Ialt hjembragtes til Nationalmuseet 746 Stykker, og foruden disse fandtes talrige ubetydelige Fragmenter, der kasseredes sammen med det andet værdiløse Flintaffald.

Fig. 8. 2/3.

En bestemt Sondring mellem Flække- og Spaanblokke er selvsagt ligesaa lidt mulig i Holmegaard- som i Sværdborgfundene. Som egentlige Flækkeblokke kan dog sikkert mindst 348 Stykker betegnes. Af disse har kun et Faatal, nemlig 19 Stk., været anvendt til Frembringelse af større Flækker eller Spaaner, og kun nogle faa Stykker har Afspaltningsflader, der svarer til Flækker paa 1,5—2,00 cm Bredde. Den største af disse Blokke er 11 cm l. og maaler over Slagfladen 10,5—12,5 cm. Den er benyttet paa alle Sider, medens de andre paa een eller flere Sider bærer Rester af Skorpe. At der findes saa faa store Blokke, skyldes naturligvis den Omstændighed, at den fortrinlige Flint, som anvendtes, tillod en næsten fuldstændig Udnyttelse af Blokken, der efterhaanden som den formindskedes anvendtes til Fremskaffelse af smaa Flækker. Lidt efter lidt smalnede den derfor ind og fik, idet alle Sider benyttedes, samme kegleformede Udseende som flere Blokke i Sværdborgfundet[2] (Fig. 8). Det er dog ikke noget særlig stort Antal af denne Type, der findes, ialt kun 47 hele Eksemplarer samt nogle Fragmenter, der synes at stamme fra denne Slags Blokke. Længden varierer en Del men ligger gennemgaaende mellem 5—10 cm, medens Slagfladens Bredde er 1—1,5 og 3—5 cm. I Modsætning til

[1] Se Affaldsdynger, 39 ff. og Aarb. 1919, 154 ff. [2] Aarb. 1919, 156 Fig. 28.

Digitized by Google

disse kegleformede Blokke er den anden Type, der ogsaa er i Sværdborgfundet, og som Friis Johansen har kaldt »Blokke med Haandtag«, overordentlig talrigt repræsenteret, saa hele Mængden af Flintblokke i Holmegaardfundet faar sit Præg af disse. Ialt maa mindst 260 Stk. henregnes til denne Form (Fig. 9). Medens der til de kegleformede Flækkeblokke og til Spaanblokkene anvendes en haand- eller hovedstor Sten, er Materialet til Haandtagsblokkene, de for det mikrolithiske Flintarbejde saa vigtige Blokke, gerne en flad, skiveformet Flintknold, der, efter at være kløvet med et Par kraftige Slag, modtager en mere eller mindre omhyggelig Tilhugning af Siderne, hvorved Skorpen helt eller delvis fjærnes, saa Blokken forneden ender i en skarp Kant og faar et tresidet Gennemsnit. Længden er paa friske Eksemplarer i Reglen 2—3 Gange større end Bredden. Et af de bedste Stykker maaler saaledes 13,5 cm i L. og har en Br. paa 4,5 og en Tykkelse af 3 cm. Afspaltningen af Flækker foregaar som oftest fra den ene Ende og strækker sig kun lidt hen paa Siden, medens Resten af Blokken holdes i Haanden. Undtagelsesvis er begge Ender benyttede til Flækkeafspaltningen. Af saadanne dobbelte Haandtagsblokke foreligger ialt 9 Eksemplarer, det største 7,5 cm l., 4 cm br. og 2,5 cm tykt foroven.

Som allerede paavist hører denne Bloktype hjemme i den ældste Stenalder og træffes kun undtagelsesvis i Køkkenmøddingerne sammen med tresidede Flintspidser. Om deres Alder og Udbredelse henvises derfor til det tidligere sagte[1].

Efterhaanden som Blokkene ved den fortsatte Afspaltning af Flækker knækkede over eller paa anden Maade blev ubrugelige, anvendtes de som Knuder[2] paa samme Vis som i den følgende Kulturperiode; men mange bevarede Blokke har paa forskellig anden Maade funden Anvendelse ved Arbejdet, hvad de talrige Eksemplarer vidner om, hvis Kanter

---

[1] Aarb. 1919, 157. Der er ikke i senere undersøgte Køkkenmøddinger fundet noget Eksemplar af denne Type. [2] Affaldsdynger, 40.

Digitized by Google

bærer mere eller mindre tydelige Spor af Knusning og Slag. Ogsaa i denne Henseende stemmer Forholdene i Holmegaardfundet ganske med de tidligere fra Maglemose og Sværdborg Mose kendte[1].

Bor. Redskaber med Borespids hører i den ældste Stenalder til de sjældnest forekommende. Til de 6 fra Maglemose kendte Eksemplarer[2] har Holmegaardfundet nu føjet 3, der alle kan betegnes som tykke Bor[3]. Det bedste af disse er dannet af en ret tyk, skorpedækket Skive, paa hvilken der ved Tilhugning fra Siderne er frembragt en kraftig, trekantet Borespids; Længden er 11 cm, Bredden 5,5 cm og Tykkelsen paa Midten 3 cm. De to andre, henholdsvis 11 og 9 cm lange Stykker viser tydelige Spor af Brug. Typiske Bor fandtes overhovedet ikke i Sværdborg Mose.

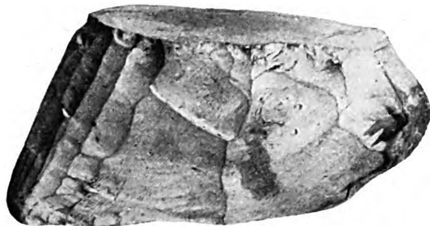

Fig. 9. 3/4.

Økser og *Mejsler af Flint* forefandtes i 62 Eksemplarer, hvoraf dog 5 er afknækkede Nakkeender, 7 mere eller mindre gode Forarbejder til Kerneøkser. I Forhold til det store Areal, der er undersøgt, maa Antallet af Flintøkser dog siges at være saare lille. I det hele taget har Flintredskaber med Huggeæg spillet en ringe Rolle i den ældste Stenalders Fund, medens de er særdeles fremtrædende i Køkkenmøddingerne[4].

Af de fuldstændigt bevarede Økser kan ialt 8 betegnes som *Skivespaltere;* 3 af disse er dog lidet typiske. Som Materiale er anvendt en ret bred og tyk Skive, paa hvilken Kanterne

---

[1] Aarb. 1919, 158. Om kasserede Blokkes Anvendelse som Skrabere se S. 35. [2] Aarb. 1903, 206.

[3] Sophus Müller: Ordning. Stenalderen, 28—29. Affaldsdynger, 48.

[4] Sml. Aarb. 1919, 160. I Ertebølledyngen fremdroges 374 Skivespaltere og 415 Kerneøkser i de 314 m², der blev undersøgt af Nationalmuseet.

Digitized by Google

er borthuggede, saa Bladet har faaet en passende Bredde. Æggen, som paa alle Stykkerne ligger lidt skraat i Forhold til Længden, er paa de tre dannet ved en enkelt Afspaltning fra den hvælvede Side, medens den paa to andre er frembragt ved Afspaltninger fra hvert af Stykkets Bredsider. Den ene af disse er endnu velbevaret, medens den anden er stærkt medtagen af Brug. Paa de tre andre, ringe Spaltere er Æggen dannet ved flere Afslagninger. Det største og bedste Eksemplar er et 14,4 cm l. Stykke, hvis Ægbredde er 4,7, Tykkelsen 2,5 cm. Iøvrigt afviger den ældste Stenalders Skivespaltere betydeligt fra Køkkenmøddingernes; særlig iøjnefaldende er saaledes Mangelen af Spaltere med udsvejede Hjørner[1].

De øvrige 42 Økser er Kerneøkser, som hverken i Form eller i Tildannelse afviger fra de tidligere kendte Eksemplarer. Tilhugningen er paa de fleste ret grov med stærk Knusning af det Parti, hvor Slaget faldt. Paa flere Stykker er den tilmed ret ufuldstændig, saa Rester af Skorpe findes paa een eller to Sider (Fig. 10). 20 Stykker har smalle Sidekanter, mellem hvilke Bredsiderne hvælver sig mere eller mindre. Størrelsen varierer noget. De sværeste Eksemplarer er 14 cm lange, 4 cm brede over Æggen og 3,5 cm tykke, medens de mindste har en Længde af 7,1 cm, en Ægbredde paa 3,4 cm og en Tykkelse paa 2,5 cm. Denne ringe Størrelse har dog kun 4 Stykker, der vel rettest kan betegnes som *Mejsler*. De øvrige 22 Stykker, af hvilke det største er 19,5 cm l., 4,5 cm br. over Æggen og paa det sværeste Sted 4 cm tykt, har een eller to brede Sidekanter. Tre er ganske smaa og maaler kun 8,3 cm i Længde og har en Ægbredde og en Tykkelse af henholdsvis 2,8 og 3 cm.

Slagsten. Til alle Tider har overalt paa Jorden en haand- eller hovedstor Sten fundet Anvendelse som Hammer eller Kølle. Af saadanne Sten, der bærer tydelige Mærker af Brug og Knusning, fandtes et ret stort Antal, nemlig 36 Stykker, i

[1] Affaldsdynger, 30, Pl. IV. Aarb. 1919, 160 Note 2 og 161 Fig. 32.

Digitized by Google

Holmegaard. En nøje Beskrivelse af disse er overflødig, da det kun er almindelige haandstore Marksten, der er anvendte uden Hensyn til deres Materiale. Tre af dem er rundagtige, een næsten kugleformet og maaler 5,2 cm i Diam. Paa en haandstor Flintsten, hvis Kanter er forknust, findes smaa naturlige Fordybninger paa Siderne, der har givet en god Støtte for Fingrene under Arbejdet. Dens Størrelse er 9 × 7 cm. Om Anvendelsen af Stenene skal iøvrigt intet bestemt udtales; maaske kan man dog minde om, at Bankning af spiselige Rødder hos mange Naturfolk er et af Kvindernes mangfoldige Arbejder; maaske kan ogsaa de kuglerunde Sten have været anvendt som Køllesten paa Jagten ligesom Bolaen hos de sydamerikanske Folk.

Fig. 10. 2/3.

Endelig maa nævnes 26 tilhuggede Flintstykker, der dog ikke frembyder synderlig Interesse paa Grund af deres ganske utypiske og tilfældige Tildannelse. Muligvis kan et Par af dem betragtes som Forarbejder til Økser. En 4 cm lang, 1,1 cm bred Flintspaan bærer i Randen tydelige Spor af Tilhugning; en anden 11,7 cm lang, 3,6 cm bred Skive, hvis Bredsider udgøres af 2 næsten parallele Afspaltningsflader, er ved Tilhugning af Kanterne tildannet som en trekantet Spids.

Redskaber af Bjærgart.

Medens Flinten spillede en stor Rolle til Arbejdsredskaber, har man kun i ringe Grad anvendt de forskellige Bjærgarter, der foreligger i de talrige større og mindre Marksten[1]. Det

[1] C. A. Nordman: Skaldyngernes Stenyxor. Aarb. 1918, 137 ff.

Digitized by Google

er først den yngre Stenalders Folk, der drager dette Materiale frem, navnlig til Vaaben. Heri ledes de sikkert ikke alene af praktiske Grunde men ogsaa af den netop i denne Periode saa fremtrædende Skønhedssans, der viser sig saa vel i Redskabernes og Vaabnenes Form som i Valget af Materialet. Der fandtes dog ved Holmegaard eet Stykke af Bjærgart, som frembyder megen Interesse, den i Fig. 11 gengivne Æggende af en *Økse med Skafthul.* Materialet[1], hvoraf den er dannet, er en finkornet Gnejs (Granulit). Undersiden er fladagtig, Oversiden hvælvet, Kanterne afrundede. Ved Indboring fra Over- og Underside har man frembragt et 2 cm vidt Skafthul, i hvilket Øksen i Oldtiden er knækket. Æggen, en ret bred Tværæg, er dannet ved Slibning og ligner ganske Æggen paa de alm. Tværøkser af Hjortetak med Skafthul, om hvilke Stykket ogsaa i Form paafaldende minder[2]. Som Arbejdsredskab har den næppe været bedre end disse; over Halvdelen af Æggen er ved et uheldigt Slag sprunget af med en uregelmæssig Brudflade, der strækker sig op midt paa Øksens Overside. Længden af det foreliggende Fragment er 12 cm, Bredden over Skafthullet 4,8 cm, Tykkelsen paa samme Sted er 3,2 cm. Fra Danmark kendes intet aldeles tilsvarende Redskab. Holmegaardøksen var desværre af Arbejderne optaget paa den østlige Boplads før Museets Undersøgelse, saa at der altsaa foreligger en Mulighed for, at den kan være funden noget højere oppe i Tørven og derfor skyldes en senere Indblanding; men i saa Fald vilde den være det eneste yngre Stykke, der er fundet paa Bopladsen. Som yderligere Støtte for Henførelsen af Øksen til den ældste Stenalder kan nævnes, at der paa den vestlige Boplads i den sydøstlige Del

---

[1] Bestemmelsen af alle de i dette Afsnit omtalte Bjærgarter skyldes Magister G. Nørregaard, Mineralogisk Museum, hvem jeg bringer min bedste Tak for den ydede Hjælp.

[2] P. Reinecke: Zur Kenntnis der frühneolithischen Zeit in Deutschland. Mainzer Zeitsch. III (1908), 45, gør med Rette opmærksom paa Ligheden mellem Hjortetaksøkserne og de saakaldte »Schuhleistenkeile«.

Digitized by Google

af Felt LXIII optoges 2 smaa fragmenterede Redskaber af Lerskifer fra Kambro Silur Perioden, begge forsynede med Gennemboring og fundne i Kulturlaget. Paa det største af disse, som er 5 cm langt, 2,4 cm bredt, 1,1 cm tykt, er den ene Bredside og den ene Smalside ret jævne Brudflader, der støder sammen i en ret Vinkel, medens den anden Bred- og Smalside er jævnt afrundede. I den ene Ende, hvor Stykket

Fig. 11. 2/8.

er overbrudt, findes en Gennemboring, der ligger ret nær Stykkets Kant, saa man snarest maa antage, at der oprindelig har været 2 Gennemboringer; den anden Ende er jævnt afrundet. Det andet, mindre Stykke er 2,7 cm langt, 1,2 cm bredt og 0,5 cm tykt. Tildannelsen er ganske som paa det første Stykke, til hvilket det iøvrigt ikke passer. Ved den ene Kant ses Spor af Gennemboring[1].

Endelig fandtes paa den vestlige Boplads 3 flade Sandstensplader med fine, afglattede Partier og Furer paa den ene Side. Den ene, af nærmest oval Form, 29 cm l., 20 cm br. og 2,5 cm tyk, har i Oldtiden været overbrudt; men begge Brudstykker optoges i Kulturlaget i Felt LXVI og hører saaledes med til Fundet. En anden, hvis Kontur er noget uregelmæssig, Længden 22 cm, Bredden 21 cm og Tykkelsen 1,5 cm—4,5 cm, fandtes i den sydøstlige Del af Felt LXVIII, og desuden fremdroges i den nordvestlige Del af Felt LXXX et 13,5 cm langt, 8 cm bredt og 5 cm tykt, nærmest trekantet Stykke, hvis ene

[1] Om Fund af gennemborede Redskaber i Sværdborg se S. 99.

Digitized by Google

Side var fuldstændig glatsleben. Paa den østre Boplads optog Arbejderne i Kulturlaget 2 lignende flade Stenplader. Paa Grund af den store Lighed mellem disse Stenplader og de flade Slibesten fra den yngre Stenalder er det sikkert fuldt berettiget at betegne de i Holmegaardfundet fremdragne som *Slibesten,* der, da Slibning af Flint var fuldkommen ukendt, kan antages dels at have været anvendt ved Tildannelsen af Stenredskaber af den forud beskrevne Art, dels ved Slibning af Hjortetaksøksernes fint afpudsede Ægge.

Redskaber af Hjortetak og Ben.

Den nøje Overensstemmelse mellem Holmegaardfundet og de to fra tidligere Tid kendte Fund fra den ældste Stenalder, der lægger sig saa tydelig for Dagen, at man indenfor Flintredskaberne for flere Typers Vedkommende kan tale om fuldkommen Identitet, træder endnu klarere frem, naar man sammenligner de talrige paa Holmegaardbopladserne fremdragne Redskaber af Hjortetak og Ben med de i Maglemose og Sværdborg fundne. Det er, som ofte fremhævet, særlig Ben- og Hornredskaberne, der sætter deres Præg paa den ældste Stenalders Fund, og allerede i 1869 var Lisch tilbøjelig til paa Grundlag af lignende Redskaber i et Fund fra Dobbertin at opstille en særlig »Knochenperiode«, et Synspunkt, der er bleven optaget og uddybet af Sune Lindqvist i hans Afhandling om Nordens Benalder[1].

Økser af Hjortetak med Skafthul fandtes i ret betydeligt Antal. Naar Forarbejder og Brudstykker medregnes, er denne Redskabsform ialt repræsenteret af 23 Stykker. To af disse er dannede af Takker af dræbte Dyr, paa hvilke en Stump af Pandebenet endnu sidder fast, medens man til de øvrige har anvendt afkastede Takker. Økserne forefindes i de 2 kendte Hovedformer.

[1] Lisch: Jahrb. des Vereins für mecklenb. Geschichte und Altertumsk. Jg. 34, 1869, 210. Sml. Sarauw: Aarb. 1903, 243 f. Sune Lindqvist: Nordens Benålder. Rig 1918, 65 ff.

Digitized by Google

Økser af Hjortetak med skraat tilskaaren Ægflade[1]. Denne Økseform, der udmærker sig ved, at dens Æg er frembragt ved en omhyggelig Tilslibning af Stykkets skraat afskaarne Forende, findes i Holmegaardfundet repræsenteret af 6 Stykker. Deres Længde er 11—32 cm. Skafthullet er paa dem alle rundt, indskaaret fra begge Sider, saaledes at det ved Randen er noget videre end ved Midten. Forarbejderne viser talrige

Fig. 12. 1/3.

Snitmærker af Flintflækken ved Hullets Rande, inden disse blev tilglattede ved Boring. Skafthullets Diam. er 2—3,5 cm.

Af disse Økser frembyder 2 særlig Interesse, ved at deres Skafthul ligger parallelt med Æggen, og Stykkerne altsaa maa have været anvendt som *Retøkser*. Det ene, meget smukke Eksemplar, der er gengivet i Fig. 12, er dannet af den meget svære Rodende af et Krondyrs Tak. Rosenkransen er næsten fuldstændig bevaret. Kun paa Oversiden har man bortskrabet den og afglattet det vedhængende Stykke af Pandebenet, som man, hvad de fine Snit paa Siden viser, har forsøgt at fjærne. Takkens naturlige, foldede Overflade er bevaret. Kun er Partiet omkring Æggen bleven noget tilglattet, da denne blev dannet. Længden er 23 cm, Bredden af den velbevarede Æg 4,5 cm. Skafthullets Diam. er foroven 4 cm, forneden 3,5 cm. Rimeligvis har man for at sikre sig, at Øksen

[1] Aarb. 1903, 212. Aarb. 1919, 163. Sophus Müller: Ordning. Stenalderen, 24. Om Formens Optræden i den ældre Stenalder se C. Neergaard: Affaldsdynger, 57.

Digitized by Google

blev paa Plads, ladet Skaftets tykkeste Ende vende opad; se S. 53. Det andet Stykke svarer efter sin Tildannelsesmaade ganske til det første, men er fremstillet af Rodenden af en afkastet Tak, paa hvilken en Del af Rosenkransen endnu forefindes. Stykkets foldede Overflade er ikke glattet. Øksen er i det hele taget særdeles godt bevaret; kun Æggen har lidt en Del ved Benyttelsen og er i sin nu foreliggende Tilstand uskikket til Brug. Længden er 21,5 cm, Ægbredden ca. 4 cm; Skafthullets Diam. er 3,8 cm. Det har altsaa, ligesom det forrige Stykkes, været bestemt til at optage et meget solidt Skaft[1].

Retøksen optræder som bekendt ikke i Maglemosefundet, og foreligger heller ikke i det 1917—18 fremdragne Fund fra Sværdborg, hvor dens Tilstedeværelse imidlertid senere er bleven konstateret; om Betydningen af denne Økseform vil der senere blive talt[2].

De andre fire Økser fra Holmegaard er typiske *Tværøkser*, idet deres Æg ligger vinkelret paa Skaftets Retning. De er alle ringe Eksemplarer. Længden er mellem 11 og 18 cm. Til det ene er benyttet et 11 cm langt Grenstykke af et Hjortehorn, paa hvis Tildannelse man har anvendt saa lidt Arbejde som muligt. Nakkeenden er en raa Brudflade, som ikke en Gang er afglattet. Hele Ægpartiet er knust ved et for kraftigt Slag, hvorved Stykket tillige er revnet. Skafthullets Diam. er ca. 2 cm. Noget bedre er de 3 andre Stykker, der er dannede af Rodenden af afkastede Takker, paa hvilke Rosenkransen og Sidegrenene er fjernede. Det ene Stykke, som maaler 18 cm, er omhyggeligt glatskrabet. Æggen er meget beskadiget og Øksens nedre Side afsprunget lige til Nakken, hvorved en Del af det indvendige, porøse Væv er forsvundet. Skafthullets Diam. er 3 cm. Det andet Eksemplar er 16 cm l.; Ægbredden er 3,5 cm, Skafthullets Diam. 2,5 cm. Ogsaa dette Stykke er beskadiget. Det sidste er 12 cm langt og

---

[1] H. C. Broholm: Holmegaardsfundet fra den ældste Stenalder. Aarbog for Hist. Samf. for Præstø Amt 1924, 89, Fig. 5. [2] Aarb. 1919, 176 f.

Digitized by Google

stærkt opskærpet, saa at Æggens Skraaning naar næsten helt ind til Skafthullet. Stykkets 3,5 cm brede Æg er ret velbevaret.

Til samme Øksetype kan maaske regnes 5 Forarbejder, alle dannede af Rodenden af svære Takker. Paa det ene, som maaler 27,5 cm, er Rosenkransen og Sidegrenene fuldstændig fjærnede; men Æggen er ikke paabegyndt. 7 cm fra Øksens Nakkeende er paa den ene Side skaaret en flad Fordybning, den første Begyndelse til Skafthullet, der ikke er bleven ført videre. Omtrent paa samme Stadium i Tildannelsen er det andet, 37 cm lange Stykke. Baade Rosenkransen og en Del af Pandebenet er dog bevaret paa dette, medens Sidegrenene er fjærnede, og Tildannelsen af Skafthullet er paabegyndt.

Mere fremskredet er det tredje, ligeledes af en afkastet Krondyrtak dannede Stykke, hvis Længde er 36 cm. Sidegrenene er fjærnede, idet der uden om dem er skaaret en dyb Fure, hvorpaa Grenen er afknækket; men Rester af den sidder endnu tilbage uden at være afpudset. Skafthullet, 2—2,5 cm vidt, er anbragt 7 cm fra Nakkeenden og ført helt igennem, men har, som de skaarede Kanter viser, ikke modtaget den sidste Afpudsning. Heller ikke Æggen er fuldført; man kan ikke en Gang tydeligt se, om det skulde være en Ret- eller Tværæg; men Arbejderen har med Flintkniven, af hvilken der ses talrige fine Ridser, gennemskrabet den faste Skorpe paa den ene Side og er naaet ind til det porøse Væv i Takkens Indre.

Endelig foreligger der 2 ret tarvelige Stykker med 2 cm vidt Skafthul. Det ene, 21 cm lange Stykke er dannet af en afkastet Tak, hvorfra det meste af Rosenkransen er fjærnet. Mere Interesse frembyder et ligeledes af Rodenden af en Tak med paasiddende Rosenkrans dannet Stykke, som rimeligvis, trods den mangelfulde Afskæring af Sidegrenene, har været en færdig Økse. Herpaa tyder i hvert Fald det omhyggelig afglattede, 3 cm vide Skafthul, i hvilket der sidder et Stykke

Digitized by Google

af Skaftet. Æggen, der vistnok har været skraat afskaaren, er splintret. For at kunne benytte Stykket igen har man 5 cm fra Skafthullet skaaret en Fure og derefter brækket det beskadigede Ægparti af. Rimeligvis har man villet omdanne Øksen, saa man fik et Eksemplar af den anden, ligeledes almindelige Øksetype, som vi nu gaar over til at betragte.

Økser af Hjortetak med Hul til Indsættelse af Skærpe[1]. Denne Type optræder i Holmegaardfundet i 6 hele og 2 fragmenterede Eksemplarer. I Form og Tildannelsesmaade svarer de ganske til Økserne af den i det foregaaende behandlede Type, fra hvilke de kun afviger ved, at deres Forende er rundt afskaaret og det porøse Væv i Takkens Indre udskrabet, saa der derved fremkommer en Hulhed, som kan optage et Skærpe af et haardere Stof: Flint, Vildsvinetand o. l. Hulheden kan være af lidt forskellig Form. Paa 2 Stykker er den nærmest oval, og paa det ene ligger Ovalens Længderetning parallelt med Skaftet, paa det andet vinkelret paa dette, saaledes at man ogsaa indenfor denne Økseform maa tale om Retøkser og Tværøkser. I Reglen er Hulheden dog nærmest cirkelrund. Der fandtes paa Holmegaardbopladserne intet Stykke med isiddende Skærpe; men løse, ret beskadigede Skærper af Vildsvinetand (S. 78) viser, at saadanne har været anvendt af Holmegaardfolket. Længden af de foreliggende Økser varierer mellem 9 og 11 cm, og det runde Skafthuls Vidde mellem 1,8 og 2,5 cm. Tre af Økserne er dannede af Rodenden af afkastede Takker, paa hvilke Gennemboringen er lagt paa det kraftigste Sted, i Reglen lige ved Rosenkransen. Paa det smukke, velbevarede Stykke, Fig. 13, er Rosenkransen fjærnet og Takkens foldede Overflade, særlig nær Æggen, glatskrabet. Paa Stykket ser man talrige Musegnav. Skærpehullet er boret helt ind til Skafthullet, i hvilket der endnu sidder et 7,3 cm langt Stykke af Træskaftet, dannet af en 2—2,4 cm tyk Gren, der er anbragt med det tykkeste

[1] Aarb. 1903, 215. Aarb. 1919, 165.

Digitized by Google

Parti foroven for at hindre Øksen i at falde af Skaftet under Brugen. Stykkets Længde er 13,5 cm, Bredden paa Midten 6 cm, Dybden af Skærpehullet 7 cm, dettes Diam. 3 cm. Øksen er bleven bortkastet som ubrugelig, idet den er revnet fra Æg til Skaft. Revnen gaar gennem en, 4 cm fra Skaftet anbragt Indboring, maaske den første Begyndelse til at udstyre Stykket med de i den ældste Stenalder anvendte indborede Ornamenter.

Fig. 13. 1/2.

Nær denne Økse staar et andet, 16,5 cm langt Eksemplar, af hvis Ægparti et trekantet Stykke mangler. Paa et tredje, der er stærkt forvitret, er hele Ægpartiet afslaaet. De øvrige Økser, af hvilke to kun er repræsenterede ved 10—14 cm lange Fragmenter, er dannede af svære Stammestykker, lige afskaarne ved begge Ender[1]. Til det mindste, 9 cm lange Eksemplar, der i Skafthullet har bevaret et 3,5 cm l. Stykke af Skaftet, er anvendt et Stammestykke, der ved Øksens Nakke deler sig i 2 Grene. Efter Skærpehullets Form at dømme maa Øksen nærmest være brugt som Tværøkse[2]. Tarvelige Stykker er de to sidste, hvis Længde er 13,5 og 18 cm. Nakkepartierne er ikke afpudset, og deres Overflade er stærkt forvitret. Den største synes at have været anvendt

---

[1] Aarb. 1903, 216.

[2] Sophus Müller: Ordning. Stenalderen, 112. Aarbog for Hist. Samf. for Præstø Amt 1924, 89, Fig. 6.

Digitized by Google

som Retøkse. Endelig forefindes endnu 3 Brudstykker af Økser; den ene har været dannet af et Stammestykke, de to andre af Rodender af afkastede Gevirer, og begge er overbrudte i Skafthullet.

Økser af Hjortetak findes som bekendt ret ofte i danske Tørvemoser. Vi skal i det følgende betragte de Stykker, der siden 1919 er indgaaet i Nationalmuseet, og hvis Datering til en meget tidlig Del af Stenalderen er sikker.

Uden Forbindelse med andre Sager optoges ved Tørvegravning i Sengeløse Mose, Sengeløse S., Sømme H., en stærkt opskærpet Tværøkse[1] af Typen med skraat tilskaaren Æg i Form ganske svarende til den ældste Stenalders Hjortetaksøkser.

Til denne Tid maa vel snarest henregnes Hovedparten af et større Fund, der 1920 kom for Dagen nær Emiliekilde, Ordrup, Gentofte S. Ved Kloakarbejde fremdroges her paa tre forskellige Steder i et Lag, der efter Indsenderens Formening maatte være gammel, hævet Havbund, en Del Oldsager fra Stenalderen[2]. Af disse stammer nu efter al Sandsynlighed 4 Økser[3], efter Herluf Winges Bestemmelser dannede af afkastede, svære Krondyrhorn, fra den ældste Stenalder. Alle Stykkerne er forsynede med et noget skraat boret, 2—3 cm vidt, rundt Skafthul lige over Rosen. Af det ene foreligger kun Nakkeenden, idet Øksen i ny Tid er overbrudt i Skafthullet. To er fuldstændig bevarede, 35 og 45,5 cm lange, omhyggeligt glatskrabede efter Længden og forsynede med en ca. 2,5 cm bred Tværæg. Det sidste Stykke maaler 34,5 cm men har været noget længere, idet hele Ægpartiet er knust, og Stykket har desuden lidt ved Forvitring, der paa sine Steder er gaaet ret dybt og har gjort Overfladen ru. Paa det bedst bevarede Sted ses dog tydelige Spor af et Rudemønster med smalle, rektangulære Felter, af hvilke hvert andet er for-

[1] Mus. Nr. A 30941. [2] Mus. Nr. A 30923—38. [3] Mus Nr. A 30926—29.

Digitized by Google

synet med en fin Skravering i den for den ældste Stenalder typiske Maner[1].

Baade ved sin Form og ved sin enestaaende rige Ornamentik frembyder den i Fig. 14 gengivne Økse en ualmindelig Interesse[2]. Om Fundforholdene oplystes, at den er fremdraget i Skalstrup Mose, Roskilde Vor Frue S., Sømme H., og at den

Fig. 14. 1/3.

laa ca. 10 Al. fra Mosens vestre Kant, 2 Al. dybt, ca. 1/2 Al. over den faste Bund. Skønt Æggen ligger noget skraat i Forhold til Skafthullets Retning, maa Stykket dog betragtes som en Retøkse. Længden er 23,5 cm, Ægbredden 3,8 cm, Skafthullets Diam. 2,1 cm. Materialet er den nedre Ende af et Krondyrhorn, hvis Rosenkrans er fjærnet, hvorpaa Stykket er omhyggeligt glatskrabet og poleret. Bevaringstilstanden er, bortset fra ubetydelige Afskalninger og en lidet dybtgaaende Forvitring af det porøse Væv ved Æggen, samt et med Tørvespaden tilføjet Saar, særdeles god. I den blanke, dybsorte Overflade er der med en meget fin Spids indridset en rig Ornamentik (Fig. 15 viser denne oprullet), hvis enkelte Dele dog er ganske uafhængige af hinanden og enkelte Steder løber ind i hinanden. Sikkert er den frembragt til meget forskellig Tid, naar Ejeren i ledige Stunder har faaet Lyst til yderligere at smykke sit Redskab. Hovedmotiverne i denne Ornamentik er rent geometriske Figurer, skødesløst anbragte og ganske let henkastede. Paa den ene Side ses saaledes foruden tilfældige Streger og Vinkler en dobbelt Zigzaglinie, tæt ved hvilken

[1] Aarb. 1919, 191. Resten af Fundet fra Emiliekilde vil blive omtalt nedenfor, S. 119. [2] Mus. Nr. B 10943.

Digitized by Google

er indridset en nærmest rektangulær Figur prydet med langagtige med Krydsskravering udfyldte Firkanter. Ved den mod Æggen vendende Ende udvider Figuren sig omtr. som en Fiskehale, hvis Yderlinier er forlængede og afsluttende forbundet med fine Streger. Hjørnerne i den saaledes fremkomne ligesidede Trekant er udfyldt med fine Skraaskraveringer, der ved den ene Side fremtræder tydeligt, ved den anden er næsten helt afslidt. Tæt ved Skafthullet findes et kort, skraveret Baand, og henad Midten ses en fint indridset, skraveret Zigzaglinie, der nærmest Skafthullet er forsynet med et kantet Hoved. De enkelte Led i Zigzaglinien er dannede af noget buede Streger. Maaske tør man i denne se et famlende Forsøg paa at fremstille en Slange eller Orm. I hvert Fald synes den paa modsatte Side i en Trekant afsluttede Figur at maatte betragtes som en Fisk[1]. Med Hensyn til Tiden for Frembringelsen af dette mærkelige Stykke giver Ornamentiken god Besked. Baade efter den Manér, paa hvilken den er dannet, ved en ganske fin Indridsning i Stykkets Overflade, og efter dens enkelte Motiver maa det dateres til meget tidlig Stenalder. Skalstrupøksen minder paafaldende om den ofte afbildede og beskrevne Økse af Elsdyrhorn fra Ystad i Skaane, som Friis Johansen mod Montelius og Stjerna har dateret til den ældste Stenalder særlig støttende sig til Ornamentmotiver som det rudeformede Mønster og til de frit indridsede Dyrefigurer[2]. At Friis Johansens Datering træffer det rigtige, viser nu Skalstrupøksen, idet Fi-

---

[1] Allerede i Rensdyrtiden finder man Afbildninger af Fisk, saaledes paa det mærkelige Stykke med Rensdyr og Fisk: L'Anthropologie 1894, 144 Fig. 15. Lartet & Christy: Reliquiae Aquitanicae B, Pl. III—IV, Fig. 1 er Afb. af en »Kommandostav« med indridsede Fiskefigurer, og B, Pl. II, Fig. 1 findes en endnu bedre Tegning af en Fisk. Sml. Charles Rau: Prehistoric Fishing in Europe and North America, 27.

[2] Aarb. 1919, 192 med Note, hvor Rude- og Skakbrætmønstret behandles. Sml. P. Reinecke: Mainzer Zeitsch. III, 46 med Note 6. Osc. Montelius: Minnen från vår forntid 677, Kulturgesch. Schwedens, 18. Knut Stjerna: Före Hällkisttiden 152. Sarauw: Aarb. 1903, 213 Note 1.

Digitized by Google

gurer som Fisken og Slangen samt det rudeformede Mønster knytter den nær til Ystadøksen; og Øksen fra Skalstrup Mose knyttes gennem Zigzaglinien nær til den ældste Stenalders Fund. Dette Motiv er nemlig konstateret flere Gange baade i Holmegaard- og i Sværdborgfundet, hvor dets Optræden

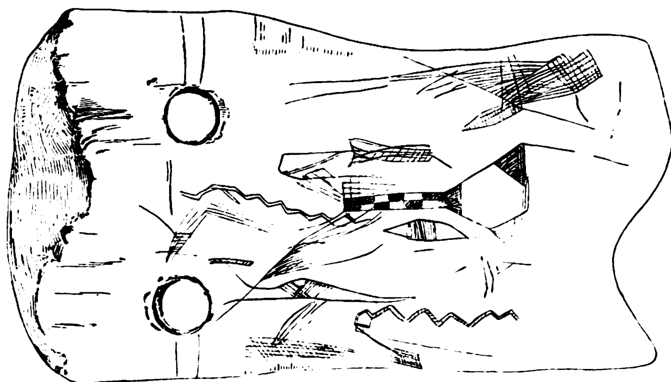

Fig. 15. 3/8.

vel nærmest bør forklares som et fra Vesteuropas Magdalenien nedarvet Ornament. I hvert Fald er baade Zigzag- og Bølgelinien almindelige i Fund fra den palæolithiske Tid[1].

Gennem Zigzaglinien dateres ogsaa en anden Økse af Hjortetak, som er opfisket i Kolding Fjord[2], Fig. 16—17. Dannet af Rodenden af et svært, afkastet Krondyrhorn og forsynet med et 3,7 cm vidt, rundt Skafthul minder den ganske om Skalstrupøksen. Yderligere Lighedspunkter frembyder den skraatstillede, noget beskadigede Æg, der er anbragt saaledes, at man kan være i Tvivl om, hvorvidt det er en Ret- eller en Tværøkse; snarest er den dog det første. Længden er 16,5 cm. Rosenkransen er fjærnet og Overfladen glatskrabet. Mellem Æggen og Skafthullet er der rundtom Øksen

[1] J. Déchelette: Manuel d'archéologie I, 151. Lartet & Christy: Reliquiae Aquitanicae B, Pl. XVIII, Fig. 4—5; XXIII, Fig. 1. L'Anthropologie 1898, 547, Fig. 28—29. Sml. Bølgelinierne paa Rensdyrøksen fra Nørre Lyngby: Sophus Müller: Oldtidens Kunst, Stenalderen, 4 Fig. 4. [2] Mus. Nr. A 28703.

Digitized by Google

med en fin Spids indridset en stor, skraveret Zigzaglinie, der paa den ene Side er noget utydelig, idet Linierne forvirres af en over hele Siden indridset Ornamentik af fine, hinanden krydsende Streger, som, saavidt Præpareringen tillader at se,

Fig. 16. 1/2.

er anbragt over den tidligere indridsede Zigzaglinie. Paa Øksens anden Side er der mellem Zigzaglinien og Æggen anbragt en Figur bestaaende af tre krydsskraverede Rhomber[1].

Fig. 17. 1/2.

Alene efter den Maade, hvorpaa denne fint indridsede, for det blotte Øje næsten usynlige Ornamentik er frembragt i Øksens Overflade, maatte man henføre den til meget tidlig Stenalder; i samme Retning peger da ogsaa Zigzaglinien.

Efter denne Oversigt over nye Fund af Hjortetakssager fra andre Egne af Landet vender vi atter tilbage til Holmegaardfundet.

[1] Sml. Rhombemønstret paa en Benod, afb. A. P. Madsen: Stenalderen Pl. 40, Fig. 1 og Sophus Müller: Oldtidens Kunst, Stenalderen, 3 Fig. 20.

Digitized by Google

Foruden de alt nævnte Økser af Hjortetak fandtes endnu 4 Æg-Stykker, hvoraf de to er meget beskadigede og nærmest maa antages at være bortskaarne, for at man kunde give Øksen en bedre Æg. De to andre er derimod velbevarede, og Afskæringen af disse er vist foretaget paa Grund af Øde-

Fig. 18. ²/₃.

læggelse af Øksens Nakkeparti, efter hvilken Ægstykkerne er bleven afsavede for at finde Anvendelse paa anden Vis.

Skærpe af Hjortetak. Som saadant maa det i Fig. 18 afbildede Stykke nærmest betragtes[1]. Det er dannet af en 15,2 cm lang Sidegren af en Krondyrtak, hvis Spids ved talrige Snit er bleven afskaaren, hvorpaa Siderne er tildannede, saa de kunde passe ind i Skeden paa en Hjortetaksøkse. Stykkets brede Ende er sleben som en Æg og er meget godt bevaret. Bredden er 3 cm. At opfatte Stykket som en Mejsel er næppe muligt, da disses Æg altid dannes af Grenens spidse Ende. Afb. 19 viser en lignende Gren, hvis Spids man har begyndt at afskære. Hvortil dette Redskab har været bestemt, kan være tvivlsomt. Maaske turde det dog snarest opfattes som et Forarbejde til et Skærpe af lignende Slags; muligvis kan det ogsaa være anvendt som Bindenaal eller Filérpind som de i Maglemose fundne Stykker, der dog afviger fra dette ved at være dannede af Spaaner af Ribben[2].

Benøkser med Skaftrør. Disse meget sjældne Økser, der udelukkende tilhører den ældste Stenalder, er i Holmegaardfundet repræsenteret ved to Eksemplarer, begge optagne

---

[1] Et ganske lignende Stykke (Y 669) fandtes i en Køkkenmødding ved Kassemose. Se om lignende Stykker S. 108. [2] Aarb. 1903, 266 f.

Digitized by Google

paa den østlige Boplads[1]. Som Materiale er i begge Tilfælde anvendt den øvre Ende af Uroksens Mellemfodsben[2]. Efter at den øvre Ledende var fjærnet, skrabedes det indre, marvholdige Væv ud, saa Knoglens Hulhed omdannedes til en 3,5–4 cm vid Skaftdølle, hvis Kanter glattedes. Æggen frembragtes ved en skraa Tilskæring af den modsatte Ende, som blev omhyggeligt sleben. Det i Fig. 20 afbildede svære Eksemplar er nu 16,8 cm langt. Æggen, som var noget beskadiget af Brugen og nu er bleven restaureret lidt, er 4,2 cm br. Ved Ægenden fremtræder Knoglens indre Hulhed, hvis Kanter er bleven afslidte. Hullet har saaledes ikke været tilstoppet, da Stykket benyttedes. Øksen er iøvrigt velbevaret og omhyggelig glatskrabet med Flække, der ved den ene Side har »hoppet« og derved frembragt de fine parallele Streger, der næppe kan opfattes som et tilsigtet Ornament.

Fig. 19. 2/3.

Noget spinklere er det andet Stykke, Fig. 21, hvis Længde er 20,5 cm. Ved den 3,8 cm brede, ualmindelig godt bevarede Æg findes endnu Knoglens indre, porøse Masse, der ikke viser Spor af Slid[3].

Slagstokke. Til de i Køkkenmøddingerne hyppigst forekommende Redskaber af Hjortetak hører Slagstokken, der dannes af en af skaaren Sidegren af et Krondyrhorn, hvis Spids tilskæres og glattes, saa der fremkom-

---

[1] Aarb. 1903, 220 ff. Aarb. 1919, 185.

[2] Stykkerne er godhedsfuldt bestemt af Cand. mag. M. Degerbøl, Zoologisk Museum, som ogsaa har bestemt de øvrige i denne Afhandling omtalte Redskaber. Jeg bringer Hr. Degerbøl min bedste Tak for den mig ydede Hjælp.

[3] Om lignende Stykker i Sværdborgfundet se S. 111.

Digitized by Google

mer en lidt buet Flade[1]. Ved Brugen beskadiges denne Flade, og større og mindre Splinter springer af, særlig ved Stykkets indre Krumning, saa at det bliver uanvendeligt. Der optoges af disse Redskaber to typiske Eksemplarer paa Holmegaard-bopladserne, begge bortkastede som ubrugelige, idet en 2,5—4,5 cm bred Flis er afslaaet ved Spidsens indre Krumning. Længden er 14–27 cm.

Fig. 20. 1/2.

En vis Lighed med Slagstokken frembyder det Fig. 22 afbildede Redskab, der ligeledes er dannet af en afskaaren Gren af et Hjortehorn. Af saadanne Stykker indeholder Holmegaardfundet 19 hele samt en afskaaren Spids af et tyvende[2]. Længden ligger mellem 15 og 28 cm. Grenen er ved mange Snit med Flintkniven bleven løsnet fra Stammen eller ligefrem afbrækket, hvorved Beskadigelse af Stykkets tykkeste Parti ofte er fremkommet. Saadanne Beskadigelser er dog aldrig bleven jævnede, ligesom man aldrig har afglattet Partiet, hvor Snittene findes; disse ses tydeligt paa alle Stykkerne. Det, det har kommet an paa ved denne Redskabsform, er udelukkende Spidsen, der er dannet ved en fra Takkens konkave Side udført Tilspidsning. Midt i det afglattede Parti ses ofte Takkens indre, porøse Væv, som undertiden er noget forvitret, saaledes at der er fremkommen en Hulhed, der dog ikke paa noget Eksemplar i Holmegaardfundet er saa dybtgaaende, at den har tilladt

[1] Sophus Müller: Ordning. Stenalderen, 40. Aarb. 1888, 274 og 1896, 409. C. Neergaard: Affaldsdynger, 58 f. Pl. VII. Figuren th. i Midten.

[2] Aarb. 1919, 208. Et andet Stykke er afb. i Aarb. for Hist. Samfund for Præstø Amt 1924, 91 Fig. 9.

Digitized by Google

at anbringe et Skærpe deri. Spidsen er iøvrigt paa næsten alle de fundne Eksemplarer velbevaret og Beskadigelserne ganske afvigende fra de paa Slagstokkene forekommende. Aabenbart har de ikke været anvendt til Slag; men nogen bestemt Tydning af dette mærkelige Redskab lader sig forøvrigt ikke give. Der findes paa de i Holmegaard fremdragne Stykker ligesom paa Sværdborg-Eksemplarerne Slidmærker og blankslidte Partier over hele Stykket, særlig paa den konvekse Side nær Spidsen. Men heller ikke Slidmærkerne lærer os noget om Redskabets Anvendelse. Til Skæftning har det dog næppe været bestemt. Mærker af en saadan ses i hvert Fald ikke paa noget Stykke. Denne Redskabsform tilhører udelukkende den ældste Stenalder[1]. Talrige Eksemplarer fandtes i Sværdborg Mose; et enkelt kendes fra Maglemose.

Fig. 21. 1/2.

Som Forarbejder eller Materiale til disse Redskaber synes henved 40 afskaarne Grenestykker uden Spor af Tildannelse eller Brug at maatte opfattes.

Spidsvaaben af Hjortetak[2]. Med dette Navn betegnes nogle af Krondyrets og Elsdyrets Horn dannede Redskaber, hvis mest karakteristiske Kendetegn er, at de er forsynede med en kraftig, fin Spids. Alle disse Redskaber har, naar de foreligger fuldt færdige, været beregnet til Fastsættelse paa et Skaft, i hvilket Øjemed de er udstyrede enten med et rundt Skafthul eller en flad Nedskæring ved den tykkeste Ende,

[1] Aarb. 1919, 210. [2] Hubert Schmidt: Der Dolchstab in Spanien, Opuscula archæologica Oscari Montelio dicata, 69 ff.

Digitized by Google

hvorved de kunde bindes til Skaftet (se S. 112). Af saadanne Redskaber foreligger der i Holmegaardfundet 3 Eksemplarer; det ene er udskaaret af et Elsdyrhorn saaledes, at der ved den ca. 12 cm lange Gren sidder et 13 cm langt, indtil 6 cm bredt Stykke af Skovlen, tæt ved hvilket Hullet er anbragt. Spidsen er beskadiget og Stykkets Overflade noget gnavet af Mus[1].

Fig. 22. 1/2.

De to andre er begge af Krondyrtak. Mest Interesse frembyder det i Fig. 23 afbildede Stykke, hvis Længde er 16,5 cm. Grenen er skaaren fra Stammen og benyttet, uden at man har afglattet Snitmærkerne. 3 cm fra den tykke Ende er boret et 1 cm vidt Skafthul, tæt foran hvilket er skaaret en Række rundt om Stykket løbende Furer. Stykkets tykkeste Ende fremtræder med Takkens naturlige krøllede Overflade, Spidsen er glatskrabet og tildannet ved en flad Tilskæring fra den ene Side. Som Ornament er paa skraa indridset et 0,6 cm bredt afstreget Baand, der ikke gaar helt om Stykket[2].

Det andet Stykke maa nærmest betegnes som et Forarbejde, idet hverken Spidsen eller Nakken er afpudsede. Man har benyttet Stammen af et spinkelt Krondyrhorn, der er glatskrabet og forsynet med et skraat Skafthul. L. 24,5 cm[3].

---

[1] Aarb. for Hist. Samfund for Præstø Amt 1924, 91 Fig. 8.

[2] Lignende afstregede Baand, se Sophus Müller: Oldtidens Kunst, Stenalderen. 3 Fig. 22 og 24.

[3] Aarb. for Hist. Samfund for Præstø Amt 1924, 93 Fig. 12.

Digitized by Google

Benodde optoges paa Holmegaardbopladsen i ikke ringe Antal. Da Tildannelsen af disse vigtige Fangstredskaber er bleven indgaaende behandlet af Sarauw[1], skal dette Punkt her omtales i største Korthed. Som Materiale benyttes ofte større Dyrs Ribben, som flækkes, ved at Kanterne afskæres, og skrabes glatte, hvorpaa Stykket tilspidses og forsynes med det ønskede Antal Modhager. Men særlig yndede var dog svære Rørknogler af større Pattedyr, da deres Væv er haardere end Ribbenenes. Der foreligger ca. 60 Benstykker med Mærker af Tildannelse. Af disse kan de allerfleste bestemt siges at være Forarbejder til Benodde og viser disses Tildannelse paa forskellige Stadier. Hvad der af dette Materiale lader sig bestemme zoologisk er bleven studeret af Herluf Winge, hvis Undersøgelse gav som Resultat, at det især er Skinneben, Mellemfods- og Mellemhaandsben og Spoleben, Holmegaardfolket har anvendt. Tildannelsen begyndte med, at Knoglen skrabedes glat efter Længden, hvorpaa den sønderdeltes ved dybe Længdefurer. Ledenderne blev i Reglen siddende, indtil Furerne var saa dybe, at Udspaltningen nogenlunde let kunde foregaa, idet Enderne rimeligvis benyttedes som Støtte for Haanden under Arbejdet. Derpaa afskares de for det meste og bortkastedes som Affald. Af saadanne afskaarne Ledender optoges 22 Stykker, hvoraf

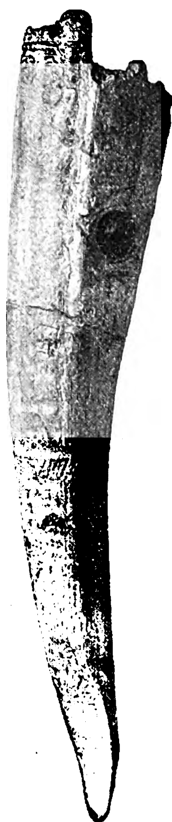

Fig. 23. 2/3.

[1] Aarb. 1903, 236 ff. og Sarauw: Fynd i västra Sverige av Maglemosetidens redskapstyper. Rig 1919, 149. Sml. Georg Sarauw och Johan Alin: Götaälvsområdets fornminnen. Göteborg 1923, 71 ff. Om nye Fund i England: A. Leslie Armstrong: The Maglemose remains of Holderness. Proceedings of the Prehist. Society of East Anglia IV, 57 ff.

Digitized by Google

flere viser Furer efter Udspaltningen af Benstykkerne[1]. Samme Fremgangsmaade anvendtes ogsaa i Køkkenmøddingtiden ved Tildannelsen af Prene og Benodde, dog med den Forskel, at den øvre Ledende ved den ældre Stenalders Raadyrprene næsten altid er bevaret, medens den i ældste Stenalder som Regel fjærnedes[2]. Som fremhævet af andre Forfattere skyldes denne Forskel aabenbart, at Dyngedannerne til deres Benodde har benyttet mindre Knogler end den ældste Stenalders Folk. Paa et andet Punkt er der derimod stor Lighed mellem Maglemosekulturens og den ældre Stenalders Benodde, idet man i begge Tider har søgt at skaffe sig saa mange Stykker som muligt af det foreliggende Materiale uden Hensyn til, om Benoddene blev smallere eller bredere. I den yngre Stenalder udspaltedes Odde og Prene af Faarets Mellemfodsben, men altid kun to af hvert, idet man beholdt een Ledrulle som Hoved paa hver Pren. Det er, som fremhævet af C. Neergaard, den yngre Stenalders Folks Sans for Redskabernes Pyntelighed og Ensartethed, der her gør sig gældende. Samme Sans for Symmetri og Regelmæssighed viser sig i den yngre Stenalders ganske ensartede, smukt slebne Flintøkser, der staar i en grel Modsætning til de foregaaende Perioders flygtigt forarbejdede Kærneøkser, der ikke vidner om nogen udviklet Skønhedssans.

Fig. 24. ³/₄.

Benoddene kan henføres til to Hovedformer: Glatte Benodde og Benodde med Modhager, blandt hvilke

[1] Lignende Ledender optoges baade i Maglemose- og Sværdborgfundet. Se Aarb. 1903, 238 Fig. 25—26, Aarb. 1919, 194. Afh. S. 132. Jfr. Koldingfjordfundet: Aarb. 1892, 171.

[2] Se navnlig C. Neergaards indgaaende Fremstilling: Affaldsdynger 59 f. og Pl. VII foroven. Om den noget forskellige Maade, hvorpaa den yngre Stenalders Folk dannede Prene af Faarets Mellemfodsben, se anf. Skr. 141 og 65, 98, 120, 153, 168.

Digitized by Google

der kan skelnes mellem flere Særformer. Forinden vi gaar over til at betragte de foreliggende Eksemplarer, maa jeg nævne, at der af Benodde af Rørknogler forefandtes 41 Stykker, der kun repræsenteres ved 3,5—15 cm lange Fragmenter af Redskabets Midte eller Ende, af hvilke saaledes ingen nøjagtig Bestemmelse kan gives, samt 17 tilsvarende, 6,5—19 cm lange Stumper af Ribben. Hertil kommer saa ca. 20 udspaltede Knoglestykker, paa hvilke kun liden eller ingen Tildannelse forefindes.

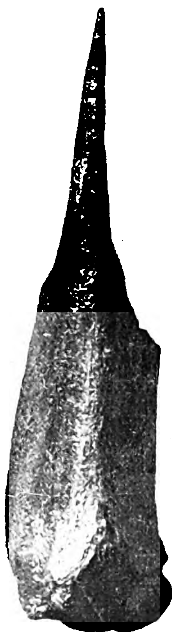

Fig. 25. 1/1.

Glatte Benodde optoges i et Antal af 18 Stykker og er med en enkelt Undtagelse fremstillede af større Splinter af Rørknogler, paa hvilke der er dannet en meget fin og spids Od. 9 Stykker maa nærmest henregnes til de saakaldte trinde Benodde, der er forsynede med en ved Redskabets Midte begyndende trind Od. Af disse maa 7 siges i det væsentlige at være fuldstændige. Et i alle Henseender karakteristisk Eksemplar er afbildet i Fig. 24. Dets Længde er 14,2 cm. I Modsætning til 2 andre Stykker, der er noget tilspidsede ved Skaftenden, er det ret tykt og bredt. Det længste Stykke maaler 18,7 cm. Til de glatte Benodde maa ogsaa regnes et 12,5 cm langt Eksemplar, efter M. Degerbøls Udtalelse dannet af den nedre Ende af venstre Lægben paa et Svin. Det adskiller sig fra de andre ved at have Ledrullen paasiddende og har saaledes været beregnet til at føres i Haanden som en Pren eller Syl.

Samme Anvendelse har i Holmegaardfundet endnu det Stykke haft, som er afbildet i Fig. 25. Til dette er benyttet et 8,3 cm langt Stykke af den nedre Ende af venstre Spoleben paa et Krondyr. Knoglen er bleven splintret og en 3,7 cm lang Splint af den tildannet til en spids, trind Syl. Formodentlig

Digitized by Google

har den været benyttet som Syl ved Syning af Skinddragter eller lignende. Fra Sværdborg kendes intet Redskab af denne Form, men i Maglemose fandt Sarauw to ganske lignende, begge dannede af et og samme Krondyr-Mellemfodsben, der var flækket saaledes, at Halvdelen af det symmetriske Ledhoved er bevaret paa hvert Stykke og har tjent som Haandtag[1]. Begge Stykkerne er meget brugte og opskærpede, saa at kun en ganske lille Del af Rørknoglens Væg, der er anvendt som Spids, er bevaret. Længden er, medregnet Ledhovederne, 5,8 og 6,7 cm. Det er saaledes en Form, der minder ikke lidt om den yngre Stenalders Faarebensprene.

Fig. 26—27. 1/1.

Af flade Benodde, hvis Tildannelse iøvrigt ganske svarer til de trindes, fandtes 7 Stykker[2]. Kun eet, 10 cm langt Eksemplar er fuldstændigt bevaret. Desuden foreligger et Stykke dannet af en 8,8 cm lang Flis af et Ribben, og eet af den afskaarne Spids af en ret svær Benod. Længden er 3,8 cm. Saadanne Stykker er ikke før optagne paa Bopladser fra den ældste Stenalder.

Benodde med Modhager. Af disse elegante Smaaredskaber, der i særlig høj Grad giver Fundene fra vor ældste Stenalder deres Præg, fremdroges paa Holmegaardbopladserne 51 Stykker, hvoraf 21 er fuldstændige, medens 12 er beskadigede ved Odden, 18

[1] Mus. Nr. M 554 og M 1208.

[2] Et meget smukt Eksemplar er afb.: Aarb. for Hist. Samfund for Præstø Amt 1924, 93 Fig. 11.

Digitized by Google

ved Skaftenden. Baade i Henseende til Form og Størrelse stemmer disse Odde, som Fig. 26—27 viser, overens med de tidligere i Sværdborg fremdragne, og ligesom dér mangler i Holmegaard fuldstændigt den fintandede Benod[1] og den svære Harpun med de store, krummede Modhager[2]. De fleste af Benoddene er dannede af svære Rørknogler, medens Ribbenene spiller en langt mere underordnet Rolle. I den følgende Gennemgang af de foreliggende Stykker er der ved Inddelingen intet Hensyn taget til Materialet, idet Oddenes Form og Tildannelsesmaade i alt væsentligt er ganske ensartet[3]. For dem alle gælder det, at de er fint og omhyggeligt afskrabede og polerede, og at Odden paa de velbevarede Eksemplarer er saa fin som en Syls. Antallet af Modhager veksler fra 1—5.

Een Modhage findes paa 12 Stykker, hvoraf kun eet er dannet af et Ribben, medens de øvrige alle er af udspaltede Rørknogler. Længden er 7—13,5 cm. Afb. 26 viser et af disse Stykker med en forholdsvis dybt indskaaren Modhage. Enden er fladt tildannet og smalner noget af bagtil som en flad Tunge, et Forhold, som kan iagttages ved de fleste af disse Stykker. 10 Stykker, hvoraf de 9 er dannede af Rørknogler, det 10ende af et Ribben, er forsynede med to Modhager. Tre Modhager findes paa 8 Stykker, 6 af Rørknogler, 2 af Ribben.

---

[1] Sophus Müller: Ordning. Stenalderen, 185.

[2] Samme: Anf. Skr., 186. I Maglemose fandtes 1 dog ikke typisk Benod af den fintandede Type. Naar denne mangler i de to store sydsjællandske Fund, beror det, som Friis Johansen (Aarb. 1919, 201 ff.) har fremhævet, paa, at den tilhører en yngre Periode af den ældste Stenalder. Det viser ogsaa Undersøgelsen af et i en Mose paa Falster fremdraget Skelet af et Elsdyr, ved hvilket Skaftenden af en tandet Benod fandtes (Mus. Nr. A 30979, afb.: Hilmar Ødum: Et Elsdyrfund fra Taaderup paa Falster, Danm. Geol. Unders. IV. Række, Bd. I, Nr. 11, Fig. 6). Naar denne Benod kunde synes at maatte dateres til ældre Tid efter de Lag, hvori den fremdroges, beror det paa, at Skelettet var sunket noget ned i den bløde Bund i den fordums Sø. Men opr. har det ligget i et over den egentlige »Mullerup-Horizont« aflejret Lag. Se anf. Skr., 14—15.

[3] Sml.: Aarb. 1919, 197, 1903, 241.

Digitized by Google

Længden af hele Eksemplarer beløber sig i disse Grupper til 8—15 cm. To Odde, hvoraf den ene har 2, den anden 3 Modhager, har ogsaa haft et nu ubestemmeligt Antal Modhager i Skaftenden. Begge Stykker er noget beskadigede, hvilket gælder et lignende i Sværdborgfundet foreliggende. Man kunde tænke sig, at denne dobbelte Udstyrelse med Modhager skyldtes en særlig Anvendelse af Redskabet ved Fiskefangst. Snarere maa man dog vist antage, at der oprindelig kun har været een tildannet Ende, som da er bleven beskadiget, hvorpaa den anden er tildannet. Fem Odde, hvoraf 2 er af Rørknogler, 3 af Ribben, har hver 4 Modhager. Fig. 27 viser det bedste af disse, et fuldstændigt bevaret, 10,5 cm langt Stykke. To Stykker, begge dannede af Rørknogler, er forsynede med 5 Modhager. Intet af disse er dog fuldstændigt bevaret; men det ene hører til de længste og sværeste Benodde, der er fremdragne i Holmegaards Mose. Det maaler 13,5 cm i Længde og har ved Enden en Bredde paa 2,5 cm[1].

Foruden disse Stykker findes endnu 14 Benodde, der er saa beskadigede, at Antallet af Modhager ikke kan fastsættes. 2 af disse Odde er dannede af Ribben, medens der til de øvrige er anvendt spaltede Rørknogler. Længden af Brudstykkerne er 2,5—14,5 cm.

Benodde med Modhager hører som bekendt til de hyppigt forekommende Oldsager, navnlig i de sjællandske Tørvemoser. Siden 1919 er der alene fra Aamosen, Rerslev S., Løve H., til Nationalmuseet indgaaet 5 Stykker, hvoraf det ene er ornamenteret med en kraftigt indridset Zigzaglinie[2]. Fra en anden Mose, i Kongsted, Nidløse S., Merløse H., er ligeledes modtaget 5 Benodde med store Modhager samt en fintandet Benod[3]. Med Hensyn til Anvendelsen af disse

[1] Afbildet: Aarb. for Hist. Samfund for Præstø Amt 1924, 93 Fig. 10.

[2] Mus. Nr. A 29322.

[3] Af den tandede Benod er siden 1919 et særlig smukt Eksemplar, A 30910, fundet i Vibygaards Eng, Syv S., Ramsø H., medens et andet, A 30851, fremdroges ved Arbejde i Gudenaaen, Tange S., Lysgaard H.

Digitized by Google

Odde er det tidligere med rette fremhævet, at i hvert Fald de med Modhager forsynede har været benyttede til Fiskefangst. Herpaa tyder ikke alene deres Forekomst i Moser, der i Oldtiden har været Indsøer, samt den friske Tilstand, hvori Odden befinder sig, og som viser, at den har ramt blød Bund paa ikke særlig lang Afstand, medens den vilde være bleven mere beskadiget, naar den efter at være afskudt i Luften faldt til Jorden, men ogsaa den Omstændighed, at flere Stykker ofte er fundne sammen paa en saadan Maade, at de maa opfattes som et Sæt, der har været benyttet ved Lystring af Fisk. Sarauw omtaler[1] et saadant i Maglemose fremdraget Sæt, og ved de senere Undersøgelser i Maglemose er et ganske lignende fundet. Det opbevares i Nationalmuseet[2], som fornylig har modtaget et tredje, af 7 fintandede Benodde bestaaende Sæt[3] fundet ved Tørveskæring i Herlufmagle Mose, Herlufmagle S., Tybjerg H.

For Benoddenes Benyttelse til Fiskefangst taler endnu et af Sarauw omtalt Træk[4]. Paa enkelte Stykker ses nemlig omtr. 5 cm fra Odden et 4—6 cm bredt corroderet Bælte, der strækker sig helt rundt om Stykket. Denne Beskadigelse mener Sarauw med rette tyder paa, at Redskabet har ramt en Fisk, som er sluppen bort med dette i sig. Ved Fiskens Forraadnelse er Corrosionen opstaaet og er bleven begrænset til det Parti, som sad fast i Dyret. Denne Beskadigelse forefindes, foruden paa de af Sarauw omtalte Stykker, paa endnu 2 i Nationalmuseet. Paa det ene er et ca. 5 cm bredt Bælte 5 cm fra Odden[5], paa det andet et 6 cm br. Bælte 3,5 cm fra Odden[6] corroderet paa den ovenfor beskrevne Maade.

Men foruden disse Stykker har sikkert en stor Del af de glatte Benodde, navnlig af den flade Type, fundet Anvendelse

---

[1] Aarb. 1903, 242.

[2] A 28406. Afb. Therkel Mathiassen: Mullerupkulturen, Naturens Verden 1917, 154. [3] A 31037—43. [4] Aarb. 1903, 258.

[5] Mus. Nr. A 31205. Kongsted Mose, Nidløse S., Merløse H.

[6] Mus. Nr. A 31219. Aamosen, Rerslev S., Løve H.

Digitized by Google

ved Fiskefangst; ogsaa de trinde Benodde, der er forsynede med en flad Tunge til Anbringelse i et Skaft, har man formodentlig benyttet paa denne Maade. De Odde, hvis Bredde bagtil omtr. er den samme som fortil, turde derimod snarest have været anvendt som Prene ved Syning af Skinddragter og lignende. En saadan Anvendelse maa i hvert Fald antages for de S. 66 omtalte Stykker, paa hvilke Ledhovedet er bevaret; og man fejler næppe, naar man antager, at disse trinde Benodde har været indsat i de smaa af Vildsvinets Mellemfodsben eller af Hjortetak dannede Skafter (S. 74), hvoraf kun 2 er fundne paa Holmegaardbopladserne, medens et større Antal kendes fra Sværdborg. Dette fremgaar af, at Skafterne er blevne ubrugeliggjorte ved, at større eller mindre Fliser ved Hullet er afsprungne, saa det indsatte Stykke ikke kunde sidde fast. Ved Anbringelsen af Benoddene i disse Skafter ydede den ældste Stenalders Folk Haanden samme gode Støttepunkt under Arbejdet, som Dyngedannerne gjorde det ved at lade Knoglens Ledende blive siddende paa det udspaltede Benstykke. Tilmed frembød Anvendelsen af løse Skafter og Odde den Fordel, at den ved Brugen beskadigede Del let lod sig erstatte[1]. — Benodde med Flintægge fandtes ikke i Holmegaardfundet[2].

Forinden vi forlader disse interessante Redskaber, maa vi endnu betragte et Stykke, der, omendskønt det snarest maa opfattes som noget yngre end Holmegaardfundet, dog paa Grund af sin rige, karakteristiske Ornamentik fortjener at inddrages i Diskussionen om Danmarks ældste Stenalder og afbildes.

Dette Stykke, som tilhører Horsens Museum, fandtes sammen med flere andre Stenaldersredskaber af Hjortetak og Ben ved Opmudring i Horsens Fjord[3]. Som Materiale er

---

[1] Pfahlbauten, Zehnter Bericht. Pl. XII, 5.

[2] Aarb. 1903, 253. Aarb. 1919, 206.

[3] Horsens Mus. Nr. A 525. Jeg takker Horsens Museums Bestyrelse og særlig Læge K. Fischer Møller for Laan af Stykket og for beredvillig Til-

Digitized by Google

anvendt et afkastet Horn af et Raadyr, hvis ene Sidegren er omdannet til Modhage. Af Rosenkransen er paa 2 modstaaende Sider en Del fjærnet og Stykket bagtil fladt tilskaaret, saa det kunde indsættes i et Skaft. Resten af Rosenkransen er bevaret for enten at tjene som Støtte for Fastbindingen, naar Odden indsattes i et Skaft, eller maaske for en Snøre, idet Stykket vel snarest maa betegnes som en Harpun til Jagt paa større Dyr f. Ex. Sæler. Længden er 17,5 cm, Tykkelsen paa Midten 1,6 cm. Spidsen er omhyggeligt tildannet og hele Stykket glatskrabet efter Længden og poleret. Bevaringstilstanden er fortrinlig, Overfladen overalt frisk og glat. Kun af Modhagen er en ubetydelig Stump afknækket. Hvad der især giver dette Redskab Værdi er den fine, ejendommelige Ornamentik, hvormed det er prydet, og som i Fig. 28 er vist udfoldet. Udført i den ældste Stenalders Manér ved en overfladisk Indridsning med en fin Spids staar den saa svagt, at den kun fremtræder tydeligt under en Lup. I Tegningen har den derfor maattet forgroves en Del. Ornamentets Hovedmotiv er et flere Gange gentaget System af 2 korte, skraatstillede Linier, der er anbragt paa langs af Redskabet omtr. som en Zigzaglinie, hvis Spidser ikke naar sammen, men er pyntede med flere korte, parallele Streger. Idet dette Motiv gentages, minder den fremkomne Tegning om et Net eller en Bevikling, hvormed Stykket er overspundet, og som naar fra Rosenkransen til dets Midte. Fra Midten af Stykket og indtil dets Spids findes et andet Ornament bestaaende af korte, korslagte Streger, hvis modstaaende spidse Vinkler er udfyldt med fine Streger.

Aldeles nøjagtige Paralleler til denne Ornamentik er mig ikke bekendt hverken fra Nationalmuseets rige Samling af ornamenterede Stenalders-Benredskaber eller fra Littera-

---

ladelse til at publicere og afbilde det. To ganske tilsvarende af Raadyrhorn forarbejdede Stykker, ligeledes fundne ved Oprensning i Horsens Fjord, findes i Nationalmuseet, Mus. Nr. A 12416 og A 16689. Et lignende men fragmenteret Stykke, Mus. Nr. A 3386, er fundet i Ods H.

Digitized by Google

turen; men saadanne maa i hvert Fald søges iblandt de i Maglemosekulturen optrædende Motiver.

Nær det første Ornament staar Tegningen paa et i Maglemose fundet Brudstykke af et Ribben, hvilket Sarauw[1] betegner som et netformet Mønster, medens Müller[2] anser den for en Efterligning af Bevikling. Om Vinkelornamentet minder de stregfyldte Trekanter paa et i Nationalmuseet foreliggende fladt Ravstykke, i hvis Ornamentik Sophus Müller ligeledes finder en Efterligning af Traad- eller Netværk[3].

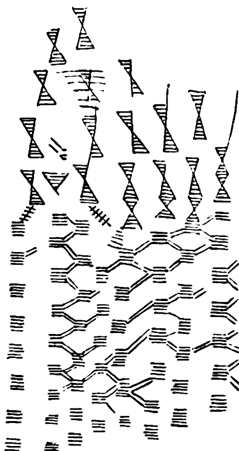

Fig. 28. 3/4.

Med Hensyn til Dateringen af Stykket giver Fundforholdene intet Holdepunkt; man er derfor nødt til at tidsfæste det efter dets Form og Materiale. Harpuner af Hjortetak forekommer ikke i noget af de store samlede Fund fra den ældste Stenalder; men de maa, som alt tidligere hævdet[4], dateres til den mellem den egentlige Maglemosetid og Køkkenmøddingerne liggende Periode, hvortil ogsaa de fintandede Benodde hører. Denne Periode, der sikkert har strakt sig over et ikke ubetydeligt Spand af Aar, er endnu kun lidet kendt, og her maa Horsensharpunen snarest høre hjemme, formodentlig i

[1] Aarb. 1903, 267 (Fig. 37). Sml. Zeitschr. f. Ethnologie Bd. IX, 1877. Verhandl. 401. Katalog der Ausstellung in Riga 1896, Taf. 1 Fig. 29 (Rinnekalns). Dette Netmønster findes paa forskellige Oldsager i Nationalmuseet i en noget anden Udførelse, nemlig frembragt ved Indboring af smaa Huller i Stykkernes Overflade. Det er tilstrækkeligt at henvise til Sophus Müller: Oldtidens Kunst. Stenalderen 9, hvor alle de i Nationalmuseet foreliggende Stykker er afbildede. Paul Wernert: Figuras humanas esquemáticas del Maglemosiense. Madrid 1917, finder i disse netformede Ornamenter Menneskefigurer. Om Boreornamentiken se Sophus Müllers anf. Skrift S. 10.

[2] Sophus Müller: Oldtidens Kunst. Stenalderen 5, med Fig. 10.

[3] Mus. Nr. A 6853. Afb. anf. Skr. 3 Fig. 29. Omtalt S. 6 og 8.

[4] Se navnlig: Aarb. 1919, 202, 227 f.

Digitized by Google

dens Begyndelse; men forhaabentlig vil en Gang et større samlet Fund give os nøje Oplysning om denne Tidsalders Kultur. Naar Stykket ikke desmindre afbildes her, er det, fordi det viser, hvorledes Maglemosestadiets Ornamentik lever videre. Det hjælper til at forstaa den Udvikling, som fører fra den egentlige »Benalders Kultur« til Køkkenmøddingkulturen og til at knytte Forbindelsen mellem disse to tilsyneladende saa vidt forskellige Perioder. Men om disse Forhold vil det være naturligere at tale i et afsluttende Kapitel, naar vi har gennemgaaet de nye Fund fra Sværdborg Mose.

Af de smaa *Skafter af Ben*, hvis Anvendelse vi ovenfor har diskuteret, optoges 2 Eksemplarer. De er begge, efter M. Degerbøls Bestemmelse, dannede af Vildsvinets Mellemfodsben, hvis øverste Ledende man afskar, hvorved det øvrige blev egnet til at bruges som Skaft, idet et Redskab kan indstikkes i den fremkomne Aabning. Det i Fig. 29 afbildede Stykke, 7,5 cm l., er ornamenteret med en kraftigt indskaaren Zigzaglinie. Halvdelen af Stykket er afbrudt, hvorved det er bleven ubrugeligt. Det andet, uornamenterede Stykke er omhyggeligt glatskrabet og tilspidset fortil, hvor en lille Flis er sprunget af[1]. Fra Holmegaard kendes ikke Skafter af Hjortetak, som de i Sværdborgfundet foreliggende; disses Tildannelse og Bestemmelse har iøvrigt ganske svaret til Benstykkernes. Begge disse Former er meget sjældne og tilhører utvivlsomt den ældste Stenalders Kultur[2]; formodentlig er de gaaet ud af Brug, da man gik over til at lade Benprenenes Haandtag bestaa af Knoglens Ledende.

Bendolken, der dannedes af et Albueben, hvis nedre Ende afbrødes, hører i den ældste Stenalder til de sjældnest forekommende Oldsagformer. Til det ene fra Maglemose kendte, af et ungt Elsdyrs Albueben dannede Stykke har Holme-

---

[1] Afbildet: Aarbog for Hist. Samfund for Præstø Amt 1924, 89 Fig. 7.

[2] Et fra en Mose ved Refsvindinge i Nationalmuseet opbevaret Stykke er afb. Sophus Müller: Oldtidens Kunst. Stenalderen, 3 Fig. 18. Aarb. 1919, 205 ff.

Digitized by Google

gaardfundet føjet et, hvortil efter M. Degerbøls Udtalelse er anvendt et Krondyrs Albueben[1]. Fremgangsmaaden ved Tildannelsen er udførlig behandlet af Sophus Müller og C. Neergaard, til hvis Fremstillinger det er tilstrækkeligt at henvise[2]. Holmegaarddolken, hvis Længde er 13,5 cm, svarer ganske til de fra tidligere Tid kendte Stykker. Ved Skaftenden er den afbrudt, og den raa Brudflade er ikke afpudset. Et mindre Stykke af den omhyggeligt tilspidsede Od mangler.

Fig. 29. 1/1.

Glattere. Af de mærkelige Redskaber, der dannedes af Mellemhaands- eller Mellemfodsbenet af et større Pattedyr, og som man har givet Navnet Glattere, fandtes i Holmegaardfundet 1 Eksemplar (Fig. 30), hvortil efter Herluf Winges Bestemmelse er anvendt den nedre Ende af Elsdyrets Mellemfodsben. Stykket har paa begge Bredsider været udsat for stærkt Slid, der ogsaa har fjærnet Smalsidernes Kanter og har strakt sig lidt ned paa Knoglens lange Stykke, hvoraf en lille Stump sidder fast paa Ledenden, der er skraat afslaaet, uden at man ser Spor af Snit, hvilke derimod tydeligt iagttoges paa Sværdborgstykkerne. Friis Johansen antager, at disse Stykker maa være anvendt til Gnidning mod et elastisk Stof, hvorved efterhaanden alle Stykkets Sider kom i Brug; Knoglens lange Mellemstykke tjente som Skaft. Særlig kan man tænke sig disse Redskaber anvendt ved Glatning og Tilberedning af Dyrehuder[3].

---

[1] Aarb. 1903, 231 med rige Litteraturhenvisninger. Holmegaardstykket er afbildet: Aarb. for Hist. Samfund for Præstø Amt 1924, 89 Fig. 4.

[2] Sophus Müller: Aarb. 1896, 362 ff. C. Neergaard: Affaldsdynger, 65 Pl. VII.

[3] Aarb. 1919, 213 ff. med Fig. 69—70.

Digitized by Google

Horntriller. Der optoges i Maglemosefundet nogle faa af glatskrabede Kronhjortehorn dannede cylindriske Triller, der var forsynet med et fra begge Sider indboret Hul[1]. To ganske lignende foreligger i Holmegaardfundet; men om deres Anvendelse kan intet sikkert udtales. Stykkerne er ikke afpudsede ved Enderne, og intet Slidmærke viser, hvortil de har været anvendt. Snarest synes de dog at maatte opfattes som en Art Perler til Halsbaand.

Materiale af Hjortetak og Ben. Affald. Foruden de i det foregaaende nævnte Redskaber foreligger et større Antal Stykker af Hjortetak og Ben, paa hvilke sikre Spor af Tildannelse kan iagttages, uden at man dog kan henregne dem til bestemte Redskabsformer. Størstedelen af dette Materiale maa opfattes som Brudstykker af færdige Redskaber eller som ufærdige Forarbejder. Over den vestre Boplads optoges i »Benlaget« Dele af Krondyrets, Raadyrets og Elsdyrets Horn, deriblandt 3 fuldstændige Krondyrhorn og flere næsten fuldstændige. De viser, hvorledes man har sønderdelt Hornene ved paa passende Steder at skære dybe Furer, saa de let kunde brækkes over. En Del af disse Stykker (der findes 30—40) er utvivlsomt Forarbejder til Økser, saaledes nogle svære afskaarne Stamme- og Grenestykker, andre har været beregnet til Skafter, Slagstokke eller Spidsvaaben. Et 30 cm langt Stykke af et Krondyrhorn er forsynet med en ret dybt indridset Figur omtr. som et Firtal. Det minder om de saakaldte Signaturer eller Ejendomsmærker, der findes paa Oldsager fra den palæolithiske Tid; men snarest beror denne Lighed dog paa en Tilfældighed[2]. En Del afskaarne Stammestykker med paasiddende Rester af Pandebenet maa sikkert opfattes som Affald fra Tildannelsen af Økser.

Materialet af Ben frembyder liden Interesse. S. 64 er

---

[1] Aarb. 1903, 269 med talrige Litteraturhenvisninger.

[2] Piette: Notes pour servir à l'histoire primitif. L'Anthropologie: V, 1894, 144.

Digitized by Google

omtalt de afskaarne Ledender og Rørknogler med Snitmærker, der maa betegnes som Affald fra Tildannelsen af Benodde eller som Forarbejder til saadanne.

Redskaber og Smykker af Dyretænder, samt Genstande af andre Stoffer.

Holmegaardfolket har ligesom dets Stammefrænder i Maglemose og Sværdborg gjort udstrakt Brug af det haarde og fortrinlige Materiale, de forefandt i Vildornernes kraftige Hjørnetænder. Der optoges spredt over den vestlige Boplads 10 Eksemplarer af de velkendte *Huggetandsknive*[1]. De 7 er dannede af Hjørnetanden i venstre Underkæbehalvdel. To af disse Stykker, er noget beskadigede ved Rodenden og viser ingen Tildannelse udover Tandens naturlige Slidflade. Paa et tredje Eksemplar er hele den ydre Emailleklædning løsnet og den fremadvendende Kant tilskrabet og slebet, saa den danner en overordentlig skarp og kraftig Æg. Stykket maaler fra Spids til Rodende 10,5 cm. Partiet nær Spidsen er ikke tildannet og har formodentlig været indsat i et Skaft. Af en lignende Kniv er det fjerde, 6 cm lange Brudstykke, der mod Rodenden er lige afskaaret, saa Kanten danner en ret Vinkel med Æggen. Paa det femte Stykke, der maaler 15,2 cm fra Rod til Spids, har man forsøgt at fjerne den ydre Emailleklædning ved en dyb Fure langs Kanten fra Rod til Spids; men dette er ikke blevet fuldført. De to sidste er begge Rodender af svære Tænder.

Fig. 30. 2/3.

[1] Aarbøger 1888, 277; 1896, 370 ff. Affaldsdynger, 66, 99, 168. Aarb. 1903, 232 ff. Aarb. 1919, 219 ff.

Digitized by Google

Paa den ene er Spidsen lige afskaaren; af den anden foreligger kun et Fragment.

De øvrige tre Stykker er dannede af Hjørnetanden i højre Underkæbehalvdel og er alle noget beskadigede ved Rodenden. Den største maaler 14,5 cm fra Rod til Spids. Paa Tandens naturlige Slidflade ses talrige fine Længderidser, frembragte ved, at Knivens Æg skrabedes og opskærpedes. Paa et andet Stykke har man forsøgt at løsne den ydre Emailleklædning paa den beskrevne Maade.

Af *Skærper,* dannede af en kraftig Hjørnetand, til at anbringe i en Hjortetaksøkse, fandtes et Eksemplar af en venstre Undermundstand, hvis Spids er afskaaret. Stykket, paa hvilket Æggen er fuldstændig splintret, maaler nu 6,5 cm[1].

Foruden til disse Brugsgenstande ydede Vildornens Hjørnetænder et fortrinligt Materiale til *Smykker.* Til dette Brug har utvivlsomt en nedre venstre Hjørnetand af en Vildorne være bestemt, det eneste Smykke, der foreligger i Holmegaardfundet bortset fra de S. 76 nævnte Horntriller, om hvis Anvendelse der kan være Tvivl. Tanden, der ved Rodenden er splintret, er glatskrabet efter Længden og ved Spidsen forsynet med et 3 mm vidt, rundt Hul, saa at den kunde bæres i en Snor. Længden er 11 cm. Smykker af Vildsvinetand har været meget yndede, og deres Anvendelse kan følges gennem hele Stenalderen[2].

Af *Harpiks* optoges et 5,8 cm langt, fladt Stykke. Ved den ene Ende er det 2,8 cm bredt, ved den anden spidser det noget til. Om dets Anvendelse kan intet bestemt siges. Dog synes det snarest at have været anvendt til at fastgøre et Skærpe i en Økse, idet der paa dets ene Side findes Aftryk, der minder om Strukturen i en Hjortetaksøkse.

Af *Lerkar* fandtes som paa de tidligere undersøgte Bopladser fra denne Periode ikke Spor[3].

[1] Aarb. 1903, 236; Aarb. 1919, 219. [2] Sophus Müller: Aarb. 1896, 366.

[3] Om Kogning af Kød og Fisk ved Hjælp af ophedede Sten, som man puttede i *Trækar,* se A. Nummedal: Koksten, i Haug og Museum. Til A.W.

Digitized by Google

Sager af Træ.

Man kunde med Sikkerhed slutte, at Redskaber af Træ i den ældste Stenalder havde suppleret Sten- og Benredskaberne; men skønt Aflejringsforholdene baade i Maglemose og i Sværdborg Mose maatte forekomme ret gode til Bevaring af saadanne Sager, fandtes paa disse Steder bortset fra ganske ubetydelige Pinde med Snitmærker intet forarbejdet Træstykke. Det er da et meget vigtigt Bidrag til Kundskaben om vor ældste Stenalders Kultur, der ydes af Holmegaardfundet, idet der paa den vestlige Boplads fremdroges et Antal Sager af Træ, saa mange, at intet andet Stenaldersfund, naar Fundet fra Brabrand undtages, har ydet noget tilsvarende[1].

Af de ovenfor fremsatte Bemærkninger om Aflejringsforholdene vil det være klart, at kun »Benlaget« og »Grænsezonen« vilde være i Stand til at skærme disse skrøbelige Sager. I det højere liggende »Flintlag« maatte de ligesom de andre organiske Stoffer hurtigt gaa til Grunde. De fundne Træsager stammer saaledes alle fra den vestlige Boplads' nordre Del og optoges i det nederste af Kulturlaget lige over Gytjen. Kun nedrammede Pæle stak højere op gennem den over Gytjen aflejrede Tørvemasse. Disse dybtliggende Lag viste sig ved Undersøgelsen at være i Besiddelse af en særlig Bevaringsevne; thi Nøddeskaller, Træpinde, Blade og Grene med paasiddende Bark havde, da de blottedes, endnu et ganske frisk Udseende, ja Bark og Blade ofte et grønligt Skær. I Luften antog de dog hurtigt en brunlig Farve, og Veddet viste sig, selvom Træet tilsyneladende var velbevaret, at være meget opløst, saa Bestemmelse af det kun kunde finde Sted, naar det undersøgtes under Mikroskopet, og paa Museet maatte samtlige Sager af Træ underkastes en langvarig Behandling for overhovedet at kunne bevares.

Brøgger, 1 ff. Muligt er det, at flere af de forbrændte Sten, som fandtes paa Holmegaard- og Sværdborgbopladserne, har været anvendt paa denne Maade. [1] Thomsen: Brabrandfundet, Aarb. 1906, 41 ff.

Digitized by Google

Hovedmængden af de fundne Træsager er lige Naturgrene, Stager og Pæle, der i den ene Ende er tilspidsede ved en raa Tilhugning, der gav en tre- eller firsidet Spids. Til større Pæle var anvendt et svært Gren- eller Stammestykke med paasiddende Bark. Uheldigvis var de fleste af disse nedrammede eller nedstukne i Tørven, hvorfor den øverste Del af dem bortgravedes tillige med denne. De foreliggende Stykker er derfor sjældent ret lange, i Reglen 10—50 cm. Tykkelsen varierer mellem 2 og 10 cm. Af den sidste Størrelse fandtes kun faa Eksemplarer. I Felt LXVI sad et 52 cm langt Stykke slaaet ned gennem Tørvemassen lige til den faste Bund; et andet, 53 cm langt, fremdroges i samme Stilling i Felt XLIX. Som allerede tidligere udtalt maa man snarest opfatte saadanne Pæle som Fortøjningspæle for Fartøjer, der lagde til ved Lejrpladsen. Mange af Træstagerne og Pælene er stærkt svedne og forkullede og bærer saaledes Vidnesbyrd om de Baal, der har flammet paa Bopladsen.

Fig. 31. 3/4.

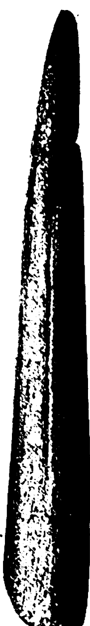

Fig. 32. 3/4.

Et 12 cm langt Grenstykke, ved hvis ene Ende der findes en Slags Hoved, har efter Dr. V. Nordmanns Meddelelse faaet denne Form ved Bæverens Gnav. Tydelige Mærker af Dyrets brede Fortænder ses endnu paa alle Sider af Grenen. To tynde Stykker, af hvilke det ene er 10 cm langt, det andet 14 cm langt, og som er 0,5 og 0,8 cm tykke, er omhyggeligt glatskrabede og tilspidsede. Muligvis har de været benyttede som Prene. Det mindste Stykke er ret stærkt svedet, og ogsaa det andet viser Spor af Berøring med Ild.

Fire andre Stykker er dannede af omtr. fingertykke Træstager. Det ene, 11 cm lange Stykke er, som Fig. 31 viser, for-

Digitized by Google

synet med en kort Spids. De andre tre, hvis Længde er 5—11 cm, er ligeledes tilspidsede; men denne Tilspidsning er foregaaet ved, at Stykket er svedet og derefter glatskrabet efter Længden. Paa det i Fig. 32 gengivne Stykke ses tydeligt fine Ridser af Kniven eller Skraberen. Man kan næppe med rette tvivle om, at disse Stykker har været anvendt som Spyd. Lignende primitive Træspyd anvendes hos flere Naturfolk, saaledes hos Australierne og hos Polynesierne, hos hvem Spydet, det vigtigste Vaaben, i Reglen er en simpel Træstage, der er hærdet i Ilden og tilspidset[1].

Det i Fig. 33 afbildede Redskab maa uden Tvivl opfattes som en Kølle. Det fandtes i den nordvestre Del af Felt V staaende med Hovedet nedad og Skaftet opad, hvorfor en Del af dette blev bortskaaret tilligemed Tørven, saa at Stykkets oprindelige Længde ikke lader sig bestemme. Køllen er iøvrigt velbevaret, bortset fra at Skaftet har været overbrudt paa Midten. Som det fremgaar af Figuren, er Køllen dannet af en Gren, hvorpaa sidder et Stykke af Stammen, der danner et rundagtigt Hoved, hvis Kanter er afstødt ved Brugen. Hele Hovedet bærer endnu tydelige Mærker af Ild, hvilket enten kan skyldes, at Ilden har været anvendt ved Hovedets Tildannelse eller maaske snarere, at dette er bleven hærdet lige-

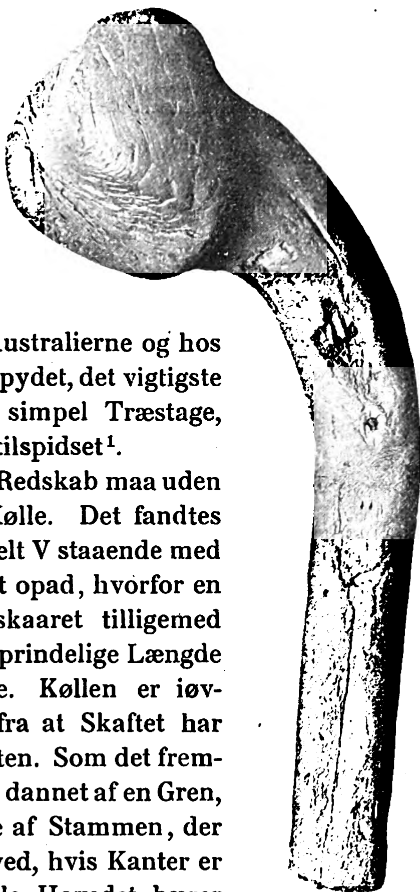
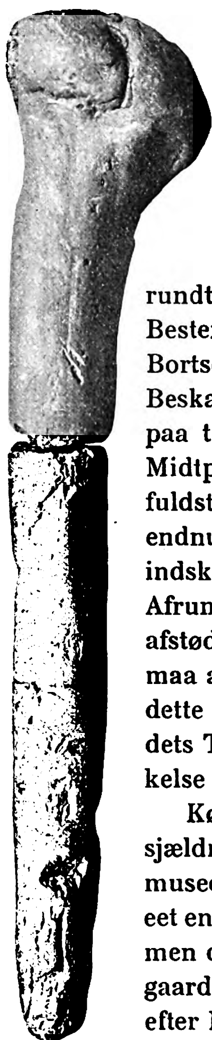

Fig. 33. 3/8.

[1] Kr. Bahnson: Etnografien I, 18 og 83.

Digitized by Google

Fig. 34. 3/8.

som Træspydene. Hele Stykkets Længde er nu 31 cm, Skaftets 22 cm; Hovedets Tykkelse 7—8 cm, Skaftets 3,8 cm.

Som Kølle maa sikkert ogsaa det i Fig. 34 gengivne Stykke tydes, der fandtes i den nordvestre Del af Felt LXV. Som Materiale hertil har man anvendt en Gren, paa hvilken den tykke Ende danner et rundt Hoved. Træsorten er efter Knud Jessens Bestemmelse Rød-El (Alnus glutinosa Gaertn.). Bortset fra nogle ubetydelige Skrab og mindre Beskadigelser — Skaftet er saaledes overbrudt paa to Steder, hvorved et lille Stykke af dets Midtparti er gaaet tabt — foreligger Redskabet fuldstændigt. Men Tildannelsen er paa dette endnu mere mangelfuld end paa det forrige og indskrænker sig til en ubetydelig Glatning og Afrunding af Skaftet. Hovedets Kanter er noget afstødte, hvilket efter Knud Jessens Udtalelse maa antages at hidrøre fra Brugen. Længden af dette Stykke er 36 cm. Skaftets Længde 31 cm, dets Tykkelse paa Midten 4 cm. Hovedets Tykkelse er 7,5 cm.

Køller af Træ fra Stenalderen hører til de sjældnest forekommende Redskaber. I Nationalmuseet foreligger foruden de her afbildede kun eet eneste Eksemplar, der stammer fra Brabrand; men dette afviger i Form betydeligt fra Holmegaardkøllerne[1]. Mere lig disse er 3 Køller, der efter Meddelelse fra Hofjægermester C. F. E. von Holstein-Rathlou er fundne ved Irisdammen paa Hesselø, Rørvig S., Ods H., under et 4 Al. tykt Tørvelag. I samme Niveau optoges talrige Skiveskrabere,

[1] Thomsen: Brabrandfundet, Aarb. 1906, 44, Fig. 17.

Digitized by Google

saa at Køllerne utvivlsomt hidrører fra Stenalderen, snarest dog fra dennes yngre Afsnit. Køllerne, der opbevares paa Hesselø, undersøgtes 1916 af C. A. Nordman, hvis Fotografi af disse har været mig tilgængeligt. De er alle tre dannede af Grene, hvorpaa et kantet Stykke af Stammen sidder fast som Hoved. Tildannelsen ses, efter Nordmans Meddelelse, tydeligt at være foretagen med et primitivt Redskab. Foruden disse fandtes endnu 3 Køller af en noget anden Form. Af dem foreligger intet Fotografi; men formodentlig maa ogsaa de henføres til Stenalderen. Fra Pælebygninger i Schweitz kendes et Par Køller af lignende Form som de i Holmegaard fundne[1], og ogsaa hos Naturfolk findes ganske lignende Former, der naturligt fremkommer paa Grund af Materialets Ensartethed og fordi de fleste Naturfolk f. Ex. Australierne anvender lige saa lidt Arbejde paa dette Redskab som Holmegaardfolket[2]. Hvorvidt de danske Køller har været anvendt som Kastekøller paa samme Maade som Australiernes, lader sig selvsagt ikke med Sikkerhed afgøre. Imidlertid forekommer det mig, at ikke alene Ligheden mellem de danske og de australske Køller taler for, at ogsaa de danske har været Kastevaaben, men især den Omstændighed, at Bummerangen, der jo maa opfattes som en særlig højt udviklet Kastekølle, foreligger i 2 Fund i Danmark, nemlig i det ofte omtalte fra Brabrand samt i et fra Sigerslev Mose[3]. Man vilde da, om Holmegaardkøllerne lod sig opfatte som Kastevaaben, her kunne konstatere en

Fig. 35. 3/8.

[1] F. Keller: Pfahlbauten. Sechster Bericht Pl. II, Fig. 2—3.

[2] Kr. Bahnson: Etnografien I, 21. [3] Thomsen: Aarb. 1906, 43 f.

Digitized by Google

lignende Udvikling af Kastekøllen, som er foregaaet hos Australierne og hos nogle faa andre Naturfolk[1].

Ganske enestaaende er det interessante Stykke, en Aare, af hvilken Bladet er gengivet i Fig. 35. Den fandtes i Felt 10 liggende under en af de tilbageblevne Brinke. Paa Grund af, at Mennesker havde færdedes paa Stedet, efter at de øvre Tørvelag var bleven bortskaarne, var Aaren brudt i 5 Stykker, hvis Brudflader dog passede nøje sammen. Ved Tørvegravningen var desuden et ubetydeligt Stykke af Bladet blevet fjærnet; men iøvrigt er Redskabet, der efter Knud Jessens Bestemmelse er forarbejdet af Pil (Salix sp.), fuldstændigt bevaret og maaler nu 82 cm. Bladet, hvis Længde er 20 cm, er meget smalt og paa det bredeste Sted kun 6,5 cm br. Tykkelsen, der paa intet Sted er over 2 cm, aftager mod Kanterne, af hvilke den ene gaar ud i et med det 62 cm lange, 2,5 cm tykke Skaft, der smalner noget af mod Enden. Baade Skaftet og Bladet viser tydelige Spor af Ild. Trods Redskabets ringe Størrelse fejler man ikke, naar man bestemmer det som en Aare, der sandsynligvis har været anvendt til Padling. Lignende smalle Aareblade kendes fra flere Naturfolk, og fra senere Perioder af Oldtiden findes i danske Fund ganske smalle Aareblade, som maa opfattes som Padleaarer. Af de Fartøjer, ved hvis Benyttelse Aaren har været i Brug, fandtes derimod intet Spor.

Blandt de fremdragne Træsager maa endnu et Stykke omtales i Korthed, den lille Træplade, hvis Form tydeligt fremgaar af Afbildningen Fig. 36. Den fandtes af Arbejderne før Museets Undersøgelse og var brudt i flere Stykker. Af disse er omtr. den ene Halvdel af den oprindeligt cirkelformede Skive bleven samlet; Længden er 20 cm, Bredden 9 cm Tykkelsen 1,8 cm; løst foreligger et lille, trekantet Stykke. Af den anden Halvdel er et 12 cm l., 8 cm br. Stykke bevaret, som dog ikke passer til den første.

---

[1] Aarb. 1906. 42, Note 1.

Digitized by Google

Omtrent midt paa det største Stykke ses, som Afbildningen viser, et Hul, der er dannet fra begge Sider ved Hjælp af Ild; af et ganske lignende, mindre Hul ses Spor ved den ene Ende.

Hvad dette mærkelige Stykke, som er omhyggeligt glatskrabet, og hvis Tykkelse aftager fra Midten ud mod Randen,

Fig. 36. 3/8.

har været anvendt til lader sig ikke med Sikkerhed bestemme ud fra de foreliggende Fragmenter. At det skulde være anvendt som Underlag ved Frembringelse af Ild ved Boring lader sig næppe antage, da Hullerne er dannede fra begge Flader. Ligeledes vilde den omhyggelige Afpudsning af Stykket være overflødig, om man vilde have anvendt det i denne Hensigt.

Under Arbejdet med Udgravningen af Holmegaardfundet blev det paa Nationalmuseet besluttet at genoptage Undersøgelsen af den store Boplads fra den ældste Stenalder i Sværdborg Mose, hvor Museet i 1917—18 havde fremdraget det smukke og rige Fund, der er publiceret af K. Friis Johan-

Digitized by Google

sen i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1919[1]. Efter at Nationalmuseet havde tilendebragt sit Arbejde i 1918, havde Hofjægermester, Kammerherre Holger Collet, Lundbygaard, ladet foretage omfattende Udgravninger paa denne Boplads, hvorved der var fremdraget en stor Mængde Oldsager af Flint, Ben og Hjortetak af sjældne eller hidtil ukendte Former. De vigtigste af disse, der alle opbevares i Museet paa Lundbygaard, vil ved Kammerherrens Velvilje blive publiceret i det følgende paa det Sted, hvor de efter deres Form hører hjemme. Men foruden Oldsagerne var der ved denne Udgravning gjort et Fund af stor Interesse. 1921 fandtes det fuldstændigste Skelet af et Menneske, der hidtil er bleven fremdraget paa en Boplads fra den ældste Stenalder. Det afgaves til Nationalmuseet, er senere blevet offentliggjort af H. A. Nielsen i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1921 og har allerede vakt megen Opmærksomhed hos Anthropologer ved sine Ejendommeligheder[2].

De nye Undersøgelser, der i Sommeren 1923 strakte sig over Dagene 2.—22. Juli og 9.—20. August, ledédes af Forf. til nærværende Arbejde. Som Arbejdskraft anvendtes 3—4 Arbejdere fra Egnen. I Undersøgelsen deltog nogle Dage Stud. mag. Knud Klem og Museumsbud S. Køhlert.

Undersøgelsen af Bopladsen.

Da Formaalet med den nye Undersøgelse nærmest maatte være at tilvejebringe et nyt Materiale af Oldsager, og da selve Hovedspørgsmaalene om Bopladsens Beskaffenhed og Lagets Aflejring var bleven klarede ved Friis Johansens tidligere Undersøgelse, blev det bestemt at lade Udgravningen foregaa i et noget hurtigere Tempo end den tidligere og f. Ex. opgive

[1] Da alt vedrørende Mosens Beliggenhed og dens geologiske Forhold er nøjagtigt meddelt i denne Afhandling henvises een Gang for alle hertil. Det i 1923 undersøgte Areal ligger paa Matr. Nr. 37u af Sværdborg By.

[2] Aarb. 1921, 205 ff. Skelettet, Mus. Nr. A 31354, blev fundet omtr. midt i Hovedfeltet XXXII.

Digitized by Google

den nøjagtige Kortlægning af alle de fundne Sager. Kun de interessanteste af disse blev derfor forsynet med Nummer paa Stedet og nøje indmaalt. Men iøvrigt skulde Undersøgelsen foretages paa den sædvanlige, ved Udgravning af Bopladser anvendte Maade, idet Arealet skulde undersøges pr. m^2, og Oldsagerne fra hver m^2 holdes for sig. Alt det fremdragne Flintaffald skulde nøje gennemses for hver m^2, hvorpaa det skulde optælles og bortkastes. — Ligeledes skulde der tages de nødvendige Nivellementer, for at man kunde konstatere, om der paa det nye Areal fandtes Afvigelser af Interesse i Lagenes Aflejring.

Opgaven maatte derfor i første Række gaa ud paa at bringe Forbindelse mellem det tidligere undersøgte Areal og det nye baade med Hensyn til Inddelingen i Felter og med Hensyn til Nivelleringen. Hvad det første Punkt, Feltinddelingen angik, var alt meget let, idet den nordvestre Hjørnepæl i Hovedfelt I endnu forefandtes paa Plads fra Undersøgelsen i 1918. Man kunde derefter med fuldkommen Nøjagtighed oprette den tidligere Feltinddeling og tilføje nye Felter, hvor saadanne behøvedes[1]. Derimod var det forbundet med ikke ringe Vanskelighed at bringe de tidligere Nivellementer i Forbindelse med de nye, idet den Pæl, der havde tjent som Fixpunkt ved Friis Johansens Undersøgelse, og hvis Højde over Havet nøje var bestemt, forlængst var bleven fjærnet. Jeg valgte derfor at foretage alle Nivellementer med en i Kanten af Hovedgrøften nedrammet Pæl som Fixpunkt, idet der indenfor hver Feltrække i hvert Hovedfelt nivelleredes et Profil begyndende med det sydøstre Hjørne i hvert Felt, hvor Overfladen af Græstørv, Tørvelag, Kulturlag, Sneglедynd og Bund bestemtes. Dette Nivellement bragtes ved Hjælp af Friis Johansens Nivellementer i Hovedfelterne XXII—XXV i Forbindelse med det tidligere Nivellement. Den

[1] Hovedfelterne paa hver 100 m^2 er mærkede med Romertal fra I—XL. Indenfor hver af disse betegnes de enkelte Meterfelter med Bogstaverne A—K i Række fra Ø. til V. og Tallene 1—10 i Række fra N. til S.

Digitized by Google

Unøjagtighed, der nødvendigvis maatte fremkomme paa Grund af, at man ikke kunde benytte det tidligere anvendte Fixpunkt, overskrider paa intet Sted 3 cm, hvilket vil sige, at de to Undersøgelsers Maalinger praktisk talt stemmer overens.

Efter at den tidligere Feltinddeling var genoprettet, viste det sig, at der ved Kammerherre Collets Undersøgelse var bortgravet et meget stort Areal af Bopladsen omfattende hele det Syd for Hovedfelterne X, XVII—XXI liggende Parti og strækkende sig indtil Midten af Felt XXIII, 12 m Ø. og 7 m V. for det, samt til Nordsiden af Felt XIII og 13 m Ø. for dettes nordøstre Hjørne (Fig. 37 og Aarb. 1919, 111, Fig. 3).

Denne Gravning, der imidlertid var foretaget uden nogen som helst Inddeling i Felter og uden nogen Nivellering, foraarsagede, at man ikke ud fra Nationalmuseets tidligere Iagttagelser bestemt kunde sige, paa hvilken Plads man burde begynde Undersøgelsen. Det var da nødvendigt at prøve sig frem, indtil man fandt et Sted, hvor Bopladslaget viste en saadan Righoldighed, at en Udgravning kunde lønne sig. Jeg begyndte derfor Undersøgelsen saalangt mod NV. som muligt og fortsatte systematisk mod Ø., indtil det ønskede Resultat opnaaedes. En betydelig Lettelse ved Udgravningen var det, at Mosens og Lagets Beskaffenhed fra den tidligere Undersøgelse var fuldstændig kendt. I det følgende maa jeg i største Korthed beskrive denne; men iøvrigt henvises til Dr. Knud Jessens Behandling af de geologiske Forhold i den allerede anførte Afhandling i Aarbøger 1919, 121 ff. Under et ca. 10 cm tykt Lag Muld laa et Tørvelag, hvis Tykkelse svingede omkring 60 cm. Den øverste Del af dette Tørvelag var en fast, mørkebrun Elletørv, rig paa Træ i større og mindre Stykker. Forneden gik den over i en finere, sortbrun Kærtørv, der var ret træfattig men meget fugtig; navnlig under Gravningen i August trængte Vandet stadig ind i Udgravningsfeltet gennem dette Lag og vanskeliggjorde i høj Grad Undersøgelsen. Under Tørvelaget laa et Lag Gytje, afsat i Vand paa en Tid,

Digitized by Google

da Mosen var en Indsø. Det bestod hovedsagelig af Sneglédynd og var meget rig paa Snegleskaller. Gytjelagets Tykkelse varierede noget, idet den var størst i de østlige Felter XXXVII—XXXVIII, omkr. 20 cm, men aftog mod Vest i Tykkelse indtil 2 cm og var flere Steder ikke til at spore. Praktisk talt laa

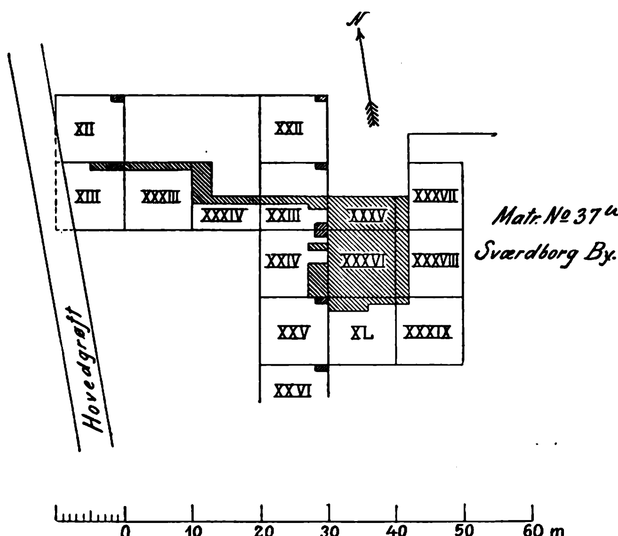

Fig. 37. Plan over Bopladsen. De med en fra højre til venstre gaaende Skravering markerede Smaafelter betegner de i 1917-18 undersøgte Partier.

Gytjens Overflade vandret. Under Gytjelaget fremkom den faste Bund, der bestod af stenet Sand og skraanede i Retning fra V. til Ø.

Bortset fra et enkelt Sted, hvor der var gravet et uregelmæssigt Hul, fandtes disse Lag i samme Rækkefølge paa hele det undersøgte Omraade, og overalt, hvor ingen Forstyrrelse havde fundet Sted, laa Kulturlaget aflejret paa samme Plads, nemlig i den nederste, fugtige Del af Kærtørven liggende ovenpaa Gytjen, hvori større Redskaber og Dyreknogler undertiden var lidt nedtrykket. Gennemgaaende havde det en Mægtighed af ca. 10 cm, flere Steder dog mindre,

Digitized by Google

færre mere[1]. Man kunde altsaa med dette Kendskab til Mosens forskellige Lag bortgrave den overliggende Tørvejord indtil nogle faa cm fra Kulturlaget, hvorefter man undersøgte dette og for Sikkerheds Skyld ogsaa Gytjen, hvori Benodde ofte fandtes nedstukne, med smaa Gravejern, idet man forsigtigt gennemskrabede Lagene. Gennemgaaende viste det sig, at jo mere Flintaffald der fandtes pr. m^2, des flere Oldsager af Flint var der til Stede. Derimod var de flintrige Felter kun lidet rige paa Oldsager af Ben eller paa Dyreknogler, skønt saadanne ingenlunde manglede. Dog var de kun til Stede i meget ødelagt Stand som smaa, ubetydelige Brudstykker. Fordelingen af den store Mængde Flintaffald og de mangfoldige Dyreben — der optoges ialt 71,217 Stk. Flintaffald og 19,023 utildannede Dyreben — giver interessante Oplysninger om Lagets Tæthed og Beskaffenhed, hvorfor en Gennemgang af dette Materiale turde være paa sin Plads.

I de tre vestligste Felter XIII C—E_{10} var der ikke noget egentligt Kulturlag at spore. Der fandtes kun 43 Stk. Flintaffald pr. m^2. Dettes Antal steg derimod i Hovedfelterne XXXIII og XXXIV til 72 og 521 Stk. pr. m^2, og særlig var Felterne A—E_5 i Hovedfelt XXXIV righoldige, idet de gennemsnitlig ydede 1885 Stk. pr. m^2. Adskilligt af dette Affald var for Resten forbrændt og ganske skørt. Nogen sammenhængende Baalplads lykkedes det ikke at finde; men iøvrigt fandtes Trækul i større eller mindre Stykker over hele det undersøgte Omraade[2].

Den store Rigdom paa Flintaffald fortsatte sig i det tilstødende Hovedfelt XXIII, der gav 2170 Stk. pr. m^2, ja, et enkelt Felt F_5 indeholdt endog 3773 Stk. Hermed var ogsaa Kulminationen naaet, og de tilstødende Felter mod Ø. og mod S. var ikke nær saa rige paa Flint.

I Hovedfelt XXIV fandtes 352 Stk. pr. m^2. At den ulige

---

[1] Se Aarb. 1919, 116–17, Fig. 4 og 5. [2] Aarb. 1919, 120.

Digitized by Google

Fordeling af Flintaffaldet skyldes den Omstændighed, at Flintarbejdet har været koncentreret paa særlige Pladser, har Friis Johansen tidligere paavist; yderligere Bevis for dette giver 2 store, flade Sten — de eneste store Sten, der fandtes i Kulturlaget — henholdsvis 77×65 cm og 80×75 cm foroven. De laa i Felterne XXIII H_6 og XXXIV G_6 ragende lidt op over det omgivende Kulturlag. Umiddelbart paa deres Overflade og tæt omkring dem optoges henholdsvis 2911 og 585 Stk. Flintaffald foruden talrige smaa Flintskaller, der ikke lod sig tælle. Der kan næppe være Tvivl om, at disse to Sten enten har tjent som Sæde eller som Støtte for Arbejderen under Tilhugningen af Flintredskaberne.

Af Dyreben fandtes der som nævnt forholdsvis faa i de flintrige Felter. I Hovedfelterne XXXIII og XXXIV var der omkr. eet Stk. pr. m^2. Først i Felt XXIII og XXIV steg Antallet til 116 og 119 Stk. pr. m^2; men de fundne Ben var kun ganske ubetydelige Brudstykker, idet de paa Pladsen efterladte Ben enten maa være traadt i Stykker ved Menneskenes Færden paa Stedet eller i Tidens Løb maa være søndret af de talrige Flintstykker, der fandtes her.

Hovedmængden af de *velbevarede, større Dyreben* fremdroges i Hovedfelterne XXXV og XXXVI, der gennemsnitlig gav 83 og 91 Dyreben pr. m^2, medens Antallet af Flintaffald her kun var 139 og 101 Stk. pr. m^2. Endnu vigtigere var det, at disse benrige Felter ydede en Mængde smukke og velbevarede Redskaber af Ben og Hjortetak. De i det følgende beskrevne Redskaber af dette Materiale hidrører næsten udelukkende fra de nævnte to Hovedfelter.

Kulturlaget aftog i Righoldighed mod S. og Ø. I Hovedfelt XXXVII fandtes 9 Dyreben og 19 Stk. Flintaffald pr. m^2, i Hovedfelt XXXVIII 18 Dyreben og 19 Stk. Flintaffald pr. m^2 samt nogle faa Redskaber; og endnu ubetydeligere blev Udbyttet i Hovedfelterne XXXIX og XL, hvor Undersøgelsen derfor standsedes.

Aflejringsforholdene paa det nu undersøgte Areal er altsaa

Digitized by Google

ganske analoge til de ved den tidligere Undersøgelse konstaterede, da Hovedmassen af Ben og Hjortetakker samt Redskaber af disse Materialer fandtes i Felterne I, XI, XVIII—XIX og i den tilstødende Tørvegrav[1]. Nogen Skelnen mellem et »Flintlag« og et »Benlag« af samme Karakter som i Holmegaards Mose var det ikke muligt at foretage. Søbredden har jo nemlig, som Knud Jessen tidligere har paavist, ligget betydelig længere ude i Mosen[2]. Hvorledes Fundforholdene har været paa det af Kammerherre Collet undersøgte Areal, lader sig ikke afgøre. Endelig skal tilføjes, at de fundne Genstande iøvrigt alle fandtes aflejrede sammenblandede uden Hensyn til deres Art eller Vægtfylde. Dog laa de større Sager, Økser, Hjortetakker o. l., gerne i vandret eller omtr. vandret Stilling. Af Boliger fandtes som ved den tidligere Undersøgelse ikke Spor.

Fundet.

Af det allerede sagte fremgaar det, at det ved den nye Undersøgelse fremdragne Fund hovedsagelig bestaar af Dyreben samt Oldsager af Flint, Ben og Hjortetak; desuden optoges et Par Køllehoveder af en finkornet Bjærgart, et lille Redskab af Harpix samt et Hængesmykke af Rav.

Antallet af Knogler var, som alt nævnt, meget stort. Paa de undersøgte 267 m² fremdrages 19,023 Stk. uden sikre Spor af Tildannelse. En Bestemmelse af dette store Materiale har paa Grund af Inspektor H. Winges Død ikke kunnet finde Sted; men formodentlig vilde en saadan vise den fuldstændigste Overensstemmelse med, hvad man efter Winges tidligere Undersøgelser vidste om Sværdborgfundets Fauna[3]. Af Oldsager fandtes en stor Mængde[4], de fleste af Former, der allerede var kendt som typiske for den ældste Stenalders Kultur.

---

[1] Aarb. 1919, 119. [2] Aarb. 1919, 125 f. [3] Aarb. 1919, 128 ff.
[4] I Nationalmuseet er de indført under Nr. A 31601.

Digitized by Google

Redskaber af Flint.

Ligesom i det tidligere fremdragne Fund spiller Redskaber af Flint en stor Rolle. Om Flintens Forekomst og Art vil det være tilstrækkeligt at henvise til det tidligere udtalte[1]. Der var kun anvendt Flint af graa, blaa, sort eller hvidlig Farve; røde og gule Flintsorter forekom overhovedet ikke blandt det udgravede Materiale (se S. 33), og oftest var Flinten meget iltet og dækket af en hvid Skorpe. Om Flintaffaldets og Oldsagernes Forekomst henvises til det S. 90 f. udtalte.

Af Redskaber fandtes et meget betydeligt Antal. Medregnes Knuder, Blokke og utildannede Flækker, omfatter Fundet fra 1923 ca. 4800 Redskaber af Flint, som dog kun kan henføres til meget faa Typer.

Af *Flækker* optoges 2781 Stykker uden sikre Spor af Tildannelse[2]. Heraf er Hovedmængden ganske spinkle og har friske Ægge; men ogsaa større, indtil 10 cm lange Eksemplarer forefindes i ikke ringe Antal, og i Modsætning til de spinkle Flækker viser de grove meget tydelige Spor af Benyttelse. Desuden optoges 170 Stykker, hele eller fragmenterede, der ses at have været Genstand for Tildannelse, idet den ene eller begge Ægge er bleven tilhuggede; men iøvrigt er det særdeles vanskeligt at trække en skarp Grænse mellem Tilhugning og Beskadigelse. Det er i de fleste Tilfælde ret kraftige, 1—2 cm brede Flækker. Længden er noget forskellig, idet flere ved Brugen er blevne knækkede. Det længste Stykke maaler 11,5 cm, og flere er 8—10 cm lange. Tilhugningen synes for enkelte Stykkers Vedkommende at være foretagen for at lette deres Anbringelse i et Skaft, idet et mindre Stykke af den ene eller af begge Æggene er bleven borthugget. Men iøvrigt fører Undersøgelsen af Tilhugningen ikke til bestemte Resultater med Hensyn til Spørgsmaalet om de

---

[1] Aarb. 1919, 135.

[2] I Museet paa Lundbygaard forefindes efter Protokollen 8985 Flækker uden Tilhugning samt 346, der viser Spor af Tildannelse eller af Brug.

Digitized by Google

forskellige Stykkers Anvendelse eller den Maade, hvorpaa de er bleven skæftede.

Flækkeskrabere var meget sjældne. Der fandtes ialt kun 5 Eksemplarer. Det ene er dannet af en ca. 2,5 cm l., 1,3 cm br. Flækkestump, hvis Æg er svagt udbuet. Tre andre, med skraa Æg — de to højre-, det tredje venstrevendt — er dannede af Flækker, som Slagbuleenden er knækket af. Det længste, 5,5 cm lange, 1,8 cm brede Stykke viser tydelige Brugsspor, og ved den ene Side findes nær den Æggen modsatte Ende et fint Hak for at lette Fastbindingen af Stykket paa et Skaft. Det mindste Stykke er dannet af en 2,2 cm l., 1,9 cm br. Flækkestump. Endelig er der et Stykke dannet af en ret tyk, flækkelignende Afslagning, der i den Slagbulen modsatte Ende har en kraftig, udbuet Skraberæg. Længden er 4,4 cm, Bredden over Æggen 2,4 cm. Denne Mangel paa Flækkeskrabere opvejes af den rigelige Mængde af *Spaan-* og *Skiveskrabere,* som optræder i det nye Fund. Nogen skarp Grænse mellem disse to Former, der tilsammen er repræsenterede ved 178 Stykker, er det ikke muligt at trække. Dog maa 54 Stk. nærmest henregnes til Spaanskraberne. 15 Stk. er dannede af itubrudte Flækker eller flækkelignende Spaaner, hvis Kanter ved en mere eller mindre omhyggelig Tilhugning er omdannede til Skraberægge. Til 4 Stk. er anvendt afslaaede, tykke Spaaner af Flække- eller Spaanblokke, medens de øvrige er dannede af ganske tilfældige, i Form og Størrelse varierende Spaaner og Afslagningsstykker.

Resten, 124 Stk., maa nærmest henregnes til Skiveskraberne. De fandtes over hele det undersøgte Areal, dog tættest i de flintrige Felter. 79 af disse tilhører den lille runde Type med stejl Æg, og paa en Snes Stykker findes endnu Rester af Skorpe. Det mindste Eksemplar maaler 2 × 2,2 cm; men de fleste er dannede af Skiver ca. 3 cm i Diam. Deres Tykkelse ligger omkr. 1,5 cm. Til 44 Stk. er anvendt noget større Skiver af forskellig, mest dog rundagtig Form. Det største af de runde er 6,2 cm i Diam. Et af en nærmest fir-

Digitized by Google

kantet Skive dannet Eksemplar maaler 6,7 × 4,8 cm. Paa dette er begge Langsider tilhuggede til en kraftig Æg, og endelig er der 3 Stk., som er dannede af en Topafslagning af en skorpedækket Flintknold. Det største af disse er 4,4—5,8 cm i Diam., 2,8 cm tykt. Om denne Redskabsforms Udbredelse og Tidsstilling er det iøvrigt tilstrækkeligt at henvise til Friis Johansens Behandling, hvor navnlig de smaa runde Skraberes Slægtskab med Azilienskraberne er paavist[1].

Mikrolither. Af disse smaa Redskaber fandtes ved Undersøgelsen i 1923 481 Stk., alle henhørende til de fra den tidligere Undersøgelse kendte Former[2].

Som i Fundet fra 1917—18 er det især de trekantede Spidser, der er fremtrædende.

1. a. Mikrolither, paa hvilke Trekantens mindste Side er tildannet, er repræsenteret ved 34 Stk., hvoraf de 14 er højrevendte. 7 af disse er ubeskadigede. Det længste Stykke er 4,8 cm l., 0,9 cm br. ved den tildannede Side. 20 Stk., hvoraf ligeledes 7 er hele, er venstrevendte. Det længste Stk. er 6,8 cm l., 0,9 cm br.

b. Af Mikrolither, paa hvilke foruden Trekantens korteste Side ogsaa den mindste Langside er tilhugget, fandtes 165 Eksemplarer. Heraf er 101 højrevendte; 43 foreligger hele. Det længste Stk. maaler 5,5 cm og er 0,7 cm br., det mindste er 2,1 cm l., 0,5 cm br. Paa et af Stykkerne findes i Trekantens korteste Langside et lille Indhak, der vel er beregnet til at danne Støtte, naar Stykket fastbandtes paa et Skaft. Af de beskadigede Stykker frembyder eet Interesse ved at være dannet af en kraftig, 5,8 cm lang, 1,4 cm bred og 0,4 cm tyk Flækkestump; men iøvrigt svarer Tildannelsen paa dette Stk. ganske til den, der findes paa de smaa.

Af de 64 venstrevendte Stk. — 33 er uden Beskadigelse — maaler det længste 5,1 cm i L., 1,3 cm i Br. Det mindste er 2,1 cm l., 0,6 cm br.

[1] Aarb. 1919, 159. I Museet paa Lundbygaard foreligger efter Protokollen 777 Stykker. [2] Aarb. 1919, 138 ff. og Afh. S. 36.

Digitized by Google

c. Typen med Tildannelse af alle Trekantens Sider er repræsenteret ved 41 Eksemplarer. 31 er højrevendte, og af disse er de 21 hele. Det længste Stk. er dannet af en kraftig, 5,8 cm l., paa Midten 1,6 cm br. Flække. Et andet har midt paa Trekantens længste Side en indtil Stykkets Midte gaaende halvrund Indskæring.

Venstrevendte er kun 10 Stk., hvoraf 6 er hele. Det største Stk. er 4,8 cm l., 0,6 cm br.

d. Paa 2 højrevendte Stk. er Trekantens mindste og dens længste Side tildannet. Det ene Eksemplar, som er fuldt bevaret, er 3,4 cm l. og 0,6 cm br.

2. Af Typen: Friis Johansen, Aarb. 1919, Fig. 17, hvor de to Langsider, før de krydses, overskæres af en skraat tilhugget Tværkant, findes 3 Eksemplarer, 2 højrevendte og 1 venstrevendt. Det længste Stk. er 4 cm l., 0,8 cm br.

3. Segmentformede Mikrolither fandtes ikke i 1923.

4. Nogle ganske faa Stk. kan henregnes til de lancetformede Spidser. Deres Længde er 2,6—4,5 cm.

Som »Penneknive« (Aarb. 1919, Fig. 23) kan 11 Eksemplarer betegnes, alle med en ret fuldstændig Tilhugning af Ryggen. Det længste Stk. er 4,8 cm. Mindst 3 har en fin Tilhugning af begge Kanterne og spidser let til mod begge Ender. Desuden foreligger et Par Stykker, paa hvilke den Slagbulen modsatte Ende er tilspidset ved en fin Tilhugning. (Aarb. 1919, Fig. 22). Særlig Interesse frembyder forøvrigt kun 1 Stykke, en 6 cm l., 1,6 cm br. Flække, paa hvilken Slagbulen er bevaret. Den ene Side er tildannet med fine Hug, saa at Stykket har faaet en kraftig Spids. Omtrent midt paa det sidder nær Rygsiden en Klump Harpiksmasse, der viser, at Stykket har været gjort fast i et Skaft med den tilhuggede Side, medens den skarpe Spids var fri.

Resten af Mikrolitherne, 182 Eksemplarer, foreligger kun i større eller mindre Brudstykker, der maaske tilhører de beskrevne Typer. Andre — tilhuggede Stumper af større eller mindre Flækker — maa aabenbart opfattes som For-

Digitized by Google

arbejder til Mikrolither. At udskille flere Typer i dette Materiale lader sig i hvert Fald ikke gøre.

Blokke og *Knuder* optoges over hele det undersøgte Areal og forefandtes i stort Antal. Ialt hjembragtes til Museet 1092 Stykker, hvoriblandt der findes adskillige Brudstykker og Skiver af Blokke; men iøvrigt bortkastedes mangfoldige værdiløse Brudstykker af Blokke og Knuder sammen med Flintaffaldet. Som Blokke kan ialt 736 betegnes, og skønt en nøje Sondring mellem Flække- og Spaanblokke ikke kan foretages, maa dog mindst 240 Stk. henregnes til den førstnævnte Art. Store Blokke, der svarer til brede Flækker, fandtes ikke. Kun eet stort, groft tilhugget Stykke, der nærmest kan betegnes som en Spaanblok med en Slagflade paa 10 × 10 cm, foreligger i Fundet. Alle de øvrige er betydelig mindre; de største har en L. af 10—12 cm og en Br. over Slagfladen paa 5 cm. At Sværdborgflinten har været et fortræffeligt Raamateriale og Folket i Besiddelse af ikke ringe teknisk Færdighed, viser den regelmæssige Maade, hvorpaa Flækkerne er bleven afspaltet; det ene Ar ligger ved Siden af det andet, ofte helt rundt om Blokken, der er ophugget, saa kun en lille kegleformet Rest 4 cm l. og 2 × 1,50 cm over Slagfladen er bleven tilbage. Der foreligger af saadanne smaa, kegleformede Blokke ca. 40 i Fundet.

Til Trods for den store Lighed, Blokke og Knuder paa vore Bopladser fra den ældste Stenalder frembyder, lader visse Forskelligheder sig med det forhaandenværende Materiale dog paapege. Saaledes har Sværdborgfolket i ganske ringe Grad anvendt den Bloktype, der kan betegnes som »Haandtagsblokken«. Af 736 Blokke i Sværdborgfundet kan kun 15 Stk. henregnes til denne Type, medens der iblandt Holmegaardfundets 746 Blokke findes 260 Haandtagsblokke; og af den i Holmegaardfundet almindelige lange Form med den skarpe Underside foreligger overhovedet intet Eksemplar i Sværdborgfundet. I denne Henseende slutter det sig nøje til Fundet fra Maglemose, hvor der kun optoges 2 Blokke med

Digitized by Google

Haandtag. At bruge disse Enkeltheder som kronologisk Kriterium forekommer mig dog ikke muligt Man maa nøjes med at konstatere de smaa Forskelle, man finder mellem Sagerne paa de forskellige Bopladser, og som altid er af Interesse, ikke mindst i Fund fra en saa fjærn Tid.

Ligesom i Holmegaardfundet har mange af Blokkene i Sværdborgfundet været anvendt paa anden Maade og viser Spor af Slag og Stød; men om dette Fænomen saavel som om Dateringen af Haandtagsblokkene turde det være tilstrækkeligt at henvise til det allerede sagte[1].

De 356 Knuder, der foreligger i Fundet, er af liden Interesse. Det er ophuggede og knækkede Spaan- og Flækkeblokke, der her har fundet deres sidste Anvendelse.

Af *Økser* og *Mejsler* fandtes som ved den tidligere Undersøgelse kun et ganske ringe Antal, nemlig ialt 7 Stk. Den ene af disse, en Mejsel, er af en ret usædvanlig Type, som dog tidligere er bleven fremdraget i Sværdborg Mose[2]. Den er dannet af en flad Skive med 2 omtr. parallele Afspaltningsflader. Idet man har tilhugget Kanterne fra hver sin Side, har man givet Redskabet en spids Form, og ved den bredeste Ende har man ved Tilhugning fra begge Sider dannet en skarp Æg. Stykkets Længde er 11 cm, Ægbredden 2,6 cm og Tykkelsen paa det sværeste Parti 1,7 cm.

Af de øvrige 6 Stk. er 2 typiske Kærneøkser af den sædvanlige, lidet pyntelige Form, der træffes i den ældste Stenalders Fund. Andre to Eksemplarer er smaa og maa nærmest betegnes som Mejsler; den mindste er 8,8 cm l. og 2 cm br. over Æggen, den største 9,6 cm l. og 3,4 cm br. over Æggen. De to sidste Stykker er noget større. Det ene, som er 12 cm l. og har en flad og en hvælvet Side, har været meget benyttet. Hele Ægpartiet er ødelagt. Bedre bevaret er det andet Stykke, hvis Sider er ret omhyggeligt tilhuggede; dog

---

[1] S. 42 og Aarb. 1919, 157.

[2] Aarb. 1919, 161. Se om et lignende Stykke i Holmegaardfundet S. 45.

Digitized by Google

findes der paa dem Rester af Skorpe. Æggen er dannet ved en Afspaltning fra begge Sider, der mødes i en skarp Kant, og er ganske frisk og ubeskadiget. Stykkets L. er 11,4 cm, Ægbredden 4,8 cm og Tykkelsen paa det sværeste Sted 2,6 cm.

Slagsten. Af Slagsten optoges ialt 9 Stykker, der ikke frembyder særlig Interesse. Man har anvendt rundagtige Sten af Flint og forskellige Bjærgarter, som viser større eller mindre Spor af at have været brugt til Knusning eller Bankning. Det største Stykke er 7—7,5 cm i Tværmaal.

Fig. 38. ²/₃.

Af lige saa ringe Betydning er 18 Flintstykker af forskellig, tilfældig Form, om hvis Anvendelse intet sikkert lader sig sige; maaske kan et Par af dem betragtes som Brudstykker af eller Forarbejder til Kærneøkser. Et 9,4 cm l., 6 cm br. Stykke af en Blok, hvis ene Side udgøres af en glat Afspaltningsflade, har paa Midten 2 konkave Tilhugninger foretagne med fine Slag fra Afspaltningsfladen.

Paa en 14 cm l., 3 cm br. Afslagning af en Flintblok er et mindre Parti ved den ene Ende tilhugget. De øvrige Stykker er alle af ganske tilfældig Form med forstødte og ved Brugen beskadigede Kanter.

Redskaber af Bjærgart.

Kun 2 Redskaber af andre Stenarter end Flint fandtes ved Undersøgelsen i Sværdborg i 1923. Det ene er den i Fig. 38 afbildede Køllesten, 5—7,5 cm i Diam., der er dannet af en rundagtig, lidt flad Natursten af en fintkornet, lys Bjærgart. Fra hver af de flade Sider er indboret et tragtformet

Digitized by Google

Hul, der foroven er 3,5 cm vidt og har en Dybde af 1,3 cm, og hvis Akse peger i Forlængelse af hinanden. At Stenen i den foreliggende Form har været anvendt som Køllesten, viser den stærke Knusning af Kanterne. Stykket optoges midt i Grænsen mellem Felt XXXVI H10 og H9 siddende paa Højkant i det fuldstændig urørte Kulturlags nedre Del og var ubetydeligt nedtrykket i Gytjen.

Foruden dette Stykke fandtes Halvdelen af en lignende, ogsaa af en rundagtig, lidt flad Sten dannet Kølle, der maaler 4—6,5 cm i Diam. Den afviger fra den foregaaende ved, at de to tragtformede Huller er ført helt igennem og danner en Slags Skafthul, der foroven er 3 cm vidt, men paa Midten kun 1,8 cm. Stykket er flækket paa langs i 2 ulige store Dele, af hvilke den, ene større, optoges i Felt XXXVI J7, den anden i samme Hovedfelt C6, altsaa 5—6 m fra den første. Begge Stykker laa lige paa Gytjens Overflade under Kulturlaget. Stykkernes Overflade er bedre bevaret end det førstnævntes og viser mindre Spor af Knusning. Et lignende med tragtformet Gennemboring forsynet Stykke fremdroges i 1900 af Sarauw paa Bopladsen i Maglemose[1], og paa den i 1903 undersøgte, nordligere Holm i Maglemose fandt C. Neergaard et lignende Redskab dannet af en 11 cm l., 6,8 cm br. Sten, som nær den ene Ende er gennemboret fra begge Sider. Begge Stykkets Ender viser stærke Spor af Benyttelse.

Redskaber af denne Art er saaledes meget sjældne paa de danske Bopladser fra den ældste Stenalder; men Formen er meget gammel. Den findes som Sarauw har paavist, allerede paa Bopladser fra Rensdyrtiden og den nærmest følgende Tid og lever i lidt varierende Skikkelse gennem hele Stenalderen overalt i Europa.

---

[1] Aarb. 1903, 211 Fig. 15 og Präh. Z. 1914, 23 Fig. 48 med den der anførte Litteratur. Se ogsaa Bull. di Palet. Ital. XXVI, 93. Finska Fornm. Tidsskr. XXXII Pl. V. Fig. 4. Et Eksemplar, der ganske ligner det ene Stykke fra Sværdborg, er fundet i en Høj i en Bundgrav ved Trust (Tvilum S., Gjern H.), Mus. Nr. A 12490.

Digitized by Google

Redskaber af Hjortetak og Ben.

Ganske som ved Nationalmuseets første Udgravning i Sværdborg fremdroges ved Undersøgelsen i 1923 en meget betydelig Mængde Oldsager af Hjortetak og Ben. Som nævnt S. 91 var det næsten udelukkende de østlige Felter XXXV og XXXVI, der ydede disse Sager, og Hovedmængden af disse var usædvanlig smukt bevaret. Det nye Fund staar i denne Henseende ikke tilbage for det tidligere og faar navnlig Interesse ved, at ikke faa af de fremdragne Stykker er prydede med den for den ældste Stenalder karakteristiske Ornamentik. Herved faar det nye Fund en overordentlig Interesse ogsaa ud over Danmarks Grænser.

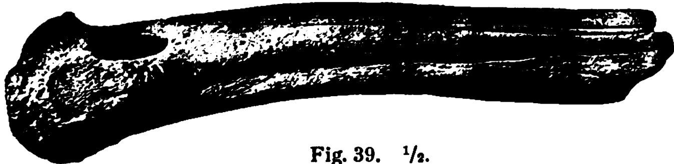

Fig. 39. 1/2.

Økser af Hjortetak forefandtes i talrige Eksemplarer. Ialt optoges, naar Fragmenterne medregnes, 47 Stykker af de kendte Hovedformer. Af *Økser med skraat tilskaaren Ægflade* fandtes 33 Eksemplarer, hvoraf de 8 dog kun er repræsenteret ved ubetydelige Brudstykker. De øvrige 25 er derimod smukke og velbevarede Stykker, om end flere af dem er stærkt opskærpede. 23 er dannede af Rodenden af Krondyrets Horn (19 af dem af svære, afkastede Takker; kun til 4 Stykker er anvendt spinkle Takker). Længden ligger mellem 12 og 26 cm, Ægbredden mellem 2,5 og 5 cm; Bredden over Skafthullet er 3,5—6,5 cm. Rosenkransen er paa 7 af disse Økser helt eller delvis bevaret, medens den er bortskaaren paa de øvrige Stykker. Takkens naturlige, krøllede Overflade er uden nævneværdig Afglatning bevaret paa alle Stykkerne undtagen 3, hvoraf de to er meget forvitrede og afskallede, medens det tredje Eksemplar, der er afbildet i

Digitized by Google

Fig. 39 og hvis Længde er 18 cm, er glatskrabet og forsynet med 4 ret dybt indskaarne, fra Skafthul til Æg gaaende Længdelinier, der vel maa opfattes som en primitiv, maaske ikke fuldført Ornamentik.

Fig. 40. 1/2.

Nakke- og Ægpartierne er i Reglen noget afpudsede og Hornets Sidegrene afskaarne tæt inde ved Stammen, hvorefter Arrene er afglattede. Kun paa 2 Stykker, af hvilke det

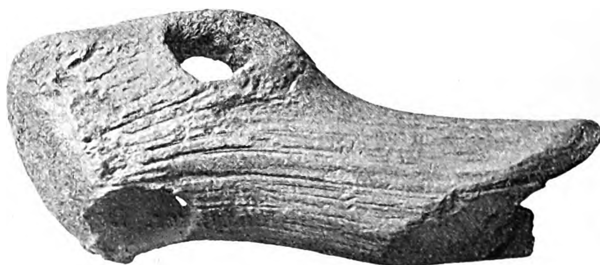

Fig. 41. 1/2.

ene er afbildet i Fig. 40, har lidt af Grenene faaet Lov at blive siddende, idet de tilbageværende Stumper er afpudsede. Skafthullet, hvis Vidde er 1,5—3,2 cm, er indboret i det kraftige Parti over Rosen; kun paa eet Stykke, der efter M. Degerbøls Bestemmelse er dannet af den nederste Del af en afkastet Krondyrtak, er det lagt igennem en af de afskaarne Grene. Som Regel er Hullet rundt og boret lidt paa skraa, saaledes at der mellem Øksen og Skaftet fremkommer en

Digitized by Google

spids Vinkel. Paa 7 af Økserne er Æggen splintret ved et for haardt Slag; paa een er Nakken sprængt. De øvrige er alle i en saadan Stand, at de med ringe Slibning maatte kunne gøres tjenlige til Benyttelse.

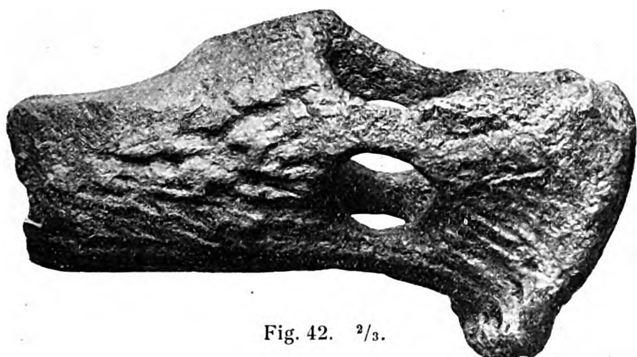

Fig. 42. 2/3.

Det i Fig. 41 afbildede Eksemplar afviger fra de andre ved at være forsynet med 2 Skafthuller, det ene vinkelret paa det andet. Da begge disse er friske og ubeskadigede,

Fig. 43. 3/8.

maa man antage, at de er frembragt paa samme Tid og med den Hensigt at gøre Øksen anvendelig baade som Retøkse og som Tværøkse. Fra Sværdborg kendes endnu 2 Økser med dobbelt Gennemboring, men begge af Typen med lige afskaaren Forende og Skede til Skærpet. Det ene er publiceret af Friis Johansen[1]; det andet, der opbevares i Museet paa Lundbygaard, svarer i enhver Henseende til dette Stykke (Fig. 42). Det er dannet af et 12 cm langt Stykke af et afkastet

[1] Aarb. 1919, 168 med Fig. 37.

Digitized by Google

Krondyrhorn, paa hvilket det halve af Rosenkransen er bleven fjærnet. I Stykkets sværeste Parti er der boret 2 Skafthuller, 2,00—2,20 cm vide; men Øksen er bleven ubrugelig ved, at en 2,2 cm bred Flis er afsprungen lige til den ene Gennemboring. Endelig kendes fra Brabrandfundet Nakkeenden med tilhørende Skaft af en lignende Økse[1]; men iøvrigt forefindes denne Form ikke. Aabenbart har den dobbelte Gennemboring svækket det Parti, hvis Styrke det dog særlig kom an paa, saa meget, at man ikke har fundet denne Redskabsform hensigtsmæssig.

Fire Økser er dannede af svære Stamme- eller Grenstykker. Af disse er den ene, som er gengivet i Fig. 43, interessant ved at være en i alle Henseender typisk *Retøkse.* Den maaler 23,5 cm og har en Bredde af 5,2 cm over Skafthullet. Som Materiale er anvendt et kraftigt Stammestykke. Det 2,5 cm vide Skafthul, som nu findes, er ikke det første, idet Stykkets Nakkeende er bleven afbrudt i Skafthullet, der imidlertid har været anbragt paa samme Maade som det sidste, parallelt med Æggen. Æggen er dannet paa en Maade, der afviger noget fra den ved Tværøkserne og ved de to fra Holmegaard kendte Retøkser anvendte, idet ikke en fast Sideskal er anvendt som Æg, men denne er frembragt ved en fra begge Sider foretagen Afskæring, hvorved den er kommen til at ligge midt i Hornets porøse Væv og saaledes er bleven mindre vel egnet til haardt Arbejde; derved er det ene Hjørne med et omtrent 10 cm langt Stykke af Siden afsprunget.

I Museet paa Lundbygaard findes ogsaa fra Sværdborg en Retøkse af et svært Stammestykke. Paa dette Eksemplar er den noget beskadigede Æg anbragt paa sædvanlig Vis i den faste Sideskal. Stykkets Længde er 15,5 cm, Skafthullets Diam. 2,1 cm. Med Undtagelse af disse 2 Stykker og de 2 i Holmegaardfundet foreliggende er alle de øvrige Økser, som er optaget paa den ældste Stenalders Bopladser, Tværøkser.

[1] Aarb. 1906, 21 Fig. 4.

Digitized by Google

Tidligere har Friis Johansen[1] hævdet, at Retøksen ikke forekom i den ældste Stenalders Fund. Dette er saaledes bleven modbevist ved de senere foretagne Undersøgelser; men rigtignok fremtræder denne Redskabsform kun som en sjælden Undtagelse og bekræfter fuldkommen de Slutninger, som Friis Johansen drog, at Tværøksen kulturhistorisk set er ældre end Retøksen og betegner en lavere Kulturform end denne.

De øvrige 3 er typiske *Tværøkser*. Den ene af dem er dannet af Stammens Kronestykke, hvis Grene er afskaarne, og hører til de længste Hjortetaksøkser, der forefindes fra den ældste Stenalder, idet den maaler 29 cm og har en Bredde paa 7 cm over Skafthullet. Æggen er omhyggeligt tildannet og uden Skaar eller Mærker af Brug, og Stykket synes overhovedet ikke at have været anvendt. Det andet, af en 14 cm lang Sidegren dannede Stykke, har derimod været meget benyttet, og hele Ægpartiet er splintret. Det sidste, 13 cm lange, Stykke, er overbrudt i Skafthullet, og ved den ene Side er en større Flis sprungen af[2].

Den anden Hovedform: *Øksen med Hulning til Indsættelse af et Skærpe* er ved Undersøgelsen i 1923 fremdraget i 12 Eksemplarer, hvoraf de 7, der er ubetydelige Fragmenter af Ægpartiet, ikke fortjener nærmere Omtale. Af de øvrige 5 er kun 2 godt bevarede, medens de 3 er meget beskadigede, og mere end Halvdelen er paa et enkelt Stykke bortsprængt ved Brugen. Det er, som tidligere fremhævet, en betydelig svagere og spinklere Form; og navnlig har Stykkets Ægparti paa Grund af det indsatte Skærpes Tryk været stærkt udsat for Beskadigelse. Længden af de fundne Stykker ligger mellem 10 og 13,5 cm, Skafthullets Diam. mellem 2 og 3,8 cm. Til

[1] Aarb. 1919, 176.

[2] Fra Sværdborgbopladsen findes desuden 12 hele eller væsentlig hele Stykker samt nogle Brudstykker, der opbevares i Museet paa Lundbygaard. Paa en enkelt Undtagelse nær, hvortil er anvendt et afskaaret Stammestykke, er de dannede af svære Krondyrhorn, paa hvilke Rosenkransen er bevaret. Flere af Stykkerne er stærkt opskærpede. Deres Længde varierer mellem 13 og 19 cm.

Digitized by Google

det ene Stykke er anvendt Rodenden af en ret svær Tak; de øvrige er alle dannede af Stammestykker uden videre Tildannelse. Kun er Æg- og Nakkepartiet lidt afglattede. Paa Grund af Ægpartiets stærke Beskadigelse tør intet udtales om, hvorvidt de fundne Stykker har været anvendt som Ret- eller som Tværøkser.

Paa det bedst bevarede Eksemplar, der er gengivet i Fig. 44, har man, som talrige Indsnit viser, begyndt at danne et Skaft-

Fig. 44. $^{2}/_{3}$.

hul noget nærmere Nakken; men man har opgivet dette og i Stedet for anbragt det 3,5 cm fra Nakkeenden. Længden af dette velbevarede Eksemplar er 13,5 cm.

Endelig optoges Nakkeenden af en i Skafthullet overbrudt Økse og en trekantet med Gennemboring forsynet Skive af en Elsdyrtak, hvis Sidegrene er afskaarne.

Medens de fleste af de i 1923 til Nationalmuseet hjembragte Økser er af ret almindelig Art og ikke frembyder større Interesse, foreligger der i Lundbygaard-Museum fire, der maa henregnes til de sjældneste Stykker, der overhovedet haves fra Danmarks ældste Stenalder. Et af disse, den med dobbelt Gennemboring forsynede Økse, er allerede forhen bleven omtalt. De andre udmærker sig ved, at der i Skeden endnu findes et Skærpe af et andet Stof. Den i Fig. 45 afbildede Økse er dannet af et meget svært, afkastet Krondyrhorn, paa hvilket Rosenkransen er fjærnet. Stykket, der kun er afpudset ved Ægpartiet, er særdeles velbevaret og

Digitized by Google

maa i længere Tid have ligget i Luften, da hele Overfladen bærer tydelige Mærker af Musegnav. I Øksens Skede findes fastklemt og øjensynlig fastholdt ved en Harpixtætning et ca. 9 cm langt Flintblad, hvis Nakkeende ses i Øksens Skafthul. Flintstykket er ganske raat og skødesløst tilhugget; den ene Side er en jævn Afspaltningsflade; den anden er dannet ved Tilhugning af Stykket fra begge Kanter, hvorved det har faaet et tresidet Gennemsnit. Æggen, en Tværæg, er frem-

Fig. 45. 1/2.

bragt ved en enkelt Afspaltning og viser ret stærke Spor af Brugen. Kun 2,5 cm af Skærpet rager uden for Skeden. Hele Stykkets Længde er 17,2 cm, Skafthullets Diam. er 2,5 cm.

Det andet Stykke (Fig. 46) er ligeledes dannet af et afkastet Krondyrhorn, paa hvilket Rosenkransen er bortskaaren og Stykkets Overflade lidt afglattet. Det var lidt beskadiget men er nu bleven ubetydeligt restaureret. Som Skærpe til denne Økse, der ligeledes har været anvendt som Tværøkse, er benyttet et 6,5 cm langt, over Æggen 2,5 cm br. Stykke af en Vildornes Hjørnetand, paa hvilken Roden og Spidsen er afskaarne. Selve Skærpet, hvis Ende ses i Øksens Skafthul, er bleven noget beskadiget ved Brugen og rækker nu kun 1,2—2,5 cm udenfor Skeden. Øksen, der er 11,5 cm l., er bleven ubrugelig ved, at en 2,5—3 cm br. Flis er afsprungen.

Endnu et ganske lignende Stykke opgives at være fremdraget med isiddende Skærpe af Vildornetand; men dette

Digitized by Google

foreligger nu løst, saa at man ikke mere nøjagtigt kan sige, hvorledes det oprindelig har siddet. Selve Hjortetakstykket er 12,5 cm langt. Rosenkransen er næsten helt fjærnet og Stykkets Overflade glattet; men denne er tillige noget forvitret. Skærpets Længde er 4,5 cm, Ægbredden 2,5 cm. Ogsaa dette Stykke maa opfattes som en Tværøkse.

Hjortetaksøkser med Skærpe af Vildsvinetand var tidligere kun kendt i 2 Eksemplarer, hvoraf det ene, fundet ved Nationalmuseets første Undersøgelse i Sværdborg, kun forelaa i ret fragmenteret Tilstand[1]. Det andet er for mange Aar siden optaget i Sommeflodens gamle Leje ved Crouy i Frankrig og er bleven udførlig omtalt baade af Sarauw og Friis Johansen[2]. Nu er altsaa Stykkerne i Lundbygaard-Museum kommen til; ganske vist føjer de ikke nye Træk til vor Kendskab til Hjortetaksøkserne, dog vil de stedse bevare Interessen som fuldkomne og særdeles velbevarede Stykker af denne ejendommelige Redskabsform.

Ægender, Skærper, Forarbejder m. m. Som afskaarne Ægender[3] maa to Stykker betegnes; de har aabenbart begge været alt for beskadigede til, at man har villet tildanne dem paany, hvorfor hele det beskadigede Stykke, henholdsvis 9 og 12 cm langt, er bleven afskaaren.

Fem Stykker, ligeledes alle af Hjortetak, er aabenbart Skærper beregnede til at anbringes i Økser med Skærpehul. Et af disse, et 8,3 cm langt med smal Æg tildannet Stykke, svarer ganske nøje til det i Aarb. 1919, 173 Fig. 40 gengivne, der fandtes anbragt som Skærpe i en Økse af Hjortetak. Det andet, der maaler 14,5 cm, er snarest at opfatte som et ikke fuldt færdigt Stykke; kun Æggen er færdig og er tilskaaren fra Stykkets konvekse Side. Den har en Br. af 1,5 cm. De øvrige tre, hvortil er anvendt svære, 9,5—14 cm lange Gren- eller Stammestykker, er forsynede med en Æg som Økserne med skraat tilskaaren Ægflade. Bagtil er de mere eller mindre

[1] Aarb. 1919, 168. [2] Aarb. 1903, 236 og Aarb. 1919, 168.
[3] Aarb. 1919, 179.

Digitized by Google

tilskaarne og afpassede til Anbringelse i Øksens Hulhed. Æggen er paa dem alle stærkt beskadiget og uskikket til Brug[1].

Som Forarbejder til Økser turde 2 Stykker med Sikkerhed kunne betegnes. Det ene er en 8 cm lang svær Gren, som er lige afskaaren for begge Ender. Stykkets spidse Ende er noget afglattet og midt paa den konkave Side har man

Fig. 46. ²/₃.

begyndt at tilskære et Skafthul omtrent som paa det i Aarb. 1919, 175 Fig. 41 afbildede Eksemplar, men har hurtigt opgivet det. Til det andet Stykke er anvendt en 13,5 cm lang, for Enderne lige afskaaren, noget afpudset Sidegren, paa hvis konvekse Side, 5,5 cm fra den tykkeste Ende er skaaret talrige Snit, der øjensynlig er den første Begyndelse til et Skafthul.

Endelig foreligger der en Del svære, afskaarne Gren- og Stammestykker, der vel snarest maa betragtes som Forarbejder til Hjortetaksøkser, men om hvilke iøvrigt intet bestemt lader sig sige.

Slanke Hornøkser eller *Hornmejsler* foreligge i 6 Eksemplarer hvoraf de 4 er dannet af Elsdyrtakker og maaler 13,5—16,5 cm[2]. De to har en Ægbredde paa 2,5—3 cm og

[1] Om lign. Stykker fra Maglemose og Sværdborg se Aarb. 1919, 179 f.

[2] Aarb. 1903, 219 f. Aarb. 1919, 180 f. I Lundbygaard-Museet opbevares, ligeledes fra Sværdborgbopladsen, 4 Stykker, alle dannede af Els-

Digitized by Google

maa efter Æggens Forhold til Stykkets Krumning nærmest betegnes som Retmejsler. Det ene Stykke er glatskrabet; paa det andet er Takkens naturlige Overflade bevaret. Af samme Art synes det tredje Stykke at have været; derimod maa det fjerde, hvis Æg kun er 2 cm br. vist nærmest betegnes som en Tværmejsel. Det har været knust men er nu samlet igen og er noget restaureret. Partiet om Æggen er omhyggeligt glattet og pudset, medens det øvrige viser Takkens naturlige Overflade.

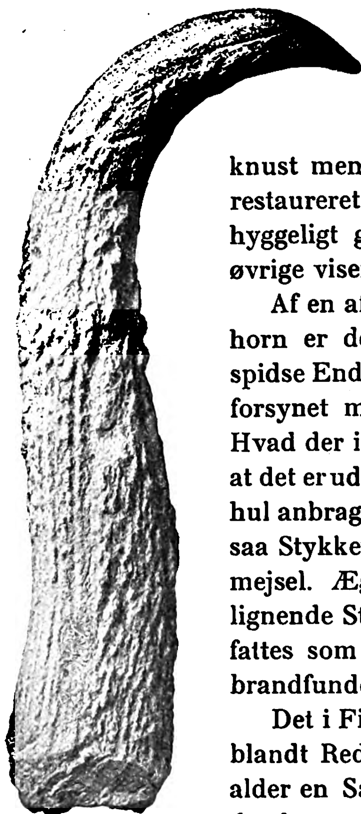

Fig. 47. ²/₃.

Af en afskaaren Sprosse af et Krondyrhorn er det femte Stykke dannet. Den spidse Ende er omhyggeligt glatskrabet og forsynet med en fin og skarp Mejselæg. Hvad der især giver dette Stykke Værdi er, at det er udstyret med et ca. 1 cm vidt Skafthul anbragt vinkelret paa Æggens Retning, saa Stykket har været benyttet som Tværmejsel. Æggens Br. er 1 cm. Et ganske lignende Stykke, der dog snarest maa opfattes som en Retmejsel, foreligger i Brabrandfundet[1].

Det i Fig. 47 afbildede Stykke indtager blandt Redskaberne fra den ældste Stenalder en Særstilling, dannet som det er af den krumme Gren af et Krondyrhorn, hvis Spids er omdannet til en kraftig Mejselæg. Hvad dette mærkelige Stykke, der ikke kan have været an-

dyrtak. Det ene, 12,6 cm lange Stykke er omtr. fuldstændigt; kun er Æggen lidt beskadiget. 2 andre er stærkt medtagne af Brugen. Endelig foreligger i Sydsjællands Museum i Vordingborg Ægenden af en lignende, saavidt ses af Elsdyrhorn dannet, Økse, der ogsaa er funden i Sværdborg Mose.

[1] Aarb. 1906, 27 Fig. 7.

Digitized by Google

vendt som Huggeredskab, har været brugt til, kan ikke siges med Sikkerhed. Nærmest ligger det vel at tænke sig det benyttet til at fjærne Barken paa Træer. Dets L. er 16 cm.

Benøkser med Skaftrør. Til de tidligere fra Sværdborg Mose kendte 3 Eksemplarer af denne sjældne Oldsagform har de senere Udgravninger føjet 7 nye. Om Forarbejdningen er det tilstrækkeligt at henvise til den (S. 60) anførte Litteratur og til, hvad der er fremført under Holmegaardfundet, da de nye Stykker i alt væsentligt stemmer overens med de tidligere kendte. Det ene Stykke er dannet af nedre Ende af en Urokses højre Spoleben, hvorpaa der ses Mærker efter Albuebenet[1]. Dets L. er 16,5 cm. I Ledenden er boret et 2,2 cm vidt Skafthul; men denne er ikke fjærnet, som Tilfældet er ved de tidligere fremdragne Stykker. Næsten hele Æggen er ødelagt af et Slag; men iøvrigt er Stykket velbevaret og omhyggeligt glatskrabet efter Længden og bærer Mærker af Flækken eller Skraberen.

Fig. 48. 2/3.

Til det andet Stykke er anvendt den øvre Ende af venstre Mellemfodsben af en Urokse. Det maaler 19,5 cm og svarer ganske til Stykkerne i Holmegaardfundet, men er bleven ubrugeligt, idet det er spaltet helt igennem efter Længden, saa kun den ene Halvdel af Stykket foreligger. Fremdeles

[1] Bestemmelserne er udført af M. Degerbøl.

Digitized by Google

findes et 25,5 cm langt Urokse-Mellemfodsben, hvis ene Ledende er afslaaet, medens der i den anden er paabegyndt en Gennemboring. Utvivlsomt maa dette Stykke opfattes som et Forarbejde til en lignende Benøkse. Det fjerde, 16,8 cm lange Stykke, hvortil der ligeledes er anvendt et Mellemfodsben af en Urokse, er ikke et Forarbejde men snarest et kasseret Eksemplar. Skaftdøllens Tildannelse, Ledendens Afglatning og den Maade, hvorpaa Knoglen er skrabet, viser, at det er et færdigt Redskab, der her foreligger. Desværre mangler Ægpartiet, idet Stykket er knækket over ved Brugen.

Af de øvrige Stykker, der opbevares i Museet paa Lundbygaard, er det ene dannet af den øvre Ende af Uroksens højre Mellemfodsben og er ret velbevaret (Fig. 48). Længden er 13 cm, Bredden af den velbevarede Æg er 4,2 cm. De to andre er ringere Eksemplarer, til hvilke er anvendt Mellemfodsben af Urokse og Elsdyr; paa det ene er Skafthullet beskadiget, paa det andet er Ægpartiet afslaaet, saa at dette Stykke er blevet ganske ubrugeligt. Bemærkes skal det fremdeles, at man har søgt at gennembore Knoglen fra Siden, ligesom paa Hjortetaksøkserne; men Hullet er ikke ført igennem og viser sig kun som en flad, skaalformet Fordybning, 2,5 cm i Diam.

Et fuldstændigt Redskab af denne Art, som ikke kendes andet Steds fra, foreligger i Lundbygaard-Samlingen. Det er dannet af en omhyggelig glatskrabet og poleret nedre Ende af højre Spoleben paa et Elsdyr. 4 cm fra Ledenden er der boret et 2,5 cm vidt Skafthul, hvori Stykket er knækket men nu sammensat. Den modsatte Ende, der har været tilskaaren som en kraftig Tværæg, er fuldstændig splintret ved Stykkets Benyttelse.

Spidsvaaben af Hjortetak og Ben. Under dette Navn behandles paa de følgende Sider en Gruppe Redskaber, som trods indbyrdes Afvigelser, der især skyldes Raamaterialets forskellige Form, naturligt omtales under eet, og for hvilken den mest karakteristiske Ejendommelighed er, at de hele

Digitized by Google

Eksemplarer er forsynede med en kraftig Spids. Som Materiale benyttes især hele Stammer af Krondyrets Horn, dels spinkle dels meget svære Stykker; men ogsaa afskaarne Grene saavel af Krondyrhorn som af Elsdyrtak og hele Stykker af Raadyrets Takker finder Anvendelse til disse Redskaber, og endelig forsmaar man ikke Knogler, der synes tilstrækkeligt haarde. Stykkets sværeste Ende er paa de fuldt færdige Eksemplarer tildannet til Skæftning, idet den enten er forsynet med en Gennemboring eller med en flad Tilskæring paa den ene eller begge Sider, hvorved Stykket lettere lader sig fastbinde paa et Skaft eller i en flækket Gren.

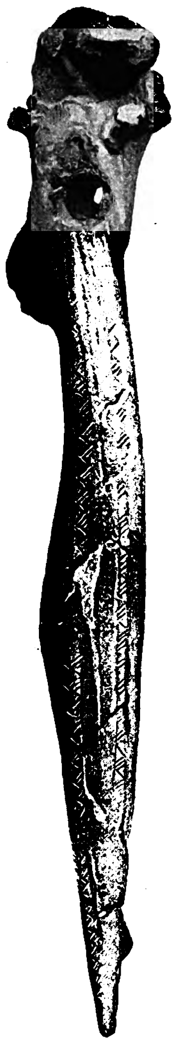

Fig. 49. 1/4.

1. *Vaaben af Krondyrhornets Stamme.* Det i Fig. 49 afbildede Stykke er dannet af den meget svære højre Tak af et Krondyr. Grenene er afskaarne og Saarrandene paa det slanke Parti nær Spidsen afglattede, hvorimod de paa de to nederste Grene ikke er afpudsede. Endelig er hele Stykkets Overflade, saa vidt den ret fremskredne Forvitring tillader at dømme, omhyggeligt afpudset. I Stykkets sværeste Parti er anbragt et 2,5 cm vidt Skafthul saaledes, at Stykket, naar det fæstes paa sit Skaft, danner en stump Vinkel med dette, og Spidsen, der buer lidt nedad, synes tjenlig til Slag. Ved Tildannelsen af Skafthullet er lidt af Rosenkransen bleven fjærnet; men iøvrigt er baade denne og et Stykke af Pandebenet bevaret, idet det svære Parti af Takken med det paasiddende Benstykke har været tjenligt til at holde Redskabet i Ligevægt, saa det lettere kunde bruges til Slag. Stykkets forreste Del er noget be-

Digitized by Google

skadiget. Det fandtes nemlig trykket ned gennem Sneglegytjen og hvilede med Spidsen umiddelbart paa Mosens stenede Bund, hvorved det var bleven knust, saa enkelte Partier nu har maattet restaureres; et 11,5 cm langt Stykke af Spidsens ene Halvdel er gaaet tabt, og det porøse Væv i Takkens Indre er forsvundet. Muligt er det, at dette er foraarsaget af de uheldige Forhold, hvori Stykket er aflejret; men maaske er det dog rimeligere at antage, at det porøse Væv har været udskrabet, og at der i Spidsen har været indsat et Skærpe af et haardere Stof. I denne Retning tyder i hvert Fald den lige Afskæring af Stykkets Spids; ganske bestemt lader Sagen sig ikke afgøre. Derimod kan man med Sikkerhed sige, at hele det 55 cm lange Stykke maa opfattes som et særligt, fuldt færdigt Vaaben, ikke som et Forarbejde til en Økse. Dette bevises ganske afgjort af den fine, paa Grund af Overfladens Forvitring nu dog næsten usynlige Ornamentik, hvormed Stykket er prydet. Paa dets Overside findes fra Skafthul til Spids indridset 2 Zigzaglinier anbragt som et Par Baand over Redskabet[1].

Til det i Fig. 50 gengivne Stykke er anvendt den 44,5 cm lange højre Tak af et meget ungt Krondyr, paa hvilken Sidegrenene endnu ikke var voksede frem. Redskabet fandtes brudt i mange Stykker, som dog har kunnet samles, saa kun det yderste af Spidsen mangler; det er omhyggeligt glatskrabet efter Længden og poleret. Et Stykke af Pandebenet med Hjernekassens indre Flade sidder endnu

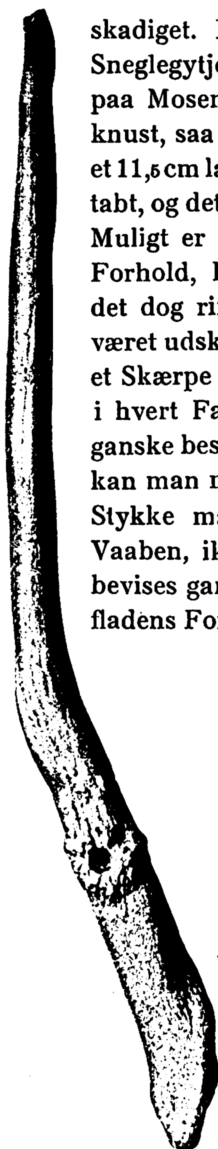

Fig. 50. 1/3.

[1] Zigzaglinien kendes ogsaa paa en tidligere, i Sværdborg fremdraget Raadyrtak. Aarb. 1919, 188 og 216.

Digitized by Google

fast paa Takken og er ligesom denne omhyggeligt glattet og pudset; alle skarpe Kanter og Brudflader er afrundede. I Rosenkransen, som delvis er bevaret, er paa den ene Side indboret to 0,8—0,9 cm vide, ca. 0,8 cm dybe Huller; paa den anden er boret eet Hul af samme Størrelse, hvis Axe peger i Forlængelse af det største Huls. Man har imidlertid opgivet at gennembore Stykket, der maaske har været for spinkelt, og har skæftet det ved at binde det til Skaftet. Lidt ovenfor Borehullerne ses nemlig 2 flade, blankslidte Fordybninger, der ganske sikkert maa opfattes som Slidmærker frembragt ved den Surring, der har holdt Stykket til Skaftet. Tænker man sig Skaftet anbragt paa dette Sted, kommer Redskabets Spids desuden til at ligge paa samme Maade i Forhold til dette som Spidsen paa de med Skafthul forsynede Stykker. Det vedhængende Stykke af Pandebenet tjener, som paa det foregaaende, til at holde Vaabnet i passende Stilling.

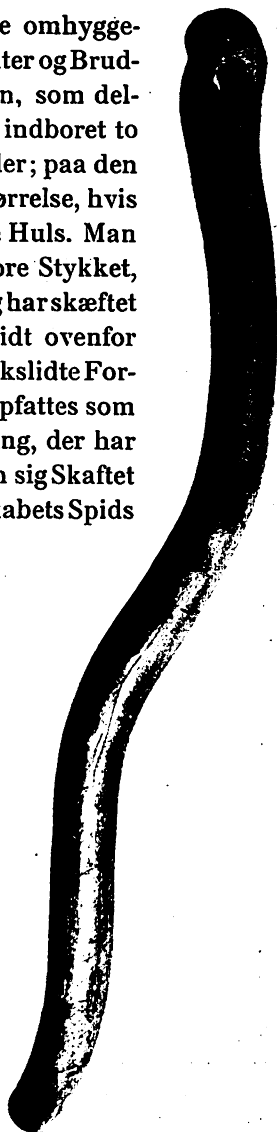

Fig. 51. 1/8.

Ganske lignende er et Stykke, der opbevares i Lundbygaard-Samlingen, og som stammer fra Sværdborg Mose (Fig. 51). Det er dannet af et afkastet Horn af en ung Kronhjort og maaler fra Rod til Spids 46,5 cm. Spidsen er afskaaren og noget beskadiget, og Redskabet har været brudt itu; men iøvrigt er det særdeles smukt bevaret, Overfladen omhyggeligt glattet og poleret. Tæt ved Rosenkransen, som er fjærnet, er boret et 2,3 cm vidt Skafthul paa skraa. I Stykkets Overflade er indridset en fin Længdelinie, ud fra hvilken der gaar

Digitized by Google

nogle korte Linier, som genfindes paa flere Stykker i Sværdborgfundet. Foruden dette opbevares endnu 3 Brudstykker af lignende Redskaber, som er fundne i Sværdborg, i Museet paa Lundbygaard. Det ene bærer paa Siden et lignende Ornament som det ovenfor beskrevne[1].

Redskaber af denne Type haves meget sjældent fra samlede Fund sammen med andre Sager, hvorved de kan dateres. Da de imidlertid paa Grund af deres store Sjældenhed er af særlig Interesse, turde det her være paa sin Plads at redegøre for de i Nationalmuseet foreliggende Stykker.

I Maglemose fandtes 1903 ved C. Neergaards Gravning et meget smukt Stykke[2], dannet af et afkastet, efter Længden fuldstændig glatskrabet og poleret Krondyrhorn, der paa den ene Side er prydet med et meget fint indridset Frynseornament samt en Linie overstreget med mange fine Tværstreger[3]. Halvdelen af Rosenkransen er afskaaren, og i det tykke Parti over Rosen er paa skraa boret et 2,3 cm vidt, rundt Skafthul. Spidsen er beskadiget; men alligevel har Redskabet nu den ikke ubetydelige Længde 61,5 cm.

Fra Hjembæk Mose, Tudse H., foreligger et ganske lignende, 49 cm langt Stykke, ligeledes forsynet med Skafthul. Spidsen er meget fint og omhyggeligt tildannet og særdeles velbevaret[4].

I Koldingfjord, hvor man gennem mange Aar paa forskellige Steder har fundet Oldsager fra den ældre Stenalder[5], fremdroges ved Opmudringsarbejder 11 lignende Stykker, der er indgaaede i Nationalmuseet. De vigtigste har tidligere været beskrevne og afbildede af Sophus Müller i

[1] I Lundbygaard-Museum opbevares endnu 2 Stykker af denne Art, der stammer fra Lensbesidder Stampes Samling. De er fundne ved Vaalse. Materialet er for begge Stykkers Vedkommende svære, afkastede, højre Krondyrhorn; men de adskiller sig ved, at der paa det ene er boret et Skafthul, det andet er forsynet med Nedskæring til Skaftet. Længden er 60 og 44 cm. [2] Mus. Nr. M 1591. [3] Aarb. 1919, 191, Fig. 51. [4] Mus. Nr. A 4907.

[5] Kr. Bahnson: Meddelelser fra Nationalmuseet. Aarb. 1892, 169 ff. Sophus Müller: Vor Oldtid, 19.

Digitized by Google

Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1896, 317 ff. Af de 11 Stykker er 5 forsynede med Skafthul, medens 3 ved Rodenden har flade Nedskæringer. Spidsen er paa de tre Stykker omhyggeligt tildannet.

Samme Træk genfindes paa et smukt, 64 cm langt Eksemplar, der er optaget ved Udgravning til Taarbæk Hotel, Lyngby S., Sokkelund H.[1] Materialet er til dette Redskab, som til de andre, en glatskrabet og poleret Krondyrtak. Kanterne omkring Arrene efter de afskaarne Grene er prydet med kraftige, tætstillede Indsnit, maaske en Efterligning af Syning, som ofte findes i den ældste Stenalder[2].

Det smukkeste af alle de i Nationalmuseet foreliggende er dog det med Boreornamentik rigt prydede Stykke, der opfiskedes i Silkeborg Sø. Det er bleven udførligt beskrevet og afbildet af Sophus Müller, til hvis Publikation jeg for alle Enkeltheder henviser[3]. Ogsaa dette, der er dannet af et afkastet, glatskrabet og poleret Krondyrhorn, er omhyggeligt tilspidset og tæt ovenfor Rosenkransen forsynet med en flad Nedskæring beregnet til Skæftningen.

1923 fremdroges et Eksemplar ved Gravning af en Kanal paa Horsø i Mariager Fjord, Hørby S., lige i Nærheden af Hobro[4]. Ogsaa til dette er der anvendt et afkastet Krondyrhorn. Længden fra Rosenkransen og til den afknækkede Spids er 59 cm. Det er et overordentlig smukt Stykke, omhyggeligt glatskrabet efter Længden og poleret. De to Sidegrene, som Takken oprindelig har haft, er fjærnede, og ved Arrenes Rand findes den samme Stregornamentik som paa

[1] Mus. Nr. A 23144.

[2] Afb. Sophus Müller: Oldtidens Kunst. Stenalderen 2 Fig. 6. Sml. Hjortetaksøksen fra Sværdborg, Aarb. 1919, 167. Lignende Ornamenter findes ofte paa Redskaber fra den palæolithiske Tid. Lartet & Christy: Reliquiae Aquitanicae Pl. XXV. Girot et Massénat: Les stations de l'âge du renne 1888, Pl. 9—10. E. Piette et J. de la Porterie: L'Anthrophologie IX, 545—46. Om lign. Fund i Sværdborg se S. 131.

[3] Sophus Müller: Nye Stenalders Former. Aarb. 1896, 327 Fig. 12 og 329 Fig. 13. Samme: Oldtidens Kunst. Stenalderen 9 Fig. 31.

[4] Mus. Nr. A 31691.

Digitized by Google

Taarbæk-Stykket. Lige ovenfor Rosenkransen er der fra to modsatte Sider skaaret et Par flade Hak lige ind til det porøse Væv i Takkens Indre. Disse maa snarest have været anvendt til Fastbinding af Stykket paa Skaftet, da man for at afskære Rosenkransen ikke havde nødigt at gøre saa stort et Arbejde med Tilskæringen. Stykket fandtes i et temmelig lille Kulturlag fra den ældre Stenalder, og sammen med det optoges en ualmindelig smuk Retøkse, efter Herluf Winges Udtalelse dannet af et afkastet Krondyrhorn[1]. Længden 18,5 cm, Ægbredden 3,5 cm. Særlig Interesse frembyder denne Økse ved, at der paa begge Sider i den omhyggelig afglattede Overflade er indridset flere Rækker kraftige Zigzaglinier, der enkelte Steder løber sammen, og danner rhombeagtige Figurer, hvorved Øksen faar et Udseende, som om den var overspunden med et Net. Baade efter sin Form og sin Ornamentik staar Horsø-Øksen nær en Hjortetaksøkse i det bekendte ældre Stenaldersfund fra Brabrand[2], som efter de geologiske Forhold maa henføres til en tidlig Periode af Køkkenmøddingtiden[3].

---

[1] Mus. Nr. A 31690.

[2] Aarb. 1906, 23 Fig. 5. Sophus Müller: Oldtidens Kunst. Stenalderen 3 Fig. 14—15.

[3] En Undersøgelse, som Nationalmuseet lod foretage ved Horsø, viste, som alt nævnt, at der fandtes et lille Kulturlag; men af Oldsager fremdroges iøvrigt kun faa, ubetydelige Stykker. Interessantere er Resultaterne af Dr. Knud Jessens Undersøgelse af de hjembragte Jordprøver og af Dynd, der klæbede fast paa Øksen A 31690. Ved disse kan Kulturresternes Aflejring bestemmes til Tiden før eller omkr. Litorinasænkningens Maksimum, da der endnu fandtes Fyr i Skoven ved Hobro. Fundet kan henføres til en Periode af Oldtiden, der strækker sig fra Maglemosetid til henimod Ertebølletid, saaledes at Hovedmængden af Fundet sikkert kan regnes for samtidigt med Brabrandfundets ældre Del. Paa et andet Sted ved Hobro (Vesterfjorden) fandtes i April 1924 ved Udgravning til et Fundament i Elektricitetsværkets Maskinhal, indenfor et Fladerum af 8 m^2, ca. 1 m under daglig Vande 4 Økser af Hjortetak. De er alle af svære Krondyrhorn, 17—20 cm l. Ægpartiet er paa dem alle beskadiget. Dog synes de snarest at maatte betegnes som Retøkser. Desuden fandtes 5 Sprosser og 1 Stammestykke af Krondyr- samt

Digitized by Google

Endelig forefindes i Museet 2 Stykker[1], der optoges sammen med de S. 54 omtalte Økser ved Emiliekilde, som vi har set maa dateres til en tidlig Periode af Stenalderen. Det ene er dannet af et meget svært, afkastet Krondyrhornene paa hvilket det halve af Rosenkransen samt 2 Sidegrene er afskaarne. Stykkets Længde er, til Trods for at Spidsen er afbrækket, 52 cm. Lige oven for Rosen har man begyndt at skrabe Hornet glat efter Længden; men kun et ganske lille Parti er bleven bearbejdet, inden Stykket blev bortkastet.

Ganske svarende til dette er det andet, 58 cm lange Stykke, som viser et mere fremskredet Stadium af Tildannelsen. Ikke alene er hele Rosenkransen bleven fjærnet; men Hornets naturlige, foldede Overflade er overalt bleven omhyggelig glatskrabet efter Længden og poleret, saa kun fine Ridser af Flækken eller Skraberen ses i den blankskinnende Overflade. Endelig er der tæt ved Rodenden paa den ene Side skaaret en 9 cm lang fladagtig Fordybning beregnet til Skæftning af Stykket[2]. Spidsen er ikke gjort færdig, og ogsaa dette Eksemplar er saaledes at betragte som et Forarbejde.

Disse Redskaber tilhører en særlig Type, der i Nationalmuseet er repræsenteret ved nævnte meget smukke Eksemplarer. Efter den Maade, hvorpaa de er tildannede til Skæftning kan man sondre mellem to forskellige Arter. Den ene er for

---

1 Fragment af et Elsdyrhorn og 1 Ledende af en meget svær Knogle. Formodentlig stammer dette Fund, Mus. Nr. A 31692—96, fra hvilket ingen Jordprøver foreligger, fra samme Periode.

[1] Mus. Nr. A 30924—25. Efter Patinaen at dømme turde ogsaa 2 svære Rørknogler af et større Pattedyr henregnes til denne Tid. De er sandsynligvis Forarbejder til Benodde (A 30932). Fra den ældre Stenalder er derimod sikkert 4 Slagstokke af Hjortetak med buet Ende, hvilken Form kun sjældent forekommer i Maglemosekulturen (A 30931) og en ringe Økse af Hjortetak (A 30930). Fra yngre Stenalder er en Dolk af Hovedform: Sophus Müller: Ordning I, 160 (A 30938). Oldsagerne optoges af ukyndige, som blandede det fundne sammen uden at lægge Mærke til, hvad der optoges hvert Sted. Foruden de nævnte Sager fandtes en Del Knogler, efter Winges Bestemmelse af Stokand og sortstrubet Lom.

[2] Sophus Müller: Aarb. 1896, 329 Fig. 13; 333 Fig. 17.

Digitized by Google

synet med et Skafthul; paa den anden findes nær Rosenkransen paa den ene eller paa begge Sider en flad Nedskæring.

De samlede Fund fra Sværdborg, Maglemose, Koldingfjord og Horsø daterer saaledes disse Redskaber til vor Stenalders ældste og ældre Afsnit, og gennem de nævnte Fund vindes en Datering for de enkeltfundne Stykker. Trods det forholdsvis ringe Antal, hvori de foreligger, faar de dog en

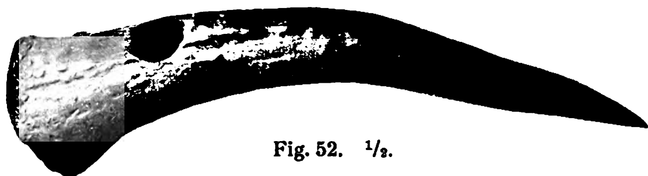

Fig. 52. 1/2.

vidtrækkende Betydning, idet Forekomsten af denne Redskabsform, tildels med de samme Ornamenter paa den ældste Stenalders Bopladser og i Køkkenmøddingerne, er et af de tilsyneladende ubetydelige Træk, som knytter disse to, for den flygtige Betragtning saa forskellige Kulturgrupper sammen og viser, at den Forskel, man fra flere Sider har villet finde mellem disse, ikke er særlig dybtgaaende. Det staar nu tilbage at diskutere, hvad disse Redskaber har været anvendt til; men dette vil naturligt finde Sted, naar de øvrige, noget afvigende Stykker er bleven behandlede.

2. *Vaaben af Grene og afskaarne Stykker af Krondyrtak.* Medens Krondyrhornets lange, svære Stamme maa forekomme vanskelig at haandtere som Slagvaaben, er dets Grene særdeles vel egnede til denne Anvendelse, idet de af Naturen har en passende Krumning og er saa spidse, at de kun behøver en ganske ringe Tildannelse for at blive virkningsfulde Vaaben. Der optoges ved Undersøgelsen i 1923 5 af Grene dannede Vaaben, og et sjette forefindes i Lundbygaard-Museum. Fig. 52 gengiver det bedst bevarede, i alle Henseender typiske Eksemplar. Som det ses af Afbildningen, er der anvendt en krum Gren, der er løsnet fra Stammen, idet dens ydre haarde Skal ved mange Snit er gennem-

Digitized by Google

skaaren, hvorpaa Stykket er afbrudt og Snittene afglattede. Grenen er dernæst omhyggelig glatskrabet og poleret og 4,5 cm fra den tykke Ende forsynet med et 1,7 cm vidt Skafthul anbragt paa skraa — som paa de i det foregaaende omtalte Stykker —, saa Vaabnet danner en stump Vinkel med Skaftet[1]. Længden af de fundne Stykker ligger mellem 21,5 og 30 cm. Skafthullet er paa de tre andre og paa Lundbygaard-Stykket

Fig. 53. 1/2.

af samme Størrelse som paa det afbildede; men paa det 6. Eksemplar er det kun 1 cm vidt og har saaledes snarest været beregnet til en bøjelig Vidjegren.

Af en nogen anden Art er 2 Stykker, som det dog maa anses for naturligt at behandle i Forbindelse med disse Redskaber; men om deres Brug tør intet sikkert udtales, da tilsvarende Stykker aldrig før er fremdraget i den ældste Stenalders Fund. Til det ene, som er afbildet i Fig. 53, er anvendt den svære Stamme af et Krondyrs Horn, paa hvilket den krøllede Overflade er bortskrabet eller afskaaret. Mærker af Flækkens eller Skraberens Æg ses over hele Stykket, der har faaaet en efter Længden let krummet Form og er ret fladt. Den ene Ende er lidt afrundet, den anden er formet som en ret skarp, spids Æg. Stykkets Længde er 19,5 cm, Bredden paa Midten 4,9 cm, Tykkelsen 2,8 cm. Der ses ingen Mærker af Skæftning, ej heller efter Forsøg paa at gennembore Stykket. Muligt maa det opfattes som et Forarbejde til et Slagvaaben; men maaske kan det have gjort Tjeneste

[1] Et ganske lignende Stykke (A 31404) forsynet med en fra begge Sider omhyggelig tildannet Æg er fundet 4 Al. dybt i Tørven i Valby Mose, Aagerup S., Sømme H.

Digitized by Google

som Flaakniv eller til andet Arbejde med Skind; men til Arbejde i et haardt Stof har det i hvert Fald ikke været anvendt, da Æggen er ganske frisk og ubeskadiget.

Som et fuldt færdigt Vaaben maa det i Fig. 54 gengivne Stykke opfattes. Baade ved sin Form og sin mærkelige Ornamentik indtager det en fremtrædende Plads iblandt det rige Materiale fra Sværdborg Mose og er overhovedet et af de smukkeste Stykker, der kendes fra den ældste Stenalder. Om dets Form giver Afbildningen en tydelig Forestilling; om Materialet oplyser M. Degerbøl, at der er anvendt den spinkle højre Tak lige over og under Kronen paa en Kronhjort. Det maaler i lige Linie 29 cm. Fortil (ↄ: forneden paa Takken) er Stykket afskaaret med mange Snit og en mindre (2×4 cm) Splint afslaaet, maaske ved Brugen; men iøvrigt er Stykket særdeles smukt bevaret, bortset fra at det var overbrudt i Skafthullet, da det laa over en Sten paa Mosens Bund. Den øvre Ende af Stammen er glatskrabet efter Længden, poleret og tildannet som en stump Spids. I det svære Parti af Kronen, hvis Grene er fjærnede, er boret et 2,4 cm vidt Skafthul. Paa Stammens nedre Del er den naturlige krøllede Overflade bibeholdt paa den ene Side; men den anden, som paa det levende Dyr vender bagtil, er omhyggelig glatskrabet, poleret og prydet med et fint men dog tydeligt Ornament bestaaende af 5 dobbelte og 1 enkelt Linie af smaa dybtindstukne, trekantede Punkter, der gaar skraat henover den blanke Flade; mellem de to øverste er trukken en dyb Fure, ud fra hvilken gaar en Række fine, parallele Skraastreger. — Ganske lignende Ornamenter findes paa flere Stykker i Sværdborgfundet. Tre smaa Fragmenter af et Hjortetaksredskab, henholdsvis 5,5 × 2,2 cm, 4 × 2,8 cm og 2,7 × 1,7 cm store, er prydede med dobbelte Rækker af indstukne Punkter. Et afsprængt Stykke af Æggen af en Hjortetaksøkse, 4×4,2 cm stort, er ornamenteret med parallele Længdelinier, ud fra hvilke der gaar ganske fine Skraastreger. Iøvrigt forefindes i Nationalmuseet en Række Old-

Digitized by Google

sager af Hjortetak og Ben, som hidrører fra den ældste Stenalders Bopladser eller fra Køkkenmøddinger, hvorpaa denne Ornamentik optræder. Da alle disse Sager er afbildede og udførligt behandlede i Sophus Müllers Skrift: Oldtidens Kunst i Danmark, turde det være tilstrækkeligt at gennemgaa dem i yderste Korthed.

Indstukne Punkter ses paa en Benod, der fandtes i Strandkanten nær Winthers Badeanstalt ved København[1], og paa en Hjortetaksøkse i Brabrandfundet[2]. En enkelt Linie med Skraastreger forefindes paa et Skaft af Hjortetak, optaget i en Mose ved Refsvindinge paa Fyn[3], og flere parallele Linier bærer dels en Benod fra ukendt Findested, dels en Knogle af Uroxe fra Illebølle, Langeland[4], dels et Benstykke i Maglemosefundet[5], dels endelig et 7,9 cm langt Stykke af en Hjortetak fra Sværdborg Mose, der opbevares i Lundbygaard-Museum, og et i Sværdborg Mose fundet Benredskab, som vi skal undersøge i det følgende.

3. *Spidsvaaben af Ben.* Til det lille i Fig. 55 afbildede Stykke, som naturligt henregnes til denne Gruppe, er anvendt den nedre, 10,8 cm lange Ende af det venstre Spoleben af et Svin. Det er omhyggeligt glatskrabet og poleret og foroven skraat afskaaret, saa der fremkommer en kraftig Spids. Ca. 2 cm fra den nedre Ledende er Stykket forsynet med et 0,8 cm vidt

Fig. 54. 1/2.

---

[1] A 5864. Anf. Skr. Fig. 23. [2] Anf. Skr. Fig. 14. Aarb. 1906, 23.
[3] Anf. Skr. Fig. 18. [4] Anf. Skr. Fig. 19.
[5] Anf. Skr. Fig. 17; jfr. Sarauw: Aarb. 1903, 275.

Digitized by Google

Skafthul boret lidt paa skraa. Gennem dette er Vaabnet ved et for kraftigt Slag sprængt, saa over Halvdelen af Skaftenden mangler. Ganske tilsvarende Stykker kendes ikke fra den ældste Stenalder. Nærmest staar et af Uroksens Ben dannet Vaaben, der er opfisket i Ringsted Aa nær Gjørlev[1], og allerede af denne Grund har Sværdborgstykket Krav paa Interesse; men denne forhøjes yderligere ved den rige, med et meget spidst Instrument frembragte Ornamentik, hvormed dets Overflade er prydet. Hovedmotivet udgøres af 5 dobbelte Rækker af fine Punkter, der er indstukne paa tværs af Stykket, den ene ganske tæt ved Spidsen, de andre noget tættere sammen mod Skaftenden. Mellemrummene mellem de to forreste og de to bageste Grupper af Tværlinier er udfyldt med flere parallele Linier indprikkede paa langs af Stykket; og foruden disse ses et Par fine Vinkellinier. Undersiden er uornamenteret men omhyggelig glatskrabet ligesom Oversiden.

4. *Spidsvaaben af Raadyrtak.* De af Raadyrets spinkle Horn dannede Spidsvaaben, hvis Eksistens og Samhørighed med Maglemosekulturen første Gang blev paavist af Friis Johansen[2], fandtes i 1923 kun repræsenteret ved 1 Stykke, Det er et 17 cm langt Horn med tre Grene, af hvilke de to er afbrudt, medens den tredje er bevaret og viser tydelige Spor af Tilskrabning med Flækken.

Den foretagne Gennemgang af Materialet skulde tjene til at vise, at disse Redskaber trods deres forskellige Udseende og trods det forskelligartede Materiale, der er anvendt til dem, dog med rette sammenstilles til en særlig for den ældste Stenalder ejendommelig Redskabstype, der lever ned i den følgende Periode. Er dette rigtigt, er med det samme Spørgsmaalet om deres Anvendelse besvaret. Det er allerede af

---

[1] A 23252. Afb. Sophus Müller: Oldtidens Kunst. Stenalderen 2 Fig. 1. Ogsaa i Henseende til Ornamentiken, parallele Tværstreger og fint indridsede Vinkler, staar dette Stykke Sværdborgredskabet nær.

[2] Aarb. 1919, 187, jfr. Fig. 49.

Digitized by Google

Friis Johansen paavist[1], at Redskaberne af Raadyrtak samt et stort af et tvegrenet Krondyrhorn dannet Redskab, der er fremdraget i en Mose ved Kalundborg, maa opfattes som Slag- eller Stødvaaben af samme Art som den senere Tids Dolke og Dolkstave, og i denne Række lader de øvrige Stykker sig ganske naturligt indføje. For de af Krondyrhornets Grene dannede Eksemplarer turde en nærmere Paa-

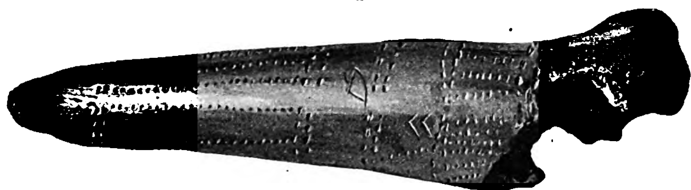

Fig. 55. $^5/_6$.

visning af dette være overflødig; men ogsaa de af hele Stammer dannede Stykker hører afgjort hjemme blandt disse, hvad baade Skafthullets Anbringelse og den fint tildannede Spids paa de hele Eksemplarer viser. I hvert Fald lader den tidligere givne Forklaring af disse mærkelige Stykker som Økseskafter[2], efter at man ved de nye Fund kan fremlægge en sluttet Række fra hele Horn til ganske smaa af afskaarne Grene dannede Eksemplarer, for hvilke de samme Ejendommeligheder er fælles, sig næppe opretholde.

Redskaber af Hjortetak med Spids. Ligeledes ejendommelig for den ældste Stenalders Kultur er den særlig i Sværdborgfundet fremdragne Redskabsform af en Hjortetaks afbrudte Gren, paa hvilken der er dannet en stump Spids[3].

Der fandtes ved Undersøgelsen i 1923 14 Eksemplarer, hvoraf tre er dannede af Elsdyrets Tak; paa det ene findes en 5,5 × 10,5 cm br. Plade af Skovlen, hvis Kanter er omhyggeligt glattede, som om den havde tjent til Haandtag under Brugen af Redskabet. De øvrige Stykker, hvis Længde

[1] Aarb. 1919, 193 ff. [2] Sophus Müller: Aarb. 1896, 317 ff.
[3] Aarb. 1919, 208, jfr. ovenfor S. 62.

Digitized by Google

er 11—31 cm, er alle dannede af Grene af Krondyrhorn, og desuden foreligger 2 afbrudte, 3,5—6,3 cm lange Spidser af lignende Redskaber[1]. I Lundbygaard-Museum opbevares 9 hele Stykker og 2 afskaarne Spidser af saadanne Redskaber fremdragne i Sværdborg Mose.

Iøvrigt turde en nøjere Beskrivelse af de fundne Stykker være overflødig, idet jeg kan henvise til, hvad der allerede er sagt ved Behandlingen af de i Holmegaard fremdragne Stykker, med hvilke Sværdborgstykkerne i alle Henseender stemmer overens. Ej heller opfordrer de henved 60 afskaarne Grene af Krondyrhorn, der optoges ved Undersøgelsen i 1923, til indgaaende Behandling, da de ikke viser sikre Spor af Tildannelse. En enkelt er dog nær den tykke Ende forsynet med en flad Nedskæring, saa den muligvis kan opfattes som et Forarbejde til den i det foregaaende omtalte Slags Spidsvaaben; de øvrige Stykker maa betragtes som Raamateriale, af hvilket man ved senere Lejlighed kunde gøre Brug.

Benodde af forskellige Typer optoges i et ikke ringe Antal, hovedsagelig svarende til de tidligere kendte Eksemplarer og ligesom disse dannede af flækkede Ribben og spaltede Rørknogler. Om Tildannelsen af disse kan derfor henvises til hvad der allerede er sagt S. 64 ff.

Glatte Benodde. Af denne Form optoges i 1923 42 Eksemplarer, næsten alle dannede af spaltede Rørknogler. Til de 9 Stykker er anvendt afsprængte Knoglestumper, paa hvilke er frembragt en fin, spids Od, uden at Stykket iøvrigt er undergaaet særlig Tildannelse. 14 Stykker er repræsenteret ved 2,5—7,5 cm lange, afbrudte Spidser; men de øvrige 19 foreligger i hel eller saa godt som hel Stand. 14 af disse, hvis Længde er 11,5—14 cm, maa betegnes som trinde Benodde

---

[1] 19 afskaarne, 4—10 cm lange Spidser af Grenene paa Krondyrhorn er ikke tildannet; det 20. Stykke, en 6,2 cm lang Spids, som bagtil har faaet en firkantet Tildannelse, maa nærmest opfattes som et Forarbejde til et Skærpe af Hjortetak til Økser som den i Aarb. 1919, 173, Fig. 40 afbildede.

Digitized by Google

og har omtrent samme Bredde paa Midten og bagtil. De har rimeligvis været anvendt som Prene og indsat i Benskafter paa den S. 71 beskrevne Maade. De øvrige 5 tilhører den flade Type og er 6,1—11,5 cm lange. Alt i alt svarende til disse er de i Lundbygaard-Museum opbevarede Stykker, hvoraf 30 kan regnes til den trinde, 9 til den flade Type. En af disse, som er gengivet i Fig. 56, er 14 cm l. og er 1 cm fra den brede Ende forsynet med et 0,5 cm vidt Hul, hvis Kanter er slidt paa en saadan Maade, at man maa formode, at Stykket har været anvendt til Fletning, hvorved Naalen afvekslende førtes frem og tilbage. Omtrent paa Stykkets Midte findes paa tværs 2 flygtigt indridsede Zigzaglinier[1].

Fig. 56. $^{3}/_{4}$.

Af *Benodde med Modhager* fremdroges 61 Eksemplarer, hvoraf de 30 dog kun er repræsenteret ved 2—7 cm lange Brudstykker. Af de øvrige er flere hele, og af Resten foreligger saa meget, at man kan afgøre, hvor mange Modhager de har været forsynet med. Baade Ribben og Rørknogler har været anvendt; men det sidste Materiale har dog været det mest yndede. Paa 14 Stykker, hvoraf de 8 var dannede af Rørknogler, fandtes een Modhage. Det længste af disse maaler trods Mangelen af Odden 19 cm. Med 2 Modhager var 9 Stykker forsynede, hvoraf de 5 var af Rørknogler, de 4 af Ribben. Det smukkeste og fuldstændigste af disse er et 21 cm langt Stykke. Det er særdeles velbevaret og bagtil tildannet som en flad Tunge til Indsættelse i et Skaft. Tre Modhager findes paa 2 ufuldstændige Stykker af Ribben og fire paa 4 fragmenterede Eksemplarer, hvoraf det ene er dannet af en Rørknogle.

Med Modhager i begge Ender fandtes i Sværdborg 2 Styk-

[1] To andre Stykker er forsynet med Gennemboring. Jfr. Aarb. 1919, 197 Fig. 54 og Aarb. 1903, 268 Fig. 39.

Digitized by Google

ker; det ene, 8,5 cm langt, afbildet i Fig. 57 har i den ene 2, i den anden Ende 1 Modhage. Det andet, som opbevares paa Lundbygaard, har 5 Modhager i den ene Ende og 1 i den anden, som dog er beskadiget og omdannet i Oldtiden. Sammesteds forefindes desuden 33 hele eller væsentlig hele Stykker, hvoriblandt det længste i Sværdborgfundet optagne Eksemplar, der maaler 30,7 cm og er forsynet med 5 Modhager. To Stykker, der begge er dannede af Ribben, er i Skaftenden forsynet med fine Hak til Fastbinding af Stykket.

Fig. 57. 1/1.

Af *Benodde med Flintskærpe*, som overhovedet hører til de sjældneste Oldsager i den ældste Stenalders Fund, fandtes ved Undersøgelsen 1923 et 12,4 cm langt Midterstykke af den smalle Type, paa hvilket Skærperne fuldstændig mangler; men Rester af Harpiks er bevaret i Furerne paa begge Stykkets Sider. Ved Kammerherre Collets Undersøgelse fremdroges ialt 8 Stykker af disse smukke Redskaber, intet dog med bevaret Flintskærpe. Det ene, 20,6 cm lange Eksemplar har været brudt over paa Midten men foreligger iøvrigt fuldt bevaret. Det er dannet af en kraftig Rørknogle og har nærmest rektangulært Gennemsnit. Tæt bag Spidsen er i begge Sider dannet en dyb Fure, der naar indtil den smalle, 2,5 cm lange Skafttunge. Der findes i Furerne ikke Spor af Harpiks, saa Odden formodentlig næppe nogensinde er bleven forsynet med Skærper. De øvrige 7 Stykker er kun repræsenteret ved Fragmenter, 2 Stykker af Od, et tredje af Skaftenden. De andre 4 hidrører fra Redskabets Midtparti. Af disse er 2 af den flade, brede Form, hvoraf et særlig smukt ornamenteret Stykke fremdroges ved Sarauws Undersøgelse i Maglemose[1], og som ikke før var fundet i Sværdborg Mose. Begge Stykker er smukt ornamenterede og staar

[1] Aarb. 1903, 254, Fig. 31.

Digitized by Google

ogsaa i Henseende til Ornamentik Maglemoseodden nær. Det ene Brudstykke, der maaler 9,5 cm, er, som Fig. 58 viser, ornamenteret med 2 Rækker korte Vinkellinier, hvoraf 5 paa begge Sider af Stykkets Midte er noget længere end de andre og næsten naar helt sammen. Det andet Stykke, Fig. 59, som er lidt beskadiget ved den ene Kant, maaler 8,7 cm og er prydet med 3 parallele Linier af ganske korte Streger eller Punkter, der 2 Steder nær det bredeste Parti er afbrudt paa et 1—2 cm bredt Stykke[1]. De to andre Stykker er mindre, kun 3,7—4,5 cm lange. Det ene har været prydet med fint indridsede Vinkler, af hvilke Rester ses paa 2 Steder.

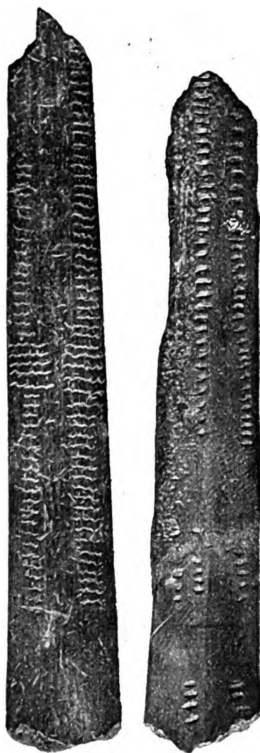

Fig. 58—59. 1/1.

Fiskekroge af Ben. Disse sjældne og nette Redskaber, hvoraf der i Nationalmuseet kun forelaa 6 Stykker fra den ældste Stenalder, 3 fra Maglemose og 3 fra Sværdborg[2], er ved de senere Undersøgelser blevne supplerede med 8, hvoraf dog intet er fuldstændigt bevaret. Af disse fremdroges 2 ved Undersøgelsen i 1923, begge dannede af svære Rørknogler og fremstillede paa den hos Sarauw beskrevne Maade. Det i Fig. 60 af bildede Eksemplar, hvis Længde er 12,5 cm, har foroven en lille Udvidelse, saa Stykket

[1] En lignende Ornamentik findes paa et samme Sted opbevaret Brudstykke af en af Ribben dannet Od og paa et Stykke i Vordingborg Museum. Den minder noget om Ornamentiken paa en Od i Vistefundet (A.W. Brøgger: Vistefundet Pl. II, 15 a—c), som dog Udgiveren (S. 51) anser for et »Pseudoornament«, der ikke har været tilsigtet.

[2] Aarb. 1903, 260 og 1919, 207.

Digitized by Google

lettere kunde fastgøres til Snøren. Det andet mangler Udvidelsen og er lige afskaaret foroven. Dets Længde er 7,8 cm.

Af de 6 andre, der alle opbevares i Lundbygaard-Museum, er den ene 10,2 cm lang, medens de øvrige er meget smaa Stykker, 2,8—4,1 cm lange. Kun paa et af disse Stykker findes foroven en lille Udvidelse til at støtte Snøren; de øvrige er afglattede og afbrudte og ikke som de i Vistefundet fremdragne forsynede med Hak til Fastbindingen[1].

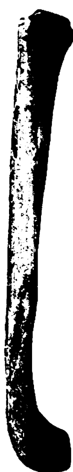

Fig. 60. 1/2.

Skafter af Ben og Hjortetak fandtes ret hyppigt paa Sværdborgbopladsen[2]. Ved Undersøgelsen 1923 optoges 13 uornamenterede Stykker af Vildsvinets Mellemhaands- og Mellemfodsben; og 8, hvoraf det ene er ornamenteret med 6 kraftigt indskaarne Streger, findes i Lundbygaard-Museum. Længden varierer mellem 4,5 og 8,5 cm. Langt sjældnere har afskaarne og glatskrabede Triller af Hjortetak fundet Anvendelse, formodentlig fordi man paa disse maatte danne Udhuling til Skærpet, medens denne af Naturen var givet, naar man havde fjærnet den ene Ledende af den passende Knogle. Kun 4 Stykker, hvoraf 2 paa Lundbygaard, 2 i Nationalmuseet, er fremdraget ved de senere Undersøgelser. Det ene er ornamenteret med fine Rækker af korte, parallele Streger og Indsnit, anbragt uden bestemt Orden. Som Forarbejde til et Skaft opfatter jeg ogsaa et ca. 10 cm langt Stykke af Grenen paa et Krondyrhorn; Snitmærkerne er ved den tynde Ende omhyggeligt afglattede, og Overfladen viser Spor af at have været i Haanden, idet den paa sine Steder er slidt blank. Det indre, porøse Væv er udskrabet, saa det foreliggende Stykke nu danner et Rør. Af et lignende Skaft synes det i Fig. 61 gengivne Fragment at være, som opbevares paa Lundbygaard; men Redskabet er revnet paa langs, hvorpaa man har glattet Kanterne. I den

[1] A.W. Brøgger: Vistefundet, Pl. I, og 4. [2] Aarb. 1919, 205.

Digitized by Google

polerede Overflade er indskaaret et ejendommeligt, af Vinkellinier bestaaende Ornament, som med sin grove, kraftige Streg er ganske enestaaende iblandt Fundene fra den ældste Stenalder. Det i Fig. 62 gengivne Fragment af et Redskab er ornamenteret med kraftigt indskaarne Streger i Kanten. Om dets Anvendelse kan der paa Grund af dets søndrede Tilstand intet sikkert udtales.

Fig. 61. 1/1.

Af de smaa *Horntriller*, der er optagne baade paa Bopladsen i Maglemose og i Holmegaard, fandtes 2 Stykker, 2,1—3,8 cm lange og begge uden Gennemboring.

Fig. 62. 1/1.

Materiale af Ben og Hjortetak samt *Forarbejder og ubestemmelige Brudstykker*. Ligesom paa Holmegaardbopladsen fandtes i Sværdborg en betydelig Mængde Sager, der kun kan betegnes som Materiale til Redskaber eller som Forarbejder eller ubestemmelige Fragmenter af saadanne. En omhyggelig Gennemgang af det i 1917—18 fundne Materiale af denne Art er givet af Friis Johansen[1], og det ny fremdragne stemmer saa fuldstændigt med dette, at Omtalen af det kan foretages i yderste Korthed.

Den store Mængde Knogler med Snitmærker, samt de 64 Brudstykker af flækkede Ribben og de 50 spaltede Rørknogler maa ganske sikkert opfattes som Materiale til Benodde af den ovenfor beskrevne

[1] Aarb. 1919, 216 ff.

Digitized by Google

Art eller som ufærdige eller itubrudte Stykker. Herhen hører ogsaa de 63 afskaarne Ledender, blandt hvilke de 12 var forsynede med Længdefurer. Den bedste af disse, der repræsenterer den nedre Ende af et Elsdyrs Mellemfodsben, er gengivet i Fig. 63. Blandt det øvrige Materiale tiltrækker Resterne af Krondyrets og Elsdyrets Horn, hvoraf ca. 60 større Brudstykker optoges, sig mest Opmærksomhed. Der foreligger ogsaa flere hele, svære Horn, som man har begyndt at partere, samt afskaarne Stamme- og Grenestykker, som aabenbart har været beregnet til Økser, Slagstokke og lignende. Af Uroksens Fingerled fandtes et med paabegyndt Gennemboring, der aabenbart har været beregnet til Hammer af samme Slags som den i Aarb. 1919, 213 afbildede. Formen genfindes i de smaa af Tamoksens Fingerled dannede Redskaber, der er fremdragne paa Bopladser fra den yngre Stenalder[1]. Som Forarbejder eller kasserede Redskaber kan endnu betegnes 7 Skulderblade af Krondyr og Elsdyr, der særlig paa Bladets hule Inderside viser en tydelig Skrabning efter Længden og dybe Furer og Snit, ved hvilke enkelte af Stykkerne er bleven sønderdelte. Lignende kendes fra Nationalmuseets tidligere Undersøgelse og er af Friis Johansen bleven sammenstillet med de saakaldte Sleve fra den yngre Stenalder[2].

Fig. 63. 1/2.

Redskaber og Smykker af Dyretænder og Rav samt af andet Materiale.

Ligesom ved Nationalmuseets tidligere Undersøgelser paa de andre Stenaldersbopladser fandtes paa Sværdborgboplad-

---

[1] Affaldsdynger, 142 og 154. [2] Aarb. 1919, 213. Affaldsdynger, 155.

Digitized by Google

sen flere af de almindelig forekommende *Knive* dannede af de nedre Hjørnetænder paa Vildornen.

Foruden ubetydelige Brudstykker, om hvilke intet kan siges, optoges 8 Eksemplarer, hvoraf 4 af nedre Hjørnetand i højre, 4 af nedre Hjørnetand i venstre Underkæbegren. Nogen nærmere Beskrivelse af disse Stykker er ikke nødvendig, da de ganske stemmer med Holmegaardfundets Eksemplarer og tilmed alle er stærkt beskadigede.

Fig. 64. 1/1.

Af *Skærper* optoges ialt 5 Stykker, hvoraf 4 af venstre, 1 af højre Hjørnetand i Undermunden. De 4 Stykker er dannede paa samme Maade, idet Spidsen er afbrudt og Tandens bredere Parti nær Roden er sleben som en kraftig Æg. Ægpartiet er paa de to ganske sprængt itu, og ogsaa de to andre er stærkt ødelagte ved altfor kraftige Slag. Længden er 5,2—8,5 cm (Fig. 64). Til det femte er anvendt den afsprængte, ydre Emailleflade af en meget bred Tand, der er glatskrabet og pudset. Kun det ene Hjørne er afsprængt, ellers er Stykket velbevaret og har en Længde af 8 cm og en Ægbredde af 3,5 cm[1].

Af Bævernes Fortænder har Sværdborgfolket benyttet den haarde Emaille paa Forsiden[2]. Der fandtes et 2 cm langt, paa Indersiden glatskrabet Stykke samt et 3,8 cm langt Stykke af Fortandens mejseldannede forreste Del, paa hvilken den bløde Substans bag Emaillen var bleven fjærnet, uden at Redskabet var bleven gjort færdigt.

Perler af Dyretænder hører til de sjældne Oldsager og er kun fundet i ringe Antal. Tre af disse er dannede af Bjørnens Hjørnetænder (Fig. 65). De to er i Rodenden forsynede med et rundt Hul indboret fra begge Sider, saa den kunde bæres

[1] Jfr. Side 78. [2] Aarb. 1919, 220 Fig. 71.

Digitized by Google

som Smykke eller som Amulet. Tre smukke og velbevarede Stykker er af Odderens Hjørnetænder, een er dannet af Fortanden af et Krondyr og een af Fortanden af en Urokse[1].

Fig. 65. 1/1.

Smykke af Rav. Af ganske særlig Interesse er det lille i Fig. 66 afbildede Ravsmykke, der fandtes i Hovedfelt XXXVI, C_4 i fuldstændig urørt Kulturlag dækket af et Dyreben. Det er det første Ravsmykke, der er fundet paa en Boplads fra den ældste Stenalder, og det viser, at dette i den senere Stenalder saa yndede Stof har været værdsat, og at Sværdborgfolket, trods Havets Fjærnhed, har forstaaet at skaffe sig det.

Som det fremgaar af Afbildningen, er det et tungeformet, fladt Hængesmykke, der paa alle Sider er glatskrabet og Skorpen omhyggeligt fjærnet. Længden er 5,7 cm, den største Bredde 2,3 cm og Tykkelsen 1 cm. Smykket er særdeles velbevaret, Overfladen blank og glat men med fine Ridser af Flintkniven. Ved den brede Ende er i Oldtiden en ubetydelig Flis afsprungen. I den anden, noget spidsere Ende er nær Kanten fra begge Sider boret et ca. 0,5 cm vidt Hul. Sværdborg-Smykket er ikke ornamenteret; men Ravstykker af lignende Form prydede med indborede eller fint indridsede Ornamenter findes ikke sjældent i Moser; dog er

Fig. 66. 1/1.

---

[1] Disse Stykker er bestemt af M. Degerbøl. I Lundbygaard-Museum findes 7 Perler af Bjørnetand, 10 af mindre Dyrs Tænder, Odder eller Hund.

Digitized by Google

de aldrig bleven fremdraget i Forbindelse med andre Sager, som sikkert daterede dem[1].

I Køkkenmøddingerne optræder Ravet yderst sjældent og er, saavidt vides, aldrig fundet i forarbeidet Stand[2].

Enestaaende er ligesom Ravstykket et lille ægformet *Harpiksstykke*, 3,7 cm l., 1,8 cm t., i hvis ene Ende findes et 2,2 cm dybt, elliptisk Hul. Under Forstørrelsesglasset ses i dettes Side Aftryk af en Genstand, formodentlig en ganske fin Pren eller Syl af Ben, for hvilket Stykket har tjent som Haandtag. Et lignende fandtes ved Museets første Undersøgelse i Sværdborg Mose[3].

Af *Lerkarskaar* fandtes som paa de andre Bopladser fra den ældste Stenalder ikke noget Spor.

Tidsstilling og Kulturforhold.

Vi har paa de foregaaende Blade Punkt for Punkt gennemgaaet de to nye Bopladsfund. Det staar nu tilbage at redegøre for Fundenes kronologiske Stilling, betragte de fundne Oldsager i Forhold til den foregaaende og den efterfølgende Periodes Kultur og samle de spredte Træk og Detailler til et Billede af Livet, som det levedes her i Danmark i den fjærne Tid, hvorfra Holmegaard- og Sværdborgfundene bringer Bud.

For Sværdborgfundets Vedkommende, som jo stammer fra den samme Boplads, hvorfra det i 1917—18 fremdragne Fund hidrører, er dette allerede fuldkommen fyldestgørende fremstillet af Dr. Friis Johansen, til hvis Redegørelse det er tilstrækkeligt at henvise[4]. Det bliver derfor nærmest Holmegaardfundet, som paa de følgende Sider skal beskæftige os og særlig dettes Forhold til det danske Materiale. Dels spiller nemlig dette ved sin Righoldighed og ved at det stammer fra

[1] A. P. Madsen: Afbildninger af danske Oldsager. Stenalderen. Pl. 42, 4. Sophus Müller: Oldtidens Kunst i Danmark. Stenalderen Fig. 36—39. [2] C. Neergaard: Affaldsdynger, 77. [3] Aarb. 1919, 221 f.
[4] Aarb. 1919, 222 ff.

Digitized by Google

store, samlede Fund en særlig Rolle i Diskussionen om Nystenalderens Begyndelse, da større Bopladsfund fra denne Tid kun i ringe Grad er kendt fra Udlandet. Dels er de udenlandske Oldsager mig næsten kun kendt gennem Litteraturen, hvorfor jeg finder det rigtigst at opsætte Behandlingen af disse, til det en Gang bliver mig muligt at gøre mig bekendt med dette Materiale gennem Selvsyn. For Bedømmelsen af dette forslaar Billeder nemlig aldeles ikke, da de Enkeltheder, det kommer an paa, som oftest ikke lader sig gengive i Tegning.

Af stor Betydning er det, at Aflejringsforholdene paa begge Bopladserne i Holmegaards Mose overalt var klare og tydelige. Der kan ikke tvivles om, at alle de fundne Sager er samtidige, og paa intet Punkt forelaa der Forstyrrelser i Lagene eller Indblanding af yngre Sager. Selv de faa Sager, der fandtes af Arbejderne før Museets Undersøgelse, maa, som vi har set, betragtes som stammende fra samme Tid som Hovedparten af Fundet. Med Hensyn til Tidspunktet for Bopladsernes Benyttelse har Knud Jessens geologiske Undersøgelse (S. 21) vist, at begge Bopladserne maa dateres til Ancylustiden, den Periode, der ligger forud for den store Landsænkning, og at de praktisk talt er samtidige med Bopladserne i Maglemose og Sværdborg[1]. Dette fremgaar med absolut Sikkerhed af Analysen af de udtagne Jordprøver og af Herluf Winges Undersøgelse af de fundne Dyreben, blandt hvilke Uroksens, Elsdyrets og Bæverens Knogler dominerer, medens Rester af disse Dyr saa godt som ikke findes i Køkkenmøddingerne; og dette Resultat bekræftes ganske af de fundne Oldsager. Det spiller i denne Sammenhæng aldeles ingen Rolle — hvad Friis Johansen allerede har paapeget — at enkelte sjældne

[1] Sernander og efter ham Stjerna: Före Hällkisttiden, 2 f. daterer Maglemosefundet til Littorinatid; men dette har efter de nyere Undersøgelser vist sig at være urigtigt, og Sarauws Datering af dette Fund bekræftes ved Fundene i Sværdborg og Holmegaard. Se Lauge Koch: i den S. 4 anførte Afhandling og Knud Jessen: Aarb. 1919, 124. Afh. S. 21.

Digitized by Google

Former findes i det ene og mangler i det andet Fund. Det kan bero paa en Tilfældighed. Ej heller tør man lægge Vægt paa de Forskelligheder, der findes indenfor Flintarbejdet. Det kan saaledes, som nævnt (S. 98), bero paa en tilfældig lokal Praksis, at Haandtagsblokken er særlig fremtrædende i Holmegaardfundet men optræder sparsomt i de andre Fund. Det samme gælder Skiveskraberens hyppige Optræden i Sværdborgfundet, medens denne Form er yderst sjælden i Holmegaardfundet. Til Gengæld stemmer Mikrolitherne fra disse to Fund saa nøje overens, at man ikke kan se Forskel, og i Antal fremtræder de ogsaa rigeligere end i Maglemosefundet. Alt dette er Detailler, som det vel har sin store Interesse at konstatere, men paa hvilke man ikke maa bygge, naar det gælder kronologiske Bestemmelser. Overhovedet maa det bestemt betones, at man ikke ad arkæologisk Vej kan konstatere Tidsforskelle mellem Fundene i Maglemose, Sværdborg- og Holmegaard Moser; men alle disse Fund, der hidrører fra ialt 5 forskellige Bopladser, maa — i hvert Fald indtil videre — betragtes som samtidige. At denne baltiske Kulturgruppe, hvis klassiske Land er Sydsjælland, kronologisk kan sidestilles med den sidste Fase af Vesteuropas palæolithiske Tid: Azilien, er allerede paavist, hvorfor dette Punkt kan lades ude af Betragtning[1]. Spørger man om, hvor langt tilbage denne Tid kan sættes i Aar, maa Arkæologen følge den af Geologerne givne Datering (se S. 27), efter hvilken Maglemosetiden i Danmark maa sættes til ca. 6000 f. Kr., en Datering, der i hvert Fald næppe er for høj.

Ved Betragtningen af denne Kulturperiodes Forhold til den foregaaende og den efterfølgende Tids Kulturer staar Arkæologen overfor store Vanskeligheder, idet Materiale fra den forudgaaende Tid næsten fuldstændig mangler, og det sikkert ganske betydelige Antal Aar, der er hengaaet mellem den egentlige Maglemosetid og Køkkenmøddingtiden kun er

[1] Aarb. 1919, 228 med den anf. Litteratur.

Digitized by Google

yderst ufuldstændigt oplyst, da Bopladser fra denne Periode saa godt som ikke er kendte[1].

Siden Friis Johansen i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1919 publicerede Sværdborgfundet, er der ikke i Danmark fremdraget noget Fund, der med Sikkerhed kan siges at være ældre end Maglemosetiden[2]. Men alt, hvad der forefindes af ældre Sager, er omhyggeligt sammenstillet i Sværdborgpublikationen S. 224—25. Naar vi alligevel i Korthed skal opholde os ved dette Materiale, skyldes det, at det nylig har været Genstand for Behandling af to fremmede Forskere, Dr. G. Schwantes i Hamburg og Dr. Gunnar Ekholm i Uppsala[3].

I Tilslutning til den norske Geolog P. A. Øyen[4] betragter Schwantes de tre velkendte Redskaber af Rensdyrtak, af hvilke den ene er fra Vejleby i Horns Herred, Sjælland, de to andre fra Nørre Lyngby i Vendsyssel og fra Odense Kanal[5], sammen med det ligeledes ofte behandlede Flintblad fra Nørre Lyngby som Repræsentanter for en særlig Kulturperiode, der efter det ene Findested kaldes Nørre-Lyngbykulturen[6].

Idet nu Schwantes antager, at de to Stykker fra Nørre Lyngby hidrører fra samme Lag, bestemmer han Flintbladet

[1] Aarb. 1919, 227.

[2] De saakaldte mandelformede Flintredskaber, som først er blevne fremdragne af Oscar Montelius: De mandelformige flintverktygens ålder, A.T.S. XX, No. 6, lader jeg her ude af Betragtning, da Montelius' Datering forekommer mig meget usikker. Se om disse: Anathon Bjørn: Stenaldersstudier. Kristiania Videnskapsselskapets Skrifter 1924 No. 5 S., 1 ff.

[3] G. Schwantes: Das Beil als Scheide zwischen Palæolithikum und Neolithikum. Archiv für Anthropologie. N. F. Bd. XX, 13 ff. — Gunnar Ekholm: Det brakykefale elementet i Nordens stenåldersbefolkning. Ymer 1924, 45 ff. [4] Oldtiden 1920, 125 ff.

[5] Sophus Müller: Aarb. 1896, 304 ff. Fig. 1—2. og Oldtidens Kunst i Danmark. Stenalderen 7, Anm. 6. Sarauw; Aarb. 1903, 303 ff. Friis Johansen: Aarb. 1919, 225 f.

[6] A. Jessen og V. Nordmann: Ferskvandslagene ved Nørre Lyngby, Danmarks Geol. Undersøg. II. R. Nr. 29, 1915, 52 ff. Fig. 3.

Digitized by Google

som en Pilespids og Redskaberne af Rensdyrtak, til hvilke nøjagtige Sidestykker forefindes i Udlandet, som Økser, og viser, at Øksen med Skaft overhovedet ikke findes i Palæolithikum, der ligesom Neolithikum maa betragtes som en Terminus for et kulturhistorisk Begreb, ikke som en absolut Tidsbestemmelse, idet Neolithikum indtræder til forskellig Tid paa de forskellige Steder i Europa. Man trænger da efter Schwantes's Mening til en Form, der tydelig markerer Forskellen mellem de to Kulturgrupper, og denne finder han i »Lyngbyøksen«, der bestemmes som den ældste Økse, hvis Mangel i Vesteuropas Magdalenien-Kultur skyldes den Omstændighed, at den er trængt frem fra Syd eller Sydøst, hvilken Indvandring godtgøres af Findestederne for de kendte Eksemplarer. Ekholms Theori falder i det væsentligste sammen med Schwantes's. Ogsaa han konstaterer efter Findestederne for Rensdyrøkserne en Kulturindflydelse fra et østligt eller sydøstligt Kulturcentrum — og det sikkert med Rette. Men ud fra denne Iagttagelse drager han vidtgaaende Slutninger med Hensyn til Danmarks ældste Befolkning.

Som bekendt viser Gravfundene fra *yngre* Stenalder, at der i Danmark og Sydsverige — fra Norge mangler Materiale næsten fuldstændigt[1] — Side om Side har levet 2 forskellige Racer, en kortskallet og en langskallet Race, medens Nordsveriges Befolkning hovedsagelig var langskallet i Oldtiden, som den er den Dag i Dag. For at forklare dette Fænomen har Forskerne antaget flere Indvandringer. I noget forskellig Form har de to svenske Forskere, Oscar Montelius[2] og Sune Lindqvist[3], fremsat samme Tanke: Den langskallede Befolkning, der har staaet Cro-Magnon-Racen nær, er Skandinaviens ældste Befolkning, medens den kortskallede Race maa være indvandret senere, i Tiden mellem Maglemose- og Køk-

[1] Haakon Shetelig: Primitive Tider i Norge, 337.
[2] De mandelformiga flintverktygens ålder. A. T. S. XX, 6, 57.
[3] Nordens benålder. Rig 1918, 65 ff.

Digitized by Google

møddingtid. Disse Theorier, der ud fra arkæologiske Grunde er bleven modsagt af Friis Johansen[1], til hvis Betragtning af Forholdene jeg paa ethvert Punkt kan slutte mig, har i Grunden kun vundet Tilslutning hos norske Arkæologer[2], der følger Lindqvists Betragtning af Forholdet. Gunnar Ekholm betragter nu disse anthropologiske Fakta modsat Montelius og Lindqvist og ser i »Kortskallerne« Danmarks ældste Befolkning, som er kommet fra Sydøst medførende Rensdyrøksen, og forklarer Mangelen af »Kortskaller« i Nordsverige derhen, at deres Indvandring er sket i en saa tidlig Tid, at de kun har truffet taalelige Livsvilkaar i Sydskandinavien[3]. Uden at jeg iøvrigt vil indlade mig paa en Drøftelse af disse Theorier, maa det være mig tilladt overfor Schwantes at fremhæve, at Sammenhørigheden mellem Rensdyrøksen og Pilespidsen fra Nørre Lyngby kun kan betegnes som en Hypothese, hvis Rigtighed ingenlunde lader sig godtgøre og i hvert Fald ikke tør udledes af de i de originale Publikationer givne nøjagtige Oplysninger om Stykkernes Fundforhold.

Ej heller Ekholms Theori lader sig efter min Mening forlige med det danske arkæologiske Materiale, og navnlig mangler denne — hvilket ogsaa gælder Montelius' og Lindqvists — ethvert Støttepunkt i det anthropologiske Materiale. Hverken Skeletterne fra Plau[4], fra Sværdborg[5] eller fra de

---

[1] Aarb. 1919, 231.

[2] H. Shetelig: Primitive Tider i Norge, 349. Anathon Bjørn: Nøstvetbopladsenes flintredskaper. Bergens Museums Aarbok: 1922—23, 18. G. Kossinnas Theorier, saaledes som de fremsættes i: Die Indogermanen. Mannus Bibliothek 26, 1921, hvor han S. 28 og 29 udtaler sig om Sprogforhold i den ældste og den ældre Stenalder, forbigaar jeg helst i Tavshed. De er for fantastiske til, at man ønsker at gendrive dem. Derimod turde det være paa Tide, at danske Archæologer protesterer mod den Maade, hvorpaa Kossina Gang paa Gang bruger deres Resultater og udtaler dem saaledes, at intetanende Læsere maa faa det Indtryk, at de skyldes Kossinnas egne Undersøgelser af Materialet, idet deres Arbejder kun nævnes i Forbigaaende i en Fodnote. [3] Ekholm, anf. Skr., 50.

[4] Kossinna: Anf. Skr. 26. [5] H. A. Nielsen: Fund i Sværdborg og Mullerup Moser af Skeletdele fra den ældste Stenalder. Aarb. 1921, 205 ff.

Digitized by Google

danske Køkkenmøddinger[1] lader sig i den ufuldstændige Tilstand, hvori de foreligger, anføre som Bevis for slige vidt-

[1] Som bekendt findes Menneskeknogler ikke sjældent paa Stenalderbopladser baade her hjemme og i det øvrige Norden. I Maglemose fandt Sarauw ved Undersøgelsen i 1900 et Laarben og et Fingerled af Voksne samt en Underkæbe af et Barn (Aarb. 1903, 198), og i Sværdborg Mose optoges det omtalte, noget ufuldstændige Skelet af en ung Mand (Aarb. 1921, 206 ff.). I de fleste Affaldsdynger fra den ældre Stenalder er spredte Menneskeknogler fremdragne. I Ertebølle fandtes saaledes den højre Overkæbe med isiddende Kindtænder og to løse Kindtænder samt Dele af et Skulderblad og et Spoleben af Menneske. Flere spredte Menneskeknogler fremdroges i Havnø-Dyngen; i Affaldsdyngen ved Ørum Aa optoges den afhuggede nedre Ende af sammenhørende Spole- og Albueben, og lignende Fund kendes fra andre Bopladser (Affaldsdynger, 80, 110, 114). I Norge haves flere lignende Fund. Saaledes optoges i Vistehulen ved Stavanger foruden et ret fuldstændigt Skelet af en Dreng, et Mellemfodsben og to Fingerled af et ældre Individ (Fürst: Vidensk. Selsk. Skr. I Mat-naturv. Klasse 1909, Nr. 1); og i Ruskenesfundet foreligger Knogler af et Barn og tre ældre Individer (Aug. Brinkmann og H. Shetelig, Ruskenesset. Norske Oldfund III, 10, 15—16. Jfr. H. Shetelig: Primitive Tider i Norge, 83 ff.). I svenske Fund er samme Iagttagelser gjorte. Saaledes er der paa en Boplads ved Mjölkbo fundet en Underkæbe og tre Ryghvirvler, der efter O. Almgrens Mening ikke kan tænkes at hidrøre fra en forstyrret Grav (Fornvännen 1906, 113), og det samme gælder en Del Menneskeben, der fandtes ved Åloppe. Jeg nævner disse Knoglefund, da de har rejst en Del Diskussion om, hvorvidt man var berettiget til at antage, at de nordiske Stenalderfolk har været Kannibaler. I flere Tilfælde forekommer det mig, at man snarest kan forklare Tilstedeværelsen af Menneskeknogler som foraarsaget ved, at Dyngedannerne har anlagt Grave paa Bopladsen, og at Gravene efterhaanden er bleven forstyrrede og Knoglerne blandet med Affaldet. (Se om Grave i Ertebølledyngen: Affaldsdynger, 77 ff.). Helt tør Muligheden af Menneskeæderi dog ikke afvises. Laarbenet fra Maglemose viste saaledes foruden Beskadigelser, der er tilføjet ved Fremdragelsen, Snit og Skrab, som synes at stamme fra Oldtiden. Noget lignende kan siges om Knoglerne fra Ørum Aa og om Knogler, der fandtes i den i Slutningen af Stenalderen beboede Hule »Stora Förvar« paa Stora Karlsø ved Gottland, hvor de i det mægtige Kulturlag fundne Menneskeben ofte var flækkede paa en Maade, der snarest maa synes at tyde paa, at man har forsøgt at fremdrage Marven (Retzius: Ymer 1890, 287). For Sværdborg-Skelettet er denne Antagelse næppe nødvendig, da Knoglerne ikke viste Spor af

Digitized by Google

rækkende Theorier. Man maa her afvente Fremkomsten af nyt Materiale og endda regne med den Mulighed, at Blandingen af den kortskallede og den langskallede Race kan være foregaaet og højst sandsynligt er foregaaet, inden Danmark og Skandinavien modtog sin Befolkning. I hvert Fald lader der sig ikke i Oldsagerne spore nogen saa dybtgaaende Forskel mellem Maglemosekulturens og Køkkenmøddingkulturens Bærere, at man behøver at gribe til det altid saare betænkelige Middel, som en Indvandringstheori er, naar det gælder om at tyde Forskellen mellem forskellige Tidsaldres Oldsager, og oven i Købet to Tidsaldre, der er adskilt ved en lang Periode, som kun er lidet oplyst. Man vil i hvert Fald i Maglemosekulturen finde Spirerne til den Udvikling, hvis Resultat foreligger i Køkkenmøddingtiden. Dette gælder saaledes Flintindustrien, hvor Blokke, Kærneøkser og Skrabere ofte viser paafaldende Lighed indenfor de to Grupper, og den i Køkkenmøddingerne almindelige Skivespalter er fremdraget i alle Fundene fra den ældste Stenalder[1]. Med Hensyn til det mikrolithiske Flintarbejde viser baade de midtjydske Fund, Anholtfundene og navnlig Fundet fra Bloksbjerg (S. 39), at denne Industri fortsattes til Køkkenmøddingernes Tid i forandret Form, indtil endelig disse Smaaredskaber, hvad de nu end har været anvendt til, forsvinder, afløste af en anden Form, der mere passede til de da foreliggende Krav.

Men ogsaa til Maglemosekulturens Benredskaber findes Paralleler i Køkkenmøddingerne; det gælder saaledes Hjortetaksøkserne og de glatte Benodde. For den sidste Redskabsforms Vedkommende lader Forskellighederne sig, som vi har set, meget vel forklare ud fra Forskelle i det Materiale, der stod til Raadighed for de to Tidsaldres Mennesker. Slag-

---

Beskadigelse tilføjet i Oldtiden. I det hele taget maa man endnu udtale sig med Forsigtighed om disse Forhold, da man endnu trænger til Materiale, og der foreligger flere Kilder til Fejltagelse.

[1] P. Reinecke: Zur Kenntnis der frühneolithischen Zeit in Deutschland. Mainz. Zeitsch. III (1908), 45.

Digitized by Google

stokken, der er saa almindelig i Køkkenmøddingerne, findes i Holmegaardfundet, og endelig hører de S. 113 ff. omtalte Spidsvaaben af Hjortetak, hvis Eksistens kan følges fra den ældste Stenalder til Køkkenmøddingtid, med til de Former, der hjælper at knytte Forbindelsen mellem de to Kulturer, og i samme Retning peger ogsaa de S. 81 beskrevne Køller af Træ.

Hvad dernæst Ornamentiken angaar, da taler den sit tydelige Sprog om den stadige Forbindelse mellem de to Kulturer. Jeg skal i denne Sammenhæng ikke opholde mig ved Zigzaglinierne, men fremhæve de mere indviklede Motiver som skraverede Rhomber, Skakbrætmønstret og endvidere Netmønstret, hvis første Spirer vi har fundet i Maglemosefundet og hvis rigeste Udvikling den S. 72 beskrevne Benod viser. Endelig kan man, som jeg før har nævnt, ikke for meget fremhæve, at den mellem Maglemosetiden og Køkkenmøddingperioden liggende Tid hidtil er saa ringe repræsenteret i Fundene. Man maa her afvente nye Fund, der sikkert vil lade Forbindelsen træde tydeligt frem baade i Redskabstyper og i Ornamenter. Det lidet, der hidtil er fremdraget[1], tyder i hvert Fald paa, at Fund fra denne Periode efterhaanden vil slaa en Bro over den tilsyneladende saa dybe Kløft, der adskiller de to Perioder.

Et Synspunkt kan endvidere gøres gældende, som endnu kun er bleven hævdet fra norsk Side[2]. Den ældste Stenalders Fund er hidtil kun kendt fra Bopladser ved Indsøer, medens Køkkenmøddingerne ligger ved det aabne Hav eller ved Fjorde med Saltvand. Dette skyldes, at de gamle Kystbopladser fra Ancylustiden ved Landsænkningen er neddykkede i Havet; men fra disse, opfiskes Tid til anden Redskaber, der vidner om, at saadanne Kystbopladser har eksisteret. Den Mulighed maa i hvert Fald tages i Betragtning, at disse vilde vise os et Inventar, der vilde frembyde

[1] Aarb. 1919, 227. Afh. S. 72 f.
[2] Haakon Shetelig: Primitive Tider i Norge, 57.

Digitized by Google

endnu større Lighed med Køkkenmøddingernes end det, der er fremdraget i de fra et snævert Omraade af Sjælland kendte Søfund.

Spørger vi nu til Slut, hvad da Holmegaardfundet lærer os om Livet i denne fjærne Tidsalder, kan vi ud fra det foreliggende rige Materiale give et sikkert Svar. Det er en ren Jægerkultur, der her som i de øvrige Fund fra den ældste Stenalder træder os i Møde. Paa lave, fugtige Holme i fordums Søer har i Sommertiden en Flok Mennesker slaaet sig ned. Føden har de skaffet sig ved Jagt paa Skovens Dyr, særlig Storvildt som de store Hjortearter, Elsdyret og Krondyret samt Uroksen. Disses Kød var det vigtigste Fødemiddel, Skindet gav Materiale til Dragter, og af Horn og større Knogler dannedes smukke Redskaber og Vaaben. Men mindre Dyr, Fugle og Fisk samt andre Vanddyr som Sumpskildpadder er heller ikke bleven forsmaaede. Fra Planteriget har der, bortset fra Nødder, som maa have spillet en vis Rolle som Supplement til den dyriske Næring, ikke været megen Føde at hente; men at det lidet, der var tjenligt til Spise, ikke blev vraget, viser det S. 19 omtalte Forraad af den gule Aakandes Frø. Tildels lod dette Billede sig tegne før Fremkomsten af de her behandlede Fund; men disse har paa alle Punkter paa det smukkeste bekræftet de Resultater, som tidligere Undersøgelser havde givet, og ogsaa i denne Henseende har de nyfremdragne Fund stor Betydning.

Digitized by Google

STUDIER OVER SNORRA EDDA.

AF

PROFESSOR R. C. BOER
(AMSTERDAM).

Kun få spørgsmål i den oldnordiske filologi er mere indviklede end det om forholdet mellem redaktionerne af Snorra Edda og denne teksts historie i det hele. Ved første øjekast synes et og andet vel at stå fast, men giver dog ved nærmere granskning anledning til mangfoldige tvivlsmål. Om andre punkter er meningerne hos dem, som har yttret sig derom, meget forskellige. Også foreligger der spørgsmål af allerstørste betydning, på hvilke undersøgelserne endnu næppe har indladt sig.

Til den førstnævnte kategori henfører jeg hovedredaktionernes afstamning. Om man regner til hovedredaktionerne de håndskrifter — fraset afskrifter af bevarede håndskrifter —, som indeholder den hele tekst eller største del af den, kommer følgende håndskrifter i betragtning: cod. regius (r), c. Wormianus (W), c. Upsaliensis (U) og, efter at Finnur Jónsson har gjort opmærksom derpå, c. Trajectinus (T). Håndskrifterne WrT stemmer, hvad læsemåderne angår, i hovedsagen indbyrdes overens, og på nær et par betydelige afvigelser i W er forskellen i indholdet heller ikke stor; rækkefølgen er, fraset tilsætningerne og udeladelserne i W, i alle tre den samme. U afviger stærkt fra disse tre håndskrifter i læsemåder, indhold og rækkefølge. På grund af disse forhold er forskerne enige om at forbinde WrT til én gruppe i modsætning til U. Indenfor gruppen WrT antages almindeligvis at være et nær-

Digitized by Google

mere slægtskab mellem r og T på grund af en gennemgående overensstemmelse i læsemåder.

Denne opfattelse tillader på forhånd ikke nogen slutning om den ene eller den anden redaktions større værd. Det eneste, man deraf kan slutte, er, at enten har én af de to redaktioner eller også bægge fjærnet sig meget langt fra archetypus. Det første alternativ har ingen af de forskere, som i den sidste menneskealder har udtalt sig om sagen, antaget i sin strængeste konsekvens, nemlig således at alle indbyrdes afvigelser mellem WrT og U skulde skyldes én redaktion, og at den anden med fuld nøjagtighed skulde gengive indholdet af archetypus. Alligevel er der en stor modsætning mellem opfattelserne. Medens Mogk i sine afhandlinger i Beiträge z. gesch. der deutschen spr. u. litt. (6. bind) har taget parti for U og i Wr (T var ham endnu ikke bekendt) har set en udvidet omarbejdelse, har Finnur Jónsson i hovedsagen holdt sig til den længere redaktion WrT (se Aarbøger f. nord. Oldkynd. 1898 s. 283 ff.; jvfr. prof. Jónssons tekstkritiske udgave af Snorres Edda, Kbhvn. 1900), og han anser dens ordlyd i de fleste tilfælde for den rigtige. Men han mener alligevel, at denne redaktion har optaget en del interpolationer, som U skal være fri for.

At læsemåderne ikke byder et fuldt sikkert grundlag for håndskrifternes gruppering, har man været opmærksom på. Derfor mener Finnur Jónsson sig berettiget til i sin tekstudgave at optage mange læsemåder, som ved en mekanisk kritik vilde være udelukkede. Denne tekstbehandling går ud fra, at der foreligger talrige sammenblandinger.

Et forsøg på teoretisk at bestemme håndskrifternes forhold efter læsemåderne har dernæst van Eeden gjort i indledningen til sin udgave af T (1913). Også han kommer til det resultat, at WrT danner en gruppe i modsætning til U og rT en snævrere gruppe i modsætning til W. Fremdeles antager han sekundære berøringer mellem r og U og mellem T og U (indl. s. CXXVI).

Digitized by Google

Spørgsmålet om de sekundære berøringer er meget vigtigt. Det sidste ord derom er vistnok endnu ikke blevet sagt.

På grund af stoffets meget indviklede karakter synes håndskriftfragmenterne ikke at have spillet en så stor rolle i diskussionen om håndskrifternes indbyrdes forhold som ønskelig. Ti de indeholder et såvel for dette forhold som for tekstens historie i det hele overmåde betydeligt materiale. De fragmenter, som kommer i betragtning, er AM 748 II (tidligere 1 *eβ* og også nedenfor således betegnet), AM 748 I (betegnet som 748) og AM 757. I vor undersøgelse vil de komme til at spille en betydelig rolle.

Et spørgsmål, der hidtil slet ikke er blevet stillet, er, om håndskrifternes archetypus må identificeres med Snorris bog. Dette spørgsmål kan dog i grunden også først rejses, når man har gjort sig en klar forestilling om de mange hinanden krydsende, men dog målbevidste ændringer, som teksten i de bevarede redaktioner har været udsat for. Først forståelsen af denne udvikling leder til den opfattelse, at udgangspunktet for tekstens udvikling ikke er nået med archetypus. De linjer, som fører fra de enkelte håndskrifter til deres fælles kilde, er fortsættelser af en linje, som fra denne kilde kan trækkes længere opad. Således deler vort stof sig naturlig i to hovedafdelinger. Første — her offentliggjorte — afdeling beskæftiger sig med håndskrifternes forhold samt overleveringens historie fra archetypus nedad; i anden afdeling — som bliver udgivet i et andet tidsskrift end nærværende[1] — vil et forsøg blive gjort på at bestemme, hvad Snorri har skrevet, og at undersøge traditionens udvikling fra Snorri til archetypus. Den analytiske undersøgelse nøder os til at gå denne vej. Historiografien vil, om den godkender resultaterne, gå modsat vej. Den vil begynde med Snorris bog og over archetypus tilsidst nå hen til de bevarede redaktioner.

[1] Acta Philologica Scandinavica, I s. 54.

Digitized by Google

HÅNDSKRIFTERNES FORHOLD. TRADITIONENS HISTORIE FRA ARCHETYPUS.

I. Hovedredaktionerne. 1. Varianterne.

Grupperingen WrT: U.

§ 1. Endskønt det er almindelig antaget, at WrT danner en gruppe i modsætning til U, og endskønt jeg selv på en måde deler denne opfattelse, må vi alligevel begynde med at gå dybere ind på spørgsmålet og således danne os en mening om dette forholds rækkevidde.

At der er en gennemgående overensstemmelse i læsemåder mellem WrT modsat U, har intet bevis behov. På hver side, ja næsten i hver linje finder man eksempler derpå. Men det beviser slet intet om et nærmere slægtskab mellem WrT. Det har i sin tid været Mogks store fejl, at han uden-videre gjorde disse overensstemmelser til et hovedargument i sin bevisførelse (se min Eddaudgave Indledning s. XXXII). U vrimler i den grad af urigtigheder, at man ikke i et eneste af de talrige tilfælde, hvor to i og for sig lige mulige læsemåder står overfor hinanden, har nogen grund til at formode, at U har det rette. Men af overensstemmelser imellem WrT i rigtige læsemåder kan ingen slutning angående deres slægtskabsforhold drages. Alligevel er der mange steder, hvor det ikke lader sig nægte, at WrT har en fælles fejl. Da sagen er almindelig bekendt, kan vi nøjes med at anføre et fåtal af eksempler. Jeg begynder med nogle steder fra Eddasangene (de anføres efter min udgave).

I,[1] 38 fgg. II, 255 fgg.

Vsp. 3, 2 *þar er* U (og RH), *þat er* WrT. — Vsp. 3, 8 *hvergi*

[1] Med I II henvises til teksten i den Arnamagnæanske udgave. I = r med en del læsemåder efter W; II indeholder U og fragmenterne.

* foran et bogstav, som antyder et håndskrift, betyder en gruppe. *U betyder altså efter sammenhængen enten kilden til U eller U med samt dens kilde. Kapitlerne af Skáldskaparmál citeres, hvor ikke andet angives, efter forste bind af den Arnamagnæanske udgave. Udgavens c. 1 (= overleveringens c. 2, se § 4) citeres som c. 1 (= 2).

Digitized by Google

U (og R), *ekki* WrT. — Vsp. 10, 5—6: *þar . . . gørðuz* WrT, *þeir . . . gørðu* U (RH). — Vsp. 19,1: *ausinn* WrT, *standa* U (RH). — Vsp. 44,5: *með hǫldum* WrT, *í heimi* U (RH). — 7: *skeggiold, scegiald ok* WrT, *skeggǫld* U (R). — 56,2: *søkkr* WrT, *sígr* U (RH). — Grímn. 43,3: *skipa* WrT, *skapa* U (R).

Det er let at tilføje eksempler fra andre steder: I, 234, 20. II, 303: *bliðu* WrT, *viþo* U. — I, 236, 9. II, 303: *bifkvǫn* WrT, *biþqvon* U. — I, 242, 24. II, 305: *sent* WrT, *synt* U. — I, 250, 3. II, 307: *mœrar (morar)* WrT, *mœran* U. — I, 256, 7. II, 309: *samði* WrT, *samþit* U. — I, 264, 11. II, 311, 11: *fyrst ok gulli byrstum* WrT, *fyrstr enum gulli bysta* U.

De anførte steder er alle tilhobe taget fra versene. Her er fejlene lettere at erkende end i en gennemgående prosatekst, især når denne, som tilfældet er med WrT, er godt skrevet. I U er de utallige fejl også i prosaen let kendelige. Dog forekommer der også i prosaen hos WrT tydelige fejl. Sådanne er f. eks. I, 276, 14. II, 299: *hafði* WrT, *hevir* U. — I, 394, 12. II, 361: *kaus* WrT, *kyri* U. — I, 396, 9. II, 361: *skiðin* WrT, *skið* U. — Heraf må man med rette antage, at der også blandt de talrige steder, hvor læsemåderne i WrT og i U begge to er mulige, vil være sådanne, om end forholdsvis ikke mange, hvor U har det relativt oprindelige.

Forholdet mellem håndskrifterne WrT indbyrdes.

§ 2. Når man går ud fra, at WrT danner en gruppe modsat U, er det på en måde ikke vanskeligt at påvise en nærmere forbindelse mellem r og T. Man kan næppe påstå, at læsemåderne i r og T i det hele står hinanden nærmere end i r og W. Men vel er det let at se, at flertallet af de læsemåder, som T alene har, indeholder fejl, og at omvendt dér, hvor rT tilsammen afviger fra W, W ikke sjælden har det oprindelige. Hvor r alene står overfor WT, har WT i de fleste tilfælde den bedre læsemåde. Dette gælder, for så vidt

Digitized by Google

som det er muligt med sikkerhed at vælge mellem læsemåderne; i talløse tilfælde er dog de indbyrdes afvigende læsemåder i og for sig lige gode, men en sammenligning med U kan i så fald støtte én af dem.

Modsætningen W: rT krydses dog af mange tilfælde, hvor forholdet er et andet. Denne ejendommelighed vil nedenfor blive behandlet særskilt, men den må dog nævnes her, fordi vi allerede i denne sammenhæng vil støde på et og andet eksempel. Den sikreste metode til at danne sig en forestilling om håndskrifternes slægtskab på grundlag af de forskellige overensstemmelsers talrighed og indre vægt, er at undersøge det fuldstændige materiale i et par vilkårlig valgte stykker. Et forsøg derpå har allerede van Eeden gjort. I indledningen til sin udgave af T har han sammenlignet læsemåderne i afsnittet I, 142, 5 *(þat)* — 184, 22. Med hensyn til gruppen WrT er han kommet til følgende slutninger:

1. Steder, hvor W står overfor rT. 34 gange anser han begge læsemåder for lige gode, 23 gange giver han rT, 24 gange giver han W fortrinet. Ret naturlig kan man hist og her være af anden mening end han. Det tal, hvorpå det kommer an, er de sidste 24; også om man bedømmer en del af dem anderledes, er dog antallet af disse steder for stort til, at overensstemmelserne skulde kunne forklares som tilfældige. De taler altså for en gruppering W: rT.

2. Derpå behandler han s. XXVII de steder, hvor Wr står sammen overfor T. 57 gange kommer han til et non liquet; 107 gange anser han læsemåden i Wr for den rigtige. To gange mener han, at T er oprindeligere. Afvigelserne er på disse to steder meget ringe; vistnok er de ikke så betydelige, at de kan give anledning til anden gruppering end den, der er meddelt under 1.

3. S. LIII omtales de steder, hvor WT står sammen overfor r; 39 gange er en afgørelse umulig; 68 gange får WT ret, 9 gange r.

Hvis dette er rigtigt, består der altså enten et nærmere

Digitized by Google

forhold mellem W og T, hvori r ingen del har, eller r står under indflydelse af et andet håndskrift. Men af det ringere antal steder, hvor r alene har det rette (9 overfor 24, hvor W står alene med en rigtig læsemåde) fremgår, at forholdet mellem T og r er nøjere end mellem T og W.

Vi skal nu anstille et lignende forsøg med tre mindre stykker og tillige fra U hente de oplysninger, som dette håndskrift kan give. Alle småting tages med. De stykker, som her skal undersøges, er:

1. Gylfaginning c. 2, AM I, 32, 12—36,5 nfr., jfr. II, 253 fg.
2. Begyndelsen af Skm c. 17, I, 270, jfr. II, 297.
3. En side med vers I, 256, jfr. II, 309.

I.

Betydningsløse varianter er:

i T. 1. stykke: 34,3 *svá at]* *suat.* 19 *mart]* *margt.* 36, 13 stavemåden *orondi.* 9 *svarar]* *svara.* 18 *fregn]* *fregnar.* 2. stykke: 270,8 *engi]* *engin.*

i W. 1. stykke: 34, 12 *VII*] *siau.* 2. stykke: 270, 6 *sá er]* *saer.* 9 stavemåden *iam goðr.* 22 stavemåden *Fræiu.*

i r. 1. stykke: 36, 7 *þrjú]* *III.*

II.

Åbenbare fejl i ét håndskrift:

i T. 1. stykke: 34,4 *lagt]* *ligt.* 5 *hvinverski]* *hunversci.* 6 *þǫkt]* *þocod.* 9 *salnæfrar]* *sualnefiar.* 10 *hyggjandi]* *hyggiandu.* 12 *VII]* *XII.* 16 *sjá]* *seigia.* 21 *þótti]* *þotto.* — 2. stykke: 270,3 *Ægi]* *eigi.* 6 *manna]* *ma* (kildehskr. havde *m̃a*). 14 *leiti]* *leuti* (T skriver ofte *u* i stedet for *i*). 16 *Ok er hann kom]* *ok.* Hermed hænger sammen: *buðu Æsir]* *esir budo.* — 3. stykke: Str. 3, 1 *árum]* *asom.* 5, 3 *simbli sumbls]* *sumblisumbs.* 5, 4 *sundrkljúfr]* *sundr.* *nio]* *nic.* 6, 1 *Þraungvir]* *þraungir.*

i W. 1. stykke: s. 34, 16 *fylgja má ek:* i stedet for *ek* står *hann* (om rækkefølgen se nedenfor). 15 *svarar]* *suarar ok seger.* 36, 4 *at vita* mangler. 10 *at sa* gentages efter *sitr hásæti.* —

Digitized by Google

2. stykke: s. 270,8 *veðja] ueria.* 21 *taka* mangler. — 3. stykke: s. 256 str. 4,3 *Hrungnis] Hrugnis.* 5,3 *sumbls] sumbl.* 6,1 *Þraungvir] Þrongum. gein] gœir.*

i r. 3. stykke: s. 256 str. 1,4 *seiðs] skeiðs. of] at.* 4,1 *borð-róins] borðtóins* (ut videtur udg.). 4,3 mangler. 5,2 *Þrívalda] þrívaldra.* Alle disse steder støttes WT af U.

III.

De øvrige varianter ordnes i fire hovedgrupper:

I. W står overfor rT.

1. U støtter rT.

1. 32,12 *konungr var maðr vitr ok] er maðr nefndr hann var konungr ok* W. — 2. 32,14 *gengu] giorðuz* W. — 3. 32,14 *vilja þeira] þeira vilia* W. — 4. 34,1 *ímóti] imot* W. — 5. 36,15 *spyrja] uita* W.

Alle disse steder er begge læsemåder forståelige. Men overensstemmelsen med U synes at tale for rT. Kun ved no. 5 kan en tvivl opstå, da *uita* (W) støttes ved Vafþr 3. Men W kan også stå under en måske ubevidst indflydelse fra Vafþr.

2. U støtter W.

1. 34,4 *gyltum* rT] *gylldum* WU. — 2. 34,4 *svá* rT] mangler WU. — 3. 34,11 *ok* rT] mangler WU. — 4. 34,13 *refilstigum* rT] *refils (rifils) stigum* WU. — 5. 36,7 *sátu þrír (III) menn sinn* rT] *sat sinn maðr* W, *sato þar maðr* U. — 6. 36,12 *hvárt* rT] *hvat* WU. — 7. 36,13 *er eyrindi (orondi)* rT] *se erenda* W, *veri eyrinda* U.

Tre af disse syv steder (no. 1. 6. 7) har WU øjensynlig en bedre læsemåde end rT; én gang (no. 5) er det ganske klart, at W har det rigtige, men her støttes W kun til en vis grad *(maðr)* af U, som har en kombination; *sato* i U stemmer overens med rT, og *þar* er måske opstået af *þrír,* hvad der står i rT. To steder (no. 2. 3) er begge læsemåder lige gode, men overensstemmelsen med U taler for W. No. 4 derimod modsiger hovedgrupperingen U: WrT, ti rT har den bedste

Digitized by Google

læsemåde (*refilstigum,* se Fritzner s. v.), men U stemmer overens med W. No. 4 og 5 tyder på — som det synes forskellige — sammenblandinger.

3. Tilbage står nogle steder, hvor W og rT afviger indbyrdes, uden at U oplyser noget.

1. 32,13 *mjǫk* mangler i W. — 2. 32,14 *Þat] ok* W. — 3. 34,2 *þá* mangler i W. — 4. 34,3 *hann* mangler i W. Meningen bliver derved en anden, men den er forståelig. — 5. 34,17 *sjálfr* står efter *nafns* i W. — 6. 36,10 *hásæti sat] sitr hasæti* W. — 7. 36,12 *heitir Jafnhár] Jafn háár heitir* W. — 8. 270,2 *er* (2)] *ok* W. — 9. 270,19 *Hrungnir] hann* W.

Af disse steder trænger følgende til en lille oplysning. No. 6 *sitr hásæti.* Forandringen i ordenes rækkefølge i W hænger sandsynligvis sammen med den s. 151 anførte urigtige gentagelse af *at sá.* W er her altså mindre oprindelig. Derimod er det rigtigt, at W bruger præsens *(sitr),* jfr. det forangående *svarar* og det følgende *heitir. sat* i rT synes at være opstået under indflydelse af *leiddi* (som er plusqupf. 'havde ført'). — No. 8 *ok* (W) er bedre end *er* (rT); *er* er opstået under indflydelse af det forangående *er.*

For de øvrige syv steders vedkommende er det ikke muligt med sikkerhed at afgøre, hvilken læsemåde der er den rette. Men fordi i de fleste tilfælde, hvor U er afgørende, dette håndskrift taler for W, har man grund til at antage, at forholdet her omtrent vil være det samme.

II. r står overfor WT.

1. 32,15 *eðr* r] *eða* WTU. — 2. 32,17 *laun* r] *lœynd, laund* WT. — 3. 34,2 *En* r] *ok* WT. — 4. 34,11 *hallardurunum* r] *hallar dyrum (durum)* WTU. — 5. 34,15 *ætti* r] *átti* WTU. — 6. 34,16 *fylgja má ek* r] *eg (hann* W*) má fylgja* WT, *mun ek fylgia* U. — 7. 34,21 *umb* r] *um* WT. — 8. 36,11 *er* r] *sa er* WT. — 9. 36,14. 16 *segir* rU] *svarar* WT. — 10. 270,10 *stórfeta∂ra* r] *storfetara* WT. — 11. 270,12 *hleypr, hleypir* r] *leupr, leupir* T, *lœypr, lœypir* W og 270,13 *hleypti* r] *leupir* T, *lœyper* W. — 12. 270,14 *var i svá miklum* r] *hafði svá mikinn*

Digitized by Google

WTU. — 13. 270,15 *of* r] *um* WT. — 14. 270,18 *drykkju* r] *at drekka* WTU. — 15. 270,19 *ór* r] *af* WTU. — 16. 270,23 *fœra* r] *hafa* WTU. — 17. 270,5 nfr. *En* r] *ok* WT. — 18. 270,1 nfr. *Freyja* r] *Freyja ein* WTU. — 19. 270,1 nfr. *fór* r] *þorir* WTU. — 20. 25,6 str. 1,4 *skeiðs* r] *seiðs* WTU. — 21. 25,6 str. 1,4 *of* r] *um* WTU. — 22. 25,6 str. 4,3 *borð tóins* r] *borð-róins* WT.

Af disse 22 steder, hvoraf to (no. 20. 22) allerede er blevet anført blandt de åbenbare fejl i r, står 13 også i U. Kun ved det aldeles ubetydelige no. 9 (forvekslingen *segir*: *svarar*) stemmer U overens med r; alle andre steder støtter U WT (ved no. 6 kommer alene rækkefølgen i betragtning; om fejlen *hann* i W se s. 151). Man har altså ret til at antage, at WT også de øvrige 8 steder, forsåvidt som der ikke foreligger særskilte grunde til en anden opfattelse, har det rette. Et par varianter er meget ubetydelige, nemlig no. 13 og 17. Hvad no. 7 angår, kan man tro, at *umb* måske er en archaisme, som W og T selvstændig har ændret. Hvorledes no. 11 skal bedømmes, er ikke ganske sikkert; manglen af *h* i former af *hlaupa* og *hleypa* er en afvigelse fra det oprindelige, men overensstemmelsen mellem W og T kunde dog her vel være tilfældig[1], om den ikke udstrakte sig over tre former; dertil kommer så i en af dem et fra r afvigende tempus. Det er derfor ikke usandsynligt, at denne variant må bedømmes på samme måde som no. 10. Her (i 10) foreligger atter et tilfælde, som strider mod det almindelige forhold; *storfetara* er nemlig en åbenbar fejl i WT; r har her alene det rigtige.

III. T står overfor Wr.

Fraset de allerede s. 151 anførte åbenbare fejl i T kommer følgende steder i betragtning:

1. 34,3 *sjá yfir hana* Wr] *yfir hana sia* T. — 2. 34,18 *ok* Wr] *enn* T. — 3. 36,2 Verslinjen *um skoðaz skyli* mangler i WrU, står i T. — 4. 36,7 *ok* (1) mangler i T. — 5. 36,10 *enu neðzta* Wr]

[1] Således må det vistnok opfattes, at navnet *Hrungnir* i W én gang, i T regelmæssig skrives uden *h*.

nazta T. — 6. 36,11 *sá* Wr] *sa er* T. — 7. 36,15 *er fróðr maðr* Wr] *frodur madr er* T. — 8. 36,18 *fram* Wr] *frami* T. — 9. 270,2 *eigi* Wr] *eingin* T. — 10. 270,2 *til sǫgð* Wr] *sogd til* T. — 11. 270,4 *Austrvega* Wr] *austr veg* T. — 12. 270,5 *jǫtuns* Wr] *manz* T. — 13. 270,5 *hét* Wr] *heitir* T. — 14. 270,8 *firi* (: *fyrir*) står foran *vill* i T. — 15. 270,11 *sá heitir Gullfaxi* Wr] *er gullfaxi heitir* T.

Blandt disse varianter fortjener ikke en eneste, med undtagelse af no. 3, opmærksomhed. Det er små omflytninger, udeladelser af et ord, forvekslinger af *en* og *ok*, et par gange brugen af et synonym (*jǫtuns: mannz*) eller af en afvigende bøjningsform. Intetsteds er der grund til at antage en fejl i Wr. En undtagelse danner kun no. 3, hvor T alene har Hávamálstrofens tredje linje, hvilken mangler i de øvrige hskrr., også i U. Mulig manglede den allerede i archetypus og er da optaget i T fra et Eddahåndskrift eller efter hukommelsen; men selvom så er, forstyrrer stedet det normale forhold, og dette tyder på en sammenblanding.

IV. W, r og T har hver sin læsemåde:

270,15 *sótti* r, *þœytti* (fejl for *þœysti*) W, *kom* T. T støttes af U. Men *kom* er det svageste udtryk, og da sammenblandinger ikke er udelukkede, taler meget for læsemåden i W, som anskueliggør situationen bedst.

Uregelmæssigheder.

§ 3. Hvis man efter ovenstående sammenstillinger vil drage en slutning angående forholdet mellem håndskrifterne WrTU, må den lyde, at, forsåvidt der kan dømmes efter læsemåderne, danner WrT vistnok i hovedlinjerne en gruppe overfor U, og på samme måde rT overfor W. Endvidere har det vist sig, at W, hvad læsemåderne angår, står kilden til gruppen WrT nærmest, da rT — som sammenligningen med U viser — har flere fælles afvigelser fra kilden end W alene; fremdeles, at r er en temmelig tro afskrift af dets forlæg, medens T har ikke så få små ændringer. Denne slutning er

Digitized by Google

her draget efter en udtømmende undersøgelse af tre meget små stykker af teksten; men da den stemmer overens både med de resultater, hvortil van Eeden er kommen ved en — iøvrigt mindre udførlig — undersøgelse af et større afsnit, og med den gængse opfattelse af forholdet, må den i den her meddelte forsigtige form anses for rigtig[1]. Denne forsigtighed finder i vor formulering et udtryk på to måder. Først i ordene »forsåvidt man kan dømme efter læsemåderne«. Der findes nemlig endnu et kriterium for håndskrifternes slægtskabsforhold, nemlig deres indhold. Læsemådernes skrøbelighed fører med eller mod vor vilje i den retning, og det vil nedenfor vise sig, at kun indholdet kan være grundlaget for undersøgelsen. Fremdeles er den nødvendige forsigtighed udtrykt ved bestemmelsen »i hovedlinjerne«. Derved gives tilkende, at den gruppering, som her opstilles, vistnok i de fleste tilfælde lader sig forsvare, men at den mange gange dog kommer til kort. For at belyse dette forhold skal ikke, som ovenfor er sket, fuldstændig ekscerperes nogle sider, men der skal fra adskillige dele af teksten anføres en række varianter, som grupperer sig på de mest forskellige måder. Vi begynder med nogle steder, hvor U går sammen med r imod WT eller med T imod Wr.

1. U + r : W + T.

	r[2]	U	W	T
S. 78,2	*himnum*	264 *honum*	19 *himninum*	*himninom*
		(*honum* (U) er opstået af *himnum*).		
- 78,18	*allan heim*	264 *heim allan*	19 *alla heima*	18 *alla heuma*
- 84,1	*ørlog*	265 *ok orlog*	20 *ok ǫll orlog*	19 *oll orlog*
		(i *ok* går UW, i *ǫll* går WT sammen).		

[1] Ikke sjælden kan man følge en læsemådes udvikling i gruppen WrT. Et eksempel står AM I, 334, 4. II, 318, 1 nfr. U har *vinnanda eða fremjanda verka sinna eða fara sinna* osv. Kilden til WrT udelader *verka sinna*. Den således opståede læsemåde går uforandret over i r. W og T har hver for sig en selvstændig rettelse. W (s. 72 af separatudgaven): . . . *fremjanda eða til fara sinna* (her tilføjes *til* foran *fara*); T udelader *eða* (2), som var blevet uforståeligt: *eða . . . fremjanda fara sinna* osv.

[2] r citeres efter AM I, U efter AM II, W efter udgaven af kommissionen for det AMske legat (1924), T efter van Eedens udgave.

Digitized by Google

r	U	W	T
S. 98, 17 *kvenna*	269 *qvenna*	23 *bragr kuenna*	23 *quenna bragr*
- 100, 9 *heitir*	270 *heitir*	23 *hèita*	23 *heita*
- 276, 1 *smán*	299 *sman*	64 *sma*	73 *sma-*
- 286, 1 *manuðr*	300 *manvþr*	65 *manaði*	75 *manadi*
- 304, 1 *Óðins*	313 *oþins* forandret til *oþs*	68 *Oðs*	79 *ods*
- 304, 8 mangler	313 mangler	68 *asta guð*	79 *asta gud*
- 318, 1 *Barreyja*	314 *barreyia*	70 *Barr œyiar*	81 *bareuiar*
- 344, 7 *ljóst*	358 *liost*	75 *lios*	87 *lios*
- 344, 13 *hann* (1)	358 *hann*	75 *þat*	87 *þat*
- 400, 13 *herfylgnis*	321 *herfylgnis*	78 *her fylgins*	102 *herfylgins.*

I alle disse og mange andre tilfælde af samme beskaffenhed må man, forudsat at den almindelig antagne gruppering er rigtig, tænke sig en sekundær berøring enten imellem r og U eller imellem W og T, — forsåvidt som forholdene ikke er endnu mere indviklede, hvorom der fra det hidtil nåede standpunkt intet nærmere kan siges.

2. W + r : U + T.

r	W	U	T
S. 54, 5 *Óðinn*	14 *Oðinn*	258 *alfavþr*	11 *allfaudur*
- 54, 11 *allt*	14 *allt*	258 mangler	12 mangler
- 56, 1 nfr. *svá*	15 *sua*	259 mangler	13 mangler
- 60, 2 nfr. *þau megu*	16 *megu þau*	259 *megi þav þo*	14 *þau mego þo*
- 80, 2 nfr. *standa vindar*	19 *standa . . . uindar*	278 *stendr vindr*	18 *stendr vindr*
- 86, 17 *Gautr*	20 *Gautr*	206 *gavtr. ialkr*	19 *gautr. ialkr*
- 86, 19 *þetta*	20 *þetta*	266 *þat*	20 *þat*
- 88, 14 *hafa gert*	21 *hafi gort*	266 *vîti*	20 *viti*
- 96, 17 *hon kǫttum II*	22 *hon kǫttvm II*	268 *hon a kavttvm sinvm*	22 *hon á kauttom sinom*
- 144, 2 *fyrir sjóninni einni*	34 *firi sionînnî œînnî*	281 *fyrir sionvnvm einvm*	36 *firi sionum hans einom*
- 262, 13—18 En strofe af Egill med prosa-indledning	60 som i r	311 mangler	69 mangler
- 222, 14 *Þiazi*	54 *Þiazi*	296 *svttvngr*	62 *suttvngr*
- 268, 7 *sinna*	61 *sinna*	312 *var sina*	71 *var sinna*
- 272, 21 *var*	63 *uar*	298 *varþ*	72 *vard*
- 304, 5 *kalla*	68 *kalla* (jfr. 305, 1. 11. 14 *kalla hana*).	313 *kalla hana*	79 *calla hana*
- 326, 11 *úrdrifinn*	71 *vrðrifîn*	316 *vindriþinn*	82 *uindridinn*
- 342, 6 *fastara*	74 *fastara*	317 *fastara en it fyrra sinn*	86 *fastara en ádr*
- 350, 7 *beið*	76 *beið*	320 *beþ*	89 *bed*

Digitized by Google

På disse og lignende steder er der en sekundær berøring mellem U og T eller mellem W og r, som man igen kan opfatte på mere end én måde. For det her foreliggende spørgsmål er det ligegyldigt, hvilken læsemåde der er den rette. Antager man f. eks., at T har benyttet et hskr., som var beslægtet med U, da kan T derfra have optaget såvel gode som dårlige læsemåder. En fælles læsemådes rigtighed eller urigtighed beviser her intet med hensyn til den kombination, der har fundet sted, og omvendt beviser en overensstemmelse intet om en læsemådes oprindelighed. Vi vil derfor ikke dvæle ved de anførte læsemåders værdi.

Ved andre kombinationer er det netop læsemådernes værdi, som det kommer an på til bevis for, at den almindelige gruppering ikke holder stik. Hertil hører disse tilfælde:

I. Ét håndskrift i gruppen WrT har en bedre læsemåde end de to andre, som stemmer overens med U.

1. r er bedre end WTU.

r	W	T	U
S. 28, 5 *Sigtúnir*	8 *Sigtún*	4 *sigtun*	253 *sigtvn*

Den foregående verbalform lyder i alle hdskr. *heita* (pl.).

r	W	T	U
- 52,1 nfr. *óluz .. mannkindir þeim er*	14 *olz .. mannkindín su er*	11 *oloz ... mankyndin þeim er*	258 *ox ... mannkindin er*

Der er tale om de menneskeslægter, som befolker verden; flertal er altså den naturlige form. Den bruges i r. I T står også verbum og pronomen endnu i flertal. Hovedordet derimod står i WTU i éntal, og derefter er i UW verbum og i W også pronomen blevet rettet. I U er pronomen udeladt. T danner et overgangstrin fra r til WU. Derimod kan man ikke vende forholdet om og erklære læsemåden i T for et overgangstrin fra WU til r, ti om end verbum ved en fejltagelse kunde være blevet sat i flertal, er dog en spontan opståen af en flertalsform i relativum *(þeim er)* umiddelbart efter et foregående ord i éntal utænkelig. Den oprindelige fejl er en skrive- eller læsefejl (*n* for *r* i *mannkindir*).

r	W	T	U
S. 330, 9 *gránserks*	71 *gransetr*	83 *gransetrs*	317 *gran .. trs*

se i U er ulæseligt. Den rigtige form er *gránserks* (r).

Digitized by Google

2. W er bedre end rTU.

W	r	T	U
S. 15 *uedr*	60,11 *verdr*	13 *verdr*	259 *verþr*
- 84 *landa*	438,4 nfr. *handa*	109 *handa*	331 *handa*

Den rigtige læsemåde *landa* står også i 748 (II, 442).

Til denne gruppe hører også det s. 152 omtalte sted I, 36, 7, hvor W alene har *sat sinn maðr* og U går sammen med rT i det fejlagtige *sato*.

3. T er bedre end WrU.

T	W	r	U
S. 65 *litinn*	57 *litlum*	238 str. 1, 4 *litlum*	304 *litlvm*
- 142 *drottquedinn hattr*	88 *drottquæðr haattr*	606,20 *drottquæþvm hætti*	376 *drottkvæþr hattr*

Læsemåden *drottquæþvm* i r viser endnu tilbage til *dróttkveðinn*; den danner overgangen til *dróttkvæðr* i WU, som derved bevises at være mindre oprindelig.

Herhen hører også det s. 155 omtalte sted I, 36, 2, hvor alene T har den fjerde linje af Háv 1.

II. Gruppen rT har en bedre læsemåde end WU.

r	T	W	U
S. 84,4 (Loks. 21,1) *ertu*	19 *ertu* (jfr. R)	20 *ertu nu*	265 *ertv nv orþinn*
- 130.1 *Geirvimul*	32 *geirvimul*	30 *Geirrumul*	277 *geirvmvl*
- 244,17 *ok fylli*	67 *ok fyllr*	58 mgl.	306 mgl.
- 278,5—7 *ok er þat boðit til varnanar* osv. — *í hǫfuð Þórs*	74 som r	64 mgl.	299 mgl.
- 426,3 nfr. *mǫgr*	107 *maugr*	82 *môg*	329 *mavg*

Hertil hører også til en vis grad den s. 152 omtalte indledningssætning af Gylfag c. 2, hvor W har lånt ordene *er maðr nefndr hann var* (med udeladelse af *var maðr vitr*) fra et hskr., som i lighed med U havde udeladt c. 1. I U begynder c. 2 som i rT. Det håndskrift, som W her har benyttet, er altså ikke U, men et med U beslægtet hskr., i hvilket den omstændighed, at c. 1 manglede, havde givet anledning til en ændring i c. 2. W havde ingen anledning til selvstændig at foretage denne ændring. (Beviset for, at c. 1 hører til den oprindelige tekst, gives i en anden sammenhæng).

Digitized by Google

III. Indenfor gruppen WrT gentager uregelmæssigheden sig. Flere steder kan man — uden at tage hensyn til U — se, at enten T alene har det rigtige overfor Wr eller r overfor WT.

1. T : Wr.

T	W	r
S. 7 *hitt er þo mest*	10 *þo* mangler.	38,9 *þo* mangler.
- 100 *var*	76 *er*	392,8 *er*
(U har *var* men bruger iøvrigt et andet udtryk).		
- 88 *refrs*	76 *ræfs*	348,5 *ræfs*
(U afviger selvstændig: *ræfr*).		
- 88 *hlifar*	76 *hliðar*	348,11 *hliþar*
(Strofen mangler i U).		
- *hofud mans*	23 *hofut*	100,8 nfr. *hǫfut*
- 49 *com*	44 *kemr*	176,2 nfr. *kømr*
(U bruger en anden udtryksmåde og forkorter).		
- 57 *calladann*	50 *kailat*	206,11 *kallat.*

2. r : WT.

Herhen hører det s. 154 omtalte sted (270,10), hvor r har *storfetaðra,* WT *stórfetara;* muligvis også de sammesteds anførte former *leypr, leypir, leypti,* (s. 270,12. 13). Endvidere nogle af de steder, som van Eeden omtaler s. LXXXII fgg., nemlig I, 152,4 nfr. *freista at renna* r, *freista ok renna* W (s. 37) T (s. 40); I, 156,6 nfr. *af munni sér ok sér líz honum nú,* hvor W (s. 38) T (s. 42) udelader *sér* (2); I, 156,2 nfr. *sparast* r, *spara* W (s. 38) T (s. 42). (De øvrige steder, som van Eeden omtaler, hører til dem, hvor U kan jævnføres, de falder altså i den s. 158, under I, 1 omtalte rubrik).

Det ovenfor anførte materiale er tilstrækkeligt til at vise, at man efter læsemåderne alene ikke kan danne sig en i enhver henseende fyldestgørende forestilling om håndskrifternes forhold. Også ved erkendelsen af sammenblandinger kommer man ikke langt, ti de forklaringer, hvortil de forskellige steder kan give anledning, synes at modsige hinanden, og de fleste kan forklares på mere end én måde. Med et par punkterede linjer i et iøvrigt simpelt stammetræ når man ikke til noget resultat. Vi må derfor se os om efter en

Digitized by Google

pålideligere fører og vender os da til de fire hovedredaktioners indhold.

Vi begynder med en oversigt over indholdet, i hvilken vi stiller WrT overfor U og tillige anfører de vigtigste afvigelser, som karakteriserer de enkelte til gruppen WrT hørende håndskrifter.

2. Indholdet. Oversigt.

§ 4.

WrT	U
I. Prolog.	
I, 2—30. I r er begyndelsen tabt indtil s. 24, 3. I T er begyndelsen tabt indtil s. 6, 1. Her mangler s. 6,2 nfr. —10, 5 nfr. og s. 12, 6 nfr.—22, 3.	II, 250—253. Prologen er betydelig kortere end i W. I, 6,2 nfr.—10,5 nfr. og 12, 19—22, 3 mangler. (Der mangler to linjer mere end i T. Denne forskel lader sig forklare af de mange forkortelser i U).
II. Gylfaginning.	
I, 31—206.	II, 253—293. C. 1 mangler. Indholdet af c. 18 står i c. 41 (I, 132. II, 278 = U c. 26). Slutningen (I, 206) er forkortet til tre linjer.
III. Bragarœður med eptirmáli.	
I, 206—228. Til denne afdeling hører også I, 230, 1—15, et stykke som i den AMske udgave er flyttet til begyndelsen af Skm. Dets rigtige plads er foran eptirmáli (s. 224).	II, 293—301. Ved afdelingens slutning, efter eptirmáli, men foran Skáldskaparmál, hvoraf begyndelsen betegnes ved en overskrift, står c. 17—18 (I) af Skm. Stroferne fra Haustlǫng og Þórsdrápa i disse kapitler mangler. Imellem Brgr og Skm står fire blade, som indeholder Skáldatal, Sturlungernes genealogi og et navneregister indtil Snorri.

Digitized by Google

WrT	U
IV. Skáldskaparmál.	
I, 230—592.	II, 302—363.

1. Læren om omskrivningerne.

WrT	U
Dette kapitel mangler.	Et indledningskapitel, der indeholder omskrivninger af skáldskapr. I c. 17—18 er omflyttede til Brgr (se ovenfor). I c. 21 (s. 304, om Sif) mangler. C. 22 (om Iðunn) er kortere. Stroferne fra Haustlǫng mangler.
I W mangler c. 39—43.	I c. 33—35, 39—44 (med undtagelse af to af de tre strofer ved slutningen af c. 44) og prosaen af c. 36 og 45 mangler. Det meste er optaget i forkortet form ved slutningen af Skm. Se nedenfor. I c. 50 med undtagelse af første sætning mangler. Optaget ved slutningen. Se nedenfor.

2. Úkend heiti.

WrT	U
Mangler i W. Jfr. nedenfor. I W følger efter læren om kenningerne de fire grammatiske afhandlinger med indledning (AM II, 2—248).	Rækkefølgen afviger fra rT (og 1*eβ*). Flere stykker mangler. Navneramserne mangler. Ved slutningen står de fleste af de udeladte fortællinger i ændret rækkefølge og kortere redaktion. Med et par undtagelser mangler de deri forekommende strofer og digtfragmenter. Også Grottasǫngr mangler; et stykke af Ragnarsdrápa hører til et kapitel (42), som mangler helt. Til de nyoptagne stykker hører også c. 36. Den deri forekommende halvstrofe samt to halvstrofer ved slutningen af c. 44 står således to gange i U.

Digitized by Google

WrT	U
	Efter fortællingerne følger 3 dróttkvættstrofer, som ikke står i WrT (og 1eβ). Den anden grammatiske afhandling i en fra W afvigende redaktion (II, 364—367). Så følger nogle sager 'nullius momenti' (efter udgaven).

V. Háttatal.

I, 594—717. I W mangler formedelst en lakune begyndelsen indtil I,606,11 og formedelst en anden lakune slutningen fra I, 703, 4. På de derefter bevarede blade[1] står først Rígsþula, dernæst et stykke af Skm. med úkend heiti i en stærkt afvigende redaktion. I T er slutningen fra I, 676,4 tabt.	II, 369—396. Først står et stykke af en fortegnelse af hættir med strofernes første (nogle steder første og anden) linje. Dernæst Háttatal. Slutter med prosaen efter str. 56. Resten af sidste blad er ubeskrevet.

Teksten i U er gennemgående kortere, mange steder endog betydelig kortere end teksten i WrT. Fremdeles må lægges mærke til det store antal af overskrifter over hovedafdelinger og kapitler i U, hvilke mangler i Wr. T har en del overskrifter, men står dog i så henseende langt tilbage for U.

Fortællingerne vedrørende omskrivninger for guld[2] og om Hjaðningaél.

§ 5. Den mest iøjnefaldende forskel imellem WrT og U er uens plads for og ulige behandling af fortællingerne i Skm. Når vi her stiller U overfor WrT, må dog bemærkes, at der også mangler en del fortællinger i W. Men omfanget af det manglende og den videre behandling er ikke de samme. Det bliver et spørgsmål for sig, om der på dette punkt er en

[1] Her tages intet hensyn til de senere indsatte papirblade.

[2] Disse fortællinger betegnes i det følgende for nemheds skyld: 'fortællinger om guld'.

Digitized by Google

sammenhæng mellem W og U. Foreløbig går vi ud fra — hvad vi senere vil få bekræftelse på —, at W stammer fra et hskr., som i denne henseende stemmede overens med rT. Vi har altså at gøre med en modsætning WrT : U.

De fortællinger, der her kommer i betragtning, er den store gruppe, som forklarer kenninger for guld (c. 33—44 [45]), den om Hjaðningaél og de to om Þórs kamp med Hrungnir og hans besøg hos Geirrøðr. Intet af disse stykker, med undtagelse af stroferne i c. 36 og af c. 37—38, står i U på samme sted som i rT(W). Tildels har de en anden plads, tildels mangler de ganske. Vi vender os først til c. 33—45.

At fortællingerne om guld, hvor de står i WrT, ikke er nyoptagne, men at de er udeladte i U, lader sig nøje bevise. Det fremgår af U c. 60 (II, 319, jfr. I, c. 32 s. 336), hvor de guldkenninger, hvorom de følgende fortællinger handler, opregnes. I U står: *Hvernig skal kenna gvll sva at kalla þat elld ægis ok bar glasis haddr sifiar havfuð bavnd fvllo. gratr freyio. skvr dravpnis. ok dropa ok regn avgna freyio. Otrgiolld. saþ fyris vallar. havgþak havlga. elldr ægis ok ranar ok allra vatna ok handar ok griot. ok sær handar. froþa miol.* Dette er omtrent ordret det samme, som står I c. 32; et par omskrivninger *(munntal ok rǫdd ok orð jǫtna, nauðgjald Ásanna)* mangler. Kenningen *elldr allra vatna* har givet anledning til en tilføjelse efter *elldr* af *ægis ok ranar ok*, således at *elldr ægis* forekommer to gange; *sker eða blik handar* er blevet til *sær handar.* Stykket supplerer I c. 32 ved kenningen *Fróða mjǫl,* som dér er gået tabt.

Umiddelbart derefter følger strofen af Eyvindr *Fullu skein á fjǫllum* (d. e. I c. 36 s. 346), som i I er et eksempel på kenningen *hǫfuðbǫnd Fullu,* der følger efter kapitlerne om *eldr Ægis, bar Glasis* og *haddr Sifjar.* Strofen slutter sig i U, hvor det mellemliggende mangler, meget dårlig til fortegnelsen fra c. 32.

Ligesom denne strofe, som med en i U manglende indledningssætning udgør c. 36, er c. 37—38 bevarede i U. Grun-

Digitized by Google

den dertil er øjensynlig, at c. 37—38 indeholder en sluttet række strofer uden fortællinger. C. 39—44 med Niflungasaga og fortællingerne om Fróði og om Hrólfr kraki mangler atter; teksten fortsættes (II, 321) med den første og tredje af de tre halvstrofer ved slutningen af c. 44 (I, 398), men kapitlerne er ikke sporløst forsvundne. Imellem c. 38 og de to strofer fra c. 44 står (s. 321): *Gvll er kallaþ otrgiavlld. eða navþ giolld asanna eða rógmalmr. bol eða bygþ fafnis. eða malmr gnita heiþar eða byrþr grana. ok arfr fafnis. niflvnga skattr. eða arfr kraka saþ.* At dette stykke er nyoptaget, ses allerede af dets forhold til c. 32, som også står i U. Hvis denne fortegnelse af kenninger var gammel, vilde den høre sammen med c. 32, og den måtte da umiddelbart følge derefter. At den ikke hører sammen med c. 32, fremgår fremdeles af, at den indeholder gentagelser. *Otrgjǫld* står i begge stykker, og *kraka sáþ* er en variation af *sáð Fyrisvalla* (i W står *sáð Kraka* da også i c. 32). Stykkets kilde er de udeladte fortællinger; den afskriver, som har udeladt dem, har optaget de omskrivninger, de indeholdt, og det i kapitlernes rækkefølge; *otrgjǫld* og *nauðgjǫld ásanna eða rógmálmr* står i c. 39; *ból eða bygð Fáfnis eða málmr Gnitaheiðar eða byrðr Grana* i c. 40; *Niflunga skattr eða arfr* i c. 42; *sáð Kraka* i c. 44. Så mekanisk har manden excerperet omskrivningerne i c. 39—44, at han ikke har lagt mærke til, at han gjorde sig skyldig i gentagelser; kun kenningen *Fróða mjǫl* har han ikke gentaget, måske fordi han mindedes den fra s. 319.

Denne sætning med omskrivninger viser fremdeles, at den — direkte eller indirekte — kilde til U kendte fortællingerne i den form, hvori redaktionen WrT meddeler dem. Ved slutningen af Skm er i U flertallet af de udeladte fortællinger optaget. Niflungasaga er dér meget kortere end i WrT. C. 39 står der; om c. 40 er en reminiscens bevaret i ordene (s. 360): *Nv tok hreiþmarr gvllit at sonargiolldvm. en fafnir oc regins* (sic) *beiddvz af nockvrs i broþr giolld. þeir drapo favþr sinn. Fafnir lagþiz a feit ok varþ at ormi. en reginn*

Digitized by Google

for a brott. (Se Die Edda, Einleitung s. XLIII). C. 41—42 mangler fuldstændig. Men sætningen s. 321 indeholder omskrivninger fra c. 40 og c. 42; dens kilde må således have indeholdt disse kapitler.

En forskel findes således imellem den fortælling, som U har udeladt på det til I c. 39—42 svarende sted, og den som meddeles i U ved slutningen af Skm. Den fortælling, kilden til U indeholdt på det oprindelige sted, havde også den oprindelige form; den var fri for forkortelser. Den i U overleverede er stærkt forkortet. Til dette punkt kommer vi senere tilbage.

Hensigten med udeladelsen fremgår tydelig af den behandling, teksten har fået i U. Redaktionens forfatter skriver et lærd arbejde; det er ham om at gøre at medtage omskrivningerne og de strofer, som indeholder eksempler på dem; fortællingerne har — i det mindste i denne sammenhæng — ikke interesseret ham; efter hans formening var deres plads ikke her. Hans udeladelser begynder med c. 33, hvor fortællingerne begynder. C. 33—35 indeholder tilsammen syv verslinjer. Dem har han prisgivet, men så snart der igen kommer flere strofer — i c. 36—38 — medtager han dem. Så følger c. 39—44 med fortællinger. Her opsøger han alle deri forekommende omskrivninger og optager dem; fortællingerne selv udelader han derimod. Men fra slutningen af c. 44, hvor stroferne atter begynder, følger han påny nøje sin kilde. Med sammenhængen har han ikke taget det altfor nøje; det viser sig i den måde, hvorpå strofen fra c. 36 slutter sig til c. 32, og samme iagttagelse lader sig gøre ved fortsættelsen af teksten: de strofer (fra c. 44), som følger efter hans af c. 39—44 samlede fortegnelse af kenninger, indeholder kun et par variationer af kenningen *Kraka sáð* (nemlig *frœ Fyrisvalla* og *Kraka barr*); de øvrige omskrivninger, som findes i hans fortegnelse, forekommer her ikke.

Efter c. 44 følger i WrT c. 45, hvis første del består af et kort prosastykke om kong Hǫlgi i Hálogaland og hans grav-

Digitized by Google

høj og en strofe, som indeholder et eksempel på omskrivningen *Hǫlga haugþak (-þǫk)*. Derefter følger tre strofer fra Bjarkamál. I U er prosaindledningen udeladt. Den mand, som har fjærnet den, har uden tvivl opfattet den som slutningen af fortællingerne. Den formodning kunde da synes nær, at det er en og samme mand, som har udeladt de foranstående fortællinger og denne sætning. Senere vil vi se at der findes overvejende grunde for en anden opfattelse (se herom § 21). I U følger altså på de to strofer fra c. 44 *sva qvaþ skvli þorsteins son* og derpå første strofe af c. 45 (s. 321. I, 400).

At fortællingen om Hjaðningaél er udeladt i U, fremgår tydelig af overleveringen. I I begynder c. 48 (s. 416) med det spørgsmål: *Hvernig skal kenna orrostu?* Der følger så nogle omskrivninger og strofer, hvorefter c. 49 går over til *vápn ok herklæði*, atter med en række strofer. Derpå begynder c. 50 endnu engang: *Orrosta er kǫlluð Hjaðninga veðr eða él ok vápn Hjaðninga eldar eða vendir*. At der vendes tilbage til æmnet fra c. 48, hænger sammen med, at der nu følger en fortælling, som indeholder en forklaring til denne omskrivning. Det er således en forståelig, om end ikke fortræffelig rækkefølge. I U er den sætning, som indleder c. 50, bevaret (s. 331), men fortællingen er strøget. Derved kommer meddelelsen, at 'kamp' kaldes *Hjaðninga veðr eða él,* til ganske at hænge i luften. Hvis forfatteren af denne sætning ikke havde haft andet at sige, vilde dens eneste rigtige plads have været på det sted, som modsvarer I c. 48 (II s. 326), hvor omskrivningerne for *orrosta* står sammen. Og den rette plads for bemærkningen om omskrivninger for våben vilde være s. 327, på det sted, som modsvarer c. 49.[1]

[1] Der følger i håndskrifterne — også i U — endnu en bemærkning om *orrosta* med en strofe, som ikke hænger sammen med fortællingen. Den er et tillæg i archetypus, men den vilde, om den end var oprindelig, ikke kunne tjene til forsvar for rækkefølgen i U. Den indeholder eksempel på en af de i c. 48 givne omskrivninger; ved slutningen står en bemærkning om den figur, som kaldes *rekit*.

Digitized by Google

§ 6. Fortællingerne er optaget i U ved slutningen af Skm, dog ikke ganske i deres oprindelige rækkefølge. Først står historien om Heðinn (s. 355): *her segir fra bardaga heþins oc havgna* (I c. 50); derefter følger stykkerne om guld med overskriften *her segir vm kenning gvlls.* Den første fortælling (s. 356) er den om *barr glasis* (c. 34); så følger *fra velvm dvergsins við loka,* d. e. *hadd Sifjar* (c. 35), så *hǫfuðbǫnd Fullu* (I c. 36) med overskriften *fra kenningo gvllz* (s. 358), kun én sætning med en strofe, som også står i hovedteksten; det er ikke en fortælling, og det er vel ved en fejltagelse, at den er optaget ved siden af c. 34. 35. C. 37—38, som står i hovedteksten, udelades her; derefter kommer den stærkt forkortede Niflungasaga (c. 39 og et par linjer fra c. 40; c. 41—42 optages ikke); overskriften lyder *loki drap otr son hreiþmars.* De derpå følgende fortællinger om Fróði og om Hrólfr kraki har byttet plads (s. 360 og 362); overskrifterne lyder *fra þvi er hrolfr seri gvllino* og *her segir hvi gvll er kallat froþa miol.* Historien om Fróði er stærkt forkortet (indtil 8 tryklinjer); alligevel er bevaret udtryk, som minder om den oprindelige tekst (*kveþa matti lioþ eitt,* jfr. I, 376, 13; udtrykket stammer fra Grottasǫngr str. 7). Forholdene er således af samme art som ved Niflungasaga. Tilsidst følger den korte prosaiske indledning til c. 45 (om kong Hǫlgi). I stedet for ordene *svá kvað Skúli Þorsteinsson* står her: *hava her eptir skalldin qveþit sem fyrr er ritað* (s. 363). Derved henvises til s. 320, hvor Skúlis strofe står med de samme indledende ord som i I.

Kun én fortælling i gruppen c. 33—44 mangler ganske, nemlig den, som giver oplysning om kenningen *eldr Ægis.* Det hænger sammen med en anden forskel mellem WrT og U, som vi nu skal gå ind på.

Overskriften over Bragarœður (I, 206 c. 55. II, 293) lyder i U: *fra heimboþi asa með ægi,* hvorefter der fortælles, at Aserne var på besøg hos Ægir, som holdt et gæstebud. Det var ved denne lejlighed, at Bragi meddelte Ægir sin visdom. Næste kapitel (U c. 33 s. 295. I, 216 c. 57) har til overskrift:

Digitized by Google

her segir fra þvi at æsir sato at heimboþi at ægis ok hann spvrþi braga hvaþan af kom skaldskaprinn osv. Denne fremstilling er ganske urigtig[1]. Når U begynder et kapitel (her 32) med ordene: *Þesser æsir þago heimboþ at ægi i hles ey. Aþr hafþi oþinn honvm heim boþit. Um qvelldit let oþinn bera sverð i hollina ok lysti þar af sem logvm biortvm. Þorr var þar* osv., så fremgår det allerede af ordene *let oþinn bera*, at det ikke er guderne, som er på besøg hos Ægir, men Ægir, der gæster guderne. Dette fortælles også rigtig i WrT (I, 206). Mellem dette sted og I, 336 (c. 33), hvor kenningen *eldr Ægis* forklares, er der nu en sammenhæng. Her siges, at Ægir indbød aserne til et gæstebud for at gengælde den tidligere modtagne opmærksomhed (derved sigtes altså til Bragaræður). I c. 33 meddeles, at Ægir lod guld bære ind i hallen til belysning, ligesom i Valhǫll sværdene tjente til samme formål. Den redaktør, som har givet begyndelsen til Brgr den i U foreliggende form, har kendt begge gæstebud, men har gjort dem til ét. Han fortæller i Brgr, at guderne er på besøg hos Ægir (det senere gæstebud); alligevel besørger Óðinn belysningen ved sværdene (første gæstebud). Dette gilde, som er opstået ved en kombination, står på den plads, som tilkommer første gilde; ikke desto mindre meddeles, at Ægir tidligere havde været på besøg hos guderne *(Aþr hafþi oþinn honvm heim boþit)*. Hvorledes denne fremstilling er opstået, er ganske tydelig; der kan ikke være tale om, at U skulde have det oprindelige, og når overskriften på s. 295 endnu engang gentager samme påstand, at guderne er Ægirs gæster, kan denne overskrift ikke være ældre end den omtalte kombination.

At en redaktør af *U er ansvarlig for denne fejl, er alt bemærket. Vi spørger nu, hvad meningen er med denne fremgangsmåde. Omredigeringen af dette kapitel hænger sammen med udeladelsen af c. 33, altså af hele rækken

[1] Se Die Edda, Einleitung s. XXXV note.

Digitized by Google

c. 33—35. 39—44. 50. Vi må her ligesom dér nøjagtig skelne mellem to handlinger: udeladelsen af kapitlerne på deres oprindelige plads og deres optagelse i en anden sammenhæng. Dersom udeladelsen af c. 33 må ligestilles med udeladelsen af c. 34. 35. 39—44. 50 — og derom er ingen tvivl mulig —, må optagelsen af en del af indholdet af c. 33 i indledningen til Brgr ligestilles med optagelsen af de øvrige kapitler ved slutningen af Skm. Sammenligningen er frugtbringende. Ti ikke blot har vi begge gange at gøre med en optagelse på et andet sted end det, hvorfra stykkerne er fjærnet, men vi møder i begge tilfælde samme tilbøjelighed til at forkorte teksten. Ved at gøre de to besøg til ét, så at der kun i forbigående sigtes til et tidligere besøg, er fremstillingen blevet betydelig forkortet. Det er da også den lejlighed, indledningen til Brgr gav til at optage en del af c. 33 og således reducere dette kapitel til et par linjer, som er årsag til, at gudernes besøg hos Ægir mangler blandt de fortællinger, som står sammen ved slutningen af Skm.[1]

§ 7. Før vi går videre, må det spørgsmål stilles, om den mand, der har udeladt fortællingerne, har været den samme, som har optaget dem på et andet sted. Med andre ord: er den form, hvori U foreligger, opstået ved en eneste, gennemgribende omarbejdelse, eller må der skelnes mellem flere trin i udviklingen? Den omstændighed, at en redaktør har forkastet som overflødige og forstyrrende en række fortællinger midt i en bog, hvis væsentlige indhold bestod af omskrivninger, beviser endnu ikke, at han på ingen måde vilde have dem med. Det kunde tænkes, at han var af den mening, at der vistnok tilkom dem en plads i bogen, om end snarere

[1] Den her omtalte forkortelse, som går så vidt, at den ikke engang respekterer indholdet, må skelnes fra den stilistiske forkortelse, som også i dette stykke fremtræder meget tydelig. Endogså meddelelsen om det faktum, hvorpå omskrivningen *eldr Ægis* beror, er gået tabt. — Om den stilistiske forkortelse se nærmere § 19.

Digitized by Google

ved dens slutning end midt imellem det uensartede stof. I så fald må han allerede fra begyndelsen have haft den hensigt at behandle disse stykker således; ti han har da allerede i Brgr optaget en af de fortællinger, som han først senere udelod. Vistnok er det dog ikke mindre sandsynligt, at en redaktør, som har udeladt fortællingerne, har fået en efterfølger, som har optaget dem pány og da også har givet dem en ny plads. Vi må nu undersøge, om der findes ydre kendetegn, som tyder derpå. Et ringe bidrag til bedømmelsen af spørgsmålet yder et par prosasætninger og et tretal halvstrofer, som U meddeler i dobbelt redaktion. Man kan sammenligne dette materiale med de øvrige håndskrifter og undersøge, om de to tekster i U viser slægtskab med indbyrdes afvigende redaktioner. Stort udbytte lader sig her vel ikke hente, men selv de ringere oplysninger må benyttes. Stederne er:

U¹. II, 331. *Orosta er kavllvð hiað .. nga veðr eða el. en*[1] *vapn hiaþninga elldr*[2] *eða vendir.*	U². II, 355. *Orrosta er kollvð hiatningia veðr eða el. ok*[1] *vapn hiaþninga elldar*[2] *eða vender.*
U¹. II, 319. *Sva segir eyvindr.*	U². II, 358. *Her heyrer at gvll er kent til havfvð banda fvllo er eyvindr qvaþ.*

Stedet er kun af ringe værdi, da U¹ her er forkortet. WrT stemmer omtrent overens med U².

U¹. II, 319. *Fullo skein a fiollvm. fal sol*[3] *bra vallar. vllar kiols vm allan alldr hakonar skalldvm.*	U². II, 358. *Fullo skein a fiollvm fiallsol*[3] *bra vallar. vllar kiols vm allan alldr hakonar skalldvm.*
U¹. II, 321. *barvm vllr a*[4] *alla imvnlavks a havka fioll .. fyris valla*[5] *fræ hakonar ævi.*	U². II, 362. *barvm vllr vm*[4] *alla imvnlavks a havka fiollvm fyris vallar*[5] *fræ hakonar ævi.*

[1] *ok* WrT. [2] *elldr* WT, *elldar* r (lakune i 1eβ).
[3] *fallsol, fall sol* de øvrige. U² har en selvstændig fejl.
[4] *of* rT, *um* W1eβ; en selvstændig fejl i U¹.
[5] *valla* de øvrige; en selvstændig fejl i U².

Digitized by Google

U[1]. II, 321. *eyss landreki liosv last varr*[1] *kraka barri. a hlæmilldra*[2] *holldi. hosk*[3] *... lfr*[4] *mer sialfvm.*

U[2]. II, 362. *eyss landreki liosv latr varr*[1] *kraka barri a hlemylldar*[2] *holldi. havk*[3] *kalfar*[3] *mer sialfvm.*

Varianterne er få og af liden betydning. Et par af dem genspejler sig dog i forskellige håndskrifter. Vigtigst er vel l. 3 i prosasætningen, hvor U[2] *(elldar)* er identisk med r, medens U[1] stemmer overens med WT. I den sidste strofe er læsemåden *(ka)lfr* i U[1] den samme som i 1*eβ*, hvad dog ikke betyder stort. *kalfr* kan være en skrivemåde for *kalfur* (r), hvad der er rigtigt. *kalfar* i U[2] beror vel på en fejllæsning for *kalfor* (W). Det er dog ikke tilladeligt herpå at bygge noget. Den rigtige læsemåde *hlemylldar* i U[2] stemmer overens med Wr; U[1] og 1*eβ* har her selvstændige afvigelser.

Hvad strofeindholdet og strofernes rækkefølge angår, må bemærkes, at af de tre halvstrofer ved slutningen af c. 44 (I, 398) mangler den anden *(Qrð sær Yrsu burðar)* i U[1]. Den står i U[2]. W lader anden og tredje halvstrofe bytte plads, T udelader den tredje.

Det eneste af de anførte steder, som kunde tyde på, at U[1] og U[2] stammer fra forskellige kilder, er modsætningen *elldr*: *elldar* i den ovenfor omtalte prosasætning. Dette materiale er for ubetydeligt til derpå at grunde nogen som helst hypotese. Spørgsmålet må da løses ad anden vej. For at nå den må undersøgelsen af fortællingerne dog foreløbig afbrydes.

Háttatal og fortegnelsen over hættir.

§ 8. At oversigten over hættir i U opfattes som en ny afdeling, fremgår af de trylleformularer og andre sager 'nullius momenti', der står på nederste del af samme og næste

---

[1] *last varr* de øvrige; en selvstændig fejl i U[2].
[2] *hlemil(l)dar* Wr, *hlemilldrar* 1*eβ*. [3] *hauks* de øvrige.
[4] *kalfr* 1*eβ*, *kalfvr (-or)* rW (str. mangler i T).

Digitized by Google

side. Iøvrigt findes ingen overskrift, og fortegnelsen slutter sig direkte til den anden grammatiske afhandling.[1]

Stykkets stilling ved siden af Háttatal, som følger umiddelbart derefter, er meget iøjnefaldende; det er i grunden ganske overflødigt. Til Háttatal føjer det intet nyt. Vistnok nævnes i Háttatal ikke alle navne på hættir i overskrifter, men i denne mangel kan umulig søges årsagen til, at fortegnelsen er affattet. Selv om forbilledet til U ikke havde indeholdt en eneste overskrift, kan det dog ikke have været en grund til blot for disse overskrifters skyld at forfatte en hel afhandling, da samme øjemed kunde nås ved over hver enkelt strofe at skrive ét eneste ord. At de to stykker, fortegnelsen og Háttatal, står ved siden af hinanden, bliver kun forståeligt, når man antager en dobbelt redaktion. Uddraget af Háttatal — ti som en sådan må fortegnelsen betragtes — har oprindelig ikke været bestemt til at stå foran digtet, men til at indtage dettes plads. Der må således have været en redaktion, som indeholdt uddraget, men ikke digtet. Derpå er i en yngre redaktion digtet pàny blevet tilføjet.

I Möbius' udgave af Háttatal (II, 65) gøres den bemærkning, at uddraget »nach Herrn Dr. E. Mogk's gefälliger Mitteilung — zur Ausfüllung einer leeren Seite diente.« Dertil er dog at bemærke, at det er vanskeligt at se, at det at udfylde en side netop har været meningen med uddraget. Man kan kun se, at på den nye side begynder noget andet. Men afskriveren kunde lige så godt være begyndt på noget nyt én eller en halv side tidligere. Hvis meningen er, at uddraget ikke er ældre end håndskriftet U, er det dog ikke vanskeligt at bevise, at således er forholdet ikke. I så fald vilde nemlig den direkte kilde til uddraget være den samme som kilden til det derpå følgende digt, nemlig digtets tekst i det håndskrift, som tjente U til forbillede. En hel række

[1] Den mand, som først har skrevet overskriften over den grammatiske afhandling, har dog troet, at den hørte til Háttatal. Ti overskriften lyder: *her segir af setningo hatta lyckilsins.*

Digitized by Google

afvigelser mellem uddraget og digtet modbeviser dette. Jeg anfører det vigtigste (de ortografiske varianter lades ude af betragtning): str. 3,1 uddr. *bagga,* htal *baga;* 9,1 uddr. *vox,* htal *vex*; uddr. *roþnan*, htal *roðna*; 11,2 uddr. *auðmilldr,* htal *allmildr*; 13,1 uddr. *fa mæþar,* htal *fær mærþar* (det rigtige er *fá mærþar* WrT); 16,1 uddr. *visi,* htal *visa*; 19,1 uddr. *vm,* htal *ok*; 23,1 uddr. *Firrit,* htal *Firriz*; 25,1 uddr. *Ravst,* htal *Ræst*; 27,1 uddr. *bratt eisv,* htal *skar ek olldv*; 28,1 uddr. *vanbavgs,* htal *Vannbaugs*; 30,2 uddr. *græna,* htal *grænna.* Sædvanlig har digtet den rigtige læsemåde, nogle gange dog også uddraget. Forskellig oprindelse bevises ved, at modsætningen éngang på meget talende måde afspejler sig i de andre hskrr.: 27,1 har W *braút,* hvad der hænger sammen med *bratt* i uddraget (*ek* mangler i W ligesom i-uddr.); T derimod har *scar ec* i overensstemmelse med htal i U, og r har *skal,* som viser tilbage til *skar* (*ek* mangler også her).[1]

Den mand, som har affattet uddraget, genkendes på sin metode. Det er samme mand, som har udeladt fortællingerne fra Skm. Man behøver kun at jævnføre hans behandling af den vigtigste gruppe af fortællinger, c. 33—44. Også her har redaktøren gjort et uddrag; omskrivningerne er taget ud af fortællingerne, medens de kapitler, som kun indeholdt omskrivninger og strofer med eksempler, er forblevne urørte. På samme måde er ved Háttatal navnene på hættir, hvorom det her er at gøre, optaget, og for eksemplernes skyld er ved hvert navn én linje (undertiden to) blevet stående for at vise, hvad der er versemålets karakter. Behandlingsmåden er begge steder den samme.

Derefter er Háttatal pány optaget. Man kan næppe tvivle om, at den mand, som har optaget det, er den samme, som har optaget fortællingerne ved slutningen af Skm. En lille van-

---

[1] Hvis Háttatal senere er optaget efter uddraget, må Háttatal ligestilles med U² (jfr. nedenfor). Vi får her altså en modsætning U¹ W : U² rT. Jfr. læsemåden *elldar* i U² r ovenfor (s. 171), hvor dog T stemmer overens med W. (Jfr. § 31).

Digitized by Google

skelighed er der dog. Den mand, som optog fortællingerne, har på sin vis arbejdet metodisk. I den måde derimod, hvorpå uddraget og Háttatal står ved siden af hinanden, synes at være en vis mangel på metode, ti uddraget afbrydes i midten. Man tænker her på en skribent, som under arbejdet ændrer sin plan; efterat en del af uddraget var kopieret, lod han resten ligge og begyndte på det kommenterede digt. Denne vanskelighed fjernes dog let, om man ser hen til, at det ikke er skriveren af håndskrift U, der først har skrevet Háttatal efter uddraget. Den bearbejder, som påny optog Háttatal, må også fuldstændig have optaget begge stykker. Men en afskriver — formodenlig forfatteren af U — har mekanisk kopieret en del af uddraget, men han har ophørt dermed, da han blev opmærksom på dens lighed med selve digtet, og hermed begyndte han så på en ny side. At ikke heller digtet er blevet færdigt i U, er en sag for sig og står ikke i nogen sammenhæng med uddragets afbrydning. Skriveren kan have haft et mangelfuldt forlæg; mulig har han været hindret i at føre arbejdet til ende, men noget sikkert herom vides ikke.

Hvis det er rigtigt, at den mand, som udelod fortællingerne, er den samme som ham, der har forfattet uddraget og udelod Háttatal, fremdeles at han, som genoptog fortællingerne, er identisk med ham, som atter optog Háttatal, og at uddragets forfatter må skelnes fra den mand, som har skrevet Háttatal efter uddraget, har vi her et positivt bevis for, at fortællingerne først er udeladt og derpå af en anden mand på ny optaget i et nyt håndskrift.

Overskriften over det hele i U må være forfattet af en skriver, som havde til hensigt at slutte med Háttatal. Ti denne overskrift nævner Háttatal som en del af bogen, og overskriften over Háttatal henviser ved ligheden i udtryk til denne overskrift. Disse overskrifter kan altså ikke være ældre end den nye optagelse af Háttatal. De stammer således enten fra den mand, som påny har optaget Háttatal,

Digitized by Google

eller de er endnu yngre. Det har sin betydning for den værdi, som kan tilkendes disse overskrifters indhold. Nærmere herom i min afhandling i Acta Phil. Scand.

Fortællingerne om Þórs kamp med Hrungnir og hans rejse til Geirrøðr.

§ 9. Efter erfaringerne fra de øvrige fortællinger må man alt på forhånd formode, at den plads, de historier, som nu skal undersøges (I c. 17—18 s. 268, II c. 35 s. 297), indtager i WrT, er oprindeligere end i U. Vistnok er også den sammenhæng, hvori de står i WrT, langt fra dadelfri, men, — som det senere skal blive påvist —, hænger det sammen med archetypus' historie. Det spørgsmål, hvorpå det foreløbig kommer an, er dog ikke, hvad der stod i det oprindelige hskr. af Snorra Edda, men i det håndskrift, som ligger til grund for redaktionerne WrT og U. Nu er det klart, at man kan påvise motiver, som kan have ført til en omflytning af de nævnte kapitler fra det sted, de indtager i WrT, til det sted, hvor de står i U, men ikke omvendt. Hvis deres oprindelige plads var den, de har i U, er det uforståeligt, hvad der kan have bevæget redaktøren af red. *WrT til at flytte dem. De stod der på en måde godt. I de to fortællinger berettes om samtalen mellem Bragi og Ægir. I Brgr, som i U går umiddelbart foran, føres ligeledes en samtale mellem disse to personer. Der er altså en vis overensstemmelse tilstede. I de kapitler, som i WrT skiller c. 17—18 fra Brgr[1], er Bragi og Ægir aldeles blevet borte; her er det den lærde forfatter, som taler i en katekiserende form til sit publikum. Der var således vistnok ingen grund til at adskille de stykker, som øjensynlig stod i et vist indbyrdes forhold, ved en omflytning. Heller ikke kan man antage, at der fra nogle strofer, som kunde anses at sigte til en af de i c. 17—18 nævnte begivenheder, skulde være udgået en tiltrækning i en eller

[1] Vi skal senere se, at disse kapitler er et tillæg i archetypus.

Digitized by Google

anden retning. Det eneste kapitel, som indeholder et par strofer, i hvilken disse begivenheder omtales, er c. 4, og det står langt borte fra de to kapitler såvel i WrT som i U. Disse strofer står iøvrigt midt i en række strofer af ganske andet indhold, og de står heller ikke ved siden af hinanden. At en indflydelse skulde være udgået fra dem, er således sikkert udelukket. Går vi derimod ud fra, at kapitlernes relativt oprindelige plads er den, de indtager i WrT, bliver omflytningen i U let forståelig, selv om man antager en direkte overførelse. Grunden må da netop søges i den omstændighed, at her er tale om Bragi og Ægir. Det kunde vække den forestilling, at kapitlerne havde noget at gøre med Brgr. Sagen bliver dog endnu naturligere, når vi betragter kapitlerne ud fra de øvrige fortællinger. Også her må vi skelne mellem to ting, nemlig en udeladelse og en senere optagelse et andet sted. Grunden til udeladelsen har været den samme som i tidligere omtalte tilfælde; redaktøren har udeladt alle fortællinger uden undtagelse. Og hvad den nye optagelse angår, har vi allerede set, at ikke en eneste af fortællingerne er optaget på dens oprindelige sted; den yngre redaktør har givet dem alle den plads, som forekom ham at være bedst. Han optræder her med størst mulige selvstændighed. Flertallet af fortællingerne om guld og om Hjaðningaél står ved siden af hinanden, men i ændret rækkefølge, og der gøres en undtagelse, som hænger sammen med bogens hele komposition. Det er historien om gudernes besøg hos Ægir, som redaktøren har kombineret med Ægirs besøg hos guderne. Den tredje gruppe danner fortællingerne om Þórs bedrifter; her har redaktøren ladet sig lede af en virkelig bestående overensstemmelse med formen for Brgr. Vi møder også her de samme karakteristiske overskrifter, som kendes fra fortællingerne om guld, hvor det næsten gennemgående overses, at de tjener til at illustrere en omskrivning, og hvor de opfattes som historier, der fortælles for morskabs skyld. Overskrifterne *Saga þors ok hrungnis*

Digitized by Google

og *fra geirroþ iotni ok þor* er i samme stil som *loki drap otr son hreiþmars, fra þvi er hrolfr seri gvllinu* og andre.

Det spørgsmål kunde her stilles, om man ikke af det forhold, som består mellem c. 17—18 og Brgr, må slutte, at den plads, kapitlerne har i U, netop derfor er den oprindelige. Svaret derpå må lyde, at håndskriftet selv giver et afgørende bevis for, at kapitlerne ikke hører til i Brgr, ti de er skilte derfra ved eptirmáli. Hvis de oprindelig havde stået ved slutningen af Brgr, vilde de stå foran eptirmáli, ikke efter denne. Foreløbig lader vi det være uafgjort, om det er Snorri, der har skrevet eptirmáli. Men selv om denne var yngre end kapitlernes indførelse på deres nuværende plads i U — hvad dog ikke kan være tilfældet, da eptirmáli står såvel i U[1] som i WrT —, vilde den mand, som har skrevet eptirmáli, have givet den en plads efter de to kapitler, da han i så fald ikke kunde have været i tvivl om, at de hørte til Brgr. Kapitlernes oprindelige forhold til Brgr er indtil videre uafgjort, men at de stod i archetypus på det sted, hvor de står i WrT, tror jeg at kunne fastslå som resultat af denne undersøgelse.

Gylfaginning c. 18.

§ 10. Her skal siges nogle ord om en omflytning i U af anden karakter. Gylfg c. 18 (I, 80, om vindens oprindelse) er flyttet til c. 41 (I, 132. U c. 25. II, 278). En grund til udeladelse som i de hidtil omtalte tilfælde lader sig ikke påvise; Gylfg består helt af fortællinger; om en fjærnelse af fortællinger kan således ikke her være tale. Heller ikke tror jeg, at vi her har at gøre med en forsætlig udeladelse og en ny optagelse ved en anden redaktør, men enten skyldes det en forsætlig omflytning eller en fejltagelse, der er bleven rettet

[1] Jeg er ikke enig med Finnur Jónsson i, at U ikke indeholder nogen eptirmáli. Den er kortere end i WrT, men slutningen af U c. 34 (II, 296) er utvivlsomt en afsluttende bemærkning. Vi skal også senere (§ 14) se, at U stammer fra et håndskrift, som indeholdt endnu mere af eptirmáli.

Digitized by Google

så godt, som det lod sig gøre. En ganske fyldestgørende forklaring på en forsætlig omflytning kan jeg ikke give. Dog forekommer det mig ikke usandsynligt, at en redaktør ved bestemmelsen af pladsen til c. 18 ikke har ladet sig lede af kapitlets indhold i det hele, men af strofen, og at han derfor har sat det kapitel, som indeholder strofen *hræsvelgr heitir jǫtunn* osv. (d. e. Vafþr 37), i nærheden af *Allir einherjar* osv. (d. e. Vafþr 41)[1].

Navneramserne.

§ 11. Den omstændighed, at navneramserne, med undtagelse af W, som udelader anden del af Skm, står i alle håndskrifter undtagen U, samt det faktum, at U udelader så meget, berettiger til på forhånd at formode, at ramserne har stået i archetypus. Et udvortes tegn på, at de stod i kilden til U, er de tre dróttkvættstrofer, der følger efter fortællingerne og som i 748 hører til de — i dette hskr. udvidede — navneramser. Sagen vil nærmere blive drøftet i anledning af 748 og 757. Her skal foreløbig kun fastslås, at U efter de oplysninger, som hentes fra 748, stammer fra et hskr., som indeholdt de udvidede navneramser. Derpå er de blevet fjærnet. Dróttkvættstroferne er da, rimeligvis på grund af deres metrum, ikke blevet opfattet som en del af ramserne, og det er nærmeste grund til, at de er blevet stående. Den mand, som har optaget fortællingerne ved slutningen af Skm, har heller ikke opfattet disse strofer som en del af úkend heiti, ti han adskiller dem derfra ved fortællingerne. Ligeledes har skriveren af U været i vildrede med, hvad han skulde gøre med dem; det ser ud til, at han først har villet udelade dem. Efter en meddelelse i udgaven

[1] Teksten har i umiddelbar nærhed af c. 41, hvor det omtalte stykke står i U, undergået endnu flere ændringer, især forkortelser. Blandt andet er af indledningen til c. 40 (8½ linjer) kun 1½ linjer blevet stående (II, 277—8). Men en direkte sammenhæng med omflytningen af c. 18 lader sig ikke fastslå. Den anførte forkortelse falder under § 19.

Digitized by Google

(II, 363) er nemlig 13 linjer udraderede, og derpå har samme skriver skrevet de to strofer. Vi har her — ved navnerammserne — at gøre med et tilfælde af udeladelse, hvorefter ingen ny optagelse har fundet sted.

Úkend heiti.

§ 12. Indholdet af U er i hovedsagen det samme som af rT (og 1*eβ*). Dog mangler nogle stykker, og rækkefølgen er en anden. Vi skal først betragte sidstnævnte.

I rT1*eβ* er rækkefølgen c. 54 *skáldskapr,* c. 55 guder, c. 56 himmel, sol, måne, c. 57 jord, c. 58 ulv (kenninger og navne), bjørn, hjort, atter engang ulv, hestenavne, okse, slange, hornkvæg, får, svin, c. 59 luft og vind, c. 60 ravn og ørn (hver for sig), c. 61 hav og Ægirs døtre, c. 62 ild, c. 63 *stundir,* c. 64—67 *manna nǫfn* (meget udførlig), c. 68 *kvenna heiti úkend,* c. 69—74 legemsdele, sjælstilstande, bevægelser osv., alt henhørende til kategorien mand og kvinde.

Det er ikke vanskeligt at se, at dyrenavnene (c. 58. 60) er interpolationer i archetypus. Drøftelsen af deres stilling i overleveringen må dog foretages et andet sted (i afhandlingen i Acta Phil. § 11). Her skal kun bemærkes, at c. 58. 60 er to sammenhængende grupper, skilte fra hinanden ved *lopt* og *veðr,* som ikke hører til dyrene. Fjernes dyrene, får man rækkefølgen: poesi, guder, himmel, sol, måne, jord, luft (og vind), hav, ild, tid, mennesket. Denne rækkefølge er ikke blot rationel, den stemmer også næsten ganske overens med omskrivningernes rækkefølge i første afsnit af Skm indtil guld. Her er det: c. 3 *skáldskapr,* c. 4—16, 19—22 guder og gudinder (kun Óðinn står [c. 2(= 1)] af årsager, som senere skal omtales, foran skáldskapr), c. 23 himmel, c. 24 jord, c. 25 hav, c. 26 sol (måne mangler), c. 27 vind, c. 28 ild, c. 29 vinter, c. 30 sommer (vinter og sommer korresponderer med *stundir* i úkend heiti, hvoriblandt også *vetr* og *sumar* nævnes), c. 31 mand og kvinde; derpå følger guld og de ting, som slutter sig dertil ('mand' som guldets bryder), og alt hvad der

Digitized by Google

hører til kampen, dernæst skib, Kristus med mere om fyrster og andre mænd. Parallellen række altså indtil omskrivningerne for guld; den eneste — ubetydelige — forskel er, at úkend heiti ordner et par elementer — sol, måne, jord, luft, hav — lidt anderledes end omskrivningerne, som har: jord, hav, sol (måne mangler), luft. Rækkefølgen i rT1*eβ* turde således utvivlsomt være den oprindelige.

I stedet derfor har U: *skáldskapr,* guder, himmel (fejlagtig *nǫfn heimsins* i stedet for *himins*), *stundir, sól ok tungl,* dernæst en del af det lange stykke om *maðr,* så (s. 347) *frá kvenna nǫfnum úkendum* og alt, hvad derpå følger i rT1*eβ*; så (s. 349) *vargr, bjǫrn, hjǫrtr* og *hestr, ormar, hrafn* og *ǫrn, eldr.* Rækkefølgen er ikke så dårlig, som den ved første øjekast synes. På én ubetydelighed nær kan den forklares ved en udeladelse med derpå følgende ny optagelse af en del af det, som da manglede. Enkelthederne behandles bedst i forbindelse med 748, 757, som har den første af disse ændringer tilfælles med U. Her må vi nøjes med følgende antydninger. Først er rækken *jǫrð—eldr* udeladt. Senere er det samme stykke i dets oprindelige rækkefølge igen optaget ved slutningen, med undtagelse af grupperne *jǫrð, naut— lopt ok veðr, sjór, Ægis dœtr.* Den eneste — ubetydelige — forandring i rækkefølgen af de grupper, som var blevet stående, er, at *stundir,* som da fulgte umiddelbart efter *sól ok tungl,* har byttet plads med dette stykke.

Atter her møder vi således én redaktør, som har fjærnet et længere afsnit, og en anden, som derefter har optaget det meste af det, som var udeladt. Grundene til, at nogle grupper ikke er optaget, lader sig kun for en del erkende. *Jǫrð* kan som den første gruppe i den række, der skulde optages, have været overset, især hvis skriverens opmærksomhed mest var rettet mod dyrenavne, hvoraf flere grupper fulgte. Af disse mangler de meget ubetydelige grupper *naut, sauðr, svín*; ved *lopt ok veðr* kan stykkets stilling midt imellem dyrenavnene have spillet en rolle. Det vigtigste og udfør-

Digitized by Google

ligste af de manglende stykker er derimod *sjór* og *Ægis dœtr*, og her er grunden til dets ikke-optagelse klar nok, nemlig den, at navnene på Ægis døtre allerede stod et tidligere sted: II, 315 (= I, 324). Netop dette sted beviser iøvrigt, at U stammer fra en redaktion, hvori disse navne stod på det senere (med I, 500 korresponderende) sted. Ti det tidligere sted har lånt disse navne fra det senere[1]. Det er fuldstændig i bearbejderens ånd, at han her som andetsteds er gået eklektisk frem, og at han ikke optog, hvad der — for en del i det mindste — allerede stod i bogen. Det minder om kombinationen af Ægirs besøg hos guderne og gudernes hos Ægir.

U afviger fra rT1*eβ* ved behandlingen af úkend heiti ikke alene i navnegruppernes rækkefølge og antal, men også i de enkelte navne. Se herom § 23. 25.

De fire blade med Skáldatal, Sturlungernes genealogi og navneregister indtil Snorri.

§ 13. Disse stykker hører ikke til Snorra Edda, men de har dog for tekstens historie megen betydning. Sturlungernes genealogi stammer selvsagt fra Sturlungefamiljen. Endnu vigtigere er navneregistret, som netop standser ved Snorri. Allerede dette lader formode, at det stammer fra Snorri, ti hvis en yngre mand var forfatteren, vilde han sandsynligvis have fortsat genealogien indtil sit eget slægtled. Hvor vi finder dette register i et håndskrift af en bog, som — hvad der end senere må være tilføjet — dog først er skrevet af

[1] At navnene står urigtig I, 324. II, 315 er klart. Her er tale om 'kenninger', ikke om 'navne' for 'hav'. Det må blandt andet kaldes 'Ægirs døtres fader' og 'Ægirs døtres land'. En af de følgende strofer (udeladt i U) indeholder også omskrivningen *Ægis dœtr*. Hvad hver af dem hedder, er i denne sammenhæng ligegyldigt. I, 500 derimod er der ikke tale om *kenningar*, men om navne, *heiti*; her meddeles, hvad Ægirs døtre hedder, og derefter følger strofer, i hvilke disse navne forekommer. Dernæst er en del af navnene overført til det tidligere steds prosa (I, 324. II, 315), og nu optages (I, 500) også en henvisning til dette sted. I U er det sidste sted udeladt og ikke påny optaget.

Digitized by Google

Snorri, kan vi med rette deraf slutte, at det har stået i Snorris håndskrift og derfra gennem en uafbrudt række af mellemled er gået over i U. Det bestyrkes ved, at et håndskrift, som står langt fra U, nemlig 1*eβ*, ligeledes indeholder Sturlungernes genealogi (se I, 593,15. note). Disse stykker med deres uensartede indhold kan således være til nytte, når man vil gøre sig en forestilling om den måde, på hvilken Snorri har inddelt og begrænset sin bog; midt i et sammenhængende skrift, som forfatteren selv opfattede som en enhed, vilde han næppe have optegnet dem. Dog skal her kun fastslås, at indholdet af disse fire blade eller i hvert fald en del af dem har stået i archetypus. Det er altså udeladt i WrT, og det af let forståelige grunde. Til en vis grad — forsåvidt man nemlig ikke antager, at denne udeladelse mere end én gang kan være sket selvstændig — er det et bevis for slægtskabet mellem disse tre håndskrifter, et slægtskab, der også fremgår af andre overvejelser.

Gylfaginning c. 1.

Beviset for, at dette kapitel hører til den oprindelige redaktion af Sn E, skal gives på et senere sted. Deraf følger, at de også har stået i archetypus og hører til udeladelserne i *U.

De lange digtfragmenter i Skáldskaparmál og Grottasǫngr.

§ 14. Redaktionen (W)rT indeholder fem lange digtfragmenter og et helt digt, som mangler i U. Det er to stykker af Haustlǫng, ét af Þórsdrápa, to af Ragnarsdrápa og Grottasǫngr. Af den omstændighed, at de ikke står i U, kan man dog ikke slutte, at de ikke har stået i archetypus, selv om de måske ikke hører til det oprindelige skrift. For to af disse stykkers vedkommende er det selvsagt, at de mangler i U, fordi de hører til afsnit, som U har forkortet overordentlig;

Digitized by Google

det er et stykke fra Ragndr ved slutningen af c. 42, som helt mangler i U, og Grottasǫngr i fortællingen om Frodes kværn, som U sammenfatter i otte linjer. Den omstændighed, at Grottasǫngr også mangler i 1*eβ* — hvilket i og for sig er meget vigtigt for tekstens historie (§ 20) —, beviser dog under disse forhold intet om kilden til U. Det anførte stykke fra Ragndr står i 1*eβ*.

Ved to af de fire øvrige stykker har U bevaret en reminiscens om deres tidligere tilstedeværelse. II, 299, ved slutningen af fortællingen om Þórs kamp med Hrungnir, skriver U: *eptir þessi savgo hefir ort þioþolfr enn hvinverski i havst lavng.* Og s. 301: *Eptir þessi savgo hevir ort eilifr gvþrvnar son i Þors drapo.* Ved fortællingen om Hjaðningaél (II, 356. I, 436) og ved omskrivningerne for Iðunn (II, 313. I, 304) mangler en tilsvarende bemærkning. I I står en sådan som indledning til stroferne. Sidstnævnte sted har U atter forkortet teksten; også mangler et stykke af den forangående prosasætning *(svá sem fyrr er sagt, at hann tók hana braut frá Ásum),* og det umiddelbart forangående kapitel om Sif mangler ganske.

De fem skjaldedigte må betragtes ud fra samme synspunkt. Da det nu på grund af de anførte reminiscenser er klart, at to af dem har stået i kilden til *U, må det samme formentlig også gælde de tre øvrige[1]. Hvad Grottasǫngr angår, er foreløbig enhver tvivl ikke udelukket, men der er dog ingen anledning til at tro, at den ikke har stået i kilden til *U. Digtets stilling i overleveringen vil § 20 nærmere blive drøftet.

---

[1] De to bemærkninger står i kapitler, som senere påny er optaget i *U fra en anden kilde. Vi skal imidlertid senere se (§ 31), at denne anden kilde til *U var nærbeslægtet med et hskr., som indeholdt skjaldedigtene. Altså fører atter denne overvejelse til den slutning, at vi har at gøre med en udeladelse i *U.

Digitized by Google

Prolog I, 6, 2 nfr.—10, 5. 12, 6 (8) nfr.—22, 3.
Eptirmáli I, 226—228. Gylfaginning I, 206.

§ 15. Vi kommer nu til de afvigelser, hvor U kunde synes at støttes af et håndskrift af gruppen WrT. Vi begynder med de fire i overskriften nævnte stykker, hvilke må behandles i deres sammenhæng.

Overleveringens tilstand er følgende:

Begyndelsen af prologen indtil I, 24,3 er tabt i r. I T er begyndelsen indtil 6,1 tabt. For gruppen WrT er vi således indtil 6,1 udelukkende henvist til W, fra 6,1—24,3 til WT.

I UT mangler 6,2 nfr.—10,5 nfr. og 12,6 (8) nfr.—22,3.

Eptirmáli slutter i WrT med et stykke (s. 226—228), som mangler i U.

Gylfaginning slutter i I (s. 206) med et stykke, der er forkortet i U.

Betragter man de to første stykker uden at agte på deres sammenhæng med de to andre, kan der findes grunde til at anse dem som interpolationer i prologen. Vi skal nu nærmere undersøge disse grunde.

Første stykke. I, 6,2 nfr.—10,5 nfr. Teksten i T og U hænger godt sammen; der er ikke nogen overgang til et nyt æmne. Efter syndefaldet har menneskene endnu forstandsævner i behold. De iagttager naturen og drager deraf deres slutninger. Himmellegemerne og andet giver de navne. *En til þess at heldr mætti frá segja eðr í minni festa, þá gáfu þeir nǫfn með sjálfum sér, ok hefir þessi átrúnaðr á marga lund breyzt, svá sem þjóðirnar skiptuz ok tungurnar greinduz.* (Sål. W, omtrent det samme TU). I W følger et stykke, som mangler i TU; derpå fortsættes (efter W): *ok þ(v)i skilðu þeir alla luti jarðligri skilningu, at þeim var eigi gefin andlig spekðin. Svá skilðu þeir, at allir lutir væri smíðaðir af nǫkkuru efni.* De to her anførte steder slutter sig meget vel til hinanden; de synes at udmale samme til-

Digitized by Google

stand. I W er de indbyrdes skilte ved en længere passus om Noah og hans sønner samt jordens bebyggelse, Babels tårn, Zoroaster, Assyrierne, Baal, hedenskabets opståen — hvorved alle folk med undtagelse af Jøderne, som talte Hebraisk, forglemte gud, men ikke desmindre beholdt de en del legemlige færdigheder. Slutningen af denne passus kan opfattes som et forsøg på at finde det tabte spor igen, altså til at knytte et indskud fast til det efterfølgende. Også kan man med nogen grund påstå, at stykket forstyrrer fremstillingens orden. De geografiske bemærkninger i dets begyndelse synes at komme for tidligt, ti først nu (c. 3) omtales jordens geografiske deling. Kronologisk kan det anses som en fejl, at Noah atter nævnes s. 6, efter at der allerede s. 2 har været tale om tiden efter syndfloden. Denne indvending er dog ikke afgørende, da s. 6 handler om Noahs bestemmelser ved hans livs ende. S. 6,2 nfr. fgg. kan forstås som en nærmere historisk udførelse af de almindelige betragtninger på s. 2–6. Alt i alt gør stykket dog et mistænkeligt indtryk.

Andet stykke. I, 12,6 nfr.—I, 22,3. Foran det står nogle meddelelser om Troja. Denne by lå i verdens midtpunkt; der var tolv kongedømmer og én øverste konge; disse fyrster overgik alle dem, som har levet. UT fortsætter: »I Troja var en konge, som hed Munon eller Memnon; han havde ægtet hovedkongen Priamus' datter, som hed Tróan, deres søn hed Trór, som vi kalder Þórr.« Disse meddelelser står også i W, men de er skilt fra de foranstående ved en beretning om Saturnus' og Jupiters gerninger, Grækernes kampe med Trojanerne, Romerne, Óðins flugt fra Asien. Altså meddelelser, som fjærner sig fra æmnet.

Om begge disse to stykker kan siges, at de godt kan undværes, og at de på en måde forstyrrer en sammenhæng, som er forståelig. De står alene i W; i UT mangler de; de tilsvarende afsnit i r er tabte, men på grund af overensstemmelsen mellem U og T kan man ikke uden grund antage, at de heller ikke har stået i r. I så fald vilde de være en

Digitized by Google

interpolation i W. Imod denne opfattelse kan dog gøres den alvorlige indvending, at W iøvrigt er aldeles fri fra selvstændige interpolationer midt i teksten.[1] Det er derfor betænkeligt uden videre at antage to sådanne interpolationer på steder, hvor sagen formedelst et andet håndskrifts defekte tilstand ikke kan kontroleres. Bekendt er det, at der er mange sekundære berøringer mellem U og T; der er altså principielt intet til hinder for, at det her kan forholde sig på samme måde. Man vil under disse omstændigheder ikke være i stand til at udtale sig med sikkerhed om de to stykkers alder, sålænge man betragter dem isoleret.

Tredje stykke. I, 226, 228. Slutningen af eptirmáli mangler i U. Hvad dens stilling i overleveringen angår, er der den betydelige forskel mellem den og de ovenfor omtalte to stykker, at den ikke alene er overleveret i W, men også i rT. Det er altså sikkert, at denne passus ikke er en interpolation i W. Den har imidlertid tydelige berøringer med stykket I, 12, 6 nfr.—22, 4, og, hvad der er ikke mindre vigtigt, på samme tid med andre dele af teksten, der står i nærheden af dette stykke og er overleveret i alle håndskrifter. En sammenstilling af navne som *þann Elenus kalla Æsir Ála* (228, 10) minder om *Sibil er vér kǫllum Sif* (I, 22, 19), hvad der også står i U (II, 252, 13), men den brede drøftelse af den betydning, som tilkommer begivenhederne i den Trojanske krig, hænger direkte sammen med de meddelelser om denne krig, som alene er overleveret i W. Derved forsvinder den støtte, som U ved andet stykke har i T; det fremgår nemlig af I, 226—8, at kilden til T har indeholdt s. 12, 6 nfr.—22, 3. Når dette afsnit ikke står i T, beror det altså på en af de mange sekundære berøringer mellem U og T. U står atter — som så mangen gang — alene, og dette håndskrifts vidnesbyrd om de to stykkers uoprindelighed bliver derved i det mindste tvivlsomt.

[1] Med optagelsen af de grammatiske afhandlinger mellem selvstændige dele af bogen lader det sig ikke sammenligne.

Digitized by Google

Fjerde stykke. I, 206. Slutningen af Gylfaginning hænger — ligesom slutningen af eptirmáli — tydelig sammen med afsnittet 12,6 nfr.—22,3, som alene står i W, og på samme tid med andre dele af teksten, der står i nærheden, men er overleveret i alle håndskrifter. Her står blandt andet: *Þar var þá Þórr kallaðr, ok er sá Ásaþórr hinn gamli; sá er Qkuþórr, ok honum eru kend þau stórverki, er Ektor gerði í Trója. En þat hyggja menn, at Tyrkir hafa sagt frá Ulyxes, ok hafa þeir hann kallat Loka, þviat Tyrkir vóru hans hinir mestu úvinir.* Navnet *Ektor,* der anføres her, forekommer iøvrigt kun to steder, nemlig i slutningen af epilogen (226, 13) og s. 20, 3 (i afsnittet 12,6 nfr.—22, 3). Og navnet *Ulyxes* viser i retning af det eneste sted i hele Snorra Edda, som omtaler den Trojanske krig. Men navnet *Tyrkir* peger tilbage til I, 12, 14, hvor Troja kaldes *Tyrkland* i en passus, som også står i T (s. 2, 11) og i forkortet form i U (hvor iøvrigt meddelelsen om Tyrkland er udeladt). Imidlertid står slutningen af Gylfaginning ikke alene i W, men også i rT og i U. Vistnok er den i U stærkt forkortet, men ordene *var avko þorr kallaðr asa þorr,* som hører til dets sidste del, beviser, at hele dette afsnit har stået i kilden til *U.

Af disse iagttagelser fremgår, at de fire stykker I, 6, 2 nfr. —10, 5 nfr. 12, 6 nfr.—22, 4. 226—228. 206 skyldes en og samme forfatter og netop den, der også har skrevet 22, 19 *(Sibil er vér kqllum Sif)* og 20, 3 (om *Ektor*), altså forfatteren af prologen. To af disse fire stykker er kun bevaret i W, hvorimod de mangler i UT, medens r er defekt; ét af dem står i WrT, men mangler i U, ét af dem står både i WrT og i U. Deraf kan sluttes, at U stammer fra et håndskrift, som indeholdt de fire stykker. De to første af dem er således ikke interpolationer i W, men de er, ligesom også det tredje, udeladt i U.

Også ad anden vej er det muligt med fuld sikkerhed at vise, at forfatteren til 12,6 nfr.—22,3 (kun i W) og til

Digitized by Google

22,4 fgg. (i alle hskr., såvidt de indeholder prologen) er én og samme mand. Begge stykker stammer nemlig fra én og samme kilde, og denne er ættartǫlur, nærmest i den i Flateyjarbók overleverede redaktion.[1] At genealogierne i ættartǫlur ikke stammer fra Sn E, står fast; blandt andet fremgår det deraf, at de nogle steder har en bedre tekst. Nedenfor stilles teksten i Flat og i prologen ved siden af hinanden.

Flat I, 27:

Saturnus i Krit. hans son Jupiter. hans son Darius (Dardanus GrA*), hans son Erichonius (Erconii* GrA*). hans son Troeg (Eroas* GrA*). hans son Ilus, hans son Lamidon (Laomedon* GrA*). hans son Priamus hofudkonungr.*

Munnon eda Mennon (Munon edur Menon GrA*) het konungr i Troio hann atti Troaanam (Troan* GrA*) dottur Priami konungs (høfud kongs* GrA*). hans son het (þeira son var* GrA*) Tror er ver kollvm þor. hans son var Loricha (Loritha* GrA*) [er ver kollum Hloriða* (fra [mgl. GrA). *hans son Eredei (Hericedei* GrA*) [er ver kollum Eindrida* (fra [mgl. GrA).

Sn E I, 14,3 (kun i W):

Saturnus .. í .. Krít. (s. 18, 2 nfr.) *Jupiter ... hans son var Dardanus, hans son Herikon, hans son Tros, hans son Ilus, hans son Lamedon, fadir Priami hofud konungs.*

I, 22,4 (i alle hskrr.):

Einn konungr i Trója hét Munon eða Mennon; hann átti dóttur hǫfuðkonungs Priami, sú hét Tróan; þau áttu son, sá hét Trór; þann kǫllum vér Þór ... þeira (Þórs og *Sifjar) son var Lóriði .. hans son var Henrede.*

Genealogien fortsættes i begge kilder så godt som ordret på samme måde ned til Óðinn. Her er det dog ikke nødvendigt at anføre flere navne.[2] Det anførte er tilstræk-

[1] Redaktionen i Grønlands Annal (Hauksbók s. 500 fgg.) har de samme navnefortegnelser som Flat, men stilen afviger. Medens det i Flat hedder: *Saturnus í Krít. hans son Jupiter. hans son Darius* osv., har GrA *Saturnus i Krit f.* (d. e. *faðir*) *Jupiter, f. Dardanus* osv. Snorra Eddas prolog slutter sig her til Flat. Nogle navne er dog bedre overleveret i GrA.

[2] I forbigående gør jeg opmærksom på, at også den meddelelse, at

Digitized by Google

keligt til med sikkerhed at vise, at I, 12,6 nfr.—22,3 og I, 22,4 fgg. er skrevet af én og samme forfatter. Da nu I, 22,4 fgg. står i U, og altså også har stået i kilden til *U, må ligeledes 12,6 nfr.—22,3 have stået i kilden til *U. Dette stykke stod i archetypus og er udeladt i *U. Overensstemmelsen mellem U og T i udeladelsen af 12,6 nfr.—22,3 og altså uden tvivl også af 6,2 nfr.—10,5 nfr. beror således på en sekundær berøring.[1]

De grammatiske afhandlinger.

§ 16. En overensstemmelse mellem U og W i indhold viser også tilstedeværelsen af den anden grammatiske afhandling. Her rejser sig da det spørgsmål, om afhandlingen har stået i archetypus og er udeladt i rT, eller om U og W uafhængigt af hinanden har optaget den. En tredje mulighed, som må overvejes, er, at et af de to håndskrifter her kan have stået under indflydelse af det andet.

Om overleveringens tilstand er at sige, at det grammatiske arbejde i W og U står sammesteds, nemlig ved slutningen af Skm. Men i U findes alene den anden afhandling, i W derimod alle fire. Redaktionen af anden afhandling er i de to hskrr. meget forskellig, idet det næsten er to selvstændige bearbejdelser af samme skrift. Hertil kommer, at også andre håndskrifter indeholder materiale af samme art. Af fragmenterne 748 og 757 indeholder førstnævnte hele tredje afhandling, sidstnævnte en stor del af den. Den indtager en anden plads end i W, nemlig foran Skm. Om man vil forklare tilstedeværelsen af anden afhandling i WU ved tilstanden i archetypus, må tilstedeværelsen af tredje afhandling i W og 748 757 opfattes på samme måde. Ad denne vej kommer man til meget vidtløftige hypoteser. Man kunde tænke sig, at archetypus

---

Óðinn var *Tyrkja konungr* (I, 24, se ovenfor s. 188), er hentet fra samme navnerække (Flat. I, 27).

[1] Jfr. om ættartǫlur endvidere afhandlingen i Acta Phil. § 14.

Digitized by Google

indeholdt anden og tredje afhandling. Så vilde anden være udeladt i 748 og 757, tredje i U. I W vilde første og fjerde afhandling være tilføjet; i 748 og 757 vilde den tredje være omflyttet, i U vilde den anden være omarbejdet. Meget sandsynligt ser dette dog ikke ud. Man kan imidlertid også gå ud fra tilstanden i W. I så fald må antages, at archetypus indeholdt de fire afhandlinger; rT har da udeladt dem alle, U den første, tredje og fjerde, 748 og 757 den første, anden og fjerde. Omflytninger og omarbejdelse vilde være sket som i førstnævnte tilfælde.

Dette er næppe mere tilfredsstillende. Med hypotesen om en sekundær berøring i almindelig forstand kommer man ikke meget længere. Hvis U og 748 757 har optaget en afhandling fra W, hvorfor optog ethvert af disse håndskrifter da kun én af dem og tilmed ikke den samme, og hvorfor optoges de på forskellige steder, medens U og 748 757, som det vil vise sig senere, dog står hinanden så nær?

Således nødes vi til den opfattelse, at U, 748 757 og W på en måde selvstændig har optaget én resp. fire afhandlinger. Deraf følger dog ikke, at der ikke er en forbindelse mellem disse optagelser; kun må den ikke søges i et direkte slægtskab eller en sekundær berøring mellem håndskrifter, men i en tendens af mere almen betydning. I den skole, hvor disse redaktioner er opstået, herskede den forestilling, at det grammatiske arbejde, som repræsenteres af traktaterne, og det kunstteoretiske arbejde i Skm og Hátt var af samme beskaffenhed. Dette har foranlediget, at man har forbundet sådanne skrifter ved at nedskrive dem i samme bog. Når traktaterne optoges imellem Snorra Eddas hovedafdelinger, fremgår deraf, at Gylfag, Skm og Hátt ikke opfattedes som tre dele af én bog, ti traktaterne kunde, i det mindste, så længe de ikke var optaget, ikke anses for at være dele af Snorra Edda. At Skm og Hátt opfattedes som særskilte skrifter, viser også de enkeltudgaver af Skm, som er overleveret. Efter at traktaterne var indlemmet i

Digitized by Google

Sn E, kunde naturligvis også den opfattelse fremkomme, at de udgjorde en del af dette skrift. Derpå tyder måske mangelen af overskrifter i W (over den fjerde afhandling er plads til en sådan); overskriften i U *her segir af setningo hatta lyckilsins* passer ikke til traktaten. Enten har dens forfatter opfattet afhandlingen som indledning til Hátt, eller overskriften er ved en fejltagelse flyttet herhen fra fortegnelsen over hættir. De grammatiske afhandlingers optagelse synes altså at skyldes virksomheden i en skole, i hvilken traktater om ars poëtica og om grammatik på forskellig måde men efter en og samme tanke er kombineret.

Udeladelsen af fortællinger i W.

§ 17. U og W stemmer overens i udeladelsen af fortællinger. Spørgsmålet, om og hvor disse har stået i archetypus, vil der efter § 5 fgg. ikke være grund til at drøfte. Dog må her bemærkes, at man også af W kan se, at håndskriftets kilde indeholdt de manglende stykker. I c. 32 i fortegnelsen over de omskrivninger, som foranlediger de følgende fortællinger, forekommer også i W *otrgjǫld* og *nauðgjǫld Ásanna*, hvilket står i forbindelse med de kapitler, som W udelader. Kun *Fróða mjǫl* mangler, men denne omskrivning var allerede bortfaldet i kilden til WrT (jfr. ovenfor s. 164).

Det spørgsmål, som her rejser sig, er derimod, om udeladelsen af disse kapitler tyder på et nærmere forhold mellem W og U. Ligesom ved de grammatiske afhandlinger, hvor vi har at gøre med et fælles plus, ses ved det her foreliggende fælles minus, at dets omfang i de to håndskrifter ikke er det samme. I W mangler c. 39—43, i U c. 33—35. 39—44 og prosaen af 45, og desuden c. 17. 18. 50. Man ser ikke, hvorledes tilstanden i ét håndskrift kunde være opstået af tilstanden i det andet. Den delvise overensstemmelse mellem W og U må derfor også her tilskrives ensartede tendenser. I den skole, hvor såvel *U som *W

Digitized by Google

er opstået, var der en tilbøjelighed til fra den bog, der opfattedes som en afhandling om omskrivninger, at fjærne de som overflødige ansete fortællinger. Denne tilbøjelighed har foranlediget en bearbejdelse af teksten, der i U er gennemført med større konsekvens end i W. At det netop er c. 39—43, *W har fjærnet, lader sig vel forstå og hænger vist sammen med, at disse kapitler hører til bogens største række af fortællinger. Snarere kunde det vække nogen forundring, at c. 44 er blevet stående. Dog er det ikke umuligt at udtale en formodning om årsagen dertil. Det er klart, at skriveren ikke har behandlet den hele gruppe summarisk; han har derimod udvalgt to fortællinger, som skulde fjærnes. Når noget skulde udelades, kunde der være dén særlige grund til at vælge c. 41, at omskrivningen *Fróða mjǫl,* som dette kapitel belyser, allerede manglede i hans kilde. Hvad angår c. 39—42, som indeholder hele Niflungasaga, kan denne fortællings store omfang have været bestemmende. Således blev den størst mulige forkortelse nået ved at opofre det ringest mulige teknisk-videnskabelige materiale.

Úkend heiti i W.

§ 18. Umiddelbart efter den del af Skm, som handler om kenningerne og slutter med c. 53, følger i W de fire grammatiske afhandlinger. Dernæst kommer en side med optegnelser af anden art, og derpå en lakune. Teksten begynder igen i Hátt i prosaen efter str. 6 (I, 606, 13). Man kunde nu spørge, om her kan være gået en del blade tabt, som ikke blot indeholdt begyndelsen til Háttatal, men også úkend heiti. Hvis dette var så, vilde altså skriveren af W eller hans forlæg have delt Skm ved imellem dets to afdelinger at optage de grammatiske afhandlinger. Men af det efterfølgende fremgår, at úkend heiti aldrig har stået her. Kort foran håndskriftets slutning er igen en lakune, hvorved den sidste del af Hátt (fra I, 704, 3) er gået tabt.

Digitized by Google

Så følger — om man ikke tager hensyn til de yngre papirblade — *Rígsþula* og derefter to blade med stykker af úkend heiti. Heraf kan med sikkerhed sluttes, at úkend heiti, som det alt er bemærket, ikke har stået i den lakune, der følger efter de grammatiske afhandlinger. Ti den eneste mulige grund til at optage úkend heiti ved slutningen var, at de ikke stod på et tidligere sted.

Den plads, dette fragment nu indtager, kan kun vække forundring, hvis man ikke lægger mærke til dets indhold. Gør man det, bliver denne underlige rækkefølge forståelig. Stykket repræsenterer nemlig en stærkt afvigende recension af úkend heiti, ja i grunden er det et helt nyt skrift, hvori ikke blot er optaget nyt stof, men hvortil også læren om omskrivningerne er benyttet. Om enkelthederne kan henvises til teksten og til udgiverens meddelelser i indledningen (i udg. 1924). Klart er det, at denne recension ikke kan være forfattet af skriveren af W, og at den heller ikke har stået i hans hovedkilde, ti denne bearbejdelse står i fuldstændig modsætning til den måde, hvorpå W i det hele er redigeret. Vi ved, at håndskriftet, fraset de tidligere omtalte bevidste udeladelser og optagelsen af de grammatiske afhandlinger, gengiver den oprindelige tekst overmåde nøjagtig. Intetsteds gør W sig skyldig i vilkårligheder, og heller ikke kan forfatteren af et håndskrift, hvorfra W stammer, have gjort det, da hans ændringer i så fald vilde genfindes i W. Vi må derfor slutte, at det stykke med úkend heiti, som står ved slutningen af W, stammer fra en anden kilde end de øvrige.

Redaktøren af W har også meget godt vidst, at denne redaktion af úkend heiti ikke var den oprindelige, og derfor har han heller ikke optaget den i hovedteksten. Han har ikke engang gjort den til et direkte tillæg, men skilt den fra Hátt ved et uvedkommende stykke, Rígsþula. Da han imidlertid vidste, at den indeholdt stof, som var beslægtet med hans bog, har han optaget den eller en del af den ved slutningen.

Digitized by Google

Ved bedømmelsen af den redaktion af Sn E, som W repræsenterer, må man altså ganske se bort fra dette stykke. Det viser sig da, at W stammer direkte fra et håndskrift og altså hører til en redaktion, hvori úkend heiti var udeladt. Overmåde sandsynligt er det, at denne udeladelse skyldes samme mand, som har fjærnet c. 39—43. Også udeladelsen af c. 39—43 er altså ældre end W.

Vi finder her en udvikling, som går parallel med *U. Atter her er i en ældre redaktion mange stykker fjærnet og en del af dem pány optaget i en yngre bearbejdelse, men efter et andet forlæg. Men det nye forlæg, som W har benyttet, repræsenterer en meget dårlig tekst. Vi har ovenfor (§ 16) ikke fundet grund til at antage en direkte sammenhæng mellem udeladelsen af fortællinger i W og i U. Heller ikke er der anledning til at søge en sammenhæng mellem udeladelsen af alle úkend heiti med navneramserne i W og af en del úkend heiti og ramserne i U. Ligesom ved fortællingerne er overensstemmelsen kun delvis, og tilstanden i ét af de to håndskrifter kan ikke forklares ud fra tilstanden i det andet. Atter her er der dog en psykologisk sammenhæng, en lighed i tendenser, som tyder på en fælles åndsretning. I begge tilfælde er et stykke udeladt, som forekom redaktøren mindre vigtigt. Men grænserne mellem mere eller mindre vigtigt har redaktørerne trukket efter noget forskellige synspunkter.

Den stilistiske forkortelse og unøjagtighederne i U.

§ 19. Mere end én gang har vi gjort opmærksom på de forkortelser, U har været genstand for. Der må skelnes mellem udeladelser og forkortelser, men det er ofte vanskeligt at drage nøjagtigt skel mellem de to fænomener. Hidtil har kunnet skelnes mellem to bearbejdere af red. *U. Den første er ham, som har udeladt store partier, deriblandt alle fortællinger. Den anden er ham, der har op-

Digitized by Google

taget det meste af, hvad tidligere var udeladt andetsteds, og det er samme mand, der har indført betydelige forkortelser. Hertil må det regnes, når af c. 39—42 de to sidste kapitler ganske mangler og c. 40 reduceres til få linjer. Opfattes c. 39—42 som et hele, er denne reduktion et tilfælde af den yderligstgående forkortelse. Lidt mindre radikal er behandlingen af c. 43, hvis indhold er sammenfattet i otte linjer, men alligevel meddeles i hovedtræk. Til denne behandlingsmåde slutter sig igen en gennemgående forkortelse af omtrent hele teksten; den kan bedst kaldes en stilistisk forkortelse. Mange småting, enkelte ord, men også hele, ja flere sætninger udelades, så at det hele bliver en tekst i et slags telegramstil. Ændringerne går ikke overalt lige langt, men næsten overalt forekommer de. Ofte synes det kun at være meningen at udelade, hvad der af hensyn til sammenhængen ikke er aldeles uundværligt. Underligt er det derfor ikke, at det er især prologen, som har været genstand for denne behandling. Vi skal nu nærmere belyse dette forhold ved nogle eksempler, som viser, at vi har at gøre med en gennemgående bearbejdelse af teksten.

I, 2 W. *En er frá liðu stundir, þá újafnaðiz mannfólkit; vóru sumir góðir ok réttrúaðir, en miklu fleiri sneruz þá eptir girndum heimsins ok úrœktu guðs boðorð.*	II, 250 U. *En er fra liþo stvndir viafnaþiz folkit. Svmir vorv goþir. Svmir lifþo eptir girndvm sinvm.*
I, 2. *Eptir Nóaflóð lifðu VIII menn, þeir er heiminn bygðu, ok kómu frá þeim œttir; ok varð enn sem fyrr, at þá er fjǫlmenntiz ok bygðiz verǫldin, þá var þat allr fjǫlði mannfólksins, er elskaði ágirni fjár ok metnaðar, en afrœktuz guðs hlýðni; ok svá mikit gerðiz at því, at þeir vildu eigi nefna guð; en hverr mundi þá frá segja sonum þeira frá guðs stórmerkjum. Svá kom, at*	II, 250. *eptir þat bygþiz enn verolldin af þeim. en allr fiolþinn afrœktiz þá gvþ. en hverr mvndi þa segia fra gvþs stor merkivm er þeir tyndo gvþs nafni. en þat var viþaz vm verolldina er folkit villtiz.*

Digitized by Google

þeir týndu guðs nafni, ok víðast um verǫldina fannz eigi sá maðr, er deili kunni á skapara sínum.

Her er det mest mulige udeladt, dog er indholdet omtrent bevaret. Men også interessante enkeltheder går tabt:

I, 4,5 nfr. *Af þessu* (det som går foran i teksten) *skildu þeir, at jǫrðin væri kvik ok hefði líf með nǫkkurum hætti, ok vissu þeir, at hon var furðuliga gǫmul at aldartali ok máttug í eðli. Hon fæddi ǫll kykvendi, ok hon eignaðiz alt þat er dó; fyrir því* (naturligvis fordi hun opførte sig så menneskelig) *gáfu þeir henni nafn ok tǫlðu ætt sína til hennar.*

II, 251. *Sva skilþo þeir af þesso at iorþin veri kvik ok hefþi lif með nockvrvm hætti. er hon fæddi oll kvikvendi ok eignaþez allt þat er do. Þangat til hennar tolþv þeir ættir sinar.*

Ofte opstår uklarhed:

I, 12. *Í þeim luta veraldar er ǫll fegrð ok prýði ok eign jarðarávaxtar, gull ok gimsteinar.*

II, 252. *I þeim hlvta veralldarinnar er oll fegrþ ok eignir gvll ok gimsteinar.*

Ved udeladelsen af *jarðarávaxtar* bliver *eignir* ganske uforståeligt.

I sin iver efter at forkorte læser redaktøren stundum fejl, og der opstår meningsløsheder:

I, 12,12. *Nær miðri verǫldinni var gǫrt þat hús ok herbergi, er ágætast hefir gǫrt verit, er kǫlluð var Trója, þar sem vér kǫllum Tyrkland.*

II, 252,5. *þar var sett roma borg er ver kavllvm troio.*

Et eksempel på meget vidtgående forkortelse:

I, 22,7. *Hann* (d. e. *Trór* = *Þórr*) *var at uppfæzlu í Tracia með þeim hertoga, er nefndr er Loricus. En er hann var X vetra, þá tók hann við vápnum fǫður síns. Svá var hann fagr álitum,*

II, 252,9. *þa var hann XII vetra er hann hafþi fvllt afl sitt. þa lypti hann af iorþv X biarnstokvm senn. hann sigraþi marga berserki senn ok dyr eðr dreka. I norþr halfo heimsins fann hann*

Digitized by Google

er hann kom með qðrum mqnnum, sem þá er fílsbein er grafit í eik; hár hans er fegra en gull. Þá er hann var XII vetra, hafði hann fullt afl; þá lypti hann af jqrðu X bjarnstqkum qllum senn, ok þá drap hann Loricus hertoga, fóstra sinn, ok konu hans Lora eða Glora ok eignaðiz sér ríkit Tracia; þat kqllum vér Þrúðheim. Þá fór hann víða um lqnd ok kannaði heims hálfur ok sigraði einn saman alla beserki ok alla risa, ok einn hinn mesta dreka, ok mqrg dýr. I norðrhálfu heims fann hann spákonu þá, er Sibil hét, er vér kqllum Sif, ok fekk hennar.

spa konv eina er Sibil het. er ver kollvm sif.

En interessant etnografisk bemærkning går tabt:

I, 30, 3. *ok þeir Æsir hafa haft tunguna norðr hingat í heim: í Noreg ok í Svíþjóð, í Danmqrk ok í Saxland; ok í Englandi eru forn landsheiti eða staða heiti, þau er skilja má, at af annarri tungu eru gefin en þessi.*

II, 253. *at þeir hava norþr hingat haft tvngvna j noreg ok danmerk*(sic) *sviþioð ok saxland.*

Således går det overalt. I Gylfaginning, hvor stilen er mere koncis, er udeladelser vanskeligere, men lykkes alligevel. Et par eksempler følger her:

C. 1 mangler helt.

I, 32, 12. *Gylfi konungr var maðr vitr ok fjqlkunnigr; hann undraðiz þat mjqk, er Ása fólk var svá kunnigt, at allir lutir gengu at vilja þeira. Þat hugsaði hann, hvárt þat mundi vera af eðli sjálfra þeira, eðr mundi því valda goðmqgn þau, er þeir blótuðu.*

II, 253. *Gylver var maðr vitr ok hvgsaþi þat er allir lyþir lofvþo þa ok allir hlvtir gengv at vilia þeirra. hvart þat mvndi af eþli þeirra vera eða mvndi gvþmavgnin vallda þvi.*

Digitized by Google

Der kan ikke være tvivl om, hvilken fremstilling der er den rette. Gylfi forbavses over gudernes fremgang og overvejer derpå, hvad grunden mon kan være dertil. U trækker dette sammen, skriver straks *hvgsaþi* i stedet for *undraðiz* og føjer så spørgesætningen umiddelbart til *vilja þeira*. Således sparer han en sætning på sammenhængens bekostning. Andre udeladelser er her: *konungr, ok fjǫlkunnigr, er Ása fólk—kunnigt, þau—blótuðu.*

Også denne metode fortsættes regelmæssig.

Ved følgende passus meddeles varianterne fra U under teksten:

I, 36,9 nfr. *Hverr er æztr eða ellztr allra goða? Hár segir: sá heitir Allfǫðr at váru máli, en í Ásgarði enum forna átti hann XII nǫfn; eitt er Allfǫðr, annat er Herran eða Herjan, III er Nikarr eða Hnikarr* (osv. indtil) *XII Jálg eða Jálkr. Þá spyrr Ganglari: Hvar er sá guð? eða hvat má hann? eða hvat hefir hann unnit framaverka? Hár segir: lifir hann of allar aldir ok stjórnar ǫllu ríki sínu ok ræðr ǫllum lutum, stórum ok smám. Þá mælti Jafnhár: hann smíðaði himin ok jǫrð ok loptin ok alla eign þeira. Þá mælti Þriði: hitt er mest, er hann gerði manninn ok gaf honum ǫnd, þá er lifa skal ok aldri týnaz, þótt líkaminn fúni at moldu eða brenni at ǫsku, ok skulu allir menn lifa, þeir er rétt eru siðaðir, ok vera með honum sjálfir, þar sem heitir Gimli eða Vingólf.*

U. II, 254. 1. *allra goða] með goþvm.* 2. *enum—átti] hefir.* 3 fgg. *eitt er* osv., kun navnene, intet tal. Hvor to navneformer forekommer, har U kun én (flere fejl). 4. *spyrr] svarar.* 6. *framaverka] til frama.* 6. *svarar. of—aldir] vm alldr.* 7. *ok*(1)*—stórum] storvm hlvtvm.* 7. *svarar.* 8. *loptin—þeira] lopt.* 9. *meira. gerði manninn] smiþaþi himin ok iorþ at hann smiþaþi mann* (urigtig gentagelse fra 8). 9—10. *þá er—týnaz] að lifa.* 10—11. *þótt—ǫsku] þo skal likamr fvna.* 11—12. *allir—sjálfir] þa allir bva með honvm rettsiþaþir.* 12. *eða Vingólf* mangler.

Af Vǫluspá citeres I c. 51 s. 192 fgg. 9 strofer, dernæst én af Vafþrúðnismál. U (II, 291) har ialt tre strofer; i en af dem mangler desuden en linje.

Et eksempel på dårlig stil er følgende:

I, 188,8 nfr. *Miðgarðsormr blæss svá eitrinu, at hann dreifir*

II, 291,5. *Miþgarþz ormrinn blæss eitri. ok aþra hliþ vppi yvir*

Digitized by Google

lopt ǫll ok lǫg, ok er hann allógurligr, ok er hann á aðra hlið ulfinum. Í þessum gný klofnar himininn, ok ríða þaðan Múspells synir. Surtr ríðr fyrst, ok fyrir honum ok eptir bæði eldr brennandi; sverð hans er gott mjǫk, af því skínn bjartara en af sólu en er þeir ríða Bifrǫst, þá brotnar hon, sem fyrr er sagt. Múspells megir sœkja fram á þann vǫll, er Vígríðr heitir, þar kemr ok þá Fenrisúlfr ok Miðgarðsormr, þar er ok þá Loki kominn ok Hrymr ok meðr honum allir Hrímþursar, en Loka fylgja allir Heljar sinnar.

I, 198,20. *margar eru þá vistir góðar ok margar illar; bazt er þá at vera á Gimli á himni; ok allgott er til góðs drykkjar, þeim er þat þykkir gaman í þeim sal, er Brímir heitir; hann stendr ok á himni. Sá er ok góðr salr, er stendr á Niðafjǫllum, gǫrr af rauðu gulli; sá heitir Sindri. Í þessum sǫlum skulu byggja góðir menn ok siðlátir.*

(I *skulu byggja* er stilen fra Vsp bevaret.)

honvm þa klofnar himinninn ok iþessvm gny riþa mvspellz megir. Svrtr riþr fyrst. fyrir honvm ok eptir er elldr brennandi. Sverþ hans er sva biart sem sol. en þa er þeir riþa brotnar bifravst. Muspellz megir riþa a vollinn vigriþinn. Fenris vlfr ok miðgarþz ormrinn. þar er ok loki ok hrymr meþ honvm. loka fylgia ok hellornar(!)

II, 292,12. *Margar ero vistir goþar ok margar illar. bezt er at vera a gimle meðr svrti. ok gott er til dryckiar i brimle eða þar sem heitir sindri. þar byggia goþir menn.*

Til de tidligere nævnte udeladelser i Skáldskaparmál skal endvidere føjes hel eller delvis udeladelse af ikke mindre end 40 strofer. Stroferne opregnes her efter side- og strofetal i I[1]: 236,1.[2] 238,2. 242,4. 248,4. 254,5. 256,5. 262,1 og 2. 268,1. 318. 322,1 og 2 (2 er ét vers med henvisning). 322,3 (anden halvdel). 324,3. 328,2. 346,3. 348,2. 398,2 (første halv-

[1] En strofe, som er fordelt over to sider, regnes til første side. Således her og senere, også når en linje citeres, som står på anden side.

[2] Til denne strofe er der åben plads i håndskriftet. Jfr. § 28.

Digitized by Google

del af en hel strofe). 408,2. 412,1. 418,2. 423,1 og 2. 440,3. 442,1 (6 linjer af 8 mangler). 442,2 (første halvdel af en hel str.). 454,2 (anden halvdel). 458,4. 460,4 (anden halvdel). 462,3. I úkend heiti, fraset de stykker, som mangler helt: 464,3 (se nedenfor s. 204). 468,3 (to linjer af tre). 490,4. 506,3 (første halvdel). 506,6 (anden halvdel). 508,3 (tre linjer af fire mangler). 508,4 (ligeså). 524,5 (anden halvdel). 526,3. 528,3. Dertil kommer udeladelsen af kapitlet om Sif (c. 21) og af mange korte prosabemærkninger, f. ex. II s. 322, hvor ved denne fremgangsmåde to halvstrofer af forskellige digtere er gjort til én. Også andre steder er der indkommet misforståelser. Den stilistiske forkortelse er iøvrigt i prosaen af den teoretiske del af Skm ikke af så stort omfang som i Gylfg og i fortællingerne i Skm, hvoraf en del, som vi har set, er blevet til ekserpter. Dette er naturligt, da den teoretiske del af Skm, hvad prosaen angår, næsten helt består af fortegnelser over omskrivninger, navne og korte indledende sætninger. Her var det næppe muligt at forkorte anderledes end ved at lade noget væsenligt falde bort.

I en del af Skm er dette da også sket, nemlig i den oprindelig sidste del c. 65—74, som indeholder de mange navne på mænd, kvinder, legemsdele, sindstilstande osv. Jeg skal her indskrænke mig til ét meget betegnende sted. I c. 74 (I, 544) er der tale om homonymer. *Læti* udelader U. Så følger *reiði* og *far*. Disse ord omtales i U, men kortere end i rT1*eβ*. I disse hskrr. følger endnu *lið* og *hlið (hlið)*, og hertil føjes almengyldige bemærkninger som afslutning (s. 546): *Þessar greinir má setja svá í skáldskap, at gera ofljóst, at vant er at skilja, ef aðra skal hafa greinina en áðr þykki til horfa en fyrri vísuorð. Slíkt sama eru ok ǫnnur mǫrg nǫfn, þau er saman eigu heitit margir hlutir.* I U (II, 349) er ikke mere blevet tilbage deraf end: *Þvilik orþtok hava menn miok til at yrkia folgit.* Måske hænger det sammen med, at denne passus i U ikke længere står ved slutningen af úkend heiti. Også udeladelsen af pro-

Digitized by Google

saen efter strofen i c. 63 (I, 510 [8 linjer], U II,341) må her nævnes.

Bedst overleveret er uden tvivl det bevarede stykke af Háttatal. En gennemgående forkortelse er der ikke, sikkert som følge af, at også her stilen fra begyndelsen af har været koncis. Det er kunstregler og forklaringer, og heri kan intet ord undværes. Alligevel er tilbøjeligheden til at forkorte i U den samme som før, og nogle steder er sammenhængen derved blevet forstyrret. Den nævnte tilbøjelighed er dog ikke grunden til, at overskrifterne over stroferne mangler i afhandlingens senere del; ti for dem er der efterladt en åben plads. Forsåvidt der findes overskrifter, er de dog forkortet, f. eks. ved str. 5, hvor I har *Þetta er tviriðit kallat,* medens der i U står *tviriþit. V.* Dette er dog ikke af stor betydning. Eksempler på forkortelsen af teksten er:

I. 602. *Í qðru vísuorði er kqllut sterk egg, en framir seggir. Í enu þriðja er svá, at hvast skerr, hlífin er traust; ok í fjórða orði at kalla konunginn mikinn en líf hans framligt. Þar næst at kalla hreint sverð ok harðliga roðit, enn einnhverr liðsmanna, ok væri rétt mál, þótt maðr væri nefndr; gqfugr er konungr kallaðr, rqndin var kostig, ok furaðiz undarliga skjótt. Konungrinn undi glaðr frœknu hjarta. Nú eru hér sýndar XVI sannkenningar.*	II, 375. *Nv ferr sva með sama hætti vnz avll er vppi visan. ok ero her sextan sannkenningar.*

Stedet er også lærerigt derved, at det indfører en ny udtryksmåde; det indeholder en kort sammenfatning af alt det, I opregner særskilt.

I, 606. prosa efter str. 6.	II, 376.
l. 1 *orm*	mangler.
l. 4 *sett nýgerving*	mangler.
l. 1 nfr. *þvíat* (uundværligt)	mangler.

Digitized by Google

I, 610,8 nfr.—4 nfr. *þat kǫllum vér — miklu lengra* (deri to verslinjer af *Þórarinn máhlíðingr*).	mangler
I, 612,9. *kent hans nafn*	II, 378. *kendr*
l. 12. *en eitt sinn*	mangler
I, 612, 6 nfr. *Hver setning er þat, at breyta háttum með máli einu? Þat má svá gera, at gefa nafn háttum* osv.	II, 378,1. *Hver setning fær nofn hattvm* (uden mening)
I, 614,15. *annan veg*	II, 378,2 nfr. mangler
I, 616,11. *Sjá háttr*	II, 379. *Sa*
I, 618,1. *er sér um mál, ok er þat stál kallat*	II, 379,2 nfr. *er ser vm mal kallat* (!)
I, 618 pr. efter str. 13 l. 3 *af hinu fjórða vísuorði*	II, 380,8. *af éno* (sic)
I, 620 pr. efter str. 15 l. 1 *af þeiri vísu, er áðr var kveðin*	II, 380,8 nfr. *af inni fyrri viso*
I, 624,1. *hafi, jarðar; slétt, þat er jafnt; skarð, þat er úslétt, ok svá hafi, jarðar; sær er haf.*	II,381,7 nfr. *havi iarþar. sær er haf* (En udeladelse formedelst uagtsomhed).
I, 642,1. *Nú hefr upp annat kvæði*	II, 387. mangler
I, 646,1 nfr. *ok kveðit eptir Sigurðar sǫgu*	II, 389,2. mangler
I, 648,11. *ok lúkaz allar einnig*	II, 389,12. mangler
I, 652,10. *Í þessum hætti er breytt til dróttkvæðs með orðum*	II, 390,14. *Í* mangler *með orðum* mangler
I, 658,2 nfr. *Hér eru þær hendingar, er vér kǫllum samhendur, þvíat þessar eru allar með einum stǫfum, ok eru í fyrsta ok þriðja vísuorði svá settar, sem skothendur í dróttkvæðum hætti.*	II, 392,13 nfr. *her ero þær hendingar er i oþro ok fiorþa viso orþi sva settor* (sic) *sem skothendr i drottkvæþvm hætti.*

Fra mange af disse forkortelser er der blot ét skridt til de fejl og uagtsomheder, hvormed håndskriftet vrimler. Uden nærmere at gå ind derpå skal jeg endnu anføre et par urigtigheder af forskellig art.

Overskriften over og begyndelsen af úkend heiti er urigtige. Overskriften lyder: *her segir hverso kend er setning*

Digitized by Google

skalldskapar; første spørgsmål og svar lyder: *Hvernig er kend setning skalldskaparins. sva at nefna hvern hlvt sem heitir.* Begge steder står *kend* i stedet for *úkend.* Muligvis er ordene *hverso kend* en skrive- eller læsefejl for *hver okend.* Iøvrigt står U med hensyn til denne fejl ikke alene (§ 28).

Til navnene på himmel (s. 341) føjes en række omskrivninger, som ikke hører til dette kapitel og stammer fra et andet sted (s. 313).

Det samme gælder om navnene på sol (s. 341). De tilføjede omskrivninger stammer fra s. 317. Grupperne *tungl* og *sól* har byttet plads. Men overskrifterne bevarer den rigtige rækkefølge.

Over U c. 77 (s. 345 = I, 530, 3 nfr., her ikke et nyt kapitel) står: *her segir fornofn.* Men først i U c. 79 er der tale om *fornǫfn*; eksemplerne findes endnu senere (U c. 80. I, 536).

For én udeladelse er der støtte i 748 og i sammenhængen. Den angår første strofe i úkend heiti (s. 339). Den forudgående prosa fortæller, at Bragi i skoven mødte en troldkvinde, som spurgte, *hverr þar fór.* Derpå følger strofen:

Troll kalla mik
tungl sjótrungnis osv.

Strofen slutter med ordene: *hvat er troll nema þat?* Så svarer Bragi: *Skáld kalla mik* osv. . . . *hvat er skáld nema þat?* Troldkvindens strofe passer ikke til hendes spørgsmål; på dette venter man Bragis svar. Alligevel tror jeg, at strofen har stået i archetypus, ti de to strofer er parallelt byggede, og de hører sammen. En grund til at udelade den første har netop været den mindre nøjagtige sammenhæng med prosaen; udtrykket har været noget frit. Overensstemmelsen med 748 viser — ligesom overensstemmelsen med 757 i den s. 203 fg. omtalte fejl i overskriften og første sætning af Skm —, at også en del af disse mindre afvigelser i U er ældre end håndskriftet U.

Digitized by Google

Vanskeligt er det her at drage en nøjagtig grænse mellem de forskellige bearbejdere. Er den mand, der systematisk forkortede teksten, den samme som den, hvem de talløse fejl skyldes, der også forekommer i mængde i de stilistiske forkortelser? Vi skal komme tilbage til dette spørgsmål (§ 26).

II. Fragmenterne og deres forhold til hovedhåndskrifterne.

1. Indholdet.

1 *eβ*.

§ 20. De tre fragmenter 1*eβ*, 748 og 757 har for overleveringens historie den største betydning. De danner to grupper, idet de to sidste er nærmere beslægtet med hinanden end et af dem med det første. Alligevel stemmer de tre overens i kompositionen på et vigtigt punkt. De repræsenterer nemlig alle en særskilt udgave af Skm. Aldeles sikkert er det vistnok kun for de to sidstes vedkommende. Da begyndelsen af 1*eβ* er tabt, er der teoretisk set den mulighed, at dette hdskr. har indeholdt prologen, Gylfg og Brgr. Men slutningen er bevaret, og Háttatal mangler. Dette taler stærkt for, at det med hensyn til prolog, Gylfg og Brgr forholder sig her som med 748 og 757.[1]

Men dermed er, hvad indholdet angår, overensstemmelsen mellem 1*eβ* og 748 757 også forbi. Teksten i 1*eβ* stemmer gennemgående overens med rT. Dens sproglige udtryk er mange steder selvstændigt, men iøvrigt er afvigelserne fåtallige. Fragmentet begynder i Niflungasaga (c. 41) I, 362 l. 7 nfr. i ordet *verǫldu*, og det ender med slutningen af Skm. På grund af en lakune (II, 590) er I, 428, 15 (i c. 49)—466, 1 (i c. 54) tabt. Rækkefølgen af úkend heiti og indholdet af navneramserne er de samme som i rT. Forskellen i strofeindholdet er meget ringe; en plusstrofe

[1] Af 757 er slutningen tabt, men dette hskr.'s slægtskab med 748 er så nært, at der ikke er tvivl om, at 757 ikke har indeholdt Hátt.

Digitized by Google

står II, 591 (tre linjer af Vafþr); den belyser navnet *regin* for 'guder', som ligeledes mangler i rT.

Med undtagelse af ét længere sted — hvilket særskilt skal drøftes — mangler der ganske lidt, nemlig:

I, 370 str. 1. II, 573. Strofen mangler.

I, 416 str. 3. II, 586 str. 3. Af strofens fire linjer mangler 1½.

I, 424 str. 3. II, 589 str. 2. To linjer mangler. For eksemplernes skyld er de ikke nødvendige.

I, 468 prosa efter str. 1. II, 591 pr. efter str. 2. *Svá kvað Ormr Steinþórsson* med fire følgende verslinjer (eksempel på *leyfð*) mangler.

I, 468 str. 3. II, 591 str. 3. rT har 3 vers; 1*eβ* har kun to (U s. 340 kun ét). Tredje vers kan undværes.

I, 492 str. 4. II, 598 str. 5 anden halvdel (2 linjer) mangler. Disse linjer er udeladte, ti i l. 3 står *ægi*, og der følger også i 1*eβ*: *Hér er (ok* 1*eβ) nefndr sær ok ægir.* (Afsnittet mangler i U).

I, 498 str. 1. II, 599 str. 6 anden halvdel (2 linjer) mangler (Afsnittet mangler i U).

I, 502 str. 5. II, 601 str. 5 tredje linje mangler (ligeså i 757; afsnittet mangler i U).

I, 504 str. 1. II, 601 str. 6 anden halvdel (2 linjer) mangler (står alene i 757).

I, 528 str. 3. II, 609 str. 4; anden l. mangler. Det heiti, for hvis skyld strofen anføres, står i l. 4; r har 1½ l.; forkortelsen i alle hskrr. skyldes, at strofen tidligere er citeret. I 1*eβ* står også: *ok fyrr var ritad.*

Også i navneramserne er afvigelserne ubetydelige.

Kun ét af de anførte steder kan en udeladelse i 1*eβ* med sikkerhed fastslås. Alle de øvrige steder er det muligt, at 1*eβ* har det rette. Og forskellene ere ubetydelige.

Betragter man indholdet i det hele, så kunde den omstændighed, at 1*eβ* er en særudgave af Skm, tale til gunst for den anskuelse, at der er et nærmere forhold tilstede mellem det og 748 757. Men det nære slægtskab mellem 748 757 og U, som nedenfor vil blive påvist, gør, at der ikke kan tillægges denne overensstemmelse vægt. Ti U er en udgave af den hele Snorra Edda. Stoffets begrænsning er også i 1*eβ* en ganske anden end i de to andre fragmenter. Disse

Digitized by Google

begynder med c. 45, hvorimod 1*eβ* sandsynligvis har indeholdt hele Skm; det bevarede brudstykke begynder i c. 41. Den overensstemmelse, hvorom her er tale, må derfor forklares på anden måde. Vi har atter at gøre med en fælles tendens, som har givet sig udslag på to forskellige måder. Ser man bort fra denne overensstemmelse, kunde man først fristes til at gruppere 1*eβ* sammen med WrT, samt, når man tager den ovenfor omtalte overensstemmelse i indhold med rT i betragtning, at stille håndskriftet sammen med rT overfor W. Dog kan der på denne lighed ikke bygges nogen formodning om et nærmere slægtskab, da overensstemmelsen består i, at 1*eβ* og rT hverken har del i udeladelserne i W eller i de talrige afvigelser fra det oprindelige, hvilke er karakteristiske for U. Alle de overensstemmelser med rT, hvorom der er tale, er ejendommeligheder, som stammer fra archetypus, og altså beviser for gruppens relative oprindelighed. Langt snarere er der grund til at stille WrT sammen overfor 1*eβ*. Ti medens WrT gennemgående bruger samme udtryksmåde, afviger 1*eβ*, som nævnt, i ordlyden ret stærkt fra disse tre håndskrifter. Hvad indholdet angår, bemærkes også en overensstemmelse med U, nemlig i tilstedeværelsen af Sturlungernes genealogi. Vistnok beviser dette heller ikke, at der er et nærmere slægtskab mellem 1*eβ* og U, da også denne genealogi stammer fra archetypus (jfr. ovenfor s. 182 fg.), men her er dog et punkt, hvor 1*eβ* står selvstændig overfor WrT i bevarelsen af noget gammelt. Ifald altså 1*eβ* danner en gruppe sammen med WrT, må håndskriftet ikke stilles ved siden af W eller r eller T eller rT, men det må da ligestilles med kilden til WrT, hvortil det kunde være et søsterhåndskrift.

Imidlertid er der, så vidt jeg ser, heller ingen tvingende grund til en sådan gruppering. Hvor den redaktionelle overensstemmelse mellem 1*eβ* og WrT beror på disse håndskrifters troskab mod overleveringen, er det meget muligt, at de genetisk står hinanden endnu fjærnere. Principielt

Digitized by Google

er der intet til hinder for, at 1*eβ* står helt alene, og at de øvrige hskrr., WrT og U (foreløbig lader vi 748 og 757 helt ude af betragtning) danner en gruppe overfor 1*eβ*. Denne opfattelse vilde blive den eneste mulige, om det skulde vise sig, at der er redaktionelle forskelligheder, hvor 1*eβ* alene har det rigtige i modsætning til alle de andre. Denne mulighed må tages med i betragtning ved bedømmelsen af de fire steder, som vi nu skal undersøge. De to første angår direkte kun forholdet mellem 1*eβ* og rT, men de oplyses af og belyser tillige de to andre.

1. I 1*eβ* står (II, 573) efter Sigurðs død (c. 41) to bemærkninger, den ene om Áslaug, som blev opfostret hos Heimir i Hlymdalir og fra hvem mægtige ætter stammer, den anden om Volsungernes uimodtagelighed for gift. Den første af disse bemærkninger stammer fra begyndelsen til Ragnarssaga loðbrókar (Olsens udg. s. 111), den anden fra Vǫlsungasaga (se indl. til min Eddaudg. s. L). Sætningen om Volsungerne står i kortere form også i Edda (Frá d. Sinfj., Die Edda I, 142,10), men ordlyden tyder dog nærmest på, at kilden til Sn. E. her er Vǫlss., ikke Edda.[1]

---

[1] Sn E (1*eβ*): *Sva er sakt at sigmundr volsvngsson var sva mattugr at hann drack eitr ok sakadi hann ecki. enn sinfiotli ok sigurdr synir hans voro sva hardir aa huþina at þa sakadi eigi eitr þott vtan kuœmi aa þa bera.*

Vǫlss. s. 15,1: *Sigmundr var sva mikill fyrir ser, at hann matti eta eitr, sva at hann skadade ecki, enn Sinfiotla hlydde þat, at eitr kęmi utan a hann, en eigi hlyddi honum at eta þat ne drecka.*

Frá d. Sinfj. (R): *Svá er sagt, at Sigmundr var harðgǫrr, at hvárki mátti honum eitr granda útan né innan. En allir synir hans stóðuzk eitr á hǫrund útan.*

Sætningen i Sn E ligner såvel Vǫlss. som R, men står i det hele Vǫlss. nærmest. Muligt er det dog, at det Eddahåndskrift, som er benyttet af forfatteren til Vǫlss., indeholdt meddelelsen omtrent i samme form som sagaen. I så fald er der fra formens side intet til hinder for, at Sn E her skulde have benyttet et Eddahåndskrift. Men da bemærkningen er forbundet med den om Áslaug, som i hvert fald har sin kilde i sagaen, er den opfattelse dog naturligst, at det forholder sig på samme måde med den om Volsungerne.

Digitized by Google

Pladsen til disse to bemærkninger er godt valgt, ved slutningen af Sigurðs og dermed Volsungernes historie. I rT[1] står de to bemærkninger ved slutningen af c. 42 (I, 370), efter Sǫrlis og Hamðis død. Her rejser sig da det spørgsmål, hvilken plads der er den oprindelige. For rT kan der anføres ét argument, nemlig at det sted, hvor bemærkningen om Aslaug her står, modsvarer dens plads i den kombinerede Vǫlss + Ragnarssaga, hvor forfatteren umiddelbart efter Sǫrlis og Hamðis død går over til Heimir og Áslaug, med hvem Ragns begynder. Dette argument taber dog en betydelig del af sin værd derved, at Vǫlss overhovedet ikke er kilden til fremstillingen af Niflungasaga i Sn E. C. 41—42 beror ikke på Vǫlss, men på et Eddahåndskrift (se indl. til Die Edda s. XLV fgg.).[2] Og til bemærkningen om Volsungernes uimodtagelighed for gift er slutningen af c. 42 en meget uheldig plads. Mellem dette kapitel og bemærkningen er der ikke den mindste sammenhæng.

For den plads, som de to sætninger indtager i 1*eβ*, taler dog ganske særlig, at der i rT ved slutn. af c. 42 har fundet en omredaktion sted, for at sætningerne kunde optages. I 1*eβ* er stedet redigeret i overensstemmelse med andre steder af lignende indhold. Først meddeles, at der er

[1] W udelader Niflungasaga med dens fortsættelse, og i U mangler c. 41. 42 ligeledes.

[2] Det må bemærkes, at Ragnarssagas begyndelse ligesom henviser til det sted, hvor bemærkningen står i 1*eβ*. Der står nemlig: *Heimir í Hlymdǫlum spyrr nú þessi tíðendi, at dauðr er Sigurðr ok Brynhildr, en Áslaug, dóttir þeira en fóstra Heimis, var þá trévetr.* Denne meddelelse ser bort fra den hele fortælling om Niflungernes undergang og om Jǫrmunrekr; den slutter sig såvel ved henvisningen til Sigurðs død som ved den nøjagtige oplysning angående Áslaugs ringe alder umiddelbart til Sigurðs historie. *þessi tíðendi* tyder på, at der lige foran har været tale om Sigurðs død. Dette udtryk foranlediger det spørgsmål, om Vǫlss ikke engang sluttede med c. 33 (Olsen s. 84—85). Herpå kan vi dog nu ikke gå nærmere ind.

Digitized by Google

visse omskrivninger, som hidrører fra den forangående historie (her nævnes som sådan *klæði eða váðir Hamðis eða Sǫrla*), jfr. I, 356, 1. 360, 7. 366, 1. 398, 11 og i Brgr 214, 4 nfr. 218, 16. 222, 1 nfr. Dernæst følger den faste formel, hvormed lange fragmenter af skjaldedigte indledes: *hér eptir kvað Bragi skáld,* jfr. I, 436, 1. 304,2 nfr. 290, 1, 278, 8; så de strofer af Ragnarsdrápa, som indeholder fortællingen. I rT derimod er meddelelsen om kenningerne *Hamðis klæði* osv. udeladt,[1] og fortællingen om Jǫrmunrekr er ved bemærkningerne om Áslaug og Volsungernes uimodtagelighed for gift skilt fra de strofer af Ragnarsdrápa, som hører direkte sammen med den. Endvidere er ordene *hér eptir kvað Bragi skáld,* som danner den naturlige indledning til disse strofer, gået tabt. I deres sted står efter de uvedkommende bemærkninger om Áslaug osv. en længere meddelelse, ved hvilken den tabte tråd genoptages: *Eptir þessum sǫgum* (i stedet for *hér eptir;* skriveren har, som det ser ud til, tænkt på hele indholdet af c. 39—42) *hafa flest skáld ort ok tekit ýmsa þáttu. Bragi hinn gamli orti um fall Sǫrla ok Hamðis* (først her lykkes det igen at få fat på æmnet) *i drápu þeiri, er hann orti um Ragnar loðbrók.* Denne håndgribelige forvanskning af teksten i rT beviser med sikkerhed, at den rette plads for bemærkningerne om Áslaug og om Volsungerne er den, de har i 1*eβ*.

Derimod har rT sandsynligvis ret i, at bemærkningen om Volsungerne belyses ved en halv strofe af Bragi. Ti den eneste tænkelige grund til at optage denne bemærkning, er ønsket om at anbringe omskrivningen *Vǫlsunga drekka.* Tekstens sammenhæng kunde hverken det ene

[1] Angående spørgsmålet om, hvorvidt disse omskrivninger og historien om Jǫrmunrekr, hvortil de naturligt knyttes, hører til den oprindelige tekst, se afhandlingen i Acta Phil. i Scand. § 6. Det må nøje skilles fra det spørgsmål, der her er genstand for undersøgelse, nemlig om Jǫrmunreks historie og omskrivningerne *Hamðis skyrta* osv. hører sammen og altså begge har stået i archetypus.

Digitized by Google

eller det andet sted foranledige en meddelelse af denne art.[1] Denne halvstrofe er altså gået tabt i 1eβ.

Da c. 41—42 mangler i WU, kan det ikke ses, hvor gamle de her påviste ændringer i rT er. På forhånd står det dog ikke fast, at de ikke kan være ældre end den fælles kilde til disse to håndskrifter. Muligt er det, at det allerede er redaktøren af gruppen WrT, hvem de skyldes, og der er heller ikke noget til hinder for, at de stammer fra et endnu ældre håndskrift, som ligger til grund både for WrT og for U.

2. Historien om Frodes kværn fortælles i 1eβ og i rT næsten helt igennem på samme måde. Én betydelig forskel er der dog. Af Grottasǫngr meddeler 1eβ kun én strofe, og den står der, hvor det siges, at kvinderne synger den sang, som hedder således. Strofen indledes med ordene: *ok er þetta upphaf at.* I rT mangler på dette sted denne indledning og strofen, men ved fortællingens slutning står hele digtet uden nogen indledning. Der er ikke tvivl om, at 1eβ har det rette. Af den omstændighed, at de fem store fragmenter af skjaldestrofer har stået i archetypus, må man vogte sig for at slutte, at det samme må være tilfældet med Grottasǫngr. Skjaldedigtenes og Grottasǫngs betydning for og deres stilling i teksten er ganske forskellig.[2] Noget betyder det allerede, at Grottasǫngr hører til en anden digtart end de fem fragmenter. Den grund, der som følge af disse fem stykkers beskaffenhed på forhånd er til at tilskrive deres optagelse én og samme redaktør, eksisterer altså ikke, når der spørges, om Grottasǫngr må henregnes til samme gruppe. Hvad digtenes forhold til teksten angår, er der

[1] Dette udelukker naturligvis ikke, at, når der engang var tale om at optage en sådan meddelelse, ét sted kunde være mere passende dertil end et andet.

[2] Forskellen viser sig allerede i 1eβ alene. Ti dette håndskrift indeholder et af de fem digtfragmenter. (De øvrige står i afsnit, som er tabte).

Digitized by Google

den forskel, at skjaldedigtene indeholder en efterretning om de tildragelser, prosaen meddeler; de begrunder fortællingen. Grottasǫngr derimod belyser den; den indeholder kun kvindernes sang. Forsåvidt kan den sammenlignes med fuglestroferne fra Fáfnismál, hvoraf der også (i rT) står et par i fortællingen, af hvilken de således udgør en del, men ikke anføres som bevismidler. Heller ikke står dér hele Fáfnismál eller hele Igðnamál, men kun et par strofer. Disse fuglestrofer indtager en ganske lignende plads som Grottasǫngs første strofe i 1*eβ*. I rT står Grottasǫngr ved slutningen af fortællingen ganske som skjaldedigtene, men den indledning, som er karakteristisk for de fem fragmenter *(Eptir þessi sǫgu (*eller *hér eptir) kvað Þjóðólfr hvinverski* resp. *Eilífr Guðrúnarson, Bragi skáld),* mangler. Der gives ingen oplysning om, hvorfor digtet står der. Grunden til at optage det har kun været, at en afskriver, som kendte det, blev mindet om det ved den ene strofe, der stod i hans kilde. Et tredje bevis imod digtets oprindelighed i teksten danner den modsigelse, der er mellem digtets hentydninger til de senere tildragelser og prosaens fremstilling. Prosaen fortæller, at det er vikingen Mýsingr, som overfalder Frode; i digtet derimod er det Hrólfr kraki. Af alt dette kan med sikkerhed sluttes, at Grottasǫngr ikke er udeladt i 1*eβ*, men at den er tilføjet i rT. Om denne interpolations alder må bemærkes det samme, som er sagt om ændringerne i c. 41. 42, at det ikke fremgår af håndskrifterne, hvor gammel den er. I W og U er fortællingen udeladt; i U står på et senere sted et kort uddrag. Ændringen kan være sket i kilden til rT, men også i kilden til WrT eller til WrT + U.

3. Det tredje sted, som her skal betragtes, er c. 45 (i 1*eβ* II, 581). Ved slutningen af fortællingerne om guld står i 1*eβ* tre strofer af Bjarkamál, som indeholder gullz heiti. Disse heiti er de samme, som forekommer i de forangående fortællinger; det skal senere ses, at de hører til den op-

Digitized by Google

rindelige redaktion af Sn E og danner afslutningen på denne samling af fortællinger. Dernæst følger endnu en række omskrivninger for guld, som ikke har noget at gøre med fortællingerne og er en ældre tilføjelse, der allerede stod i archetypus. Den første af disse omskrivninger er *haugþak Hǫlga*. Den belyses ved en forudgående kort meddelelse om dens oprindelse. Efter strofen følger igen et prosastykke med omskrivninger for guld og sølv, og dertil slutter sig en del strofer som eksempler. Denne rækkefølge er forståelig. Strofen med omskrivningen *haugþak Hǫlga* er ikke slået sammen med de følgende strofer, som ved de deri forekommende omskrivninger hører nær sammen, og derfor er også de to prosastykker skilte ad; det er som to små kapitler; *haugþak Hǫlga* står alene, de øvrige: *eldr eða ljós handar, snær* osv. *handar, grjót handar* danner én gruppe.

I de øvrige håndskrifter er bemærkningen om kong Hǫlgi med tilhørende strofe flyttet og har fået plads foran Bjarkamålstroferne. Øjensynlig har den mand, som har givet stykket denne plads, ment, at prosaindledningen til strofen hørte til fortællingerne, og da han — med rette — har opfattet Bjarkamålstroferne som fortællingernes naturlige afslutning, lod han disse to stykker bytte plads. At han har taget fejl, fremgår dog af, at omskrivningen *haugþak Hǫlga* ikke forekommer i Bjarkamålstroferne, der iøvrigt indeholder alle omskrivninger uden nogensomhelst undtagelse, som fortællingerne giver anledning til. Her foreligger altså atter en redaktionel forskel, hvor 1*eß* alene har det rigtige. Men afvigelsen fra det oprindelige står ikke alene i rT. Det afsnit, hvorom her er tale, mangler ikke i en del af de øvrige håndskrifter; det er bevaret, og rækkefølgen er i W den samme som i rT. I U er vistnok prosaindledningen udeladt og senere optaget et andet sted, men strofen er blevet stående, og den står på samme sted, hvor i WrT både prosaen og strofen står, nemlig foran Bjarkamålstroferne. I

Digitized by Google

kilden til *U var altså rækkefølgen ganske den samme som i WrT. Her kan tillige fastslås, at det var hovedkilden til *U, som havde denne rækkefølge; det tilsvarende prosastykke, som er optaget fra en anden kilde, står nemlig sammen med de øvrige senere optagne stykker.

Særlig må bemærkes, at den her påviste omflytning af stykket om Hǫlgi med følgende strofe er af samme art som omflytningen af bemærkningerne om Áslaug og Volsungerne. Og denne ændring lader sig næppe skille fra optagelsen af Grottasǫngr. Der er altså god grund til at antage, at alle disse ændringer skyldes en og samme redaktør, nemlig ham, som har skrevet det håndskrift, hvorfra såvel WrT som hovedteksten i U stammer.

4. Til disse tre steder føjer sig som et fjerde den allerede i en anden sammenhæng (s. 206) omtalte udeladelse i rT og U (I, 470; i W mangler det hele afsnit) af benævnelsen *regin* for 'guder' med derpå følgende halvstrofe af Vafþrúðnismál. Både navnet og halvstrofen står i 1*eβ*.

Af stor vigtighed er det, at fragmenterne 748 og 757, såvidt de er bevaret, på de her omtalte punkter stemmer overens med WrTU. Der findes ingen vaklen, som kunde tyde på en håndskriftsammenblanding; 748 og 757 har begge (II, 432. 516) stykket om kong Hǫlgi foran Bjarkamálstroferne. Og 748 udelader (s. 448) navnet *regin* og den tilhørende halvstrofe (757 har her en lakune).[1]

Af ovenstående undersøgelse fremgår, at fragmentet 1*eβ* indtager en ganske særskilt stilling. Det er uafhængigt af de øvrige håndskrifter og kan ikke grupperes sammen med et eller flere af disse overfor de øvrige; tværtimod danner de øvrige en gruppe i modsætning til 1*eβ*.

Dette forhold er af stor betydning for den kritiske behandling af Sn E. Den gennemgående overensstemmelse

[1] Stedet om Áslaug og Vǫlsungadrekka står i en passus, som mangler i 748 og 757, og historien om Frodes kværn er forkortet til nogle få linjer og kommer derfor ikke i betragtning.

Digitized by Google

mellem 1eβ og rT beror ikke på et nærmere slægtskab, men på, at disse håndskrifter gengiver både indholdet og stilen af archetypus med stor troskab. Vi skal vise prøver herpå med en del læsemåder efter først at have gjort rede for de to andre fragmenter.

748 og 757.

§ 21. Disse to fragmenter danner, hvad indholdet angår, en nær sammenhængende gruppe.

748 indeholder:

1. Slutningen af en afhandling om poetiske figurer (i udgaven 9 linjer).
2. Den tredje grammatiske afhandling.
3. Den meddelelse, at her slutter den bog, som Óláfr Þórðarson har forfattet, og her begynder *skalldskaparmal ok kænningar æptir þvi sem fyri fvndið var í kvæðvm hǫfvtskallda ok Snori* (sic) *hæfir siþan samanfæra latit.*
4. En lang opregning af omskrivninger for mange ting, uden eksempler, i lapidarstil (II, 428—431). Ved dens slutning står to strofer fra Grímnismál (*ór Ýmis holdi* osv.), som her vist er taget fra Gylfg, derpå et meget kort uddrag af fortællingen om Fróðis kværn (trods dets korthed dog ikke nærmere beslægtet med uddraget i U) og en meddelelse om, hvorledes Fenrir blev bundet, med en strofe (samme fortælling står in extenso, men uden strofe, i Gylfg).
5. Et stykke af Skm fra c. 48 til slutningen (II, 432—494). Overskriften over c. 45 lyder *fra holga konvngi.*

757 indeholder:

1. Første del af den tredje grammatiske afhandling (II, 501—511), svarende til 748 (II, 397—409).
2. Overskriften *Her byriaz kenningar skalldskapar.*
3. Den samme opregning af omskrivninger, som 748 har, med de samme småstykker ved slutningen (II, 511—515).
4. Et stykke af Skm, der begynder ligesom 748 med c. 45. Overskriften lyder: *kenningar gullz.* Fragmentet standser i navneramserne. I c. 47 (II, 534) er en lakune, som begynder i anden linje af strofen *Gullstríðir verpr glóðum gefvr* (I, 408) og slutter efter ordene *sævar heiti* i c. 61 (I, 498,3 nfr.).
5. I 4 er et stykke interpoleret (s. 517—533) efter c. 46 (I, 406), nemlig begyndelsen af Skm (I, c. 2 (= 1)—32). Foran c. 32 er desuden optaget slutningskapitlet af Brgr med en ejendommelig indledning, hvorom se § 24. Stroferne i c. 4—22 mangler her.

Digitized by Google

Det er klart, at disse to håndskrifter repræsenterer en redaktion, som har følgende ejendommeligheder. Den er en udgave af Skm, ikke af Sn E (heri er en overensstemmelse med 1*eβ*, jfr. § 20). Teksten begynder med c. 45; foran dette kapitel står en selvstændig, lang indledning, som indeholder en mængde omskrivninger og slutter med et par Eddastrofer og to korte fortællinger, af hvilke den ene i en længere form står i et tidligere afsnit af Skm (Frodes historie) og den anden er taget fra Gylfg (historien om Fenrir). Det hele kaldtes Skáldskaparmál og var måske allerede i kilden til de to hskrr. tilskrevet Snorri. Foran dette skrift stod som et selvstændigt stykke den tredje grammatiske afhandling. Fra dette forlæg afviger 757 ved udeladelsen af en del af den grammatiske afhandling, ved forbindelsen af den del af afhandlingen, som er blevet stående, med det følgende uden særskilt overskrift og ved interpolationen af begyndelsen af Skm og af et kapitel af Brgr.

Den bog, hvoraf 748 og 757 er to bearbejdelser, havde endnu flere ejendommeligheder.

På det sted, som svarer til c. 50 (I, 432), står i 748 (s 442): *Orrosta er kǫllud hæaðninga væðr eða æl. Oc vapn heaðninga ælldr eða vendir.* Den derpå følgende fortælling og det digtfragment, som slutter sig dertil, er udeladt. Så følger: *Orrosta ær kǫllvð veðr oðins sem fyrr ær ritat,* d. e. I, 438. Sammenhængen er fuldstændig den samme som i U (II, 331).

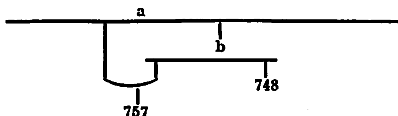
I 757 falder dette afsnit i lakunen, men 757 giver ikke mindre værdifulde oplysninger om en anden del af teksten. I det i håndskriftet nyoptagne stykke c. 2 (=1)—32 mangler c. 17—18, d. e. fortællingerne om Hrungnir og om Geirrøðr; og interpolationen slutter med c. 32. Da teksten fra Skm begynder med c. 45, mangler altså c. 33—44. Det er netop hele det sammenhængende afsnit, der indeholder fortællingerne om guld.

Af disse iagttagelser fremgår, at der er et nært slægt-

Digitized by Google

skab mellem den fælles kilde til 748 757 og det håndskrift, hvorfra 757 har optaget begyndelsen af Skm. Dette slægtskab kan næppe forstås anderledes end, at anden kilde til 757 tillige var kilden til det håndskrift, hvorfra både 748 og 757 stammer. Det var et håndskrift, hvori fortællingerne om Hrungnir (c. 17), om Geirrøðr (c. 18), guld (c. 33—44) og Hjaðningaél (c. 50) manglede. En del af dette håndskrift blev grundlaget for en ny redaktion, hvorfra de to bevarede fragmenter stammer. Men det ældre håndskrift gik derfor ikke tabt. Redaktøren af 757 fik det ihænde og kopierede derfra den del af Skm, som hans hovedkilde havde udeladt. Således har 757 hele indholdet af Skm, for så vidt det stod i dette ældre håndskrift; kun er der en liden ændring i rækkefølgen; c. 2 (= 1)—32 står nu ikke foran, men efter c. 45—46.

Kalder vi dette håndskrift, hvorfra kilden til 748 og 757 stammer, a, og den direkte kilde til 748 og 757 b, bliver forholdet følgende:

a indeholdt: c. 2 (= 1)—16. 19—32. 45. 46. 47—49. 50 (første sætning). 51 fgg.

b indeholdt: c. 45. 46. 47—49. 50 (første sætning). 51 fgg. og en ny indledning. — 748 har samme indhold.

757 begynder med den nye indledning og c. 45—46 efter b. Dernæst får skriveren fat på a[1] og kopierer derfra c. 2 (= 1)—16. 19—32 (samt et kapitel fra Brgr). Så fortsætter han med c. 47 fgg. i lighed med b.

[1] Måske må sagen opfattes således, at 757 havde til hensigt at optage kapitlerne fra a straks efter den nye indledning til Skm, hvortil b var kilden, og at skriveren, da han var færdig med den, ved en fejltagelse har fortsat med b, hvorpå han så efter c. 46 har indhentet det forsømte.

Digitized by Google

Dette håndskrift a med kapitlerne 2 (= 1)—16. 19—32. 45—50 (første sætning). 51 fgg. stemmer på et par ubetydeligheder nær fuldstændig overens med U, når undtages de i U ved begyndelsen og ved slutningen nyoptagne fortællinger. Det eneste, U har forud for a, er de korte kapitler 36 (heraf én strofe)—38 (ikke fortællinger, hovedsagelig strofer). I udeladelsen går U lidt videre ved at fjærne den korte prosaindledning til c. 45 (om kong Hǫlge; den er optaget et andet sted). Disse afvigelser er så ringe, at man ikke kan opfatte forholdet anderledes end, at 748 757 og U har en fælles kilde, hvis betydeligste særmærke var udeladelsen af alle fortællinger.

Her lærer vi en redaktion at kende, som har udeladt fortællingerne, men ikke optaget dem et andet sted. Vi får således en ny bekræftelse på, at den tilsyneladende omflytning i U er en følge af to i tid skilte begivenheder, nemlig en udeladelse i den fælles kilde til U og 748 757 (a) og derpå en ny optagelse i U eller et håndskrift mellem a og U.

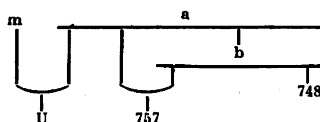
Forskellen mellem U og 748 757 beror, som vi har set, på den stilling, c. 36—38 og prosaindledningen til c. 45 indtager. De tre håndskrifters fælles kilde (a) må have indeholdt begge dele. Om prosaindledningen til c. 45 havde manglet i a, vilde det være helt uforståeligt, at to fra a stammende håndskrifter netop begynder med dette prosastykke. Derfor må sluttes, at disse to linjer først er udeladt på et lidt senere stadium i traditionens udvikling, altså enten i U eller mellem a og U, af en mand, som stillede dem i linje med de øvrige fortællinger. Sandsynligvis har det været den samme mand, som har optaget fortællingerne ved slutningen af Skm. Hen til samme sted har han også flyttet indledningen til c. 45.

Også strofen fra c. 36 samt c. 37—38, som i U står på deres oprindelige plads, må have stået i a. Dette beviser den s. 165 omtalte anden fortegnelse af omskrivninger for

Digitized by Google

guld i U (s. 321), hvilken ved disse kapitler er skilt fra første fortegnelse, som stammer fra archetypus (I c. 32). Hvis c. 36—38 havde været udeladt i a, vilde de to fortegnelser have faldet sammen. Det er altså først 757, som har udeladt strofen fra c. 36 og kapitlerne 37—38. Stor forundring kan dette næppe vække, især når man agter på, at han også et andet sted, nemlig i c. 4—22, har udeladt stroferne. Hvad c. 36—38 angår, havde han iøvrigt en meget god grund til ikke at optage dem. I anledning af U har vi allerede gjort opmærksom på, at de, efter at c. 33—35. 39—44 var fjærnet, i ikke ringe grad forstyrrede sammenhængen. Ved ikke at optage dem har 757 tilvejebragt en forståelig sammenhæng, idet skriveren lod c. 47, som begynder med ordene *Maðr er kallaðr brjótr gullz* slutte sig til c. 32, der indeholder omskrivningerne for guld.

Forholdet mellem håndskrifterne U, 748, 757 kan grafisk udtrykkes på følgende måde:

m = et til en anden redaktion hørende håndskrift; anden kilde til U.

§ 22. En overensstemmelse mellem 748 og 757 viser sig fremdeles i navneramsernes udvidelse. Forsåvidt ramserne står i rT1eβ, er forskellen mellem disse håndskrifter og 748 757 ikke meget stor; men hvor rT1eβ slutter, følger i 748 endnu 8¼ tryksider med vers og én side med prosa, hvilken ikke indeholder andet end navne. 757 har en del af samme navnerække, men fragmentet standser 3½ side inde i fuglaheiti. Der er ikke tvivl om, at det også har indeholdt resten. Blandt stroferne står i 748 seks hele og to halve dróttkvættstrofer. Disse sidste danner ramsernes afslutning, de fem første står på et tidligere sted. To af disse strofer hører også til de tre, som U har ved slutningen af

Digitized by Google

Skm. Det nære slægtskab mellem U og 748 757 viser, hvorledes forholdet på dette sted skal opfattes. Mellem U og 748 757 er der ikke en sekundær berøring, men et fællesskab i oprindelsen. De plusstrofer, som disse hskrr. har tilfælles, stammer altså fra deres fælles kilde (a). Vi må derfor slutte, at navneramsernes udvidelse allerede havde fundet sted i a. Et yderligere bevis derfor er, at nogle navne fra de udvidede navneramser er optaget i U i úkend heiti. (Det nærmere herom § 25). I et håndskrift mellem a og U er navneramserne fjærnet, men to dróttkvættstrofer er blevet stående (jfr. ovenfor s. 179).[1] Om den tredje dróttkvættstrofe i U er et tillæg i U, eller om den har stået i a og er udeladt i b (eller først i 748) er uvist.

§ 23. Også i behandlingen af úkend heiti er der en iøjnefaldende lighed mellem U og 748 757, og atter her står de to fragmenter hinanden dog nærmere. Forholdet er altså det samme som andre steder.

Vi begynder denne undersøgelse med en oversigt over grupperne efter rækkefølgen. Det lange afsnit I c. 64—67 må deles i tre mindre stykker, som vi for nemheds skyld kalder *maðr* (c. 64 indtil s. 516,11), *Hálfdan gamli* (c. 64 fortsættelse), *skáld* (hele resten, c. 65—67). Det efterfølgende afsnit (c. 68—74), som indeholder kvenna heiti og meget andet, sammenfatter vi under benævnelsen *kona*. Ved siden af hinanden opføres her rækkerne i rT1*eβ*, U, 748 og 757.

rT1*eβ*	U	748	757
skáldskapr	*skáldskapr*	*skáldskapr*	....
goð	*goð*	*goð*	....
himinn	*himinn*	*jǫrð*	....
sól	*stundir*	*sjór*	*sjór* (slutning)
tungl	*sól*	*Ægis dœtr*	*Ægis dœtr*
jǫrð	*tungl*	*eldr*	*eldr*

[1] Udeladelsen af ramserne i *U er vel sket ved samme mand, som har flyttet prosaen i c. 45 og optaget fortællingerne. Disse ændringer ligger alle mellem a og hskr. U.

Digitized by Google

rT1*eβ*	U	748	757
1. *vargr*	*Hálfdan gamli*	1+2. *vargr*	1+2. *vargr*
bjǫrn	*skáld*	*tveir fuglar*	*Hálfdan gamli*
hjǫrtr	*kona*	*hrafn*	*tveir fuglar*
2. *vargr* (forts.)	1+2. *vargr*	*ǫrn*	*hrafn*
hestr	*bjǫrn*	*ormar*	*ǫrn*
oxi	*hjǫrtr*	*naut*	*maðr*
ormr	*hestr*	*sauðr*	*skáld*
naut	*oxi*	*svín*	*kona*
sauðr	*ormr*	*hestar*	
svín	*tveir fuglar*	*lopt ok veðr*	
lopt ok veðr	*hrafn*	*himinn*	
tveir fuglar	*ǫrn*	*sól*	
hrafn	*eldr*	*tungl*	
ǫrn		*stundir*	
sjór		*maðr* (begyndelsen)	
Ægis dœtr		*Hálfdan gamli* (2. halvdel)	
eldr		*skáld*	
stundir		*kona*	
maðr			
Hálfdan gamli			
skáld			
kona			

Fælles for de tre håndskrifter er en omstilling af en betydelig række navnegrupper. Håndskrifterne skiller sig derimod fra hinanden såvel ved den plads, de omflyttede stykker har, som ved gruppernes antal. Forholdet bliver forståeligt, om vi skelner mellem en fælles udeladelse (i a) og en derpå følgende uafhængig optagelse i den direkte kilde til U (som vi fra nu af kalder n) og i b. De indbyrdes afvigelser mellem 748 og 757 er endnu yngre.

U og 748 begynder som rT1*eβ* med *skáldskapr* og *goð*. Dernæst stemmer på en ubetydelighed nær U overens med rT1*eβ* til og med *tungl*. Efter *tungl* følger i U de sidste stykker fra og med *Hálfdan gamli*. Efter *kona* (den oprindelige slutning) følger en del af de udeladte stykker (fra *vargr* incl.; *jǫrð* mangler). I 748 står rækken *jǫrð—eldr* med nogle afvigelser i dens indre rækkefølge straks efter *goð*. For 757 gælder i hovedsagen det samme.

Digitized by Google

Dette forhold må forklares således: a har fjærnet rækken *jǫrð—eldr*. Derved opstod rækkefølgen *skáldskapr, goð, himinn, sól, tungl, stundir, maðr* osv.

Udviklingen i U er følgende: n sætter *stundir* foran *sól* og *tungl,* som gik umiddelbart foran (en ubetydelig ændring). Stykket *maðr,* som også omfatter *Hálfdan gamli* og *skáld* (vor inddeling i tre stykker er kun gjort for at lette denne undersøgelse), har han forkortet ved at udelade dets første del. Så optager han ved rækkens slutning[1] fra et andet håndskrift (m, se s. 219) størstedelen af de i a udeladte grupper i deres oprindelige rækkefølge. Han forbinder de to stykker om *vargr,* som i kilden var adskilte ved et par linjer om *bjǫrn* og *hjǫrtr.* Han optager ikke *jǫrð, naut, sauðr, svín, sjór, Ægis dœtr* (se derom ovenfor s. 181 fg.).

Fremgangsmåden i b ses tydeligst af 748. Redaktøren har optaget de i a udeladte grupper efter *goð.* Han udelukker de små artikler *bjǫrn* og *hjǫrtr* og forener således *vargr* 1 og 2. I de nyoptagne gruppers rækkefølge indfører han følgende ændringer: *sjór, Ægis dœtr* og *eldr,* som stod ved slutningen, lader han meget fornuftig følge efter *jǫrð.* Rovfuglene *tveir fuglar, hrafn, ǫrn* knytter han til *vargr. hestar* sætter han ved dyrenes slutning, og den efter hestene følgende strofe med *øxnaheiti* optager han ikke.

I 748 er yderligere sket den ændring, at af gruppen *maðr* er kun den første sætning bevaret; der findes en henvisning til et tidligere — ikke bevaret — sted i håndskriftet (se derom nedenfor s. 223 fg). Dette er altså et tilfælde af senere tab, som har en særlig, kun for 748 gældende årsag.

I 757 falder begyndelsen af úkend heiti i en lakune. Efter lakunen står først slutningen af *sjór,* hvorefter *Ægis dœtr, eldr, vargr* følger som i 748. Klart er det, at den tabte begyndelse var i overensstemmelse med 748; *skáldskapr,*

[1] Jfr. optagelsen af de i a udeladte fortællinger ved slutningen af Skm.

Digitized by Google

goð, jǫrð og en del af *sjór* falder i lakunen. Rækkefølgen *vargr, tveir fuglar* osv. er forstyrret ved omstillingen af *Hálfdan gamli,* som nu adskiller de to grupper af rovdyr. Endvidere har 757 pâny udeladt rækken *ormar—stundir* (om dens indhold i kilden [b] se 748). De individuelle ændringer i 757 består altså i udeladelsen af en del grupper og i omstillingen af *Hálfdan gamli.* Iøvrigt har håndskriftets indhold været det samme som i 748.

757 har, ganske fraset rækkefølgen, endnu et kendetegn på, at de navnegrupper, som står i 748 og mangler i 757, har stået i disse håndskrifters fælles kilde (b) og altså påny er udeladte i 757. Dette kendetegn viser sig i det forhold, hvori nogle navnegrupper står til navnerammserne. Dette forhold er nemlig det samme for et par grupper, der findes både i 748 og i 757, og for et par andre grupper, som alene 748 har. Nærmere oplysninger derom vil blive givet i § 25.

§ 24. Fremdeles skal dvæles ved nogle karakteristiske steder i 748 og i 757, som har deres betydning for tekstens historie.

748 har nogle udeladelser af særegen beskaffenhed, idet der på det tilsvarende sted vises tilbage til et tidligere sted.

1. II, 446,8 nfr. står: *Sva qvað æyvindr skalldaspillir. farmatys et cetera* (d. e. I,452, hvor den hele halvstrofe står). Så følger: *Leita capitula fyrr i bokinni.* Derpå: *Sva ska. kænna við ęttir sem kormakr qvað. heyri sonr a syrar et cetera.* Så følger úkend heiti. Stedet er tabt i 757; det falder i lakunen.

2. II, 461,1 står: *Maðr ær hverr fyrir sær* (d. e. I, 512). Så følger: *leita fyrr i bokinni allt til þæss ær stúfr qvað. Tiræggiaðr hio tiggi,* hvorpå der fortsættes med denne strofe. Samme strofe indledes I, 520 med ordene: *sem Stúfr kvað.* Det mellemliggende (I, 512,4—520,5) mangler i 748. Hertil hører det meste af første del af den lange passus om

Digitized by Google

Hálfdan gamli med strofer; dens anden del er overleveret. I 757 er, som vi har set, rækkefølgen en anden. Stykkerne *Maðr er hverr fyrir sér* og det om Hálfdan gamli står ikke ved siden af hinanden, men de er begge overleverede i deres helhed. Udeladelsen og tilbagevisningen er altså ejendommelige for 748, og det samme må vel også gælde stedet II, 446,8 (I, 452–464).

3. II, 463,6 nfr.: *Sinniórr sæm sighvatr qvað. Lát avman nv nióta. ok fyrr ær ritat.* I r (I, 528) står af Sighvats strofe ½ linje, i T fire linjer. U og 757 udelader versene; 1*eß* har ligesom 748 kun linje 1 og — foran den — *ok fyrr var ritad.* Disse ord viser tilbage til et tidligere sted i teksten (I, 514), hvor halvstrofen står, men som mangler i 748, da det hører til det udeladte afsnit *Maðr er hverr fyrir sér.* Tilbagevisningen er altså ældre end 748 og er mekanisk afskrevet.

De to førstnævnte steder derimod (II, 446, 8 nfr. og 461, 1) henviser til steder, der ikke findes i dette hskr. Hvad der i fragmentet står foran de egentlige Skm, nemlig den nye indledning til Skm og den tredje grammatiske afhandling, indeholder intet, som står i nogen som helst forbindelse med de udeladte afsnit. Alligevel må håndskriftet i sin fuldstændige skikkelse have indeholdt disse stykker. Det må da have været som dele af et andet skrift. Ti de to andre teoretiske muligheder, at stykkerne stod alene og at hele Skm i sin fuldstændige skikkelse gik forud, er praktisk udelukkede. Stående alene vilde stykkerne ikke have nogen som helst betydning. Og at et og samme håndskrift to gange skulde have indeholdt én og samme omfattende bog, er ikke antageligt. Heller ikke vilde henvisningerne derved blive forståelige, ti det er klart, at hvis skriveren har udeladt disse stykker, fordi de allerede fandtes i håndskriftet, vilde han have udeladt (altså: ikke skrevet) hele Skm, i fald hele Skm stod foran.

Således synes disse henvisninger i 748 at godtgøre, at

Digitized by Google

ligesom teksten i 748 757 på en måde er et nyt skrift, i hovedsagen men ikke helt komponeret af stof fra Skm, har der også eksisteret andre afhandlinger, hvortil stof fra denne bog er blevet benyttet, og hvori endogså hele stykker er optagne. Til en sådan afhandling, som har stået i samme håndskrift, henviser forfatteren af 748. På en måde kan dermed sammenlignes de blade med stof fra Skm, som findes ved slutningen af W.

I 757 vidner to steder om kendskab til Brgr. Det første står s. 521 og svarer til I, 244 c. 3 og U II, 305. Der siges i 757: *Her skal segia huersu skalldin hafa kennt skalldskapenn eftir þessum heitum sem skrifut eru j þeirri frasôgn sem bragi skalld sagðe êgi.* De øvrige håndskrifter har i stedet for *sem skrifut eru — êgi: er áðr eru rituð.* Derefter kommer omskrivninger for poesi: *Kvasis dreyri* osv., de samme, som følger i I. Udtrykket i I *er áðr eru rituð* viser tilbage til Brgr (I, 216 c. 57), hvor omtrent alle disse omskrivninger står. Redaktøren af 757 kunde ikke bruge dette udtryk, da han ikke havde skrevet stedet, hvortil der henvises, men han havde læst det *i en anden bog,* nemlig i den, hvori Bragi talte til Ægir. Det er af stor betydning, at der tales om *en anden bog.* Om Brgr stod i samme hskr., hvorfra 757 har optaget c. 2 (= 1)—32 af Skm, fremgår ikke direkte af dette sted, men derom kan der alligevel ikke være tvivl, da c. 2 (= 1)—32 er taget fra a og a er kilden til U, som indeholder hele Sn E. Teksten må da have været skrevet på en måde, som ikke tillod tvivl om, at Brgr ikke udgjorde et hele med det afsnit (d. e. begyndelsen) af Skm, som forf. af 757 var i gang med at skrive.

Endnu tydeligere er sproget et andet sted, hvor der er tale om Brgr. Det er den indledning, forfatteren skriver til det kapitel fra Brgr, som han optager mellem c. 31 og 32. Her står (s. 532): *Sva segir j bók þeirre sem edda heitir at sa maðr sem êgir het spurðe braga skalld meðal annarra hluta á huersu marga lunnd êser breytte orðtôkum*

Digitized by Google

skalldskaparens êða huersu môrg veri kyn hans. Derefter følger største del af slutningskapitlet af Brgr (i udgaven c. 1 af Skm [I, 230] + eptirmáli [I, 224]). Her siges det endnu bestemtere, at den bog, hvori Bragi giver Ægir oplysninger, er en *anden bog*, med særskilt titel, og det nævnes udtrykkelig, at *denne* bog hedder '*Edda*'. Den bog, manden selv skriver, hedder altså ikke '*Edda*'. Vi skal senere få lejlighed til at drøfte denne meddelelses rækkevidde; foreløbig skal kun fastslås, at det er i samklang med overleveringens tilstand. Brgr slutter med eptirmáli; i U er Brgr skilt fra Skm ved meddelelser af anden art, som også har stået i a (jfr. § 13); Skm er mere end éngang udgivet særskilt. Uden tvivl er da også grundlaget for vor overlevering — bortset fra Hátt — to bøger, der i archetypus stod sammen i ét håndskrift, men opfattedes som to særskilte skrifter om end med tildels beslægtet æmne, og som i håndskriftet var indbyrdes skilte ved forskelligartede meddelelser.

Teksten i kapitlet fra Brgr stemmer, forsåvidt der ikke er selvstændige afvigelser, overens med redaktion I, ikke med den stærkt ændrede tekst i U. Begyndelsen er omtrent ordret den samme. I tilslutning til den ovenfor anførte sætning lyder den: *en bragi suaraði. Tvenn eru kyn, þau er greina allan skalldskapinn. Ægir spyr. Huer tuenn. Bragi suarar. Mal ok hêttir. êgir spyr. Huert maltak er haft til skalldskapar. Brage suarar. þrenn er grein skalldskaparmals. êgir spyr. Huer þrenn. Brage suarar. Su er ein at nefna huern hlut sem heitir. aunnur grein er su sem heitir fornafn* (her er bortfaldet: *en þriðja málsgrein er kǫlluð kenning*) *ok er su grein sua sett at ver kôllum þorr êða oðenn êða ty êða einn huern af asum êða alfum ok huern þeirra sem ek nefnir* (sic) *til þa tek ek með heiti af eign annars assens. eða get ek hans verka nokkurra þa eignaz hann nafneð en eigi hinn er nefndr var suo sem þat er at ver kôllum sigty êða hanngaty êða farma ty þa er þat oðens-*

Digitized by Google

heiti ok kôllum ver þat kennt heite. suo ok at kalla reiðarty. Denne overensstemmelse med I er et vigtigt bevis for denne redaktions større oprindelighed, og den godtgør, at den fuldstændig afvigende definition af begrebet 'kenning', som U giver, endnu ikke stod i den fælles kilde til 757 og U, d. e. a. Den relative oprindelighed af definitionen i WrT og 757 finder støtte gennem Skm c. 2 (= 1), hvor eksemplerne *Hangatýr, Farmatýr* vender tilbage i stroferne. Derimod giver U en definition, som er ufuldstændig (II, 296: *at taka heiti af verkvm mannz. eða annarra hlvta. eða af þvi er hann þolir oþrvm. eþa af ætt nockvrri. Ægir segir. hver dæmi ero til þess. bragi segir. At kalla oþin favþr þors* osv.); her er i definitionen kun tale om én bestanddel af omskrivningen, medens netop kombinationen af to ikke sammenhørende bestanddele danner omskrivningens karakter. Og de eksempler, som følger, forekommer ikke i de derefter stående strofer; de hører også til det, som i en senere del af Skm kaldes *fornǫfn* (f. eks. *at kalla Óðin fǫður Baldrs*), en poetisk brug, som netop i dette kapitel skelnes fra 'kenning'. — Denne slutning angående de to redaktioners relative oprindelighed foregriber naturligvis ikke spørgsmålet om oprindeligheden i en mere absolut betydning, et spørgsmål vi senere vender tilbage til.[1]

Kapitlets anden del indeholder et stykke af eptirmáli. Slutningen (I, 226—228 *Priamus* osv.) mangler ligesom i U. Denne overensstemmelse med U beviser naturligvis ikke noget om stykket, ikke engang, at det allerede manglede i a. I begyndelsen, i rådet til de unge digtere, stemmer

[1] Det skal dog her bemærkes, at teksten i U, om den end i det hele står langt tilbage for WrT og 757, alligevel ikke som i så mange andre tilfælde beror på en simpel forvanskning af I. Den har et selvstændigt element. Vi skal i anden sammenhæng komme ind på det spørgsmål, om U her kan have bevaret en del af den oprindelige definition, som i så fald er tabt i WrT og 757. Hvis det skulde forholde sig så, måtte U have hentet det fra sin anden kilde (m), ti efter det vidnesbyrd, 757 giver, stammer det ikke fra a.

Digitized by Google

teksten i 757 overens såvel med I som med U. En uklarhed er opstået ved, at ordene *þá skili hann þessa bók til fróðleiks ok skemtunar; en ekki er at gleyma eða ósanna svá þessar sǫgur, at taka ór skáldskapinum fornar kenningar, þær er hǫfuðskáld hafa sér líka látit* er bortfaldet. Så slutter teksten sig igen til I, og der er ikke tvivl om, at den er bedre end U. Der står: *En eigi skulu kristnir menn trua a heiðin goð. ok eigi a sannindi þvilikra frasagna ôðruuiss enn suo* osv. U har her: *en eigi skulo cristnir menn trua ne a sannaz at sva havi verit* (*á heiðin goð* er udeladt; *a sannaz* er opstået af *á sannendi*; *svá hafi verit* tjener kun til at få en afslutning).

Efter de ovenfor anførte ord følger i I og 757 et forbehold: 'man må ikke tro på de hedenske guder anderledes end *(ǫðruvís en svá)* . . .' Dette forbehold stod også i a, men ud fra dette gør 757 en individuel afslutning. I stedet for *svá sem hér finnz i upphafi bókar er sagt er* osv. skriver a med en ny henvisning til sin kilde: *sem skrifat finnz j fyrsta capitula greindrar bokar þar sem segir af skipan himins ok jarðar ok allra hluta er þeim fylgia. þar segir ok af þvi er mannfolkit villtiz sva at j upphafe heimsbygðarennar kunno faer menn deile a sinum skapara ok miclu fleire hluter eru þeir þar greindir sem trulegir eru ok sannlegir.* Disse udtryk er for største delen lånte fra prologen, og de viser, at Brgr med prolog og Gylfg var én bog. Også det, der følger efter i I, hænger sammen med prologen; den eneste overensstemmelse mellem I og 757 ligger dog her i ordene *er mannfólkit villtiz.* Umuligt er det ikke, at 757 har bevaret nogle udtryk fra en oprindeligere form af eptirmáli end den, I har; ti 757 holder sig nærmere til æmnet end I, der her igen taler om Tyrkir og Ásiamenn. Sikkert er det derimod, at denne passus afgiver et nyt bevis på, at a har indeholdt endnu mere af epilogen, end der står i U.

Digitized by Google

Forholdet mellem úkend heiti og navneramserne.

§ 25. Både úkend heiti og navneramserne opregner en del navne på bestemte personer og ting. Den række af begreber, hvis navne angives, er ikke begge steder den samme, men de har nogle æmner tilfælles. I redaktionerne rT1*eβ* (W mangler) forekommer et tital for heiti og ramserne fælles æmner. Disse er efter rækkefølgen i úkend heiti 1. *goð* (I, 468, ramserne I, 555), 2. *himinn* (470. 592), 3. *sól* (472. 593), 4. *jǫrð* (472. 585), 5. *vargr* (476. 591), 6. *bjǫrn* (478. 589), 7. *hjǫrtr* (478. 590), 8. *øxn* (484. 586 og 588 *[kýr]*), 9. *sær* og *Ægis dætr* (492. 573 *[sær* og *flod]*), 10. *maðr* (512. 558). Úkend heiti har endnu 15 andre grupper (om man regner c. 64—74 helt til *maðr* og *kona*), ramserne har 21 andre. Disse grupper kan slet ikke sammenlignes indbyrdes.

Ramserne danner altså ikke et afsnit, som i sin hele bygning er parallel med úkend heiti, og forholdet lader sig derfor ikke sammenligne med det, der består mellem úkend heiti og kenningerne. Æmnernes antal er meget forskelligt, og antallet af de indbyrdes afvigende æmner er betydelig større end af de parallele. Ved sidstnævnte er rækkefølgen heller ikke den samme.

Alligevel er antallet af de parallele æmner stort nok til at tyde på en vis sammenhæng, selv om en sådan ikke tillige skulde fremgå af en overensstemmelse i de enkelte benævnelser. Fremdeles er det ikke tilfældigt, at ramserne også har en del æmner tilfælles med kenningerne, også der, hvor parallelismen mellem kenninger og úkend heiti ikke er gennemført. Hertil hører: *ásynjur, orrosta,* dernæst de mange grupper af navne for våben: *sverð, øx, spjót, skjǫldr, hjálmr, brynja,* endvidere *skip* og *segl.* Fremdeles slutter *fiskar* og *hvalir* sig til *sær* og floderne, ligesom *hrútr, hafr, gǫltr* til de øvrige dyr, som findes i úkend heiti. Til *æsir* kan også regnes *Óðins burir,* og asynjerne

Digitized by Google

giver anledning til *Óðins meyjar*. Tilbage står derefter kun *sækonungar*, to grupper *jǫtnar* og *trollkonur*. Man kan altså sige, at ramsernes æmner i hovedsagen er valgte efter indholdet af Skáldskaparmál. Ikke desmindre kan man allerede af æmnernes række se, at de ikke er opstået sammen med det, som går foran, men senere.

Blandt de ti æmner, som úkend heiti og ramserne har tilfælles, er der to, som ikke tillader nogen nærmere sammenligning. Nr. 1 *goð*. Úkend heiti giver navne på begrebet i almindelighed; ramserne opregner gudenavne. Nr. 10 *maðr*. Bearbejdelsen af dette æmne i úkend heiti er så bred og går i så mange retninger, at der næppe kan drages nogen slutning af nogle fælles navne. Det er ved de øvrige fælles æmner, at slægtskabet viser sig. Vi skal nu undersøge disse nærmere.

2. *Himinn* (s. 470. 592). Úkend heiti har: *himinn, hlýrnir, heiðþornir, hreggmímir, andlangr, ljósfari, drífandi, skaturnir(-yrnir), víðfeðmir, vetmímir, leiptr, hrjóðr, víðbláinn*. Ramserne giver ikke navne på begrebet 'himmel', men på forskellige himle. Navnene fra úkend heiti vender i ramserne tilbage med undtagelse af *ljósfari, drífandi, leiptr*. Ramsernes navne vender i úkend heiti tilbage med undtagelse af *gimir* og *vindbláinn*. Dette sidste navn kan have været opfattet som variation af *víðbláinn* og derfor være udeladt. Skriveren af úkend heiti siger, at han kender en skriftlig fortegnelse over disse navne, men at han ikke kender dem alle fra digte. Den fortegnelse, hvortil han sigter, synes at have været en nær beslægtet variant af den ramse, som senere er optaget i navneramserne. Ramsen er da ikke lavet på grundlag af fortegnelsen i Sn E, men er snarere dens kilde. Optagelsen af ramsen som sådan er derimod yngre.

3. *Sól* (s. 472. 593). *sól, sunna, rǫðull, eygléa, alskír, sýni, fagra hvél, líknskin, Dvalins leika, alfrǫðull, ifrǫðull, mylin* (*mysen* r urigtigt). En del af disse navne står også i

Digitized by Google

Alvíssmál; med undtagelse af *eyglóa, alskir, mylin* kommer de alle igen i ramsen. Disse tre hører til dem, der står i Alvm (*mylin* som et navn på månen).[1] Ramsen har som afvigelse fra úkend heiti endnu *hrjóðr*,[2] *leiptr, ljósfari, drifandi,* som úkend heiti sætter blandt navnene på himmel (ramsen har sikkert med hensyn til de tre sidste det rette) og desuden *leika* (ved siden af *Dvalins leika*). En formel afvigelse er *sýn* i stedet for *sýni*.

Af dette forhold kan sluttes, at skriveren af úkend heiti har sammensat sin fortegnelse ved en kombination af strofen fra Alvm med en variant til ramsen. I det forlæg, som han har benyttet, stod vistnok 'himmel' og 'sol' allerede ved siden af hinanden, men navnenes rækkefølge synes ikke at have været den samme. Den har givet anledning til, at tre navne, som hørte til anden gruppe, sættes i første, forsåvidt denne fejltagelse da ikke allerede havde fundet sted i forlægget.

4. *Jǫrð* (s. 472. 585). *jǫrð, fold, grund, hauðr, land, láð, hlóðyn, frón, fjǫrgyn (fjǫrgvin)*. På alle navne gives eksempler gennem strofer. Alligevel forekommer de også i ramsen. Denne består af to strofer, som tilsammen har 43 navne. Navnene fra úkend heiti forekommer alle i den første af disse to strofer. Denne overflod tyder bestemt på, at úkend heiti ikke er kilden til ramsen. Men da en sammenhæng ikke kan nægtes, er forholdet altså det omvendte. Skriveren af úkend heiti har fra ramsens første strofe taget de navne, som han var i stand til at anføre eksempler på.

5. *Vargr* (s. 476. 591). *ulfr, geri, freki, vitnir, ylgr, vargr, heiðingi*. Navnene belyses ved strofer. Ramsen kender dem alle med undtagelse af *heiðingi*. Men dette navn viser ved sin særlige plads, skilt fra de øvrige, efter *bjǫrn* og *hjǫrtr*,

[1] De tre sidstnævnte navne står i 748 757 i ramserne blandt *tungls heiti; mylin* forekommer også i úkend heiti som navn såvel på sol som på måne.

[2] *hrjóðr* står i ramsen blandt navnene såvel på himlen som på solen.

Digitized by Google

at det er senere tilføjet, øjensynlig på grund af en strofe, som ligeledes meddeles.[1] Ramserne har i det hele 26 navne. Forholdene er de samme som ved nr. 4.

6. *Bjǫrn* (s. 478. 589). Úkend heiti har 17 navne, deraf 14 tilfælles med ramsen, som ialt har 25. Atter her har úkend heiti benyttet en variant af ramsen.

7. *Hjǫrtr* (s. 478. 590). Úkend heiti har 7 navne. Af disse stammer *Dáinn*, *Dvalinn, Duneyrr, Duraþrór* fra Grímn 33. Men disse navne står også i ramsen. Kun om *Dvalinn* kan der næres tvivl. Úkend h. har ved siden deraf *Dalarr;* ramsens *dvalarr* kan være *Dvalinn* eller *Dalarr.* Endvidere har úk. h. og ramserne tilfælles *móðrǫðnir (metroðnir, mótroðnir, modraudnir).* Úk. h. har endnu *Dalr* (en variant til *Dalarr*? mangler 1*eβ*), ramsen *hliðr* og *eikþyrnir* (dette navn fra Grímn 26). Også her er der et nært slægtskab mellem de to stykker, som bedst kan forklares på samme måde som de tidligere nævnte tilfælde.

8. *Øxn* (s. 484. 586). Úkend heiti anfører selv en poetisk navnefortegnelse Þorgrímsþula. Der forekommer 8 navne, deriblandt *kýr*. Ramsen har for okser — og køer særskilt — tilsammen 43 navne. Blandt disse er også de otte fra úk. h., forsåvidt som man tør identificere *Rekinn* (úk. h.) med *reginn* eller *rekningr* (ra.). Intetsteds viser det sig så klart som her, at der var flere navneoptegnelser angående samme sag i omløb. I det foreliggende tilfælde er der stor forskel mellem de to opregninger. Dog havde den, som findes i ramserne, optaget hele materialet fra den anden.

9. *Sær* og *Ægis dœtr* (s. 492. 573). Úk. h. nævner først 11 navne på sø; derefter følger strofer, hvori 10 af disse navne og 4 andre forekommer, så nævnes 9 døtre af Ægir, og dernæst kommer 13 strofer med forskellige navne, heriblandt fire fra den sidste fortegnelse. I det hele er der 33 eller, om Rán medregnes, 34 navne. I ramsen, som inde-

[1] Der følger endnu en strofe med *freki,* men *freki* forekommer allerede i hovedafsnittet. Dette navn står også i ramserne.

Digitized by Google

holder 82 navne, står 26 af de 34 fra úk. h. Til Ægis døtre har úk. h. benyttet en strofe af Einarr Skúlason. Forfatteren af ramsen har kendt samme strofe; de derfra hentede navne opføres sammen. Tager man dem fra, bliver der tilbage en overensstemmelse i 18 navne, medens úk. h. har 8 navne, som mangler i ramsen; fremdeles har ramsen 56 navne, som mangler i úk. h. Sagen bliver endnu mere indviklet ved, at kapitlet med navne på bølge sikkert er stærkt omarbejdet. Alligevel er forholdet i hovedsagen det samme som i de øvrige tilfælde. Den mand, som har optaget de mange navne på sø og bølge og meddelt eksempler på dem, har kendt en ramse, hvori de forekom, og derfra har han hentet de navne, for hvis benyttelse han kunde anføre strofer. Men den ramse, han har brugt, var ikke fuldt ud identisk med den, der senere er optaget i Sn E.

I redaktionen a, som her hovedsagelig repræsenteres af 748 757, er ramserne udvidet. Disse udvidede ramser har i b, som udelukkende repræsenteres af 748 757, påvirket úk. h. At udvidelsen af ramserne allerede er sket i a, fremgår ikke alene af, at U har bevaret to strofer fra de udvidede ramser (§ 11), men også af, at de har påvirket úk. h. i U. At derimod ramsernes indflydelse på úk. h. endnu ikke har fundet sted i a, fremgår med sikkerhed af, at denne indflydelse på U er en anden end på 748 757.

Hvad 748 757 angår, kommer her følgende materiale i betragtning.

1. *Hrafns heiti* lyder i rT1*eß* i úkend heiti (I, 488): *krákr, huginn, muninn, borginmóði, árflognir, ártali, holdboði* (de to sidste mangler i T). Samme fortegnelse findes i 748 757 (i 757 mangler *ártali*). Men så tilføjer disse to håndskrifter: *kramsi (kraumse* 757*), korpr, kloacan (kuakan* 757*), blæingr, boringi* (mangler i 757). *vari, viti, liti (litr* 757*), ovari, hornklofi, krumsi (krumme* 757*).* Disse navne stammer fra de udvidede ramser, hvori 12 verslinjer forekom-

Digitized by Google

mer med følgende hrafnsheiti: *Hramn, holldbori, huginn, óværi, blæingr, liti, borginmóði, hornklofi, viti, kloakan, krákr, drukr, muninn, coruus, geri, krummi, krumsi, korpr, boringi, spori, ártali ok árflognir* (sål. 748, II, 488; i 757 [s. 571] står *kialakan* i stedet for *kloakan, kormiess* i stedet for *coruus,* og *krummi* mangler). Ramsen har brugt alle navne fra den oprindelige redaktion af úk. h. og tilføjet nye. Disse er derefter på 4 nær i b (= 748 757) gået over i úk. h.

2. *Arnar heiti* lyder I, 490: *(ǫrn), ari, gemlir, hreggskornir, eg(g)þir, ginnar(r), undskornir, gallofnir (-opnir).* Sål. rT1*eβ.* Den samme række står i 748 757 (kun *ægðr* i stedet for *eggþir* og *gimnir* [*ginir* 757] i stedet for *ginnar(r)*). Men de tilføjer: *gæirloðnir, æggþǽr (egldir 757), gimarr.* De udvidede ramser har (748 s. 488, 757 s. 572): *ara (Arnar 757) heiti: Ørn, gallofnir ok andhrimnir . . ., æggþær, kumarr (kinnarr 757), ari, blindvitnir, arnkæll, gæmlir (gelmir 757) ok aquila.* Herfra stammer det i úk. h. tilføjede *æggþær,* som dér findes ved siden af *ægþr* (en urigtig forkortet form, som står på det oprindelige sted). De to andre i úk. h. tilføjede navne *geirloðnir* og *gimarr* er hentet fra ramsernes *hauksheiti,* som dér står foran *hrafns heiti.* Ramsen selv beror i hovedsagen på úk. h. i sin oprindelige form.

3. *Orma heiti.* Fortegnelsen i I indeholder 14 navne, som også står i 748 (s. 458) og det i samme rækkefølge (i stedet for *Grímr* står *grimir*). Derpå følger i 748 endnu 17 navne, i det hele altså 31. De udvidede ramser i 748 (s. 486) har 59 navne, deriblandt 13 af de 14 fra den gamle fortegnelse i I. Af de 17 navne, som 748 tilføjer i úk. h., står i ramsen i ganske samme form 13; ved de øvrige 4 er en fejl tilstede, som kan rettes. *hollr* i úk. h. er en urigtig gengivelse af første del af *holldvari* i ramsen; *skriði* er anden halvdel af *holldskriði;* i stedet for *stæfningr* (úk. h.) har ramsen *snillingr,* men 757 har *stefningr;* i stedet for

Digitized by Google

fránn har ramsen *fánn* (også 757 *fann*). De 17 nye navne i úk. h. stammer således alle fra ramsen.

I 757 står denne ramse også. Afvigelserne er ubetydelige. Men i úk. h. mangler her *orma heiti.* Det er dog klart, at den bearbejdelse af orma heiti, som vi har påvist, er af ganske samme art som den bearbejdelse, hrafnsheiti og arnarheiti har fået, og at den må tilskrives samme mand. Da nu de udvidede hrafnsheiti og arnarheiti findes i 748 og i 757, må de have stået i den fælles kilde til disse to håndskrifter, altså i b, og det samme gælder da de udvidede orma heiti. Her er altså klart bevis for, at 757 påny har udeladt ormaheiti (jfr. § 23).

4 og 5. På samme måde forholder det sig med *sauða-heiti* og med *heiti lopts ok veðra.*

4. *Sauða heiti.* Úk. h. i 748 føjer til den gamle fortegnelse, som findes i rT: *gælldingr, gymbr, gæit, haðna, hafr, kið.* I 757 mangler gruppen. Men de udvidede ramser i begge håndskrifter har: *hafrs heiti,* 9 navne, deriblandt *hafr,* så *geitar hæiti*: *Heiðrún, haðna, kiðlingr, ær, kolmula, kið.* Navnet *gymbr* i úk. h. er sandsynligvis det samme som *gvmarr,* hvilket står blandt *hrvtz hæiti* i ramserne. Alene *gælldingr* forekommer ikke i ramserne, men dette meget bekendte ord kunde let selvstændig tilføjes.

5. *hæiti lopz ok væðra.* Navnene på *lopt* i úk. h. stemmer i 748 overens med I. Til de 6 navne på *veðr* I, 486 føjer 748 (s. 459) 12 navne. *Veðra heiti* i de udvidede ramser (s. 486) har 35 navne, deriblandt 10 af de 12, som úk. h. tilføjer. Af de to, som mangler, står én *(gól)* i 757. Kun *farandi,* en meget simpel benævnelse, stammer ikke fra ramserne. I 757 er gruppen *lopt ok veðr* i úk. h. påny udeladt, men i ramserne er det tilsvarende stykke bevaret.

I U forekommer et par navne fra de udvidede navneramser, som bekræfter, at U stammer fra et håndskrift, der indeholdt ramserne i deres udvidede form. De fandtes således allerede i a. De i úk. h. fra ramserne optagne

Digitized by Google

navne er derimod ikke de samme, som forekommer i 748 757. De er følgende:

Til navnene på hjort (II, 350) føjes *eikþyrnir*, jfr. ramserne i 748 II, 484. I 748 står dette navn ikke i úk. h. — Ved *arnar heiti* (II, 354) tilføjes: *geirloþnir, hrimnir, ymr, andhrimnir.* Disse stammer alle fra de udvidede ramser. De tre første står dér blandt *hauksheiti* (748 II, 487 fg.; her *ymir*), det fjerde blandt *ara heiti.* Af disse fire navne har 748, 757 alene optaget *geirloþnir* i úk. h.

Optagelsen af navne fra de udvidede ramser i úkend heiti er således i U og i 748, 757 sket uafhængig af hinanden. De navne, som her står i 748, 757, er først optaget i b, de som står i U, er optaget i et fra a stammende håndskrift, der er den direkte kilde til U (altså i n). Den her omtalte overensstemmelse mellem U og 748, 757 i princípet, ikke i enkeltheder, tyder på en fælles tendens.

For ramsernes behandling i a er følgende endnu oplysende. Vi har ovenfor vist, at der mellem *nǫfn himins* i deres oprindelige redaktion og opregningen af himle i ramserne er en sammenhæng af den art, at skriveren af nǫfn himins har benyttet et skrevet stykke, som ikke var meget forskelligt fra, men heller ikke identisk med det stykke, som senere har fået plads i ramserne. Begge steder er bevaret i 748 uden ændring af nogen betydning (s. 460. 485). 757 udelader det første stykke ligesom andre grupper af úk. h.; ramsen er her bevaret og stemmer overens med 748. Begge håndskrifter begår den fejl at kalde denne fortegnelse *heima heiti* i stedet for *himna heiti.*[1] Men lidt længere nede, efter *sólar heiti, tungls heiti* og *dægra heiti,* med hvilken sidstnævnte gruppe ramsernes fortsættelse begynder, står et stykke, som i 748 simpelthen kaldes *heiti,* men i 757 bærer titlen *himins heiti.* Her opregnes omtrent de samme navne endnu engang, men nu som en fortegnelse

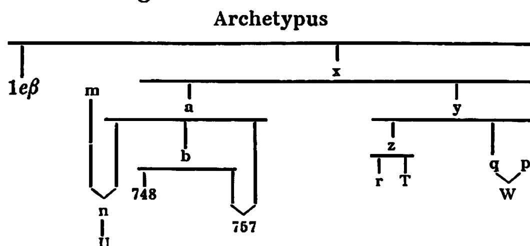
[1] Denne fejl har sin oprindelse i de sidste vers: *hann er útan alla heima.* Fra dette sted er fejlen gået over til andre steder, se s. 248 fg.

Digitized by Google

over navne på 'himmel', ikke — som forud — som en opregning af forskellige himle. Dette nye stykke er lavet af materialet i den prosaiske fortegnelse i úkend heiti. Den mand, som har forfattet det, er ikke engang blevet opmærksom på, at disse navne allerede fandtes nogle linjer foran. Stykket giver en tydelig oplysning om disse tilføjede ramsers sene oprindelse. Det er ikke, som ramserne i redaktion I, allerede eksisterende stykker, som optages i teksten, men ny sammensatte stykker, til hvilke det materiale, som úkend heiti indeholdt, er udnyttet fuldstændig.

Oversigt og gruppering af hele håndskriftmaterialet.

§ 26. Af den hidtidige undersøgelse fremgår, at det er muligt ved hjælp af håndskrifternes redaktion og indhold nøjagtig at anvise ethvert enkelt håndskrift plads i overleveringen, således at der kun et par steder bliver nogen usikkerhed tilbage. Forholdet kan udtrykkes ved følgende grafiske fremstilling.

Vi skal nu kort sammenstille ejendommelighederne ved hver af de her anførte redaktioner.

Om archetypus kan foreløbig kun siges, at den ikke er det oprindelige skrift, men blot et håndskrift, hvorfra alle nu kendte håndskrifter stammer. Dens indhold var i hovedsagen det samme, som vi kender fra r; dog indeholdt den også de stykker, som i U står mellem Brgr og Skm, i det mindste andet og tredje stykke, navneregistret til Snorra og Sturlungernes genealogi.

Digitized by Google

1*eβ* er formodentlig en særudgave af Skm. Betydelige redaktionelle ændringer har dette hskr., såvidt det er bevaret ikke været udsat for. Vel har det undergået ikke så få småændringer i udtrykket, men næsten intet er udeladt, og hvor der et par gange mangler noget, skyldes det sikkert en fejltagelse.

x har foretaget de redaktionelle ændringer, som gruppen WrT har tilfælles med U 748, 757. Disse er: omflytning af en del af Skm c. 41 til slutningen af c. 42, optagelse af Grottasǫngr (disse to ændringer kan kun påvises i rT), omflytning i c. 45 af stykket om Hǫlgi med følgende strofe til pladsen foran Bjarkamálstroferne, udeladelse af benævnelsen *regin* med den halve strofe fra Vafþrúðnismál i c. 55.

y begår ikke så få mindre fejl, hvilke har foranlediget, at man er enig om at opfatte WrT som en særskilt gruppe. Vi befinder os her på læsemådernes område. Redaktionelle ændringer af nogen betydning findes ikke. Kun de til Sn E ikke hørende stykker, som i U følger efter Brgr, er udeladte.

z har de fejl, som gør, at man almindelig opfatter rT som en snævrere gruppe i modsætning til W. Også her beror grupperingen udelukkende på læsemåderne; redaktionen er i det hele uforandret.

q udelader Skm c. 39—43 og úkend heiti og optager ved kenningernes slutning (efter c. 53) de fire grammatiske afhandlinger. Iøvrigt er tekstbehandlingen meget konservativ.

Med p betegner vi en meget dårlig og stærkt omarbejdet redaktion af úkend heiti, hvori var optaget stykker fra læren om kenningerne og desuden en del nyt stof. Dette stykkes slægtskabsforhold kan ikke nærmere bestemmes.

W er en meget pålidelig afskrift af q, som ved slutningen, skilt fra hovedteksten ved Rígsþula, har optaget indholdet af p eller dog en del deraf.

a udelader Skm c. 17—18. 33—38 og den korte prosa-

Digitized by Google

sætning, som indleder c. 36, så c. 39—44. 50 (med undtagelse af første sætning) d. e. alle fortællinger, som stod i Skm. Endvidere en hel række úkend heiti, nemlig grupperne *jǫrð—eldr* (I c. 57—62). Der tilføjes mange navneramser. Sandsynligt er det, at der er en sammenhæng mellem udvidelsen af ramserne og udeladelsen af mange úkend heiti. I stedet for de udeladte c. 39—44 optages et uddrag af disse kapitler, som består i de dér forekommende omskrivninger for guld. Fremdeles udelades Háttatal, og ligeledes her optages i stedet derfor et uddrag bestående af navnene på hættir og strofernes første (delvis også anden) linje. Sandsynligvis har det også været denne redaktør, som har udeladt de lange fragmenter af skjaldedigte. Mulig skyldes udeladelsen af Gylfg c. 1 ligeledes ham.

b er en hel ny redaktion af Skm. Redaktøren skriver en ny indledning med mange omskrivninger og begynder derefter med c. 45. Han optager påny de fleste af de úkend heiti, som a udelod, men på et andet — tidligere — sted (efter *goð*), og han gør et par, ikke ufornuftige, ændringer i rækkefølgen af de nyoptagne grupper. Fremdeles udvider han nogle navnefortegnelser i úkend heiti med talrige navne fra de udvidede navneramser, og han optager foran Skm den tredje grammatiske afhandling, idet han dog udtrykkelig bemærker, at Skm er en anden bog.

748 er en pålidelig afskrift af b. Redaktøren udelader et par stykker og tilføjer sammesteds en henvisning til et tidligere, nu tabt sted i håndskriftet.

757 lægger b til grund for en bearbejdelse, hvori han optager fra a den del af Skm, som b havde udeladt (c. 2—32), og desuden et kapitel af Brgr, rimeligvis også fra a. Han udelader en del úkend heiti samt stroferne i c. 4—22. De næsten helt af strofer bestående c. 36 (hvoraf prosaen allerede manglede i a)—38 optog han ikke.

n er en blandingsredaktion af a og et af a uafhængigt håndskrift m, hvis nærmere slægtskab ikke fremgår af,

Digitized by Google

hvad man ved om dets indhold (jfr. dog nedenfor § 31). Hovedkilden til n er a, men fra m er betydelige stykker hentet. Disse er: 1) De i a udeladte fortællinger, af hvilke de fleste får plads ved slutningen af Skm; to af dem optages derimod mellem eptirmáli til Brgr og Skm, og af én forbindes indholdet med første kapitel af Brgr. 2) Flertallet af de i a udeladte úkend heiti, som i en iøvrigt uforandret rækkefølge får plads ved rækkens slutning foran fortællingerne.[1] 3) Háttatal, som anbringes efter uddrag af samme skrift. 4) Samme redaktør har optaget anden grammatiske afhandling, — om ligeledes fra m, kan ikke vides. Flytningen af prosaindledningen til c. 45 til det sted, hvor fortællingerne har fået plads, hænger sammen med optagelsen af de nye stykker. Samme redaktør har udeladt de — i a udvidede — navneramser; kun to (eller tre, se § 11. 22) dróttkvættstrofer er blevet stående. Navnefortegnelsen i úkend heiti er et par steder udvidet ved navne fra ramserne, hvad der tyder på, at der er en sammenhæng mellem den nye optagelse af mange úkend heiti og udeladelsen af ramserne. Fra n stammer uden tvivl også en række forkortelser i U. Den omstændighed, at netop de nyoptagne fortællinger især har været udsat for denne behandling, tyder bestemt derpå. Man kan ikke på grund af dette forhold antage, at disse forkortelser allerede var indført i m, da forkortelserne går gennem hele bogen. Mellem fortællingerne og resten er kun en gradsforskel. Det går dog næppe an at tilskrive n alle de forkortelser, som findes i U, da man i den måde, hvorpå n har bearbejdet teksten, kan påvise en bestemt metode, så at man får et ikke ganske dårligt indtryk af bearbejderens evner. Mange forkortelser derimod vidner om en så grov uagtsomhed, at de snarere tyder på en anden bearbejder. Jeg

[1] Det er næppe tilfældigt, at to nyoptagne grupper — flertallet af fortællingerne og den hertil hørende del af úkend heiti — således står ved siden af hinanden.

Digitized by Google

er derfor tilbøjelig til at tro, at forkortelserne skyldes to efter hinanden følgende redaktører. Man behøver derfor ikke at antage, at der har været et mellemtrin mellem n og U; de groveste fejl kan godt skyldes U alene. Efter min formening må n endvidere gøres ansvarlig for de talrige strofeudeladelser, som netop ved deres store antal tyder på en bestemt hensigt, og endvidere — hvad vel også fremgår af det alt sagte — for den stærke reduktion af nogle fortællinger; især behandlingen af c. 40—42 og 43 er her karakteristisk. Ikke usandsynligt strækker denne virksomhed sig endnu længere, men en nøje grænselinje mellem n og U kan her ikke drages. Mange overskrifter, blandt hvilke især skal nævnes den til hele bogen, til Skm og til Hátt, som ifl. s. 175 fg. må være yngre end a, men vel er ældre end U (jfr. også s. 177), stammer ligeledes fra n.

U alene må bære skylden for den uagtsomme bearbejdelse, for forkortelsen af uddraget af Hátt og den, måske ikke forsætlige, udeladelse af slutningen af Háttatal.

2. Varianterne.

748 757.

§ 27. Vi skal derefter undersøge, hvorvidt læsemåderne bekræfter den opfattelse af håndskrifternes indbyrdes forhold, hvortil studiet af indholdet fører.

Det nære slægtskab mellem 748 og 757 bekræftes ved en gennemgående række overensstemmelser; i mange tilfælde afviger disse to håndskrifter ganske fra alle øvrige. De stykker af Sn E, som er bevaret i dem begge — fraset den nye indledning og den forangående grammatiske afhandling — er følgende:[1]

[1] Stykkerne opregnes her efter deres rækkefølge i 757; håndskrifterne citeres efter den Arnamagnæanske udgave; i oversigten angives sidetal og linjer for alle redaktioner; ved de enkelte steder angives alene sidetallet i AM I.

Digitized by Google

1. I, 400—408. 1eβ II, 581, 20—583, 17. U II, 321, 17—323, 8 **nfr.**, jfr. 363, 3—7. (U²). 748 II, 432, 12—434, 15. 757 II, 516, 1—517, 4 **nfr.** 533, 5 nfr.—534, 12.

2. I, 498, 3 nfr.—506, 5. 1eβ II, 600, 11—602, 10. U **mangler.** 748 II, 451, 12—453, 15 nfr. 757 II, 534, 14—536, 12 nfr.

3. I, 506, 6—510, 5. 1eβ II, 602, 11—603, 16. U II, 354, 11 **nfr.** —355, 19. 748 II, 453, 14 nfr.—454, 9 nfr. 757 II, 536, 11 **nfr.**— 537 slutning.

4. I, 476, 8—478, 12. 478, 5 nfr.—480, 5. 1eβ II, 593, 7 nfr.— 594, 19. 594, 11 nfr.—1 nfr. U II, 349, 13 nfr.—350, 8 nfr. 748 II, 454, 8 nfr.—455, 5 nfr. 757 II, 538.

5. I, 520, 7—528, 13. 1eβ II, 606, 4 nfr.—609, 17. U II, 342, 3 **nfr.** —345, 12. 748 II, 461, 3—463, 4 nfr. 757 II, 540, 10—542, 5 nfr.

6. I, 486, 7 nfr.—492, 6 nfr. 1eβ II, 596, 16—598, 19. U II, 352, 8 nfr.—354, 21. 748 II, 455, 4 nfr.—457 slutning. 757 II, 542, 4 nfr.—544 slutning.

7. I, 528, 14—532, 7 nfr. 1eβ II, 609, 18—610, 7 nfr. U II, 345, 13 —346, 12. 748 II, 463, 3 nfr.—465, 5. 757 II, 546, 14—547, 6 nfr.

8. I, 532, 6 nfr.—546, 6. 1eβ II, 610, 7 nfr.—614, 7. U II, 346, 13 —349, 17. 748 II, 465, 6—468, 22. 757 II, 547, 5 nfr.—551, 18.

9. navneramserne.

Særlige overensstemmelser mellem 748 og 757:

1. I, 402 pr. 1 *liðs*] *liðar* 748 757. — I, 404 str. 3, 2 *bjargs* WrT (*bjargs*-T), *bergs* U, *bjarg*-1eβ, *brags* 748 757. — str. 4, 4 *hafleygr*] *haflæyr* 748, *hafley* 757. — I, 406 1 pr. 1 *eldr áls hrynbrautar en silfr* står alene i 748 757 (*áls* mangler i 757). Det synes at være en fejl i archetypus, men rettet i b.

2. I, 500 str. 1, 3 *skœrdu* 1eβ (rigtigt), *skerði* 748 757, *skorði* r, *skordo* T. — 1. pr. 1—2 *ok rituð* mangler i 748 757. — str. 2 med prosa:

Einar Skúlason talði í þessi vísu (derefter følger to verslinjer) *VI nǫfn þeira* (så sex navne) r. (T og 1eβ forkorter stedet på forskellig måde).	*Einarr skula(son) talði í þessu vísu VI nǫfn þeira* (dernæst en strofe på otte linjer med de sex navne) 748 757.

str. 3, 3 *herskipum*] *herskipa* 748 757.

3. I, 506 c. 62 overskrift: *elds heiti* 748 757. I U: *kendr eldr*; i de andre hskrr. ingen overskrift. — 2. pr. *er*] *er kveðit* 748 757. — str. 3, 3 *stopðir*, *stoptir*, *steypt(iz)* r1eβTU, *styfðir* 748 757. — str. 5, 1 *glamma* r1eβ, *gamlar* 748 757 (og T). Strofen mangler i U. — I, 508 str. 4, 1 *bjartr* r1eβU, *biart* T, *bratt* 748 757. — 2 *brutu* rT1eβ, *brutuz* 748 757. Strofen mangler i U.

Digitized by Google

4. I, 476 c. 58 overskr. i 748 757: *vargs heiti.* I U: *kendr vargr.* Mangler i de øvrige. — I, 478 str. 1,2 *var*] *varð* 748 757.

5. I, 520 str. 2,2 *lið* rT1*eβ*U, *kyn* 748 757. — 3 *herr* rTU, *hann* 748 757 (og 1*eβ*). — str. 3,1 *skiliðr* rTU, *Skyliudr* 1*eβ*, *skilðr* 748 757. 4 *er* rT1*eβ*U, *ek* 748 757. — str. 4. I stedet for disse to linjer står i 748 757 fire andre linjer af samme digter. — pr. 1 *Hálfdan*] *(konungr) ok aluig* tilf. 748 757. — I, 522,8—10 *Sigarr, þaðan eru komnir Siklingar; þat er ætt Siggeirs, er var mágr Vǫlsungs, ok ætt Sigars, er hengði Hagbarð.* I 748 757 mangler *er var—Sigars* (i 757 står *Sigars* i stedet for *Siggeirs* ligesom i 1*eβ*). — 2 nfr. *ǫll þessi* rT, *oll nofn þessi* U, *ôll þessi heiti* 757 (og 1*eβ*), *þæssi hæiti ǫll* 748. — I, 524 str. 2 to verslinjer rT1*eβ*U, fire verslinjer 748 757. — I, 528 str. 1,2 *maðr veit* rT1*eβ*U, *veit ek* 748 757. — str. 2,3 *suðr* rT1*eβ*U, *suð* 748, . . *ð* 757.

6. I, 486 c. 60 overskr. i 748: *fugla hæiti*, i 757: *Hrêfugla heite*, mangler i rT1*eβ*U. — str. 2, 3 (på s. 488 l. 1) *ber(r)* rT1*eβ*U, *ryðr* 748 757. — 4 *ǫrð*, *avrd* rT1*eβ*, *iǫrð*, *jôrð* 748 757, (*verð* U). — I, 488,7 overskrift i 748 757: *hrafns heiti*, mangler i de øvrige. — str. 1,3 *hrǫfnum*] *hramna* 748, . . *efna* 757. — I, 490 str. 1, 4 *blóðs skjaldaðir* 748 757 (rigtigt), *blods skialldat* T, *blod skialldaþir* U, *bloðskial(l)daðir* r1*eβ*. — pr. efter str. 2 overskrift i 748 757: *arnar heiti* (*capitulum* tilf. 757); i U: *fra kenningo arnarins*, mangler i de øvrige. — str. 3, 2 *beitu*, *beito* U1*eβ*T, *þeitu*(!) r, *beitur* 748 757. — 4 *Járnsǫxu* rT1*eβ*U, *jarnsǫxum* 748 757.

7. I, 528 pr. 4 *rekkar* rTU1*eβ*, *suo* 757, mangler i 748. — I, 530,1 *Beimar* flyttet til stedet foran *Víkingar* (I, 528,1 nfr.) i 748 757, hvorved er opstået en meningsløshed. — 2 *Gumnar eða gumar*] *Gunnar eða gumar (gumnar)* 748 757. — 6 *Gautland eða Gotland*] *Gautland ok Gotland* 748 757 (og T). — *heiti* (*nafni* 1*eβ*) *Óðins*] *Óðins heiti* 748 757 (stedet mangler i T). — 3 nfr. *harðmenni* mangler i 748 757. — 1 nfr. *þjarfan* mangler i 748 757 (og i T og U, hvor der dog mangler mere). — I, 532, 3 *vilmǫgr* mangler i 748 757 (og i U). — 8 *ok* mangler i 748 757 (er uundværligt). — I 748 757 tilføjes *ok* i l. 8 efter *gaurr*, i l. 10 efter *heitir* (sål. også 1*eβ*). — 13 *ǫnnungr*] *ǫrsungr* 748 757.

8. I, 532,6 nfr. *einnhverr*] *einn (einnhverr) fyrir sér (sik)* 748 757 (under indflydelse fra I, 512,3). — I, 534, 5—4 nfr. *barmi, hlýri, lifri*] *lifri, barmi, hlýri* 748 757. — 3 nfr. *kynstafr, niðjungr, ættstuðill, ættbarmr, kynkvisl, ættbogi*] *kynstafr, kynkvisl, ættbarmr, ættstuðill, ættbogi* 748 757. — 2 nfr. *hǫfuðbaðmr* mangler i 748 757 (i 757 mangler også *ofskǫpt*). — I, 536,9 Foran *ráðsnilling(r)* tilføjer 748 757: *ráðspekingr.* — 14 *ok svanni*] *ok svarri ok svanni* 748 757 (*svarri* står også nogle linjer senere). — 2] nfr. *hver*] *er ung er* tilføjes i 748 757. — 1 nfr. *Eru enn*] *Enn* 748 757. —

I, 538, 6 nfr. *hvarma eða* mangler i 748 757. — I, 540, 3 *munnz* mangler i 748 757. — 10 *negg*] *eiskǫlld gallor* tilf. 748 757 (her *eis-* ulæselig). — 6 nfr. *sjafni* kun i 748 757 (og T); *sjálfs* r1*eβ*, mangler i U. — 4 nfr. *nefna til hverja er vill*] *kenna til ok* (*svo at* 757) *nefna huerja er* (*sem* 757) *vill* 748 757. (Urigtigt, *kenna* går allerede forud). — I, 542, 1—2 *fár—lausúng* og *hraðgeði* mangler i 748 757. — 6 nfr. *renniflein* (*-fleina* 1*eβ*) *brautar eða gǫngu*] *rennifleinar* (*fænni flæinar* 748) *brautar* (*-ir* 748) *gǫngu* 748 757. (T omtrent som 748 *fenni fleinar brautar eda gongu*). — 4 nfr. *ok* (*ok við* 757) *brækr* står efter *kendir* 748 757. — 3 nfr. *jarki tá* r1*eβ*, *iarki z la* (d. e. *ǫkla*, for *ǫkli*) *il ta* 748, *jarke la il ta* 757 (T har *jarci il ta*). — I, 544, 1—2 *ok orð*; *ok* mgl. 748 757 (sål. 1*eβ*). *tala* efter *senna* 748 757. — 13—14 *læti heitir rǫdd, læti heitir æði ok æði er ok ólund* r (1*eβ* udelader *ok æði*, T forvansker det hele til *leti heitir ok ødi ødi er ok ǫlund*)] *læti heitir rǫdd æði* (*ǫðr ok* 757) *olund* 748 757. — 1 nfr.—546,1 *lið heitir ǫl* står i 748 757 foran sætningen *lið er þat—liðsinni*. — I, 546, 6 *þau er saman eigu heitit* (*heiti* T) *margir hlutir* (*m. hl.* mangler i 1*eβ*); i 748 757 står *margir hlutir* foran *eigu* (*heitit*] *eitt heiti* 757).

9. Navneramserne, se § 22.

Disse overensstemmelser strækker sig gennem hele teksten og efterlader ingen tvivl om det nære slægtskab mellem 748 og 757. Mange steder er det også tydeligt, at læsemåden i disse to håndskrifter er en afvigelse fra det oprindelige. Iøvrigt har de hver for sig mange fejl, hvorved antallet af de særlige overensstemmelser er blevet betydelig mindre.

748 757 og U.

§ 28. 748 757 danner igen en gruppe med U. Selvsagt er bevisstederne fra varianterne mere fåtallige end de tilfælde, hvor det alene gælder de to førstnævnte håndskrifter. Afstanden mellem dem og U er større end mellem dem indbyrdes. Og ved den gennemgående tekstforandring i U er utallige gamle læsemåder gået tabt. Endvidere fremgår det af de mange steder, hvor enten 748 757 eller U har bevaret den rigtige læsemåde, at deres fælles kilde a har været et forholdsvis pålideligt håndskrift. Det er på sådanne fælles, fra a hidrørende fejl, at slægtskabet mellem 748 757 og

Digitized by Google

U kendes. Alligevel er der endnu mange læsemåder, som belyser dette slægtskab. Materialet til undersøgelsen findes i første linje i de samme otte stykker, som vi har benyttet til at belyse forholdet mellem 748 og 757, dog med undtagelse af nr. 2, som mangler i U og 3, hvor de fleste strofer mangler i U. De øvrige afsnit skal undersøges i rækkefølgen 1. 5. 7. 8. 4. 6.

1. I, 400 pr. efter str. 1 *enum fornum* mangler i U 748 757. — I, 402,1 nfr. *silfr ok gull*] *gull ok silfr* U 748 757. — I, 404,3 *greint*] *breytt* U 748 757.

Disse steder stemmer i 1*eβ* overens med WrT.

På følgende to steder har 1*eβ* sammen med U 748 757 en rigtig læsemåde: I, 400 str. 4,2 *haugþak* U 748 757 1*eβ*, *haugþǫk* WrT. ibid. *saman* U 748 757 1*eβ*, *sama* WrT. Disse steder vidner egentlig kun om sammenhængen mellem WrT.

5. I, 524 str. 3, 4 *aflgjóðr* r1*eβ*, *aflgjord* T, *aflgerð* U 748 757 (rigtigt). Læsemåden i T danner et overgangstrin. — I, 524 str. 5, 3—4 mangler i U 748 757 (l. 1—2 står i alle tre hskrr.) — I, 526 str. 4, 4 *gullbúin(n)* r1*eβ*, *gullbúit* U 748 757 (og T).

Følgende to steder har 1*eβ* en rigtig læsemåde tilfælles med 748 757 og U: I, 522,13 *Ylfinga* r (mangler i T), *Ynglinga* U 748 757 1*eβ*. At *Ynglinga* er rigtigt, fremgår af begyndelsen til prosastykket, som nævner *Hildir—Hildingar, Nefir—Niflungar, Auði—Auðlingar, Yngvi—Ynglingar* (således også r). Dertil svarer her: *Hildinga ætt, Niflunga ætt, Auðlinga ætt, Ynglinga ætt.*

I, 522,2 nfr. (jfr. ovenfor s. 243) *ǫll þessi heiti* 1*eβ* 757, *þæssi hæti ǫll* 748, *oll nofn þessi* U, *ǫll þessi* rT.

7. I, 528,2 nfr. *Fyrðar ok firar ok verar* rT1*eβ* (første *ok* mangler i T)] *Fyrþar ok firar. Verar* U, *fyrðar ok firar.* (hører til den forangående sætning) *Verar* 748; *(Fyrðar?) ok firar heita ok menn. verar* 757. Overensstemmelsen består i ordenes urigtige fordeling. — I, 532,12 *Lýðr heitir landsfolk eða (ed* T*) ljóð. Heitir* (*heitir* T, men punkt foran)

Digitized by Google

ok þræll rT1*eβ*] *Lýðr heitir landfolk (landsfolk* 757*) ljóðr heitir þræll* 748 757. U har udeladt en del og forvansket meget, men den fejlagtige fordeling af sætningen ses alligevel: *lioþer heitir þræll*, og senere, efter *þirr*: *lyðr heitir landz folk*.

Stedet er meget lærerigt; både viser det, at U og 748 757 har fælles oprindelse, og gør det forståeligt, at man så sjælden kan se det af læsemåderne.

3. I, 534, 3 *sǫrvar* r, *sävar* (d. e. vel *savvar* med udeladt *r*) 1*eβ*, *Saurar* T] *svarfaðr (Svarfaðr)* U 748 757. — I, 540, 3 nfr. *nefna jǫtnana ok kenna þá til konu* r1*eβ*. I stedet for *ok* har U 748 757 (og T) *eða*. (Læsemåden i T er sekundær).

4. Det eneste sted, som trænger til forklaring, er I, 476 str. 3 *þá er oddbreki — sleit und freki — gnúði hrafni á hǫfuðstafni* rT1*eβ*. L. 1—2 lyder i 748 757: *sleit und freki, þá er (þat var* 748*) oddbreki (od . . . ki* 757*)*. U har *þar er und freki en oddreki*.

Begge læsemåder i r og i 748 757 forekommer også i håndskrifterne af Egilssaga. Man kan altså ikke engang med sikkerhed sige, hvilken der er den oprindelige i Sn E. Hvad der står i U, er (også fraset de øvrige fejl i U) på ingen måde en overgangsform mellem de to andre læsemåder. Enten er det en kombination af de to og beviser i så fald ikke noget om et nærmere slægtskab mellem U og en af de andre grupper, eller det er en selvstændig afvigelse. I så fald kan det lige så godt hidrøre fra læsemåden i rT1*eβ* som fra den i 748 757. Stedet kan altså ikke anføres som et bevis på sammenhængen mellem U og 748 757.

6. Dette stykke indeholder, fraset en enkelt overensstemmelse i navnene på ørn, som er blevet omtalt i § 25, ikke et eneste sted, hvor U 748 757 har en fælles afvigelse fra de øvrige håndskrifter. Vel er der to steder, hvor U 748 757 stemmer overens med 1*eβ*, resp. 1*eβ* + T imod rT resp. r, og ét sted, hvor de går med T imod r1*eβ*, men alle tre steder har eller kan de have det oprindelige. Stederne er:

Digitized by Google

I, 486,7 nfr. *at kenna annan veg* rT, *annan veg at kenna* U 748 757 1*eβ*. Begge læsemåder er lige gode. — I, 488 str. 3,2 *dyrr magnaði* r1*eβ*, *dyrr magnandi* U 748 757 T (rigtigt). — I, 492 str. 1,2 *ylgr* r, *ulfr* de øvrige. Begge læsemåder er mulige; af overensstemmelsen mellem de øvrige fremgår, at *ylgr* er en fejl i r.

Det har vist sig, at der i hvert af stykkerne 1. 5. 7. 8, trods tekstens forvanskning i U, er flere steder (ialt har vi anført 10), hvor det fremgår af en læsemåde, at U er nærmere beslægtet med 748 757 end med de øvrige. Nogle gange slutter T sig til denne gruppe; på grund af det nære forhold mellem r og T kan det dog kun opfattes som værende en følge af en sekundær berøring. I stykkerne 4 og 6 derimod findes ikke et eneste sted, som tyder på et lignende forhold. Nu hører stykkerne 4 og 6 til de afsnit, med hensyn til hvilke vi § 23 er nået til det resultat, at de er udeladt i a, den fælles kilde til U og 748 757, og at de senere i kilden til U (n) og i kilden til 748 757 (b) selvstændig igen er blevet optaget. Disse varianter bekræfter altså fuldstændig den på grundlag af håndskrifternes indhold foretagne gruppering. De bekræfter ikke alene, at U er nær beslægtet med 748 757, men også, at a har udeladt en række úkend heiti. Endvidere oplyser de om, at den kilde, hvorfra b, og den, hvorfra n påny har optaget úkend heiti, ikke har været den samme. Ti i de påny optagne stykker kan et nærmere slægtskab mellem U og 748 757 ikke påvises. Resultaterne af undersøgelsen af indholdet og af varianterne stemmer såvidt ganske overens.

Det nære slægtskab mellem U og 748 757 bekræftes påny, når man undersøger de dele af teksten, som U har fælles med det ene håndskrift af gruppen 748 757, og som mangler i det andet. Vi betragter først de afsnit, som er bevaret i 748 og tabt i 757. Her må vi dog give afkald på et fuldstændigt uddrag og indskrænke os til at anføre nogle steder.

Digitized by Google

II, 339 lyder overskriften til úkend heiti i U: *her segir hverso kend er setning skalldskapar. kend* er fejl for *úkend* (jfr. ovenfor § 19). Samme fejl har 748 (II, 446): *skalldskapar kænningar.* — II, 339. II, 447. U og 748 udelader begge den første strofe af úkend heiti (*Troll kalla mik* osv.), jfr. ovenfor § 19. — II, 329. II, 440. U og 748 tilskriver strofen *ganga él of yngva* Þjóðólfr]; r (I, 426) WT1*eβ* (II, 589) nævner ikke noget navn. — II, 324. II, 435. Ordene *sem fyrr er* (*var* T) *ritat* (I, 408, 1 nfr.) mangler i U og 748. — II, 324 fg. II, 435. Navnene *tróða, skorða* osv. ved prosabemærkningens begyndelse i I (s. 410; således 1*eβ* II, 584 og WT) mangler i U og 748 (her kun *lind* s. 436). — II, 325 str. 6, 3. II, 436 str. 3, 3. *rygjar* U og 748, fejlagtig i stedet for *rygja (Rygia)* WrT1*eβ* (I, 414. II, 585). — II, 327 str. 2. II, 438 str. 2. (I, 418 str. 5, 2) *som* (d. e. *sóm-*) *miðiungum* (*sum-* r) WrT, *som milldingum* 1*eβ*] *som niþivngvm* U, *sôm niðivngvm* 748.

Disse syv steder hører alle til den del af teksten, som stammer fra a. Fem af dem er taget fra et forholdsvis lille, sammenhængende stykke. De viser, at der i varianterne er en sammenhæng mellem U og 748 i de stykker, som ikke findes i 757, så vel som i de afsnit, der både står i 748 og i 757.

Det stykke, som er interpoleret i 757, er efter resultatet af vor undersøgelse af indholdet nær beslægtet med U. Det står endog U nærmere end de andre dele af 757, da det stammer direkte fra a. Læsemåderne stemmer i det hele overens med I. Det er et vidnesbyrd om, at ordlyden i a kun lidt var afveget fra dette håndskrifts forlæg. Alligevel kan slægtskabet med U også her endnu tydelig påvises.

II, 526 har 757 en overskrift: *kenningar heimsins. heimsins* er fejl for *himins.* Denne fejl stammer fra de udvidede ramser (se ovenfor s. 236). I U står samme fejl på et senere sted i overskriften til heiti på 'himmel': *vm nofn heimsins.* Dette sted falder i 757 i lakunen. Udviklings-

Digitized by Google

gangen er den, at fejlen fra ramserne er gået til det dermed sammenhængende sted i úkend heiti. Denne fejl fandtes i a; derfra er den gået over i U. I 757 har den bredt sig endog til kenningerne. Men her er det tilsvarende sted i *úkend heiti* tabt.

I, 230. II, 302. II, 517.

I I begynder Skm (c. 2 = 1) med disse ord: *Enn (Nú) skal láta heyra dœmin, hvernig hǫfuðskáldin hafa látit sér líka* (*sóma* r) *at yrkja eptir þessum heitum ok kenningum.* Teksten i U er omtrent den samme. 757 har et par afvigelser, som her ikke vedkommer os. Desuden tilføjer håndskriftet efter *hvernig*: *skáldskapinn skal kenna ok.* Det hænger sammen med et lille kapitel, som U tilføjer foran den anførte sætning, og hvortil æmnet er taget fra et senere sted (II, 305, 2 nfr.—306 = I, 244). Dette kapitel begynder således: *Hversu skal kenna skáldskapinn?*

I, 232. II, 302. II, 518.

Str. 2, 2 *ok bauga* WrT, *um bauga* 757, *um hauga* U. — Str. 3, 3 *þóttit* WrT, *þótti* U 757.

I, 236. II, 303. II, 518.

Str. 1 (*Valr lá* osv.). Strofen mangler i U og 757 (og T s. 65). U lader en plads åben til strofen og har den indledende prosasætning, som mangler i 757. T har prosasætningen, men forbinder den med den følgende strofe og udelader prosaindledningen til denne. I a var sandsynligvis strofen ved en fejltagelse udeladt; de to prosasætninger stod ved siden af hinanden. Deraf sluttede n (den direkte kilde til U), at der manglede en strofe og lod plads åben til den. 757 udelod den første prosasætning. Fejlen i T beror på en sammenblanding; dette håndskrift udelod den anden prosasætning.

I, 244 (str. 1). II, 305 (str. 4). II, 520 (str. 6): l. 2 *Bestlu, bestlo* WrT, *bezlo* U, *beslu* 757.

Den følgende strofe: l. 2 *greipat* rT, *greipar* U 757 (og W).

Mellem U og 757 viser en lighed sig fremdeles i kapit-

Digitized by Google

lernes overskrifter. U har *fra kenningo þors, fra kenningo baldrs* osv.; 757 har *kenningar þors, kenningar baldrs* osv. Wr har ingen overskrifter (1*eβ* mangler her; i den del af 1*eβ*, som er bevaret, er plads åben til overskrifter). T har to gange en overskrift i overensstemmelse med 757: *kenningar Þors, kienningar balldrs,* men senere *vm niord, vm frey* osv. og ved gudinderne ingen overskrifter.

I, 268. II, 312. II, 525.

4. *Býleists, byleiz* WrT, *byleifz* U, *byleifs* 757.

I, 304 c. 22. II, 313. II, 525.

3 nfr. *hon er ok ránfengr Þjaza jǫtuns* (med ubetydelige varianter). I U og 757 mangler den efterfølgende bemærkning: *sem fyrr er sagt, at han tók hana brott* osv. Det samme gælder de følgende strofer fra Haustlǫng med den indledende prosa (jfr. ovenfor § 14). Teksten begynder igen med I, 314: *Asa er rett at kalla* osv. U, *Suo er rett at kenna asa at kalla* osv. 757.

I, 324. II, 316. II, 528.

pr. 7 *ok þangs* Wr, *ok konungs*(!) T, mangler i U og 757.

I, 326. II, 319. II, 533.

c. 32 (omskrivninger for guld). Efter *haugþak (-þǫk) Hǫlga* har WrT *eldr allra vatna,* U *elldr ægis ok ranar ok allra vatna,* 757 *elldr ægiss ok elldr allra vatna.* Ordene *eldr Ægis* står allerede tidligere i samme kapitel og er altså en tilføjelse i U og 757.

I den følgende linje står ordene *fróða mjǫl* kun i U og 757 (rigtigt).

1*eβ*.

§ 29. Forholdet mellem 748 757 og U og mellem denne gruppe og de øvrige håndskrifter turde hermed være tilstrækkelig belyst. Efter hvad der er sagt § 1—3, vil det ikke være nødvendigt her at gå nærmere ind på WrT som særskilt gruppe. Tilbage er da fra varianternes side at undersøge den stilling, 1*eβ* indtager. Spørgsmålet er, om her også foreligger vidnesbyrd om dette håndskrifts stilling over-

Digitized by Google

for alle de andre. Man må på forhånd være forberedt på, at bevisstederne vil være forholdsvis fåtallige. Den i det hele meget gode redaktion WrT viser jo, at den fælles kilde til grupperne WrT og U 748 757 (altså x) stod archetypus endnu meget nær. Og tekstens overlevering i U er af den art, at man ikke kan genfinde mange af de forholdsvis få afvigelser fra archetypus, som karakteriserer x, i U, især da det i mange tilfælde ikke kan ses af læsemåderne, hvilken der er den rette. Dertil kommer, at også 1*eβ* har ikke få selvstændige afvigelser. Og det er kun et ringe materiale, som står i alle håndskrifter. Følgen heraf er, at 1*eβ* kun sjælden står således overfor alle andre håndskrifter, at der ikke er nogen tvivl om, at 1*eβ* har det eneste rette. Alligevel forekommer sådanne steder. Dertil kan føjes nogle andre, hvor flertallet af gruppen WrT har fejl fælles med ét eller to håndskrifter i gruppen U 748 757, medens de øvrige håndskrifter afviger selvstændig, eller det pågældende sted mangler i dem. Vi skal nu anføre nogle steder:

I, 406 str. 3,2. II, 323. II, 434. II, 534. II, 583. *herdrengi, her drengi* WrT 748, *her* ... U, *her meingi* 757] *her dreingia* 1*eβ*. Læsemåden i 1*eβ* er den rette, den i 757 går tilbage til *her drengi*, hvad de øvrige har. U er for en del ulæselig.

I, 420,8. II, 327,19. II, 438,17. II, 587. *kalla hjálma hjálm hǫtt eða fald* Wr, i T forvansket til *calla hialma eda hialmhautt eda fald*; i U 748 er det uforståelige *hjálma* udeladt (efter *havtt* står i U noget ulæseligt). 757 mangler. I 1*eβ* står rigtigt *ma* (d. e. *má*) i stedet for *hjálma*.

I, 422 str. 2,2. II, 328. II, 439. II, 588. *ok* (mangler i r) *Sigvaldi* rTU 748, *ok Siguallda* W; 757 mangler; *með siguallda* 1*eβ* (rigtigt). W har bevaret en overgangsform.

Lærerigt er følgende sted:

I, 398,4. II, 580. Aðils' hest hedder i WT *Slungner, slungnir,* hvad r forvansker til *slugnir*. 1*eβ* har *Slaunguir*. I U 748 757 mangler stedet. Men dyret nævnes også i

Digitized by Google

ramserne I, 484 str. 1,4, hvor rT har (dativ) *slungni.* Her mangler W 757, men U 748 har (s. 352. 459) *slvngni* som rT; 1eβ derimod har også her (II, 595) *slaungui.*

Mindre bevisende, men alligevel ikke uden betydning er:

I, 484 1. pr. II, 459. II, 595. *Skinfaxi eða Glaðr* rT; 1eβ tilføjer *fylgia deginum,* hvad der er uundværligt. Men 748 har *daginn.* Det kan være en rettelse eller en overgangsform.

I, 496 str. 3,1. II, 450. II, 599. *fer* rT 748, *for* 1eβ (rigtigt).

I, 528 pr. 4. II, 345. II, 464. II, 609. *kenna* rTU 748 (757 er ulæselig s. 546); 1eβ har rigtig *kalla.*

I, 565 str. 1,4. II, 476. II, 559. II, 619. *vin(n)bjartr* rT 748 757, *vindbiartr* 1eβ (rigtigt).

Meget vigtigt er:

I, 402 pr. 1. II, 322. II, 433. II, 516. II, 581. I WrT står: *Gull er kallat i kenningum eldr handar eða* (mangler i W) *liðs eða leggjar* (*leggia* W). Ligeså i U, hvor kun *i kenningum* mangler. 748 757 som WrT, kun *liðar* i stedet for *liðs.* 1eβ har: . . *er ok kallat* . . . *elldr eþa lios handar eþa leggiar.* Dette er det eneste rette. *handar* og *leggjar* står som en gruppe; *liðar* som et synonym for *handar* forstyrrer parallelismen. *ljós* i 1eβ er et synonym for *eldr.* Læsemåden *liðs* i WrTU er en overgangsform fra *lios* (1eβ) til *liðar* (748 757); ændringen *liðs* > *liðar* skyldes, at gen. sg. af *liðr* er *liðar,* ikke *liðs. liðs* er en læsefejl for *ljós,* fremkaldt ved, at den anden strofe kalder ringe *liðbrandar* (hvor *lið* er det samme som *hǫnd*).

De her anførte steder viser, at varianterne ganske vist støtter den opfattelse, at 1eβ står uafhængigt overfor alle øvrige håndskrifter. Men materialet er ikke tilstrækkeligt til, at man alene derpå vilde kunne bygge nogen hypothese; hvor grupperingen 1eβ: WrTU748 757 imidlertid finder sikker støtte i de iagttagelser, til hvilke kompositionen giver anledning, taler varianterne ikke blot ikke imod den, men de bekræfter den.

Digitized by Google

Slutninger af varianterne.

§ 30. Sammenfatter vi de ved undersøgelsen af varianterne (i hvilke § 1—3 medindbefattes) vundne resultater, må der om varianternes betydning for håndskrifternes gruppering siges følgende. Det nære forhold mellem rT indbyrdes og mellem denne gruppe og W kan alene fremgå af læsemåderne. Ti vistnok er der også en overensstemmelse i indholdet, men den er i dette tilfælde ikke noget kriterium for slægtskabsforholdet, da den beror på disse håndskrifters troskab mod overleveringen. I gruppen U 748 757 har de to sidstnævnte så betydelige overensstemmelser i læsemåder, at selv om også kompositionen ikke fuldkommen sikkert beviste deres nære indbyrdes forhold, vilde allerede læsemåderne bestemt tyde på en sådan gruppering. Hvad disse to håndskrifters forhold til U angår, vilde læsemåderne alene næppe være tilstrækkelige til at skaffe os klarhed over det meget indviklede forhold. Men hvor dette forhold engang ved undersøgelsen af kompositionen lader sig erkende, er der ikke blot et stort antal steder, som belyser det, men læsemåderne bekræfter også den kritik, hvortil indholdet giver anledning, ved den iøjnefaldende omstændighed, at sammenhængen mellem U og 748 757 også i varianterne viser sig netop i de stykker, som stammer fra en fælles kilde (a), men ikke i de afsnit, hvortil U og 748 757 har brugt forskellige kilder. Hvad endelig angår den særlige stilling, som 1*eβ* indtager overfor alle de øvrige håndskrifter, vilde den næppe kunne begrundes ud fra læsemåderne alene; men hvor den støttes af betydelige redaktionelle ejendommeligheder, med hensyn til hvilken 1*eβ* alene står på et ældre udviklingstrin end alle øvrige hskrr., får også de steder, hvor dette hskr. i mindre ting alene har det rette, forøget betydning. Tagne ud fra denne større sammenhæng vilde disse steder ikke have større værdi end sådanne, hvor 748 eller W står alene

Digitized by Google

med en rigtig læsemåde (jfr. nedenfor § 31). 1eβ er da også det håndskrift, hvis klassificering medfører de største vanskeligheder (jfr. ovenfor § 20). Men de kan løses, når man først betragter håndskriftet under den rette synsvinkel.

Uregelmæssigheder i læsemåder.

Anden kilde til U (m) og anden kilde til b og disses forhold til håndskrifterne.

§ 31. Varianternes vidnesbyrd om håndskrifternes forhold svækkes dog ved den kendsgerning, at læsemådernes forhold ikke er konstant. Vi har allerede § 1—3 i anledning af gruppen WrT og dens forhold til U omtalt de mange afvigelser fra det normale, som teksten fremviser. Betragter man alle håndskrifter i deres sammenhæng, støder man på de samme anomalier. Der er næppe nogen tænkelig gruppering, som ikke på et eller andet sted kunde finde støtte i overleveringen. Der kan ikke være tvivl om, at mange sammenblandinger har fundet sted. Desværre er der dog ikke nogen udsigt til, at det nogensinde vil lykkes i hvert enkelt tilfælde at afgøre, hvilke sammenblandinger der foreligger. Ti mange steder tillader mere end én opfattelse. Dog er forholdene ikke så ganske fortvivlede, som de ved første øjekast ser ud til at være. Vi har nogle sikre data at holde os til. Vi har lært at kende mere end én redaktion, som er opstået ved en kombination. Derfor ligger det nær at formode, at i det mindste en betydelig del af de sammenblandinger, som læsemåderne frembyder, må hænge sammen med de forbindelser af redaktioner, vi allerede kender. Det er i og for sig ikke uforståeligt, at et håndskrift, som ved siden af sin hovedkilde har benyttet en anden kilde, hvorfra det har optaget betydelige afsnit, også fra denne kilde på andre steder kan have optaget en del læsemåder. Ved bedømmelsen af de abnorme læsemåder er det derfor nødvendigt at tage hensyn til de kombinationer af redaktioner, vi hidtil har lært at kende. Me-

Digitized by Google

todisk rigtigt synes det at være at føre kombinationerne tilbage til det ringest mulige antal. Men længere end til et sandsynlighedsbevis vil man her ikke kunne nå. Ti berøringer mellem håndskrifter er mulige — og de har vistnok også fundet sted, — om hvilke indholdet og kompositionen ikke vidner. Vi går altså ud fra,

at U ved siden af a har en anden kilde m, om hvilken vi kun ved lidt,

at b ved siden af a har en anden kilde, som ikke er m,

at 757 ved siden af b har a til kilde,

at W ved siden af q har en kilde p, som dog for nærværende undersøgelse sikkert ikke har meget at betyde[1],

at r og T, delvis også rT tilsammen, må have benyttet en kilde, som ikke er y, hvorfra de abnorme overensstemmelser med U stammer.

Vi går nu over til de enkelte steder.

1. I, 402 str. 2,8. II, 322. II, 432. II, 581.

varði hann Baldr þǫgli r1eβ, *vakþi* (*vakti*; *vake* 757) *hann* (mangler i 748 757), *Baldr þeygi* WTU 748 757.

Det rigtige er *varði hann Baldr þeygi.* Overensstemmelsen mellem alle øvrige håndskrifter viser, at der er sket en sammenblanding mellem r og 1eβ. Fejlen *vakþi* for *varði* opstod allerede i x; kilden til 1eβ begik fejlen *þǫgli* for *þeygi.* r har fra et med 1eβ beslægtet håndskrift optaget såvel det rigtige *varði* som det urigtige *þǫgli.*

2. I, 538, 10. II, 347. II, 466. II, 549. II, 612.

er rétt at nefna hvert sverðs heiti er vill ok kenna við eitthvert nafn Heimdalar rT (W mangler).

rett er at kenna hvert sverðz heiti er vill ok kenna við osv. 1eβ.

er rett at kenna til (sverð)s heit . . hverss sem vill ok kenna . . . osv. 757.

[1] Dette fremgår af den dårlige tekst i den del af W, som stammer fra p.

Digitized by Google

ær rett at kænna til sverðz hæita við hvert ær vill ok kænna við osv. 748.

er rett at kenna sverþs heiti ok nefna hvert er vill ok kenna við osv. U.

Den rigtige læsemåde, som stammer fra archetypus, står i rT. Den må altså have stået i x, y og z. Kilden til 1*eβ* skrev *kenna* i stedet for *nefna* under indflydelse af det følgende *kenna*. Samme fejl blev optaget i b, hvorfra den med ændringer gik over i 748 757. Allerede b tilføjede *til* efter *kenna* og satte det følgende *heiti* i genitiv; derefter skrev 757 også *hverss* i stedet for *hvert*. I U er det fejlagtige *kenna* kombineret med den rigtige læsemåde *nefna*. Her er to muligheder tilstede. Hvis fejllæsningen *kenna* allerede var optaget i a, er a den fælles kilde til fejllæsningen i U 748 757. Det rigtige *nefna* i U stammer da fra m. Muligt er det dog også, at a endnu havde *nefna*. I så fald stammer *kenna* i U fra m. For den sidste opfattelse kan anføres, 1. at b ved siden af sin hovedkilde vitterlig har benyttet en anden kilde, og at denne også på andre steder viser slægtskab med 1*eβ*, 2. at også et par andre steder en læsemåde i U, som stammer fra m, stemmer overens med 1*eβ*. Det nærmere nedenfor s. 260 fgg.

3. I, 400 str. 2,2. II, 321. II, 432. II, 516. II, 581.

svǫld (Suolð) WrT, *savl* U, *svǫldr (suauldr)* 748 757 1*eβ* (rigtigt). Fejlen i WrT stammer fra y. Læsemåden i U er ikke helt identisk dermed; ligheden består i udeladelsen af ét bogstav. Fejlen i U kan altså godt være selvstændig; hvis ikke, må der enten antages en berøring mellem y og U, hvortil der vilde kræves flere vidnesbyrd, eller fejlen stod allerede i x, og den rigtige læsemåde i 748 757 (altså b) stammer fra et med 1*eβ* beslægtet håndskrift.

4. Samme strofe l. 3. *herfylgins, her fylgins* WT 748 757, *her fylgnis* rU, *fylgnis* 1*eβ*. U og r har fejlen *fylgnis* for *fylgins* tilfælles med 1*eβ*. Men i 1*eβ* mangler *her*, som

Digitized by Google

står i U og r. Altså er her slægtskab med, men ikke afhængighed af 1*eβ*.

5. I, 404 str. 4, 1. II, 322. II, 433. II, 517. II, 582.

þrumir WT 748 757, *þrymr* rU 1*eβ*. Som nr. 4.

6. I, 404, str. 4, 7. II, 323. II, 433. II, 517. II, 582.

viðr rT, *við (vid)* 757 1*eβ*, *vinnr* U, *ueðr* W. *viðr*, *vinnr* er rigtigt; *veðr* i W beror på selvstændig forvanskning af *viðr*; *við* er en fælles fejl i 757 1*eβ*. Den kan vel være selvstændig i de to hskrr., da *viðr* let kunde opfattes som en præposition. Muligt er det også, at 757 står under indflydelse af et med 1*eβ* beslægtet hskr.

7. I, 406 str. 1, 3. II, 323. II, 433. II, 517. II, 582.

glodsœndir 748 (rigtigt), *gladsendir, glað sendir* WrT U 1*eβ*, *glaðs vndins* 757. 748 har alene det rette. Det ser ud til at være en selvstændig rettelse, måske på grund af kendskab til strofen. Jfr. nr. 20. 21.

8. I, 232 str. 4, 4. II, 302. II, 518.

hrafnasar W, *hrafna sar* T, *hrafn a sar* U, *hrafna (hranna* eller *hramma* 757*) lar* r 757. 748 mangler. Overensstemmelsen mellem r og 757 kan forklares på en lignende måde som ved nr. 2, nemlig ved en indflydelse fra en og samme eller to nær beslægtede kilder, som indeholdt læsemåden *lar*. Her var det dog ikke b, som er blevet påvirket, ti stedet hører til et afsnit, som ikke stod i b (det i 757 interpolerede stykke). Enten har det altså været kilden til dette stykke i 757 (a), eller 757. Da U har den rigtige læsemåde *sar*, er det sandsynligt, at *sar* stod i a. Det må da være 757, som er blevet påvirket af et andet hskr.

9. 10. 11. I, 234 str. 3, 1. II, 302. II, 518.

viþo U (rigtigt), *bliðu* WrT 757. 1*eβ* 748 mangler.

I, 236 str. 2, 4. II, 303. II, 519.

biþqvan U (rigtigt), *bifkván* WrT 757. 1*eβ* 748 mangler.

I, 238 str. 4, 2. II, 304. II, 519.

vm U (rigtigt), *ok* WrT 757. 1*eβ* 748 mangler.

Digitized by Google

Her står tre steder nær hinanden, hvor U alene har det rigtige. Alle tre er gået tabt i 1*eβ*; i 748 har disse tre steder aldrig ståët. Man kan med rette formode, at 1*eβ* stemmede overens med U, og fejllæsningen i WrT 757 stammer da fra x; den rigtige læsemåde i U fra m.[1]

12. I, 240 str. 1,3. II, 304. II, 519.

hrann vala WT (rigtigt), *hranvalar* r 757, *hrannmara* U. Læsemåden i U er opstået af *hrann vala.* Fejlen i r 757 lader sig forklare som nr. 8; begge håndskrifter har den fra samme eller nær beslægtede kilder.

13. I, 260,2 nfr. II, 310. II, 523.

vana goþ U (rigtigt), *vagnaguð* r, *vagna goð* 757, *vanga guð* WT. Fejlen i r 757 forklares ligesom nr. 8 og 12; *vanga guð* i WT stammer fra y. Denne opfattelse forudsætter, at der ikke er nogen sammenhæng mellem fejlen i r 757 og fejlen i WT. I modsat fald må man antage et meget indviklet tilfælde.

14. I, 304,8. II, 313. II, 525.

it grátfagra goð, ástagoð W 757. rTU udelader *ástagoð.* Der er, når man tager de mange udeladelser i U i betragtning, intet i vejen for, at her foreligger to selvstændige udeladelser i z og i U (resp. n). I modsat fald har z og n været påvirket af samme kilde.

15. I, 330,4 nfr. II, 318. II, 530.

seglreida rU (rigtigt), *segl reipa, seglreipa* WT 757. Fejllæsningen skyldes vel x. U har den rigtige læsemåde fra m, r fra samme eller en nær beslægtet kilde.

16. I, 332,9 nfr. II, 318. II, 531.

ok likn ormanna, gróðr W
ok likn manna, gróðr T
ok likn manna, gróðr manna r

[1] Ikke alle steder, hvor U står overfor WrT 757, må bedømmes på denne måde. Der kan også være en fejl i U. Således f. ex. I, 238 str. 3,8. II, 304. II, 519: *ek betra* U, *et betra* WrT 757. Her har antagelig også 1*eβ* haft *et betra.*

Digitized by Google

ok likn orma ok gróðr mars 757
ok likn. Mannlikn ma kalla U.

Spørges nu først, hvad der er den rigtige læsemåde, vil man straks se, at *manna* efter *likn* i rT er en fejl for *ormanna*, hvilket ord står i W og har en støtte i *orma* (757), og hvad sammenhængen også kræver. Efter *gróðr* har r *manna, 757 mars,* U *ma kalla;* dette mangler i WT. Van Eeden har i sin udgave af T (s. CXVII) henvist til det parallele udtryk i omskrivningerne for vinter *bani orma, hríðmál.* Jeg formoder, blandt andet på grund af denne parallelisme, at der har stået: *líkn orma, gróðrmál.* Dette *mál* er i 757 forvansket til *mars,* i U til *ma kalla,* i y til *manna,* hvorpå det er udeladt i W og i T. Spørgsmålet bliver da kun, hvorledes de tre første ord i U må opfattes. Klart er det, at man ikke kan skille *likn. Mann-* i U fra *likn manna* i rT. Da nu W 757 her stemmer overens i rigtig læsemåde — hvilken altså har stået både i x og i y —, må *líkn manna (Mann-)* bero på en sammenblanding. Det ligger da nær at antage, at kilden til denne læsemåde er den samme som ved nr. 4 og 5, hvor U har en fejl fælles med r (med rT nr. 3. 17. 19). Det *-likn,* som i U står efter *Mann-*, ser nærmest ud til at være en gentagelse, som har fortrængt det rigtige *gróðr.* U står i henseende til denne forvanskning ganske alene.

17. I, 332,2 nfr. II, 318. II, 531.
verk sitt þat er hann veitir 757
verk sin þau er hann ve(itir) W
verk sín þat er hann veitir rTU.
748 1*eß* mangler.

W har den rigtige læsemåde. Den stod også i x, y og i a. Derfra har rT og U *sin. þat* må da i U stamme fra m, i rT og 757 fra samme eller et beslægtet håndskrift. 757 har konsekvent forandret *sín* til *sitt.*

18. I, 404,1—2. II, 322. II, 433. II, 516. II, 582.
er tilt var at hafa men. Men ok hringar WT.

Digitized by Google

Men står i de øvrige hskrr. (rU 1eß 748 757) kun éngang, i de fleste med punkt bagefter; U udelader også *ok*. WT har det rigtige. Dette er en fejl af den slags, som let selvstændig kan opstå mere end én gang; også kan den dog forklares ved sammenblandinger, udgående fra én eller flere nær beslægtede kilder i tre retninger (til U (n), b og r).

19. Samme sted l. 3.

Þorleikr W 748 757 (rigtigt), *Þorleifr* 1eß UrT. Vedrørende overensstemmelsen mellem U og rT jfr. nr. 3. 16. 17.

20. I, 406 str. 2,2. II, 323. II, 434. II, 533. II, 583.

glóðbrjótanda 748 (rigtigt). Alle øvrige (WrT 1eß 757 U) har *gull- (gulls- gullz) brjótanda*. Som nr. 7. Også her kan 748 have kendt strofen fra en uafhængig kilde, eller redaktøren kan have rettet efter sit skøn.

21. I, 498,2 nfr. II, 534. II, 600.

skip eða gull 748 (rigtigt). 757 rT 1eß har *skips eða gullz* (WU mangler). Det ligger nærmest at tænke på en mere end én gang opstået fejl, da det forangående *til* let kunde blive opfattet som en genitiv styrende præposition. 1eß tilføjer da også *hann* foran *til*: *kenna hann til skips eða gullz*. Dog kan overensstemmelsen mellem 757 rT 1eß også forklares ved en sammenblanding, udgået fra et med 1eß beslægtet håndskrift.

22. I, 502 str. 2,2. II, 452. II, 601.

lauðr 748 T (rigtigt), *lauð (laud)* r 1eß.

Som nr. 1; jfr. 4. 5. 19.

For såvidt det tør antages, at disse 22 steder, som ikke er valgt med henblik på en bestemt gruppering, men er tilfældige eksempler på uregelmæssighederne i læsemådernes indbyrdes forhold, afspejler sammenblandingerne i det hele taget, synes det ikke umuligt ud fra dem at hente nogle nærmere oplysninger angående et par kildehåndskrifter, om hvilke der endnu ikke vides meget. Først gælder spørgsmålet m, den anden kilde til U. Angående læsemåderne i U på disse steder er følgende at bemærke. På

Digitized by Google

to steder (21. 22) mangler de i U. Fire gange (nr. 1. 6. 8. 12) er læsemåden i U den samme eller nær beslægtet med den i WT resp. WrT, og afvigelsen fra 748 757 forklares ved en ændring i sidstnævnte gruppe. Eengang (nr. 13) står U alene med en rigtig læsemåde, men således, at denne ikke synes at være sekundær i U. To gange (nr. 7. 20) har U en fejl fælles med alle øvrige undtagen 748. Tre gange (nr. 3. 14. 18) kan fejlen i U godt være selvstændig. Intet af disse steder er det nødvendigt, nogle steder endog umuligt, at tænke på en anden kilde end hovedkilden a. Der bliver da 10 steder tilbage (nr. 2. 4. 5. 9. 10. 11. 15. 16. 17. 19), hvor U viser uregelmæssige slægtskabsforhold, tydende på den anden kilde m. I disse ti tilfælde må man altså søge oplysninger om kilden til m. I fire af dem (nr. 2. 4. 5. 19) stemmer U overens med 1*eβ* i en fejllæsning; i et af disse fire (nr. 4) går dog forvanskningen i 1*eβ* videre end i U. Det viser, at m er beslægtet med, men ikke afhængig af 1*eβ*. De 6 øvrige steder mangler i 1*eβ*, men de lader sig alle forklare ud fra den forudsætning, at forholdene er de samme som ved de 4 steder, som står i 1*eβ*, nemlig at den uregelmæssige læsemåde, som findes i U, også stod i 1*eβ*. Denne uregelmæssige læsemåde er nogle gange den rigtige (nr. 9. 10. 11. 15), nogle gange derimod urigtig (nr. 16. 17); men overalt viser forholdet til de øvrige hskrr., at læsemåden er sekundær i U, og overalt er der altså grund til at antage, at den stammer fra m. Deraf lader sig da slutte, at den anden kilde til U har været et hdskr., som stod ikke langt fra 1*eβ*. Vi udtrykker dette forhold ved i stamtavlen at optage et håndskrift, som stammer direkte fra archetypus og er kilden til 1*eβ* og til m.

Ved r (tildels rT) og b (748 757) har vi fundet lignende forhold. Fem gange (nr. 1. 4. 5. 19. 22) viser r, éngang (nr. 2) 748 og 757 (altså b) et nærmere forhold til 1*eβ*; to gange (nr. 8 og 12) stemmer r og 757 overens i en fejllæsning, hvor 748 og 1*eβ* mangler. Og fire gange (nr. 15. 16. 17. 19)

Digitized by Google

stemmer r uregelmæssig overens med U (deriblandt éngang [nr. 15] i en rigtig læsemåde). Alle disse tilfælde lader sig forklare, når man går ud fra, at kilden til disse læsemåder er et af de øvrige uafhængigt håndskrift, beslægtet med 1*eβ*. Endnu må her bemærkes, at T på tre steder (nr. 16. 17. 19) har del i den uregelmæssige læsemåde i r. Da det er bekendt, at T også mange andre steder, enten alene, eller sammen med r har berøring med U, må der sluttes, at det med 1*eβ* beslægtede håndskrift, som r har benyttet, allerede var z bekendt, og at også T engang imellem har benyttet det.

De her omtalte indviklede forhold kunde naturligvis, når man betragter hvert enkelt sted for sig, meget vel forklares på anden måde. Jeg vil da heller ikke bestemt påstå, at alle sekundære berøringer mellem U og r (eller T eller rT) må skyldes dette håndskrift m, hvorfra U har optaget nye elementer. Men da det nu engang er givet, at n (den direkte kilde til U) i stor målestok har benyttet en anden kilde (m) ved siden af hovedkilden (a), endvidere at U, hvor dette hskr. afviger fra 748 757, ved siden af utallige selvstændige forvanskninger har fælles med 1*eβ* ikke få rigtige og urigtige læsemåder, hvilke det er naturligt at aflede fra samme kilde (m) som de nyoptagne afsnit, kan der næppe være tvivl om, at m var nær beslægtet med 1*eβ*. Da fremdeles r og T og ikke sjælden rT tilsammen har mange sekundære berøringer med U, som tyder på en af x uafhængig kilde, og på samme tid med 1*eβ*, ligger den tanke nær, at r og T og deres kilde (z) har benyttet den samme kilde, hvorfra U har hentet de læsemåder, som ikke stammer fra a, altså m. Deraf følger dog ikke, at ved siden af de ovenfor omtalte ikke andre sammenblandinger kan have fundet sted.[1] Der er iøvrigt, hvad forholdet af rT og U til

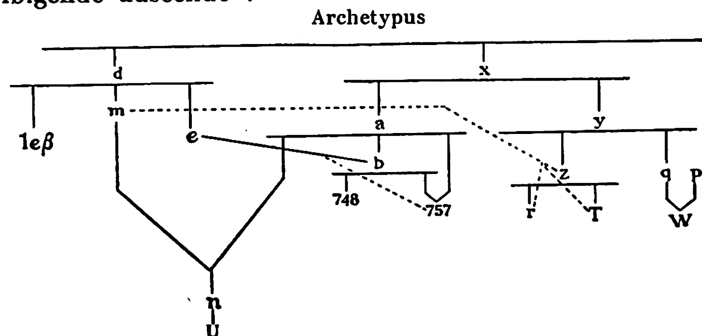
[1] En sådan er det f. eks., når W har undergået en indflydelse fra et hskr., som udelader c. 1 af Gylfg. Her må det være q, der har benyttet et med U beslægtet håndskrift (ikke U, snarest et søsterhåndskrift til U).

Digitized by Google

m angår, den forskel, at r og T derfra kun har optaget læsemåder men ikke, som U, fuldstændige afsnit.

Hvad 748 og 757 angår, stiller spørgsmålet sig noget anderledes. De mange overensstemmelser mellem disse håndskrifter og U beviser intet om deres anden kilde; de stammer fra deres fælles hovedkilde a. Men disse håndskrifters sekundære berøringer med 1eβ, som vi har påvist, tyder på, at deres anden kilde ligesom m har været beslægtet med 1eβ. Denne kilde kan dog ikke have været m, da — som vi har set (§ 28) — 748 757 og U står hinanden fjernere i de senere optagne stykker end i de oprindelige. Jeg tror derfor, at man gør rettest i at antage tilstedeværelsen af et håndskrift e, som kan have været et søsterhåndskrift til 1eβ og m, og hvorfra b har optaget mange af a udeladte stykker og desuden nogle læsemåder.[1] Forholdet mellem 1eβ, m og e kan godt have været mere kompliceret end her antaget; det er umuligt at vide noget nærmere herom. Vi er i det hele nået til grænsen, måske lidt over grænsen af det, som kan opnås med de til vor rådighed stående midler.

Håndskrifternes stamtavle vil efter det her fremsatte have følgende udseende[2]:

[1] Dette hskr. har ikke alene indvirket på b, men også direkte på 757. Det fremgår af de specielle overensstemmelser mellem r og 757 i stykker, som ikke har stået i b.

[2] De punkterede linjer antyder, at en indflydelse indskrænker sig til læsemåder.

Digitized by Google

Ovenstående forsøg på at indskrænke kombinationerne til det mindst mulige antal fører til den slutning, at der blandt de bevarede håndskrifter næppe er et eneste, i hvilket spor af mere end ét forlæg ikke kan påvises. Dette må dog ikke forstås således, som om her skulde herske en absolut vilkårlighed. Hvor nøje man holdt fast ved bestemte linjer, fremgår af den omhu, hvormed redaktionerne er affattede. Hvor der ved siden af et hovedforlæg for bestemte stykker er benyttet et andet, er det altid muligt nøje at bestemme disse stykkers omfang, således ved U og ved 757. Men læsemådernes behandling har været en anden end redaktionens. Håndskrifterne er øjensynlig opstået i en skole, hvor der var mere end ét eksemplar tilstede; og hvor en redaktør indfører gennemgribende ændringer (udvidelse, forkortelse), arbejder han med en bestemt hensigt efter egen indsigt. Men en bog som Snorra Edda indeholdt mange vanskelige steder, og det er vistnok ofte hændt, at en afskriver ikke har forstået dem alle. Det er da vel naturligt, at redaktørerne i tvivlsomme tilfælde har rådspurgt andre håndskrifter end deres direkte forlæg for at kontrolere en læsemåde, de ikke forstod. De optog da den læsemåde, der forekom dem at være den bedste. De mange afvigelser i varianterne fra regelmæssige forhold kan kun forstås som udslag af en bevidst hensyntagen til indholdet af ét eller flere håndskrifter foruden forlæget. Rimeligt er det, at den ene afskriver gjorde en anden brug af denne lejlighed til at kontrolere teksten end den anden, og at en sammenligning af to håndskrifters læsemåder også hos samme afskriver én gang kunde resultere til fordel for ét, en anden gang for et andet håndskrift. Dette er imidlertid noget ganske andet end en gennemgående bearbejdelse af teksten efter to forlæg. Teksten, som den foreligger i de fleste håndskrifter, foranlediger den antagelse, at en redaktør, fraset de tilfælde, hvor han optog stykker fra en anden redaktion, i det hele har holdt sig til ét forlæg.

Digitized by Google

Jævnførelsen med et andet håndskrift blev måske en undtagelse, men gentagne undtagelser frembringer i længden store afvigelser.

Tilbageblik.

Tekstens udvikling fra archetypus til de bevarede håndskrifter.

§ 32. Undersøgelsen af håndskrifternes indbyrdes forhold tillader os et indblik i en periodes redaktionelle virksomhed. Den fører til det resultat, at vi ikke har at gøre med en række afskrifter, hvori et forlægs fejl gentages og nye fejl kommer til, og hvis afstamning det kommer an på at konstatere for dernæst mekanisk at konstruere en oprindelig tekst, men at vi står overfor metodiske bearbejdelser efter bestemte principper, der hver for sig har historisk betydning. Mest iøjnefaldende er dette tilfældet ved U og fragmenterne 748 757, der danner en gruppe, hvori tendenser som er mere end skriverindfald, har fået et udtryk, og hvorfra heller ikke håndskrifterne af den længere redaktion helt har kunnet frigøre sig. Vi vil nu forsøge, ved at gruppere vore resultater efter disse synspunkter, at erkende den historiske linje i traditionens udvikling.

Den bearbejdelse af Snorra Edda, som var overleveret i archetypus, og som vi endnu næsten uforandret kender fra rT, var et meget uligevægtigt arbejde. Manglen på ligevægt var opstået ved en gentagen forøgelse af stoffet (se derom i den nedenfor s. 272 anførte fortsættelse til denne afhandling). Som følge deraf kom meget forskelligartede ting til at stå sammen i en meget udførlig bog. Denne bog bestod af tre eller fire,[1] tydelig adskilte afhandlinger. De to første dele, Gylfg og Brgr, hørte nær sammen, og prologen havde udelukkende at gøre med dette kompleks, i grunden kun med dets begyndelse. De

[1] I fald prologen og Brgr regnes særskilt, er antallet fem.

Digitized by Google

indbefattede fortællinger af mytologisk indhold. Derpå fulgte, skilt fra det forangående ved et stykke, hvis indhold (genealogi osv.) ikke stod i sammenhæng med det øvrige, en afdeling, som havde et underligt udseende. Den handlede i hovedsagen om omskrivninger og navne i poesien, men derimellem stod en række fortællinger om guder, jætter og helte. De stod sammen i grupper. Een af grupperne omfattede to fortællinger, en anden et større antal, én fortælling stod alene. Sammenhængen i denne alligevel ikke let forståelige lærebog i det poetiske sprog blev gang på gang afbrudt ved disse lange historier, som fjernede sig langt fra genstanden, og en enhedsopfattelse blev således i ikke ringe grad derved vanskeliggjort. Tilsidst fulgte en tredje afdeling, læren om metrikken, der var bygget over et digt af Snorri, kommenteret strofe efter strofe. Her var der vel noget slægtskab i æmnet med den forangående afhandling, idet der begge steder var tale om poesi, men en tydelig sammenhæng bestod dog ikke.

I den skole, hvor flertallet af håndskrifterne, de ældre måske alle, er opstået, har man fremfor alt interesseret sig for læren om det poetiske udtryk. Denne interesse var måske ikke udelukkende fremkaldt ved, men stod dog i et nært forhold til den praktiske øvelse i kunsten. Øvelsen gik hånd i hånd med det teoretiske studium af kunstens regler. At det forholdt sig således, ses af bemærkningen i eptirmáli: *En þetta er nú at segja ungum skáldum.* Ændringerne i de forskellige redaktioner har den tydelige hensigt at fremskaffe hjælpemidler ved dette praktiske studium. De søger at nå dette mål ad to veje, nemlig ved forøgelse af stoffet og ved at fjærne det, som ud fra det da som rigtigt gældende synspunkt måtte synes at være overflødigt. De to principper står ikke i indbyrdes modstrid, de hører tværtimod sammen og følges ad, men i nogle værker træder den ene, i andre den anden tendens mere i forgrunden.

Forkortelsen sker på to måder. Man adskiller de tre

Digitized by Google

hovedafdelinger af bogen, som endog allerede opfattedes som tre bøger, og man udelader stykker, som ikke hører direkte til æmnet eller af andre grunde menes at kunne undværes.

Hvad hovedafdelingernes adskillelse angår, må bemærkes, at intet tyder på, at Gylfg + Brgr og Hátt er udgivet særskilt. Måske hænger det sammen med, at den lærde interesse hovedsagelig koncentrerede sig om Skm. Af dette skrift eksisterer tre særskilte eksemplarer, af hvilke de to (748, 757) er indbyrdes nær beslægtede, medens den tredje (1eβ) hører til en anden redaktion. Dette viser, at den særskilte udgave af Skm ikke er en tilfældig tildragelse, men at en tanke, som gentagende har fået udtryk, afspejler sig deri.

Også udeladelsen af overflødige stykker har fundet sted mere end én gang og ikke altid på samme måde. Vistnok er der en lighed mellem de forekommende tilfælde, ti de stykker, som her kunde komme i betragtning, var altid de samme, men udrensningen er én gang sket fuldstændigere end en anden gang. Her må skelnes mellem to håndskriftgrupper. I W er Skm c. 39—43 og úkend heiti med de tilhørende navneramser udeladt. Skm c. 39—43 indeholder største parten af den store gruppe fortællinger. Úk. h. er sidste del af Skm. Udeladelserne angår altså udelukkende Skm. W indeholder iøvrigt også prologen, Gylfg, Brgr og Hátt. Meningen med udeladelserne har følgelig ikke været at koncentrere opmærksomheden på Skm, men vel er det Skm, som alene har givet anledning til forkortelser. Den anden gruppe går mere radikalt til værks. Det er gruppen U 748 757. I det hskr., som ligger til grund for gruppen, udelades fra Skm alle fortællinger. Af úk. h. fjærnes en betydelig del (i sammenhæng med en udvidelse af ramserne); af Hátt optages kun ét uddrag.

Den samme tanke træder frem i udeladelsen af første del af Skm i b (748 757) i forbindelse med optagelsen af en ny indledning, som nedenfor vil blive omtalt. Hertil

Digitized by Google

hører også den nye udeladelse af en del úkend heiti, som i b pány var optagne, i 757, og af ramserne i U.

Et yderligere gående skridt i samme retning er tekstens stilistiske forkortelse. Det håndskrift, som i så henseende går videst, er U, hvis stil på mange steder er en telegramstil. Denne ejendommelighed er tilstede, om end i forskellig grad, i alle dele af håndskriftet. Klarheden har ved denne fremgangsmåde ofte lidt skade, særlig da som følge af bearbejderens mangel på indsigt i æmnet; sammenhængen er mange steder forstyrret, men hensigten har dog været ved koncentration at lette overblikket. I 748 757, taget som gruppe, findes denne ejendommelighed ikke i bogens oprindelige tekst; derimod viser den nye indledning, som disse håndskrifter tilføjer, samme tendens i højere grad end U; den opregning af omskrivelser, som her gives uden nogen som helst oplysning og uden noget eksempel, har fuldstændig karakteren af et rent memorialskrift, hvis eneste hensigt er i de færrest mulige ord at meddele det mest mulige stof, for at den studerende kunde få et overblik på nogle få sider. I samme ånd som ekserpterne i U er også de to forkortede fortællinger (om Frodes kværn og om Fenrir) i denne indledning skrevet. På grundlag af dette stykke forstår man også den ejendommelighed hos 757, at det udelader de litterærhistoriske bemærkninger og stroferne i kapitlerne om guder og gudinder samt de rester af c. 36—38, som endnu stod i dets kilde. Ved de ældre forkortelser, hvorved fortællingerne fjærnedes, blev stroferne, som man opfattede som et væsenligt element af afhandlingen, sparet. Af indledningen til Skm i 748 757 ses derimod, at opregningen af omskrivninger mere og mere betragtes som det eneste, hvorpå det kommer an. Således også her; omskrivningerne for guder og gudinder optages; de illustrerende strofer er nu blevet overflødigt materiale. Fuldkommen konsekvent har skriveren dog ikke været;

Digitized by Google

han anvender denne metode kun på en del af de kapitler, som han interpolerer; i de øvrige lader han stroferne stå.

Til denne række af fænomener kan man også henregne udeladelsen af et stort antal strofer i U[1], om man end her nogle steder kunde tænke på uagtsomhed (§ 19).

Ved siden af denne trang til forkortelse viser sig på samme tid i de samme skrifter en tilbøjelighed til udvidelse. Man fjærner, hvad man anser for forskelligartet, men tilføjer tillige ting, som man anser at være beslægtede med bogens indhold, så som man opfattede denne.

Her må først nævnes de grammatiske afhandlinger. Grammatik og ars poetica hører i den middelalderlige litteratur regelmæssig sammen; således også her. I den måde, hvorpå disse to ting er behandlet, er der da også en stor overensstemmelse; det er regler og forskrifter, oplyst ved eksempler fra skjaldedigtningen. Man kompilerer nu ikke disse traktaters indhold med Skm til én bog, men man optager dem foran eller bagefter Skm. At de særskilte skrifter vedblev at være adskilte, og at det følgende heller ikke opfattedes som en fortsættelse af det forangående, fremgår af den bemærkning i 748 (s. 427), at her slutter Óláfr Þórðarsons bog og her begynder Skm. Men at disse skrifter føltes nærmere beslægtet med Skáldskaparmál end Skm med Gylfg + Brgr og med Hátt, fremgår af den omstændighed, at i de håndskrifter, som indeholder alle disse stykker, står de(n) grammatiske afhandling(er) mellem Skm og Hátt. Vi træffer disse afhandlinger eller en af dem i fire håndskrifter — kun rT kan med sikkerhed siges at mangle dem; 1*eß* kan i denne henseende ikke bedømmes. W anbringer de fire afhandlinger, U anden afhandling mellem Skm og Hátt; i 748 og 757 står den tredje umiddelbart foran Skm. I 748 er endnu en traktat, som ligeledes handler om poesi, sat foran den ovenfor nævnte.

---

[1] De strofer, som mangler både i 748 og 757, er for få til, at man tør tro på en forsætlig udeladelse.

Digitized by Google

Og efter vidnesbyrd af de § 24 omtalte henvisninger har der foran denne traktat, hvoraf kun slutningen er bevaret, endnu stået en anden, der indeholdt stof fra Sn E, men som nu er tabt.

En anden udvidelse af stoffet, som skyldes samme princip, består i tilføjelsen af nyt materiale til de enkelte opregninger. Sådanne tilsætninger mødes i de udvidede navneramser i 748 og 757, af hvilke også U har en reminiscens bevaret (§ 11. 22), og i en del nyoptagne navne i úkend heiti, ligeledes i 748 og 757 samt i U (§ 12. 23).

Behandlingen af úkend heiti går altså i forskellige retninger. I W er de udeladt, i a er et stort antal af dem udeladt; dernæst følger en ny optagelse i U og i b og endog en udvidelse af nogle grupper med navne, som tages fra ramserne, tilsidst atter en ny udeladelse i 757. Her har således været en usikkerhed i behandlingen. Alligevel er denne usikkerhed en følge af et eneste princip. I alle redaktioner er meningen med ændringerne en tilføjelse af det ensartede og en fjærnelse af det overflødige. Men der kunde være delte meninger om, hvad der var overflødigt; og at meningsforskellen ytrer sig stærkest ved úkend heiti, er forståeligt. En redaktør, som frem for alt rettede sin opmærksomhed på det komplicerede i omskrivningerne, kunde finde, at alle disse enkelte navne var dødt stof, ikke værd at nedskrive; en anden kunde mene, at netop disse navne ved siden af omskrivningerne var meget interessante, da de tilsammen udgjorde de to måder, på hvilke et begreb, uden direkte at blive nævnt, kunde antydes i poesi. Imellem disse yderpunkter i opfattelse var imidlertid også et mindre yderliggående standpunkt muligt. Endelig har sekundære overvejelser som den, at nogle navnegrupper forekom to steder, i den prosaiske fortegnelse og i ramserne, givet anledning til forkortelser (se s. 239). Alt efter det standpunkt, som de forskellige — tildels successive — redaktører indtog, er resultatet blevet forskelligt.

Digitized by Google

Ved siden af trangen til en koncentration, hvilken medfører vigtige ændringer — udvidelser og forkortelser —, møder vi også en konservativ tendens, som vil bevare det overleverede, og hvor noget er tabt, bøde på tabet. Hvor denne tendens ledsages af en tilbøjelighed til at ordne, opstår de bekendte omstillinger. En vedligeholdelse af den oprindelige tilstand finder vi i rT, en genoprettelse, forbundet med ændringer i rækkefølgen, i U og i ringere grad i 748 og især i 757. Den skriver, hvem redaktionen af *U (n) skyldes, har i et håndskrift af den forkortede tekst, som havde fjærnet fortællingerne, pány optaget dem, men på et andet sted. Stedet har han valgt med omhu; to fortællinger har han formedelst deres sammenhæng med Brgr sat ved begyndelsen; en tredje — gudernes besøg hos Ægir — har han sammenblandet med en fortælling i Brgr; de øvrige fik plads i en samlet gruppe ved slutningen af Skm. Hátt har han optaget i dets fuldstændige form efter det uddrag af samme afhandling, som hans forlæg havde udeladt (se s. 175). Til samme art virksomhed hører den allerede omtalte nye optagelse af det meste af de udeladte úkend heiti såvel i U som i 748 757.

Til genoprettelserne hører endelig også optagelsen af Skm c. 2(= 1)—32 i 757.

Efter det som ovenfor er sagt, vækker det ingen forundring, at læsemådernes forhold har vist sig at være utilstrækkeligt til derpå alene, ikke engang hovedsagelig at bygge en teori om redaktionernes indbyrdes forhold. De redaktioner, som vi har lært at kende, er bevidste bearbejdelser, gjorte i bestemte øjemed. De forfattere, som har skrevet dem, har naturligvis ønsket, at de eksemplarer, de havde under arbejde, måtte blive så brugelige som muligt. Hertil hørte også, at læsemåderne var rigtige. Det er således ganske naturligt, at de — som nævnt s. 264 — i tvivlsomme tilfælde har rådspurgt andre håndskrifter end deres umiddelbare forlæg, forsåvidt som sådanne stod til deres

Digitized by Google

rådighed. Vi har allerede et par gange hentydet til en skole, hvor sådanne håndskrifter forefandtes. Den lighed i synspunkter, som vi har mødt i så mange bearbejdelser, bestyrker den tanke, at sammenhængen i vor overlevering er at søge i en skoles virksomhed. Og spørger vi, hvad det er for en skole, behøver vi ikke at søge længe. Et af håndskrifterne viser os vejen ved at nævne Óláfr Þórðarson som forfatteren til den tredje grammatiske afhandling. Det er uden tvivl i skolen i Stafaholt, hvis bestyrer Óláfr i midten af 13. århr. var, at denne afhandling er blevet knyttet sammen med Skm, og at også den øvrige virksomhed af samme art, som ovenfor er beskrevet, har fundet sted. Hvis det er rigtigt, hvad Björn Ólsen, Den isl. grammatiske literatur, indl. s. XLVI, formoder, at Óláfr selv har sammenknyttet afhandlingen med Skm, stammer redaktionen b allerede fra denne periode. Dog forekommer det mig, at dette på ingen måde kan sluttes af, at Óláfr i 748 nævnes som forfatteren til afhandlingen. Tager man i betragtning, at redaktion b repræsenterer endepunktet af en udvikling, samt at også vor overleverings archetypus — hvad nærmere vil blive påvist andetsteds — ved et længere tidsrum må være skilt fra Snorres arbejde, er det sandsynligere, at en efterfølger af Óláfr har tilvejebragt denne forbindelse. Vel har Óláfr Þórðarson måske haft del i redaktionen af Snorra Edda, men hans virksomhed tilhører da en tidligere periode. Det nærmere herom vil blive drøftet i en afhandling om traditionens historie indtil archetypus, som samtidig hermed udkommer i Acta Philologica Scandinavica.

Digitized by Google

AARSBERETNING FOR 1924.

Det Kgl. Nord. Oldskrift-Selskabs Møder i 1924.

Maanedsmøde den 29. Januar.

Forslag til Budget for 1924 forelagdes.

Professor Dr. Kr. Nyrop fremførte Bemærkninger om: oldn. hrísungr og andre Benævnelser paa uægte Børn.

Arkitekt C. M. Smidt gav Meddelelse om de ved Nationalmuseets nyeste Udgravninger i Vitskøl gjorte Iagttagelser vedrørende Klosterkirkens oprindelige Plananlæg og de senere Ændringer i dette.

Maanedsmøde den 26. Februar.

Til Bestyrelse for 1924—26 valgtes: som Vice-Præsident, Professor Dr. Finnur Jónsson; som Kasserer, Departementschef P. O. A. Andersen; som midlertidig Sekretær ved Oldskriftafdelingen, Professor Dr. Finnur Jónsson; som Sekretær ved Oldsagafdelingen, Museumsinspektør Carl Neergaard.

Underarkivar i Rigsarkivet P. B. Grandjean fremførte Bemærkninger om Hjærterne i det danske Vaaben.

Museumsinspektør Chr. Axel Jensen gav arkitekturhistoriske Oplysninger om Skt. Knuds Kirke i Odense.

Mødet overværedes af Hs. Majestæt Kongen.

Maanedsmøde den 25. Marts.

Professor Dr. Finnur Jónsson: nordiske Pilegrimsnavne fra den ældre Middelalder, i Broderskabsbogen fra Reichenau i Bodensøen.

Det af Nationalmuseet i Aarene 1922—23 i Holmegaards Mose fremdragne Bopladsfund fra den ældste Stenalder forelagdes.

Afdelingsgeolog Dr. Knud Jessen: de geologiske Forhold.

Underinspektør ved Nationalmuseet H. C. Broholm: Udgravningen og selve Fundet, dets Art og Indhold.

Digitized by Google

Møde i Kjøbenhavn den 29. Maj.

Der blev givet Meddelelser af: Museumsinspektør Chr. Axel Jensen om det Holstein'ske Palais (Stormgade Nr. 10); Overbibliotekar Carl S. Petersen om Chr. IV's Galejbygning og dens Anvendelse i Det Kgl. Bibliotek; kgl. Ordenshistoriograf Dr. Louis Bobé om Holmens Kirkes Kapel og dets Gravmonumenter; Dr. Vilh. Lorenzen om Kancellibygningen.

Møde i Faxe, paa Vemmetofte og i Karise den 29. Juni.

Meddelelser bleve givne: i Faxe af Professor Dr. J. Oskar Andersen om Kirken; paa Vemmetofte af Museumsinspektør Chr. Axel Jensen om Herregaardens og Klosterets Historie og Bygning, og af Museumsinspektør O. Andrup om Malerisamlingen; ved Elverhøj af Overbibliotekar Carl S. Petersen; i Karise Kirke af Museumsinspektør Chr. Axel Jensen om Kirkebygningen, og af kgl. Ordenshistoriograf Dr. Louis Bobé om Adam Gottlob Moltke.

Maanedsmøde den 2. December.

Til Selskabets Revisorer for Aaret 1925 gjenvalgtes Greve T. Ahlefeldt-Laurvigen og fh. Statsbancdirektør Th. Raben.

Underinspektør ved Nationalmuseet Dr. Poul Nørlund forelagde nogle nye Vidnesbyrd om Dyrkelsen af Erik Plovpenning i Ringsted.

Underinspektør ved Nationalmuseet Dr. Gudmund Hatt redegjorde for de af den dansk-hollandske Expedition i 1922—23 foretagne arkæologiske Undersøgelser i det tidligere Dansk-Vestindien.

Suppleringsliste til Medlemsfortegnelsen.

Optagne Medlemmer.

Ahlefeldt-Laurvig, Carl Greve, Overretssagfører, Direktør, Rungsted.
Angelo, A. R., Direktør for Nordsjællands Sporvejsselskab, Ingeniør, Hellerup.
Arnborg, John, fil. kand., Lund.
Bisgaard, Holger, Læge, Glamsbjerg.
Bonde, A., Cand. pharm., Kjøbenhavn.
Brems, Joseph, Biskop, apostolisk Vikar, Kjøbenhavn.
Christens, Sophus, Læge, Kjøbenhavn.
Ernst, Axel, Sagfører Cand. juris, Odense.
Fugl, I. F., Cand. pharm., Kjøbenhavn.
Hildebrand, Charles, Hs. Exc., Minister, Professor Dr., Berlin.
Holta, H. H., Konsul, Skien.

Digitized by Google

Høyer, Alfr., Underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket, Cand. mag., Kjøbenhavn.
Lakjer, C., Lektor, Rungsted.
Lindhard, Aage, Adjunkt Cand. mag., Birkerød.
Lindroth, Hjalmar, Professor ved Göteborgs högskola, fil. dr., Göteborg.
Lützen, Erhard, Kontorchef i Politikontoret, Kjøbenhavn.
Nielsen, S. Vestergaard, Cand. theol., Kommunelærer, Aars.
Ostenfeld, Knud, Postkontrolør, Kjøbenhavn.
Rambusch, Frode C. W., Direktør, New York.
Sahlgren, Jöran, Docent ved Lunds Universitet, fil. dr., Lund.
Sehested, A., Læge, Dragør.
Struckmann, Erick, Kunstmaler, Kjøbenhavn.
Weibull, Curt, Docent ved Lunds Universitet, fil. dr., Lund.
Werner, Joh., Overretssagfører, Hellerup.
Zangenberg, H., Underinspektør ved Nationalmuseet, Arkitekt, Lyngby.

Medlemmer afgaaede ved Døden.

Hs. Højh. Prinds Roland Bonaparte, Paris.
Andersen, R. C., Rentier, Randers.
Beyer, Petrus, Læge, Kjøbenhavn.
Bing, Harald, Fabrikdirektør, Kjøbenhavn.
Bornholdt, P., Etatsraad.
Borries, C. A., Sygehuslæge, Kjøge.
Brammer, G. P., Generalintendant, Kjøbenhavn.
Brate, Erik, Lektor fil. dr., Stockholm.
Chantre, Erneste, Direktør ved Museet i Lyon.
Damkier, Oskar, Departementschef, Kjøbenhavn.
Dreyer, W., Direktør for Zoologisk Have, Kjøbenhavn.
Gjessing, G. A., fh. Rektor, Lysaker, Norge.
Gjessing, Helge J., Museumsbestyrer, Dr. phil., Kristiania.
Grønbech, Einar, Prokurist, Helsingør.
Hansen, N. C. C., Cand. phil., Brønshøj.
Heering, Peter N., Grosserer, Kjøbenhavn.
Knudsen, Ludvig, Professor, Arkitekt, Kjøbenhavn.
Leffland, A. O., Arkitekt, Brønshøj.
Levy, Fred. L., Arkitekt, Kjøbenhavn.
Mikkelsen, Chr., Apoteker, Odense.
Oksen, E., Provst, Hellerup.
Olrik, Hans, Professor Dr. phil., Forstander, Kjøbenhavn.
Rambusch, Frode C. W., Direktør, New York.
Rivett-Carnac, J. H., Colonel, Schweiz.
Salomonsen, C. J., Professor Dr. med., Kjøbenhavn.
Schnittger, Bror, Antikvarie, fil. dr., Stockholm.

Digitized by Google

Sehested, Hannibal, Kammerherre, Hofjægermester, til Broholm.
Söderwall, K. F., Professor fil. dr., Lund.
Weitemeyer, Carl, Direktør, Kjøbenhavn.
Worsaae, Viggo, Stiftslæge, Vallø.
Wulff, Julius, Konsulent, Redaktør, Charlottenlund.
Zerlang, Johan, Sognepræst, Gram.

Udsigt over Selskabets Regnskab for 1924.

INDTÆGTER.

	Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra 1923	17741.	63
Understøttelse fra Statskassen til Udgivelse af Skrifter	2000.	»
Tilskud fra Rask-Ørsted Fondet til Udgivelse af Mémoires	1000.	»
Medlemsbidrag	3727.	11
Renter af Selskabets faste Fond:		
Panteobligationer	2700.	»
Kreditforenings Obligationer	5452.	»
Renter af Konto Kurant Konto	735.	34
Ved Salg af Selskabets Skrifter	2481.	48
	35837.	56

UDGIFTER.

	Kr.	Ø.
A. Almindelige Driftsudgifter: Sekretærerne 1400 Kr.; Besørgelse af de løbende Forretninger 200 Kr.; Trykning og Møders Afholdelse 796 Kr. 35 Øre; Honorarer for Foredrag 320 Kr.; Porto, Kontorhold, Mødesal m. m. 2881 Kr. 54 Øre.; Bud 800 Kr.	6397.	89
B. Aarbøger for 1923—24: Forfatter-Honorarer 1475 Kr.; Afbildninger 1640 Kr. 41 Øre; Trykning og Papir 5320 Kr. 22 Øre; Hæftning 1224 Kr. 35 Øre	9659.	98
C. Mémoires for 1920—24: Forfatter-Honorarer 360 Kr.; Oversætter-Honorar 1270 Kr.; Trykning og Papir 3530 Kr. 62 Øre; Hæftning 270 Kr. 50 Øre	5431.	12
D. Oldskriftafdelingens Skrifter	1000.	»
	22488.	99
Kassebeholdning til 1925	13348.	57
(Heraf henlagt til Nord. Fortidsminder, II, 4: Kr. 3512. 92).		
	35837.	56

Digitized by Google

FASTE FOND:

	Kr.	Ø.
3½% Ny jydske Kjøbstad-Kreditforenings Obligat. 70200 Kr.; 4% Ny jydske Kjøbstad-Kreditforenings Obligat. 50500 Kr.; 4½% Ny jydske Kjøbstad-Kreditforen. Obl. 3000 Kr.; 4% Obl. i Kreditforeningen af Grundejere i Østifterne 4000 Kr.; 4% Obligationer i Kreditforeningen for Kjøbenhavn og Omegn 2000 Kr.; 4% Obligationer i Kreditkassen for Østifterne 1000 Kr.; 4% Obligationer i Kreditforeningen af jydske Landejendomsbesiddere 13000 Kr.; 4½% Sønderjyllands Kreditforening 2000 Kr.	145700.	»
Panteobligationer i faste Landejendomme	60000.	»
Sparekassebog i Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn	1258.	18
	206958.	18

Kjøbenhavn, 15. Januar 1926.

P. O. A. Andersen,
Selskabets Kasserer.

Revideret og fundet overensstemmende med Bilagene.

T. Ahlefeldt-Laurvigen. Th. Raben.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MINNESOTA
wils 1924-25
[redacted]

Aarb ger for nordisk oldkyndighed og his

3 1951 001 294 325 P

Digitized by Google